

LIVIU CÎMPEANU

CRUCIADĂ ÎMPOTRIVA LUI ȘTEFAN CEL MARE

CODRII COSMINULUI 1497

HUMANITAS

Liviu Cîmpeanu (n. 1984) a absolvit Facultatea de Istorie și Filozofie (licență, masterat, doctorat) a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Din martie 2016 este cercetător științific III la Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu. A publicat peste 60 de studii și articole științifice de istorie românească și sud-est europeană (sec. XV–XVII) și are colaborări științifice cu Universitatea din București, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București și Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.

LIVIU CÎMPEANU

CRUCIADĂ ÎMPOTRIVA LUI ŞTEFAN CEL MARE
CODRII COSMINULUI
1497

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Andrei Pogăciaș, Radu Gârmacea
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la: Bookart Printing

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cîmpeanu, Liviu
Cruciadă împotriva lui Ștefan cel Mare:
Codrii Cosminului 1497 / Liviu Cîmpeanu. –
București: Humanitas, 2022
ISBN 978-973-50-7719-8
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

În primăvara anului 2012, am descoperit în Arhiva Secretă de Stat a Moștenirii Culturale Prusace (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz) din Berlin-Dahlem manuscrisele lui Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului Teuton, cuprinzând *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni* care l-au însoțit pe regele polon Jan Olbracht (Ioan Albert) în campania sa îndreptată împotriva lui Ștefan cel Mare, în anul 1497. Alături de aceste manuscrise, am mai reperat atunci o serie de documente complementare din acea perioadă, care reflectau aspecte necunoscute ale evenimentelor militare desfășurate pe teritoriul Moldovei în anul menționat. În ciuda caracterului spectaculos al descoperirii, nu am reușit să mă ocup de aceste materiale decât la sfârșitul anului 2014 și în primele luni ale anului 2015, când am pregătit o ediție critică a *Jurnalului de campanie* scris de Liborius Nacker, cu o anexă cuprinzând documentele care vin în completarea acestui izvor. Pe la începutul verii, lucrarea a fost gata de publicare, având inclusiv un cuvânt înainte scris de regretatul medievist Șerban Papacostea. Cu toate astea, am amânat mereu trimiterea ei spre publicare, ca urmare a cooptării în proiectul *Digitizarea documentelor medievale din Arhivele Naționale ale României* (2015–2017), respectiv a angajării la Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu (2016). Abia în anul 2020 am reușit

să trimit lucrarea la Editura Humanitas, de la care am primit acordul de principiu pentru publicarea ei. Mai mult, redacția editurii mi-a solicitat o variantă de popularizare a aceleiași lucrări, cu o temă mai „exotică“ pentru publicul românesc pasionat de istorie. Întrucât nu mi se pare că istoria unor manuscrise medievale ar putea suscita pasiuni în rândurile publicului larg nespecialist, m-am hotărât să schimb paradigma și să scriu despre evenimentele militare descrise de Liborius Nacker, ale cărui manuscrise le-am confruntat cu celelalte surse ale subiectului. Astfel, s-a născut ideea unei lucrări despre campania lui Jan Olbracht împotriva lui Ștefan cel Mare, care a culminat cu hecatomba de la Codrii Cosminului, în 26 octombrie 1497. Trebuie să recunosc că de mult mi-am dorit să mă ocup sistematic de această temă, și astfel s-a ivit în sfârșit ocazia.

Probabil că titlul prezentei lucrări o să-l intrige pe cititor, obișnuit mai degrabă cu ipostaza de cruciat a marelui domn al Moldovei, și nu cu ideea unei cruciade purtate împotriva sa. Istoriografia românească a ultimelor trei decenii a insistat mult asupra implicării lui Ștefan cel Mare în eforturile militare ale Creștinătății apusene împotriva Semilunei otomane în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, cunoscute îndeobște ca fenomen istoric drept „cruciada târzie“. Chiar domnul de la Suceava a fost adesea numit cruciat, ignorându-se o realitate istorică, și anume că el era de rit răsăritean, ortodox, în timp ce cruciada este un fenomen exclusiv catolic. Desigur, după cum o să vedem și în prezenta lucrare, Ștefan cel Mare și-a coordonat uneori acțiunile diplomatice, politice și militare cu cele ale Regatului Ungariei, ale Veneției sau ale Sfântului Scaun, însă eforturile sale antiotomane au însumat doar 13 ani (1473–1486) din îndelungata sa domnie de 47 de ani. Adesea se trece cu vederea, mai mult sau mai puțin intenționat, că domnul Moldovei a fost aliat cu sultanul Imperiului Otoman, ajutându-se reciproc în diverse acțiuni militare. Altminteri, tocmai această colaborare moldo–otomană a dus la „războiul sfânt“ din toamna anului 1497, în timpul căruia Jan Olbracht, regele jagiellon al Poloniei, a încercat să-l înlocuiască pe Ștefan

cel Mare cu Sigismund Jagiello, fratele său, pentru a atrage potențialul militar al Moldovei în lupta pentru recuperarea cetăților Chilia și Cetatea Albă din mâinile otomanilor.

Desigur, o simplă expunere a evenimentelor militare din toamna anului 1497, fără evocarea contextului lor istoric, ar fi lipsită de sens, deoarece acestea au reprezentat punctul culminant al evoluției politice din ultima jumătate de secol, corespunzând mai mult sau mai puțin cu domnia lui Ștefan cel Mare în Moldova. Astfel, contextul istoric nu poate fi înțeles fără cunoașterea prealabilă a principalilor actori politici ai epocii; de aceea, în prima treime a lucrării vom face cunoștință cu suveranii și personalitățile politice care și-au disputat supremația asupra Europei răsăritene în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În cea de-a doua treime vom urmări relațiile diplomatice, politice și militare dintre Moldova și Regatul Polon în ultimele două decenii ale secolului al XV-lea. În ultima parte ne ocupăm de evenimentele militare ale anului 1497, de la oștile implicate în conflict la derularea războiului moldo-polon și la diplomația care s-a desfășurat în paralel. În discursul public și în corespondență, Jan Olbracht a numit această acțiune militară îndreptată împotriva Moldovei și a Imperiului Otoman drept un „război sfânt", însă fără să aibă binecuvântarea papei, singura autoritate medievală care putea proclama cruciada. Un scurt epilog vine să explice urmările campaniei și tratatul de pace care ar fi trebuit să clarifice disensiunile dintre cele două părți combatante.

Am încercat să redactez lucrarea în maniera *Populärwissenschaft* („popularizare științifică"), gen mult prea puțin răspândit în România, unde majoritatea cercetătorilor își publică rezultatele muncii lor în reviste de specialitate, prea puțin accesibile publicului larg, în timp ce tot felul de amatori, mai mult sau mai puțin pregătiți și nu întotdeauna onești sau bine intenționați, publică biblioteci întregi de inepții cu temă istorică (și, din păcate, nu numai!).

Așadar, volumul de față este o lucrare științifică, în care am încercat să sintetizez pentru pasionații de istorie nespecialiști cele mai recente, respectiv cele mai relevante rezultate ale

istoriografiei în legătură cu temele și subtemele ei. Acestea din urmă s-au concretizat în capitole și subcapitole pe care am încercat să le redactez într-o formă accesibilă și antrenantă.

Cu excepția capitolului analitic despre oștile combatante din conflictul militar desfășurat în anul 1497, am optat pentru o expunere narativă din mai multe motive: în primul rând, publicul larg căruia i se adresează această lucrare cunoaște din ce în ce mai puțin *faptul istoric*, care se rezumă adesea la niște clișee vagi, rememorate din manualele școlare și alimentate mai mult sau mai puțin întâmplător de informațiile haotice care circulă nestăvilit prin mass media. Narațiunea istorică lipsește până și din manualele școlare de istorie, care s-au transformat în niște monstruozități pline de grafice, tabele, căsuțe colorate și săgeți, de parcă le-ar explica elevilor cum funcționează o instalație de gaz, nu faptele și viața oamenilor din trecut.

În al doilea rând, după o lungă perioadă de teoretizări și abordări abstracte ale mentalităților sau ale unor fenomene sociale sau economice din trecut, care își au originea în Școala Analelor din Franța interbelică, istoriografia, mai ales cea anglo-americană (dar nu numai!), a revenit la expunerea narativă a trecutului, urmărind cauzele unui fenomen, evoluția lui și consecințele care, la rândul lor, sunt cauzele altui fenomen. Până și Jacques Le Goff, unul dintre membrii marcanți ai Școlii Analelor (vezi glosarul de la sfârșitul lucrării), recunoștea în anii '90 ai secolului trecut, în prefața monografiei despre Ludovic IX cel Sfânt, că modul de abordare a curentului istoriografic la a cărui apariție a contribuit personal este desuet și că temele Evului Mediu trebuie abordate prin prisma „istoriei totale", adică a cunoașterii lor în deplină complexitate.

Nu în ultimul rând, trebuie să recunosc că am recurs la istoria narativă nu pentru că este la modă în istoriografia anglo-americană, sau că abordarea Școlii Analelor ar fi depășită, ci pentru că îmi este cea mai la îndemână și este impusă de subiectul lucrării. Dincolo de narațiunea efectivă, am integrat în text câteva anecdote istorice, ale căror detalii provin toate din surse istorice autentice, scrise de oamenii acelor timpuri, au-

torul rândurilor de față schimbând doar unghiul expunerii și insistând asupra unor detalii ignorate până acum.

După cum am arătat mai sus, lucrarea de față are la bază cele mai recente și mai relevante rezultate ale istoriografiei românești și internaționale. Am avut în vedere, mai ales, articolele și studiile elaborate de colaboratorii Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare“ de la Putna, sub egida căruia își desfășoară activitatea, începând cu anul 2004, mediul academic ieșean și bucureștean, dar și numeroși cercetători din alte centre universitare din țară și din străinătate. Activitatea acestui centru a început în anul comemorativ 2004 (la cinci sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare – 1504), cu manifestarea științifică intitulată „Colocviile Putnei“. Lucrările prezentate în cadrul acestei sesiuni științifice au fost adunate în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al credinței creștine*, Putna, 2004. Din fericire, „Colocviile Putnei“ au devenit o frumoasă tradiție anuală, ale cărei rezultate sunt publicate în revista, de cea mai înaltă ținută științifică, *Analele Putnei*, disponibilă integral online, alături de volumul menționat, pe site-ul oficial al Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare“: https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/ (prin link-ul către Central and Eastern European Online Library).

Colaboratorii aceleiași instituții științifice au adunat la un loc principalele rezultate istoriografice privitoare la Ștefan cel Mare, în volumul intitulat *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, precum și principalele izvoare istorice privitoare la marele domn al Moldovei, traduse în limba română, în volumul intitulat *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004. Cele două volume stau la temelia prezentei lucrări și am optat pentru ele întocmai datorită accesibilității lor: ele cuprind între copertele lor articole, studii și izvoare istorice publicate în diferite reviste științifice și ediții rare, neaccesibile publicului larg. Mai mult, volumele sunt disponibile acum online, la adresa de mai sus.

Desigur, cele două volume nu sunt exhaustive și, tocmai de aceea, rigurozitatea științifică m-a obligat să apelez și să fac trimitere și la unele studii și izvoare istorice din publicații științifice

separate. Am fost nevoit să apelez inclusiv la unele documente și cronici esențiale, care fie nu au fost traduse în limba română și publicate în culegerea menționată, fie au fost traduse fragmentar, având nevoie tocmai de unele fragmente netraduse. Desigur, unul dintre izvoarele principale este *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni*, scris de Liborius Nacker în calitate de martor ocular, de la care a și pornit ideea acestei cărți. Astfel, îi vom întâlni pe teutoni de mai multe ori pe parcursul narațiunii, apărând ca niște fantome din alte timpuri, care bântuie chinuite într-o lume care nu le mai aparține.

Nu în ultimul rând, mai trebuie menționată și o culegere care cuprinde 73 de studii și articole de istorie militară intitulată *Ștefan cel Mare și războaiele sale*, ed. Constantin Rezachevici, vol. 1-2, Chișinău, 2019–2020. Întrucât aceste volume au apărut după ce am definitivat redactarea prezentei lucrări, unele studii de istorie militară care se regăsesc în ele sunt citate în publicațiile lor inițiale. În ceea ce privește literatura de specialitate din străinătate, am apelat la cele mai recente lucrări relative la temele și subtemele textului nostru, încercând să aduc în fața publicului cele mai recente rezultate și interpretări. Prin urmare, nu pot pretinde că bibliografia este exhaustivă, ci mai degrabă selectivă, corespunzând exigențelor unei lucrări de popularizare științifică.

În conformitate cu solicitările editurii, aparatul critic al volumului este minimal, notele cuprinzând trimiterile la sursele citate în text, respectiv scurte lămuriri de ordin istoric sau geografic. În schimb, dat fiind faptul că lucrarea de față este totuși științifică, am întocmit la sfârșit un scurt excurs bibliografic, în care expun bibliografia și, pe alocuri, izvoarele care stau la baza temelor și subtemelor abordate. El este structurat după capitolele și subcapitolele lucrării, putând fi citit în paralel cu textul sau, din contră, putând fi ignorat de către cei interesați doar de istoria narativă. Pe de altă parte, excursul bibliografic poate fi citit separat de către cei care vor să se familiarizeze cu cea mai recentă bibliografie a subiectului/subiectelor. În cele din urmă, am întocmit și o bibliografie selectivă, în care am expus alfabe-

tic lucrările citate, după model științific: izvoare documentare, izvoare narative, lucrări generale și lucrări speciale.

Întrucât mă adresez mai ales publicului larg pasionat de istorie, am considerat util să întocmesc un mic glosar de termeni istorici, cu care probabil cititorii nu sunt familiarizați. Sunt, în general, termeni preluați în limba română din diferite limbi (germană, maghiară, polonă, turcă osmană, greacă, slavă veche), care definesc realități complexe ale lumii medievale, de mult ieșite din mentalul colectiv și din vocabularul curent. Pe de altă parte, sunt termeni în aceleași limbi, preluați ca atare din lipsa unor temeni corespondenți în limba română (ca *nova donatio* sau *wagenburg*).

În încheiere, se cuvine un cuvânt de caldă mulțumire adresat referenților științifici, care au avut bunăvoința și răbdarea să citească lucrarea de față. Este vorba despre domnul prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, de la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, și despre domnii dr. Ovidiu Cristea, cercetător științific I, și dr. Marian Coman, cercetător științific III la Academia Română – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ din București, ale căror observații și sugestii competente au dus la definitivarea lucrării de față. Desigur, domniile lor nu împărtășesc vina pentru nici o scăpare de formă sau conținut, asumate întru totul de autorul rândurilor de față. Se cuvine un cuvânt de mulțumire și prietenului dr. Gelu Fodor, profesor de istorie la Colegiul Național „George Coșbuc“ din Cluj-Napoca, pentru timpul și răbdarea de a fi citit cu un ochi critic, dar constructiv, manuscrisul lucrării de față. Adresez un ultim cuvânt de mulțumire prietenului dr. Andrei Pogăciaș, redactor la Editura Humanitas, fără de care această lucrare nu ar fi existat, cel puțin nu acum și nu în această formă.

Dumbrăveni,
8 februarie 2021

1

DRAMATIS PERSONAE

Lupta pentru întâietate politică și militară asupra Europei de Est, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, a fost asemenea unei drame istorice, desfășurată pe o imensă scenă de teatru. Suverani ambițioși, lipsiți de scrupule, intriganți și adesea plini de cruzime și-au împins popoarele și armatele într-o confruntare pe viață și pe moarte, care avea ca intrigă dorința lor de supremație. În acest capitol vom face cunoștință cu personajele principale (*dramatis personae*) ale acestei piese de teatru de proporții continentale, dar și cu circumstanțele istorice în care acestea au trăit, au domnit și și-au purtat războaiele. Protagonistul evenimentelor, Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504), își va face însă apariția pe scenă abia în actul II al dramei...

MARS HUNGARICUS ȘI REGELE „BINE"

WIENER NEUSTADT, 17 AUGUST 1487

Pe câmpul din fața cetății stătea într-o ordine desăvârșită o oaste de 28.000 de oameni. Cavaleria alcătuia grosul acestei oști, fiind împărțită în patru regimente, două de catafractari și două de husari. Cavaleria grea se afla la mijloc, în timp ce

flancurile erau asigurate de câte un regiment de cavalerie ușoară. Fiecare unitate și subunitate avea steagul propriu, fiecare catafractar și husar avea atașată câte o flamură sau un steguleț pe lancea cu care era înarmat.

Cele 80 de escadroane de cavalerie erau urmate de un număr similar de batalioane mai mici de infanterie. La patru batalioane de lăncieri amestecați cu halebardieri venea câte un batalion de pușcași sau arbaletieri, fiecare dintre ei fiind însoțit de câte un purtător de pavăză, în spatele căreia își arma pușca sau arbaleta. Urma un tren de bagaje format din 9.000 de care de luptă de tip husit și sute de piese de artilerie și catapulte, toate aliniate la milimetru.

Cu toții așteptau în tăcere desăvârșită. La un semn, muzica militară a început să cânte, ordinele au răsunat scurt și imensa armată a început să se miște cadențat, păstrând ordinea în care era dispusă. La poruncile căpitanilor, regimentele au alcătuit diferite formațiuni de luptă, în formă de careu, de romb, de cerc și așa mai departe.

Întreaga operațiune era urmărită cu atenție de Matia Corvinul și Beatrix de Aragon, regina sa, însoțiți de o suită strălucitoare formată din doamne, cavaleri, dregători, căpitani de oaste și soli străini[1]. Aproape nimeni nu își amintea să fi văzut de-a lungul vieții o asemenea desfășurare de forță, cu excepția dregătorilor și căpitanilor în vârstă, care mai prinseseră oștile cruciate din vremea lui Iancu de Hunedoara.

Această paradă militară era menită să marcheze ziua în care capitulaseră cetatea Wiener Neustadt, reședința împăratului romano-german Frederic III și, odată cu ea, ultimele stăpâniri austriece ale Casei de Habsburg. Victoria era completă, împăratul învins și umilit, stăpânirea lui Matia Corvinul atingând apogeul odată cu așezarea steagului său, care înfățișa

1. În anturajul reginei Beatrix de Aragon se afla și cronicarul umanist Antonio Bonfini, care descrie această scenă în calitate de martor ocular. Vezi Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, tomus IV – pars I *Decades IV et dimidia V*, ed. I. Fogel, B. Iványi et L. Juhász, Budapesta, 1941, pp. 152–154 (în continuare: Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, IV).

corbul cu inel în cioc, pe cel mai înalt turn al cetății Wiener Neustadt. Imensa armată care executa cu cea mai mare precizie diferitele manevre tactice părea să întruchipeze întregul succes și întreaga carieră a regelui Matia Corvinul. Cu o atitudine marțială, acesta urmărea atent fiecare mișcare a oamenilor săi de arme, întocmai ca Alexandru cel Mare al Macedoniei, care i-a fost model de-a lungul întregii vieți.

Matia Corvinul a fost ales rege al Ungariei în 14 februarie 1458, la doar 15 ani; domnia sa a fost în scurt timp contestată de principalii magnați ai regatului, Ladislau Garai, Nicolae Ujlaki și Mihail Szilágyi, unchiul său matern. Aceștia din urmă îl chemaseră ca rege pe Frederic III de Habsburg, Împăratul Romanilor, care avea în posesia sa Coroana Sfântului Ștefan de aproape două decenii.

Tânărului Matia Corvinul i-a zâmbit Fortuna după moartea subită a lui Ladislau Garai, în primele luni ale anului 1459, și capturarea lui Mihail Szilágyi de către turci, câteva luni mai târziu. Astfel, pe neașteptate a scăpat de doi dintre cei mai puternici și periculoși inamici interni. Pe Nicolae Ujlaki, fidel doar propriilor interese, l-a câștigat de partea sa, acordându-i titlul de voievod al Transilvaniei și promisiunea că o să-l încoroneze ca rege al Bosniei, o promisiune care a reprezentat mult timp asul din mânecă al tânărului monarh.

Conflictul lui Matia Corvinul cu Frederic III a durat până în 1463, când cei doi monarhi au încheiat Tratatul de la Wiener Neustadt, prin care regele Ungariei și-a răscumpărat Coroana Sfântului Ștefan de la Împăratul Romanilor, în schimbul sumei de 80.000 de florini-aur. Cu toate acestea, Frederic III a inclus în Tratat o clauză potrivit căreia el sau urmașii săi ar fi moștenit tronul Regatului Ungariei, în cazul în care tânărul rege ar fi murit fără urmași de sex masculin. După ce a recuperat cetatea Jajce și o parte însemnată a Bosniei din mâinile otomanilor, la sfârșitul anului 1463, Matia Corvinul s-a întors în triumf la Buda, unde a fost încoronat ca rege în 29 martie 1464. Din 1466, regele Ungariei a început un război cu Gheorghe Podiebrad, regele Boemiei, împotriva căruia papa Paul II proclamase cruciada în anul precedent, din cauza ereziei husite care cuprinsese aproape întregul regat de aproape o jumătate de secol.

Dar potolirea unei răscoale în Transilvania, izbucnite din cauza impunerii unor dări extraordinare, menite să finanțeze noul război, și o campanie îndreptată împotriva lui Ștefan cel Mare al Moldovei, care se pare că a susținut cu arme și bani răscoala transilvănenilor, au reținut în 1467 atenția regelui, împiedicându-l să se implice în chestiunile interne ale Boemiei.

În 1468, nobilimea și orașele catolice din Moravia, Silezia și Lausatia, aparținătoare de Coroana Boemiei, l-au proclamat pe Matia Corvinul ca protector, pentru a-l alege apoi ca rege al Boemiei în 3 mai 1469. Moartea regelui husit Gheorghe Podiebrad, în 1471, nu a soluționat conflictul, din contră, o facțiune puternică a nobilimii husite din Boemia propriu-zisă l-a ales ca rege pe Vladislav Jagiello, fiul regelui Cazimir IV al Poloniei. Astfel, situația din Regatul Boemiei s-a complicat, iscând un război între Regatul Ungariei și Uniunea Polono-Lituaniană.

Cazimir IV a încercat să-l submineze pe Matia Corvinul, alimentând o răscoală a nobilimii din Ungaria, în frunte cu umanistul Ioan Vitez de Zredna, arhiepiscopul de Esztergom. Doar charisma lui Matia Corvinul, care s-a întors în grabă la Buda, a reușit să-i atragă pe nobilii regatului întruniți în Dietă de partea sa. Bătrânul arhiepiscop de Esztergom a fost destituit, sfârșindu-și zilele liniștit în cursul anului 1472, iar fidelitatea atotputernicului voievod Nicolae Ujlaki a fost câștigată prin acordarea titlului de rege al Bosniei (în sfârșit!), fiind încoronat în 10 noiembrie 1471.

Conflictul cu Jagiellonii din Polonia a durat însă până în 1474, când formidabla oaste de mercenari a lui Matia Corvinul a reușit să înfrângă oastea prințului Vladislav și a regelui Cazimir IV sub zidurile orașului Wrocław, din Silezia. Polonii au acceptat un armistițiu de 3 ani, după care au încheiat cu regele Ungariei Tratatul de la Brno, din 20 septembrie 1478. Practic, acest tratat recunoștea statu-quo-ul dintre cele două puteri: Matia Corvinul rămânea stăpânul Moraviei, Sileziei și al Lausatiei, în timp ce Vladislav Jagiello rămânea stăpânul efectiv al Boemiei, ambii suverani urmând să poarte titlul de rege al Boemiei, Jagiellonul păstrându-și dreptul de a răscumpăra de la Ungaria provinciile

amintite după decesul regelui Matia, în schimbul sumei de 400.000 de florini.

Tratatul de la Wiener Neustadt nu a soluționat definitiv conflictul dintre Matia Corvinul și Frederic III de Habsburg, ultimul implicându-se în conflictul ungaro–polon de partea Jagiellonilor, în 1473. Faptul că Împăratul Romanilor a refuzat să-i recunoască regelui Ungariei și titlul de rege al Boemiei în 1477 a dus la un conflict deschis între cei doi suverani.

Încheierea Tratatului de la Brno, din 1478, i-a permis lui Matia Corvinul să întreprindă o campanie militară care a vizat Viena, capitala Austriei Inferioare. Împăratul a fost nevoit să accepte pacea în termenii impuși de regele Matia, dar nerespectarea acestora a dus la izbucnirea unui nou conflict, care s-a desfășurat între 1480 și 1487.

În urma unor campanii militare de anvergură, cărora Frederic III nu le-a putut face față din cauza lipsei endemice de bani, Matia Corvinul a reușit să cucerească Viena, în 1485 și, în cele din urmă, Wiener Neustadt, în 1487.

Cucerirea acestui punct strategic și simbolic a fost încununată cu parada militară descrisă la începutul acestui capitol. Dar chiar în timpul în care urmărea manevrele militare ale oștii sale, întocmai ca un *Mars Hungaricus*, un zeu al războiului, dar nu din Hadesul păgân, ci din Regatul Apostolic al Ungariei, Matia Corvinul simțea cum este măcinat de gută și cum corpul său masiv, dar obosit după o viață de greutăți și campanii, era în pragul colapsului.

Mai mult, pe rege îl măcina grija succesiunii, o problemă arzătoare care, dacă nu era rezolvată încă în timpul vieții, putea să năruiască toate succesele obținute. Matia Corvinul fusese logodit (1458) și apoi căsătorit (1461) cu Ecaterina, fiica regelui Gheorghe Podiebrad. În 1464, la numai 15 ani, regina Ungariei murise în urma unei complicații la naștere. Izvoarele nu consemnează nici un detaliu despre pruncul mort odată cu mama sa.

Viața de tabără militară l-a ținut pe regele Ungariei departe de o nouă căsătorie timp de 12 ani. Abia în 1476, Matia Corvinul s-a căsătorit cu Beatrix de Aragon, fiica regelui Ferrante al

Neapolelui. În scurt timp, s-a dovedit că noua regină nu poate avea copii, de aceea Matia Corvinul l-a adus la Curte pe Ioan Corvin, fiul său ilegitim cu Barbara Edelpöck, fiica unui negustor din Stein, astăzi încorporat în orașul Krems din Austria.

Născut în 1473, Ioan Corvin a sosit la Curte în 1478, unde a primit cea mai aleasă educație renascentistă, moștenind în 1479 imensa avere a hunedoreștilor de la bunica sa paternă, Elisabeta Szilágyi, despre care se spunea că a văzut trăsăturile soțului ei răposat în chipul acestui copilaș de numai șase ani. În timpul ultimului deceniu de viață, Matia Corvinul i-a acordat lui Ioan Corvin titlul de duce și toate cetățile, domeniile, comitatele și stăpânirile pe care le avea, asigurându-se în același timp că principalii baroni ai regatului urmau să sprijine succesiunea iubitului său fiu.

Cucerirea cetății Wiener Neustadt a fost urmată de doi ani de suferință fizică din cauza gutei, după care Matia Corvinul a murit la Viena, în 6 aprilie 1490.

BUDA, CCA 1500

Vladislav II Jagiello era un bărbat de vreo 50 de ani, masiv și greoi. De ceasuri bune stătea pe tronul său, inert și poate puțin balonat, privind în gol dezbaterile interminabile ale Dietei. „Dezbateri“ este un termen eufemic pentru certurile, strigătele, amenințările și râsetele batjocoritoare ale participanților la Dietă. Ca de obicei, prelații, baronii, nobilii și reprezentanții orașelor s-au întrunit dis-de-dimineață, mahmuri sau cherchelițí de-a binelea, înarmați și puși pe harță. În această atmosferă, problemele dezbătute degenerau foarte ușor în certuri, scandal și chiar zăngănit de săbii.[1] În cele din urmă, ședința s-a încheiat, iar

1. Abia în epoca Absolutismului Luminat din secolul al XVIII-lea autoritățile Monarhiei Habsburgice, care a moștenit Regatul Ungariei în urma tratatelor lui Frederic III și Matia Corvinul, respectiv Vladislav II Jagiello, au reușit să introducă puțină disciplină în Dieta Regatului Ungariei, interzicându-le participanților să vină înarmați sau să participe la ședințele dietale în stare de ebrietate; de asemenea, au interzis fumatul,

rezoluțiile dietale, scrise cu sârguință de diecii cancelariei, au fost înmânate regelui pentru ratificare. Regele a luat documentul, s-a uitat absent peste el și a spus: „Bine, faceți așa!“ Brusc, întreaga asistență a amuțit. Era un eveniment demn de trecut în analele țării că regele Vladislav a catadicsit să zică altceva decât de obicei, când ratifica hotărârile dietale cu un simplu „bine“, în limba polonă *dobje*. De aceea, contemporanii îl poreclau Vladislav *Dobje* sau, simplu, Regele „Bine“![1]

Această imagine aproape caricaturală a lui Vladislav II Jagiello a fost promovată de istoriogafia maghiară începând din secolul al XIX-lea. Concepția acesteia a fost că domnia strălucită a lui Matia Corvinul, care în mentalitatea colectivă a nobilimii (și nu numai) a dobândit de-a lungul secolelor proporții semilegendare, a fost urmată de o epocă de decădere, dominată de personaje în cel mai bun caz mediocre, incompetente și răuvoitoare, care au dus Regatul Ungariei pe marginea abisului, pentru a cădea sub necruțătoarea stăpânire otomană după catastrofa de la Mohács din 29 august 1526. Abia în ultimii 40 de ani medieviștii maghiari au reevaluat izvoarele epocii jagiellone din Ungaria (1490–1526) și au reușit să reabiliteze imaginea lui Vladislav II și a lui Ludovic II, fiul său.

După moartea asprului Matia Corvinul, prelații și baronii Ungariei aveau nevoie de un rege „pe care să-l putem ține de chică“, potrivit expresiei plastice a lui Ștefan Báthory de Ecsed, voievodul Transilvaniei. Acesta a fost găsit în persoana lui Vladislav Jagiello, din 1471 rege al Boemiei. Nu pentru că ar fi fost lipsit de calități personale, mentale sau fizice, ci pentru că era

viciu încetățenit în secolul al XVII-lea, și i-au obligat pe participanții la Dietă să se înscrie la cuvânt și să nu peroreze în afara subiectului înscris pe ordinea de zi. În lipsa acestor reglementări, este ușor de imaginat cum decurgea o astfel de întunire dietală, la care adesea participau și reprezentanții micii nobilimi de țară, în majoritate covârșitoare.

1. Această imagine negativă a lui Vladislav II al Ungariei este foarte răspândită în istorografia maghiară mai veche, ea regăsindu-se și în lucrările de sinteză; vezi Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan: O istorie a Ungariei medievale*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, p. 363.

lipsit de mijloace, fiind cu totul străin de Regatul Ungariei, în care nu avea posesiuni, prieteni și, cu atât mai puțin, susținători.

Oastea ducelui Ioan Corvin, cel dintâi candidat pentru tronul Ungariei, a fost înfrântă de oamenii de arme ai baronilor Ștefan Báthory de Ecsed, voievodul Transilvaniei, și Paul Kinizsi, comitele de Timiș, pe dealul Csont, în comitatul Tolna, în 4 iulie 1490. Învins, ducele Ioan Corvin a trecut în tabăra susținătorilor lui Vladislav Jagiello, care a fost ales în aceeași lună ca rege al Ungariei și încoronat în 21 septembrie același an.

Un al treilea pretendent la tronul Ungariei a fost Maximilian de Habsburg, Rege al Romanilor din 1485, care a reușit să recupereze stăpânirile austriece ale familiei sale de la garnizoanele de mercenari, rămași fără stăpâni și, mai ales, fără soldă, după moartea lui Matia Corvinul. Maximilian a intrat în Ungaria în fruntea unei oști de *landsknechte*, cei mai temuți infanteriști ai epocii, ocupând fără dificultate jumătatea apuseană a regatului. Reședința regală din Buda a fost salvată doar prin noroc: în noiembrie, pretendentul habsburg a rămas fără bani, și temuta sa oaste de mercenari pur și simplu s-a dizolvat, acesta fiind nevoit să se retragă în stăpânirile sale austriece.

Vladislav Jagiello, devenit Vladislav II al Ungariei, și-a consolidat poziția prin căsătoria cu Beatrix de Aragon, în octombrie 1490. Căsătoria nu i-a adus doar prestigiu, ci și imensa avere a reginei. Totodată, printr-o politică de concesii, noul rege al Ungariei a câștigat sprijinul marii nobilimi, ceea ce l-a obligat pe Maximilian de Habsburg să reconsidere pretențiile pe care le avea asupra tronului de la Buda. În 7 noiembrie 1491, cei doi monarhi au încheiat Tratatul de la Pojon/Bratislava, prin care era recunoscută domnia lui Vladislav II în Ungaria, dar prin care Maximilian și urmașii săi păstrau titlul de rege al Ungariei și dreptul de a prelua tronul în cazul decesului fără urmași de sex masculin al regelui în funcție. Astfel, Regele Romanilor a acționat toate pârghiile de care a dispus la Sfântul Scaun pentru a împiedica anularea căsătoriei dintre Vladislav II și infertila Beatrix de Aragon, încuviințată de papa Alexandru VI Borgia abia în anul 1500.

În paralel, regele Vladislav a fost nevoit să respingă două atacuri ale fratelui său Jan Olbracht, în anii 1490 și 1491. În urma victoriilor repurtate, grație susținerii din partea noilor săi supuși, Vladislav II a fost recunoscut ca rege al Ungariei și de către Jan Olbracht, care a renunțat la pretențiile sale asupra tronului.

După moartea lui Matia Corvinul, raidurile otomane asupra graniței de sud a Regatului Ungariei s-au intensificat. Din Croația, de-a lungul Savei și al Dunării, toate regiunile au fost vizate de atacuri turcești, contracarate doar de acțiunile unor căpitani de oaste energici precum celebrul Paul Kinizsi, comitele de Timiș, sau Ștefan Báthory de Ecsed, voievodul Transilvaniei. Luptele de graniță au durat pe întreaga perioadă 1490–1495, când regele Vladislav II a încheiat un armistițiu pe 10 ani cu sultanul Baiazid II. În acest context, în plan intern regele Vladislav a ținut o serie de Diete în cadrul cărora a reorganizat oastea și finanțele necesare pentru susținerea ei.

Faimoasa „armată neagră" a regelui Matia a fost împărțită între prelații și baronii regatului, descărcând vistieria regală de o parte din povara întreținerii acesteia.

Deși regele a promis în 1492 să nu mai ridice dările extraordinare impuse de răposatul Matia Corvinul, prelații, baronii și nobilii regatului au consimțit în anii următori la noi impuneri fiscale extraordinare, din care primeau cotă parte pentru întreținerea mercenarilor preluați din armata regală. Prin această politică perseverentă de concesii, regele Vladislav II a reușit să-i atragă de partea sa pe mai-marii regatului, reușind chiar să creeze o nouă aristocrație care, în semn de fidelitate, a preluat în blazoanele ei vulturul Poloniei din blazonul Casei Jagiello.

Potrivit ultimelor cercetări, domnia lui Vladislav II a fost un real succes, regele reușind să păstreze intactă moștenirea lui Matia Corvinul și să unească sub sceptrul său țările Coroanei Boeme și Regatul Sfântului Ștefan.

REGELE TRÂNDAV ȘI PRINȚUL CRUCIAT

TORUŃ, 19 OCTOMBRIE 1466

Primăria orașului, cunoscută și sub denumirea de Casa Ghildelor (*domus Gyeldae*), a devenit neîncăpătoare pentru mulțimea care se foia într-un aer închis și îmbâcsit. Înalți prelați și pani polonezi, cavaleri teutoni și reprezentanți ai bogatelor orașe germane de la Marea Baltică, dar și o droaie de slujitori de toate felurile se îmbulzeau să asiste la încheierea păcii dintre Uniunea Polono-Lituaniană și Ordinul Teuton, în urma unui Război de 13 Ani (1453–1466). Adunarea era prezidată de legatul papal Rudolf von Rüdesheim, asistat de trei notari apostolici, prezenți pentru a autentifica Tratatul de Pace, în numele Sfântului Scaun. După încheierea părții diplomatice a ceremonialului, Cazimir IV Jagiello, regele Poloniei, a îngenuncheat în fața legatului papal, apoi a îngenuncheat și Ludwig von Erlichshausen, marele maestru al Ordinului Teuton. Ambii au atins cu două degete relicvarul din mâinile lui Rudolf von Rüdesheim, care conținea, zice-se, un fragment din Sfânta Cruce, pe care au jurat respectarea articolelor din Tratatul de Pace pe care încă nu se uscase bine cerneala.

Rece și distant, regele Cazimir a luat parte la ceremonialul care simboliza cea mai mare victorie a vieții sale, în timp ce Ludwig von Erlichshausen era roșu de mânie, abia abținându-se să nu izbucnească într-una dintre obișnuitele sale crize colerice. Dar tensiunea nervoasă a marelui maestru nu se datora doar temperamentului său, ci și situației catastrofale a Ordinului Teuton în urma Războiului de 13 Ani, consfințită de tratatul încheiat și de ceremonia la care fusese nevoit să participe și să afișeze o mină prietenoasă. Marele maestru tocmai recunoscuse că pierduse în favoarea regelui Poloniei jumătatea apuseană a Prusiei, cu bogatele orașe negustorești și meșteșugărești printre care se numărau Gdanskul și Marienburgul, fosta reședință a Ordinului Teuton. Mai mult, Ordinul Teuton devenea vasal al Uniunii Polono-Lituaniene, fiind nevoit să

acorde, pe spezele sale, „sfat și ajutor“ (*consilium et auxilium*) ori de câte ori îi solicita regele Poloniei. Triumful lui Cazimir IV asupra Ordinului Teuton a fost încoronat cu o slujbă solemnă, oficiată de legatul papal Rudolf von Rüdesheim pentru toți participanții la acest eveniment istoric, în Biserica Sfintei Treimi din Toruń[1].

Cazimir, fiul lui Vladislav II Jagiello, regele Poloniei, a fost ales de nobilimea Lituaniei ca duce (cneaz) în 1440, după asasinarea lui Sigismund de Starodub, care stăpânise cu mână de fier timp de opt ani. Deși Bolesław Švitrigaila, rivalul ducelui asasinat, era încă în viață, nobilimea lituaniană nu și-a dorit să schimbe un tiran bătrân cu altul. Astfel, l-a ales pe Cazimir Jagiello, prima dată în calitate de duce, recunoscând autoritatea fratelui său Vladislav III Jagiello, care era rege al Poloniei, mare duce al Lituaniei și, din 1440, rege al Ungariei. Cazimir a fost recunoscut ca duce aproape în unanimitate, cu excepția provinciei nordice Samogitia, care i s-a supus în 1442. Printr-o politică înțeleaptă de concesii și privilegii, noul duce a știut să-și atragă sprijinul elitelor politice, atât al nobilimii catolice din Lituania, cât și al boierimii ortodoxe din Rutenia, o moștenire (parțială) a vechiului cnezat kievean, încorporată în Lituania.

Moartea subită a lui Vladislav III Jagiello în timpul Cruciadei de la Varna (10 noiembrie 1444) a lăsat un vid de putere atât în Ungaria, cât și în Uniunea Polono-Lituaniană. Cardinalul Zbigniew Oleśnicki, episcopul Cracoviei, care a dominat viața politică a Poloniei în deceniile 4 și 5 ale secolului al XV-lea, s-a grăbit să-l cheme pe tronul regatului vacant pe Cazimir, ducele Lituaniei, în 1445.

Spre surprinderea tuturor, ducele a refuzat pentru moment oferta, motivând că este prea curând de la moartea fratelui său, Vladislav, care totuși putea fi încă în viață. Amânarea ofertei a fost însă un calcul politic chibzuit al ducelui Cazimir, care, bucurându-se de sprijinul puternic al lituanienilor, a refuzat să accepte condițiile cardinalului Oleśnicki și ale panilor polonezi,

1. Joannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, liber 12, 1462–1480, Cracovia, 2005, pp. 160 și urm.

doar pentru a le impune propriile condiții politice. După ce s-a asigurat că jocul este făcut după regulile sale, ducele Lituaniei a acceptat coroana Poloniei în 25 iunie 1447, devenind Cazimir IV al Poloniei și, în același timp, mare duce al Lituaniei.

Prin aceeași politică înțeleaptă de concesii a reușit să atragă de partea sa și nobilimea Poloniei, mai ales pe opozanții episcopului de Cracovia. În circa 6 ani de la încoronarea sa, pe la 1453, regele Cazimir s-a emancipat de sub hegemonia atotputernicului cardinal Oleśnicki, pe care l-a izolat politic și l-a împins într-un con de umbră, acesta sfârșindu-și zilele departe de scena politică.

Înlăturarea de la putere a lui Zbigniew Oleśnicki a atras mânia lui Jan Dlugosz, emulul și protejatul cardinalului, principalul cronicar al evenimentelor, care l-a fixat pe Cazimir IV într-o imagine extrem de negativă. Cronicarul îl descrie drept un bădăran incult și ignorant, care a refuzat să le acorde fiilor săi o educație corespunzătoare, un rege trândav și ezitant, dar cu puseuri de autoritate.

Imaginea lui Cazimir nu e cu mult mai bună nici în cronica doctorului Matei Miechowski, cu care ne vom mai întâlni în paginile lucrării de față, editată în 1519, dar retrasă imediat de pe piață și distrusă, cu excepția a doar două exemplare, care au supraviețuit până astăzi. Ajustat de cenzură, textul a apărut încă o dată în 1521, dar imaginea lui Cazimir IV a rămas la fel de negativă.

Este adevărat că regele Poloniei nu a fost un cavaler în armură strălucitoare, ca Matia Corvinul al Ungariei, ci un om contemplativ și taciturn, care se îmbrăca modest și trăia în austeritate. Nu și-a cultivat deloc imaginea în timpul vieții; nici măcar nu s-a păstrat un portret contemporan al său. Totuși, Cazimir Jagiello avea două pasiuni: politica, în care a fost neîntrecut, și vânătoarea, moștenită de la strămoșii săi din pădurile nesfârșite și sălbatice ale Lituaniei.

Dincolo de talentul politic demonstrat în atragerea lituanienilor și a polonilor de partea sa, o lovitură de maestru a fost căsătoria lui Cazimir cu Elisabeta, fiica lui Albert de Habsburg, împărat romano-german și rege al Ungariei și Boemiei

(1438–1439). Prin această căsătorie, Jagiellonii au intrat în concernul marilor familii princiare europene ale secolului al XV-lea. Legătura a fost cu atât mai solidă, cu cât Cazimir și Elisabeta au avut nu mai puțin de 13 copii, dintre care 6 băieți, 4 dintre ei ajungând efectiv la domnie. Căsătoria a avut loc în 10 februarie 1454.

În aceeași lună, regele Cazimir a început un alt proiect politic ambițios, și anume tratativele cu Liga Prusiei, o alianță între principalele orașe comerciale din Prusia apuseană și o parte a nobilimii, încheiată în 1440 împotriva abuzurilor fiscale ale Ordinului Teuton, sub autoritatea căruia se aflau. Cererile Ligii au fost ignorate în repetate rânduri de stăpânul lor din Marienburg, care a și obținut de la Sfântul Scaun o condamnare împotriva aliaților, în anul 1453. Astfel, în februarie-martie anul următor, Liga Prusiei a negociat cu regele Cazimir IV supunerea, în schimbul protecției politice. În 6 martie, cele două părți au convenit asupra supunerii, regele Poloniei recunoscând toate drepturile și privilegiile orașelor și nobilimii din Prusia apuseană, în timp ce aceștia îl recunoșteau pe regele Poloniei ca suveranul lor.

A fost însă un triumf care a târât Uniunea Polono-Lituană în război cu Ordinul Teuton. Ludwig von Erlichshausen, marele maestru, a amanetat o proprietate a Ordinului în schimbul sumei de 40.000 de ducați-aur, cu care a angajat o oaste de mercenari boemi formată din 9.000 de călăreți și 6.000 de pedestrași. Regele Cazimir a pornit împotriva lor cu oastea nobiliară din provincia Polonia Mare, care nu a vrut să lupte până nu i-au fost confirmate privilegiile. Profesioniștii angajați de teutoni i-a spulberat pe nobilii poloni în bătălia de la Konitz/Chojnice, aceasta fiind una dintre puținele bătălii la care a participat regele Cazimir. O nouă oaste adunată de acesta din urmă din provincia Polonia Mică nu a avut nici un efect asupra desfășurării războiului, ea fiind împrăștiată de foamete și de frigul din iarna anilor 1454–1455.

În ciuda victoriei militare, Ordinul Teuton nu a mai avut bani să întrețină oastea de mercenari, de aceea i-a concedat mai multe castele și orașe fortificate, inclusiv reședința Marienburg, pentru a le păstra ca garanție până la plata soldei. A fost,

practic, un război între doi adversari faliți, dar Cazimir IV, grație abilității sale politice, i-a convins pe prelații și baronii poloni să aprobe o taxă specială în 1457, cu ajutorul căreia a cumpărat garnizoanele de mercenari din principalele castele și orașe fortificate ale teutonilor, inclusiv cea din Marienburg. Chiar dacă trupele teutone au reușit să recupereze temporar orașul (1457–1460), polonii au pus mâna pe reședința Ordinului Teuton, pe care au păstrat-o până la disoluția Uniunii Polono-Lituaniene, în secolul al XVIII-lea.

Între 1460 și 1466, cele două părți s-au confruntat într-un război de uzură, care a ieșit din impas grație inițiativei lui Cazimir IV, din 1461, de a scuti nobilimea de obligația de a merge la război (după ce își demonstrase inutilitatea și incompetența în 1454, la Konitz), în schimbul unei taxe speciale menite pentru angajarea de mercenari. Căpitanii regali au angajat o oaste de 2.000 de profesioniști. Aceștia, însoțiți de miliții din orașele Prusiei apusene, au repurtat o serie de victorii asupra oștilor Ordinului Teuton, care a acceptat în cele din urmă Pacea de la Torun, despre care am vorbit la începutul acestui subcapitol. Aceasta a consfințit, practic, expansiunea teritorială a Uniunii Polono-Lituaniene din 1454.

Ca suveran al unei mari puteri, Cazimir IV a fost invitat de papa Paul II să intervină împotriva lui Gheorghe Podiebrad, regele eretic al Boemiei, în 1466. Totuși, regele Poloniei a refuzat să se implice în războiul îndreptat împotriva husiților din Boemia până la moartea lui Gheorghe Podiebrad, în 21 martie 1471. În 27 mai 1471, stările Boemiei l-au ales pe Vladislav, fiul lui Cazimir IV Jagiello, rege al Boemiei.

Mai mult, arhiepiscopul Ioan Vitez de Zredna și o parte dintre prelații și baronii Ungariei s-au revoltat împotriva lui Matia Corvinul, al cărui război în Boemia era nelegitim, dat fiind că regatul avea acum un monarh catolic. Nemulțumirea a fost sporită de măsurile fiscale ale regelui, ceea ce i-a determinat pe mai-marii regatului Ungariei să-l cheme la domnie pe prințul Cazimir, fiul lui Cazimir IV Jagiello. Acesta din urmă și-a trimis fiul în Ungaria în fruntea unei oști, în octombrie 1471, dar Matia Corvinul a reușit, prin diplomație și concesii, să liniștească

rebeliunea și să-l izoleze politic și fizic pe arhiepiscopul rebel. Astfel, prințul Cazimir a reușit să ocupe fortăreața și orașul Nitra, dar, fără sprijin intern și riscând să fie înconjurat, a fost nevoit să se retragă în Polonia. Între timp, războiul din Boemia a continuat, Matia Corvinul amenințând tot mai mult pozițiile lui Vladislav II Jagiello. Acesta din urmă s-a aliat cu Frederic III, împăratul romano-german, și cu Cazimir IV al Poloniei, pentru a face față regelui Ungariei.

În octombrie 1474, Matia Corvinul asedia orașul Wrocław, în Silezia, când regele Vladislav a înaintat cu o oaste boemă dinspre vest, în timp ce Cazimir IV a invadat provincia cu o oaste polonă, dinspre est. Regele Ungariei a întărit garnizoanele cetăților și ale orașelor fortificate controlate în Silezia și a devastat provincia cu foc și sabie, pentru a îngreuna aprovizionarea inamicilor. Cu oastea disponibilă, *Mars Hungaricus* i-a așteptat pe inamici la Wrocław, în timp ce o trupă de cavalerie ușoară, sub comanda lui Ștefan Zapolya și Pavel Kinizsi, a intrat în Polonia, în spatele oștii lui Cazimir IV. Recunoscând situația disperată în care se aflau, cei doi suverani, tată și fiu, au cerut un armistițiu. În timp ce Cazimir IV se întorcea cu mâna goală în Polonia, Vladislav al Boemiei a obținut de la Matia Corvinul un armistițiu pe trei ani, până în 1477, care includea însă și Polonia. Acest armistițiu s-a transformat în pacea de la Brno, din 1478, care recunoștea statu-quo-ul din Boemia, și care a eliberat Polonia de presiunea venită dinspre Ungaria.

Cazimir IV a petrecut aproape tot deceniul 9 al secolului al XV-lea în Lituania, unde se confrunta cu pierderi teritoriale serioase în favoarea Marelui Cnezat al Moscovei. Teritoriile de la granițele estice ale Lituaniei erau stăpânite de o puzderie de cneji ereditari, care se trăgeau din familiile domnitoare Rurik (rusă) și Gedimin (lituaniană), dar care au sărăcit și decăzut din cauză că stăpânirile lor erau împărțite și răsîmpărțite între urmașii fiecărei generații. Fără să primească sprijin militar din partea marelui duce al Lituaniei, și sub continua amenințare a moscoviților, acești cnezi Rurikizi și Gediminizi au acceptat rând pe rând stăpânirea lui Ivan III, marele cneaz al Moscovei

și al Întregii Rusii. Astfel, Cazimir Jagiello a pierdut aproape o treime din teritoriile răsăritene, fără să poată face nimic.

În lungile absențe ale lui Cazimir IV, guvernarea Poloniei a fost lăsată în seama prințului Cazimir, fiul său primogenit, cunoscut îndeobște pentru pietatea sa. La moartea acestuia, în 1484, treburile Poloniei au fost administrate de Jan Olbracht, cel de-al patrulea fiu a lui Cazimir Jagiello. Înalt și bine legat, prințul jagiellon era întruchiparea unui monarh adevărat. Inteligent, cult și poliglot, Jan Olbracht trăia după idealurile cavalerești despre care citise în lucrările istorice pe care le prefera înaintea oricăror alte lecturi. Desigur, inamicii politici au încercat să-l prezinte ca pe un incompetent lipsit de noroc, dar mărturiile lui Matei Miechowski, medicul său personal, și ale cronicarului Bernard Wapowski, din prima jumătate a secolului al XVI-lea, sunt lipsite de echivoc.

În luna septembrie a anului 1485, Cazimir IV și curtea sa s-au aflat pentru scurt timp la Colomeea, situată în provincia Pocuția, din sudul voievodatului Rusia Roșie. Aici, regele Poloniei a primit omagiul de vasalitate de la Ștefan cel Mare al Moldovei, în circumstanțe pe care le vom expune mai jos, în întreaga lor complexitate. Deocamdată, subliniem faptul că în urma acestui act, regele Cazimir a trimis în ajutorul lui Ștefan cel Mare, amenințat de otomani, un puternic corp de oaste, pe care ar fi trebuit să-l conducă prințul Jan Olbracht. Îmbolnăvirea subită a acestuia a făcut ca oastea de ajutor să fie pusă sub comanda hatmanului Jan Polack.

Întrucât oastea trimisă în Moldova nu a dobândit succesul scontat, Cazimir IV a solicitat de la papa Inocențiu VIII o bulă de cruciadă, pentru a porni împotriva turcilor și în ajutorul aliatului din Moldova. Sfântul Scaun a emis bula în 1487, când pe teritoriul Poloniei s-a adunat o mare oaste cruciată, menită să pornească împotriva necredincioșilor. Și această oaste a fost pusă sub comanda lui Jan Olbracht, care a devenit astfel un adevărat prinț cruciat. Despre această cruciadă vom discuta pe larg într-un capitol special al acestei lucrări, mulțumindu-ne deocamdată să amintim succesul obținut de cruciați împotriva tătarilor, în Podolia.

După această acțiune militară, prințul cruciat Jan Olbracht a primit misiunea permanentă să apere granițele de sud-est ale regatului împotriva atacurilor tătare, misiune pe care a îndeplinit-o cu succes până în 1491, așadar și după încheierea armistițiului dintre regele Cazimir și sultanul Baiazid II, suzeranul tătarilor crâmleni, din anul 1489.

Cam în același timp, Cazimir IV a dobândit și o victorie internă asupra Bisericii Catolice, reușind să-l impună pe Frederick, cel de-al cincilea fiu, ca episcop al Cracoviei, fără să fi fost ales în prealabil de Capitlu și, mai ales, fără implicarea Sfântului Scaun. Această măsură a fost o lovitură de maestru, deoarece la moartea regelui Cazimir, în 7 iunie 1492, Frederick Jagiello a jucat un rol capital în alegerea fratelui său, Jan Olbracht, ca rege al Poloniei.

Episcopul a împrumutat de la orașul Cracovia bani cu care a angajat 600 de oșteni, în fruntea cărora a mers în grabă la Piotrków, unde alegerile regale erau în plină desfășurare. Ocupând orașul fortificat, episcopul Cracoviei l-a încuiat pe dinafară pe Zbigniew Oleśnicki, nepotul cardinalului omonim din prima jumătate a secolului al XV-lea, care susținea candidatura ducelui Janusz II de Mazovia. Prezidând adunarea electivă a panilor poloni și având sub comandă o forță militară considerabilă, Frederick Jagiello a determinat alegerea lui Jan Olbracht ca rege al Poloniei. Astfel, noul rege al Poloniei dispunea de toate resursele necesare pentru a organiza multvisata cruciadă, menită să obțină o victorie categorică împotriva turcilor păgâni.

În perioada 27 februarie–3 martie 1493, noul rege al Poloniei a convocat o Dietă generală (*sejm*) la Piotrków, în cadrul căreia a confirmat în mod solemn toate privilegiile primite de nobilime de la înaintașii săi la tron. Prin această măsură, Jan Olbracht nu numai că și-a consolidat pozițiile interne, ci și-a asigurat sprijinul întregii nobilimi a Coroanei Polone pentru viitoarea întreprindere militară, menită, chipurile, să apere regatul și întreaga Creștinătate de amenințarea „preacruzilor turci".

CAVALERII SFINTEI FECIOARE A TEUTONILOR LA MAREA BALTICĂ[1]

LIOV, NOAPTEA DINTRE 25 ȘI 26 AUGUST 1497

În casa cumătrului Hans era o liniște de mormânt și o atmosferă apăsătoare. Sus, în odaia de la etaj, pe un pat zăcea un bătrânel înfășurat în mantia albă cu crucea neagră a Ordinului Teuton. În jurul său stăteau în picioare câțiva bărbați cu chipuri îngrijorate, înfășurați în aceleași mantii albe cu cruci negre ale teutonilor, de sub care ieșeau mânerele spadelor pe care le purtau la brâu. În lumina difuză a încăperii parcă se simțea prezența Îngerului Morții.

Cu un gest scurt al mâinii, moșneagul palid și slăbit l-a chemat lângă el pe unul dintre cavaleri. Era capelanul său, căruia i s-a confesat cu voce scăzută, abia auzită, în liniștea apăsătoare a încăperii. După ce și-a săvârșit spovedania și a primit sfânta împărtășanie, bătrânul a amuțit pentru totdeauna. Nevăzut și neauzit, Îngerul Morții a ieșit din ungherul său, l-a luat de mână, l-a ridicat ușor de pe pat și l-a dus cu el în lumea tenebrelor...

Această umbră de om fusese cândva Johann von Tiefen, cel de-al 31-lea mare maestru al Ordinului Teuton, pe care Jan Olbracht, regele cruciat al Poloniei, îl convocase să se alăture campaniei sale îndreptate împotriva turcilor păgâni. Marele maestru a pornit în fruntea oștii sale și a traversat Mazovia și Rusia Roșie, ajungând până pe câmpul din fața cetății Halici. Din ordinul regelui, teutonii au staționat aproape o lună în fața cetății, timp în care Johann von Tiefen s-a îmbolnăvit de dizenterie. Cu învoiala lui Jan Olbracht, marele maestru s-a întors la Liov,

1. Acest capitol reprezintă o variantă sintetică a Introducerii și a capitolului „Cavalerii teutoni și campania militară a regelui Jan Olbracht în Moldova, în vara-toamna anului 1497“ din lucrarea Liborius Nacker, *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni, 1497: Moldova, Polonia și Ordinul Teuton la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, ediție critică și analitică de Liviu Cîmpeanu, în curs de apariție, Humanitas, București (în continuare: Liborius Nacker, *Jurnalul...*).

trimițând grosul oștii în tabăra regală pentru a se alătura cruciadei. Împreună cu Johann von Tiefen s-au întors la Liov Symon von Drahe, un dregător de frunte al Ordinului, și alți câțiva cavaleri, doctorul Wilhelm și Liborius Nacker, secretarul general al teutonilor, care a și consemnat amănuntele acestea. Toate bucatele alese pregătite cu sârg de nevasta gazdei la ordinele stricte ale doctorului Wilhelm, precum și toate medicamentele și doftoriile confecționate de acesta din substanțe achiziționate de la farmaciile din oraș nu i-au ajutat lui Johann von Tiefen cu nimic. In cele din urmă a fost răpus de dizenterie, în prezența lui Symon von Drahe și a celorlalți cavaleri tetutoni din mica lui suită[1].

După moartea marelui maestru, în privirea tuturor celor prezenți se citea poate nu atât mila creștinească pentru omul care zăcea mort în fața lor, cât îngrijorarea pentru Ordinul Teuton, înconjurat de inamici din toate părțile. În mințile celor de față răsuna obsesiv întrebarea: oare cum s-a ajuns aici și, mai ales, oare ce se va alege de noi? *Quo vadis, Domine?*

Pe la mijlocul secolului al XII-lea a fost înființat la Ierusalim un *hospital* modest, adică un fel de azil pentru pelerinii germani bătrâni, bolnavi sau răniți în timpul lungului pelerinaj spre Mormântul Mântuitorului. Adăpostul teutonilor a ființat până la cucerirea Orașului Sfânt de către sarazini, în anul 1187. Doi ani mai târziu, la 1189, doi cruciați germani, negustori din Bremen și Lübeck, au reînființat *hospitalul* Sfintei Marii a Teutonilor din Ierusalim în tabăra cruciaților care asediau orașul Acra. Inițial a fost un spital de campanie amenajat sub o pânză enormă de corabie, dar după cucerirea orașului, în 1191, hospitalul teutonilor s-a mutat în interiorul zidurilor, obținând binecuvântarea Sfântului Scaun cinci ani mai târziu, în 1196. In numai doi ani, așadar până în 1198, fundația de caritate a teutonilor s-a transformat într-un ordin monaho-cavaleresc după modelul Templierilor și al Ospitalierilor, fiind recunoscut ca atare de către papa Inocențiu III. Astfel a luat naștere

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, în fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1, p. 27, in Liborius Nacker, *Jurnalul...*

Ordinul Teuton, al cărui sediu principal a rămas orașul Acra până în 1291, când acest ultim bastion al creștinilor de peste mări (*outremer*) a fost pierdut definitiv în favoarea Islamului.

Pe la începutul sec. al XIII-lea, Andrei II, regele Ungariei, a invitat Ordinul Teuton să-i trimită în ajutor un corp de oaste pentru apărarea Țării Bârsei, din extremitatea sud-estică a regatului său, împotriva raidurilor migratorilor cumani, și pentru a extinde, după posibilitate, fruntariile regatului spre răsărit. Hermann von Salza, primul mare maestru al Ordinului Teuton, a dat curs invitației primite din partea regelui Andrei II și a trimis un detașament de cavaleri în sud-estul Regatului Sf. Ștefan. În scurtă vreme, teutonii au pus bazele unui adevărat stat, care se pare că se întindea din Țara Bârsei peste Carpați până la Dunărea de Jos. Puterea politică și militară a noii formațiuni politice, care, aflându-se sub autoritatea directă a Sfântului Scaun, a încercat să se emancipeze de sub autoritatea regală, precum și atragerea coloniștilor germani deja așezați pe pământul crăiesc din zona Sibiului au fost capetele de acuzare invocate de Andrei II atunci când i-a alungat *manu militari* pe cavalerii teutoni din Țara Bârsei, în anul 1225. Protestele repetate ale papalității nu au avut nici un efect asupra monarhului de la Esztergom.

Întâmplarea face că tocmai în acel an ducele Conrad I de Mazovia și episcopul Christian al Prusiei au cerut ajutorul Ordinului Teuton, care a decis să le trimită în ajutor detașamentul de cavaleri alungat de regele Ungariei din Țara Bârsei. Stăpânirea asupra teritoriilor primite de teutoni de la ducele mazovian Conrad I a fost confirmată și întărită de împăratul romano-german Frederick II de Hohenstaufen, în martie 1226, la Rimini. Patru ani mai târziu, în septembrie 1230, papa Grigore IX le-a acordat cavalerilor teutoni permisiunea să se stabilească în Prusia.

Hermann von Salza, marele maestru al Ordinului Teuton, l-a desemnat pe Hermann Balk în calitate de maestru al Prusiei. Acesta din urmă a recrutat o oaste de mercenari și cruciați germani și poloni, cu care a luat în stăpânire aproape întreaga

Prusie, operațiune care a durat până în anul 1242. În scurt timp, Prusia a devenit cea mai importantă stăpânire a teutonilor. Mai mult, în 1236–1237, Ordinul Teuton a fuzionat cu Ordinul Cavalerilor Gladiferi din Livonia, întemeiat în 1202, încorporând astfel și această provincie de la Marea Baltică. Totuși, Livonia a rămas sub autoritatea unui maestru propriu, aflat în subordinea directă a marelui maestru al teutonilor.

Pe lângă stăpânirile disparate din spațiul mediteranean și Imperiul Romano-German, nucleul Ordinului Teuton era constituit din Prusia și Livonia. Teritoriile acestora (ca de altfel toate teritoriile Ordinului) erau împărțite în mai multe provincii sau comanderii (germ. *Balleien*), în fruntea cărora se afla un guvernator, numit comtur.

După cucerirea orașului Acra de către mamelucii egipteni, în 1291, Ordinul Teuton a părăsit Țara Sfântă pentru a se așeza temporar la Veneția (1291–1309). Pentru a evita desprinderea Prusiei de restul stăpânirilor Ordinului Teuton, marele maestru Sigfried von Feuchtwangen a decis în anul 1309 să mute sediul ordinului său de la Veneția la Marienburg, astăzi Malbork, capitala ținutului omonim din voievodatul Pomerania, în nordul Poloniei. În ciuda unor dificultăți interne, legate de translația sediului general în Prusia, Ordinul Teuton a devenit în scurt timp un actor politic activ la Marea Baltică, impunându-se fără dificultate în fața regatelor și popoarelor învecinate.

Inevitabil, în secolul al XIV-lea, cavalerii teutoni au ajuns la conflict cu supușii pruși (păgâni), cu rușii, cu lituanienii și cu polonii. Crearea Uniunii Polono-Lituaniene în 1386 a adus în scenă un adversar pe măsura Ordinului Teuton din Prusia. Rivalitatea dintre cele două puteri s-a tranșat în două conflicte armate majore: Marele Război din 1409–1422 și Războiul de 13 Ani (1454–1466), ambele pierdute de Ordinul Teuton în fața Uniunii Polono-Lituaniene și a aliaților săi, printre care se număra și Moldova.

În ciuda încheierii unui prim Tratat de Pace la Toruń, în 1411, războiul dintre Ordinul Teuton și Uniunea Polono-Lituaniană a continuat până în 27 septembrie 1422, când, prin mijlocirea

regelui Sigismund de Luxemburg, cele două părți au încheiat o „Pace Perpetuă“, pe malul lacului Melno. Această pace, care relua în fond punctele Tratatului de la Toruń, din 1411, nu a avut consecințe drastice pentru Ordinul Teuton, care a pierdut doar Samogiția în favoarea Lituaniei. Tratatul consfințea, de fapt, statu-quo-ul dintre cele două mari puteri. Războiul de 13 Ani (1454–1466) dintre Ordinul Teuton și Uniunea Polono-Lituaniană, menționat mai sus, a fost însă catastrofal pentru cavaleri. După cum arătam în paginile anterioare, în 1457/1460, teutonii au pierdut reședința de la Marienburg, amplasată strategic în delta Vistulei, și ulterior teritoriile apusene pe care le dețineseră la Marea Baltică. Concret, după o serie de înfrângeri, Ordinul Teuton a fost nevoit să predea Poloniei jumătatea apuseană a stăpânilor sale, care includea provinciile Pomerelia, Kulmerland (Chełmno), Ermland (Warmia), precum și orașele Elbing (Elbląg), Marienburg, Thorn (Toruń) și Danzig (Gdańsk) – situate toate în nordul Poloniei actuale. În 1440, aceste ținuturi și orașe constituiseră „Liga Prusiei“, care în 1454 a declarat deschis starea de rebeliune față de Ordinul Teuton.

După război, Ludwig von Ehrlichshausen, marele maestru, a rămas doar în stăpânirea Prusiei Orientale, cu capitala la Königsberg (din 1457), și a Livoniei, ambele acordate cu titlu de feudă de către Cazimir IV, regele Poloniei. Astfel, marele maestru se număra printre vasalii regelui, păstrându-și totuși titlul de principe și sfetnic perpetuu al Coroanei Polone. Toate acestea au fost consfințite de cel de-al doilea Tratat de Pace de la Toruń, încheiat între cei doi suverani la 19 octombrie 1466.

În urma acestui tratat, Ordinul Teuton a intrat în orbita politică a Uniunii Polono-Lituaniene. În ciuda încercărilor de emancipare printr-un scurt război inițiat de marele maestru Martin Truchses, în perioada 1477–1479, cavalerii teutoni au rămas în continuare vasalii regelui Poloniei. În același timp, ei se confruntau cu grave probleme interne: pe lângă faptul că au rămas doar în stăpânirea ținuturilor mai sărace din Prusia Orientală, teutonii au pierdut rând pe rând teritorii însemnate în favoarea unor căpitani de mercenari, deveniți rebeli din pricina soldelor restante.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, Osterrode (pol. Ostroda, în voievodatul Mazovia, din N-E Poloniei) și Holland (ținut aparținând astăzi tot de voievodatul Mazovia, din Polonia) erau comanderiile principale ale Ordinului Teuton din Prusia. Comturii lor, dar și alți dregători teritoriali ai Ordinului, au devenit din ce în ce mai puternici și autonomi, reducându-l pe marele maestru la o stare de dependență totală. În Livonia, orașul Riga s-a revoltat împotriva ordinului unit al teutonilor și gladiferilor, purtând cu aceștia un adevărat război, în perioada 1483–1491. Cum e și firesc, situația internă precară a influențat și politica externă a Ordinului Teuton. Marii maeștri nu mai dispuneau de mijloacele și de puterea militară din prima jumătate a secolului al XV-lea pentru a se putea elibera de sub autoritatea regilor Poloniei și, eventual, pentru a recupera jumătatea apuseană a Prusiei, cu bogatele ei orașe negustorești. Astfel, Ordinul Teuton a fost nevoit să se alinieze politicii externe a Uniunii Polono-Lituaniene.

Extenuat după Războiul de 13 Ani (1453–1466), Ordinul Teuton nu s-a implicat în acțiunile militare întreprinse de Cazimir IV și fiii săi în Boemia și Ungaria, în anii 1471 și 1474. Nu există mărturii despre implicarea teutonilor în cruciada prințului Jan Olbracht, din anul 1487. Se știe însă că bula papei Inocențiu VIII s-a răspândit în întreaga lume (catolică), deci implicit și în Prusia Orientală, un stat cruciat prin excelență. Așadar, este posibil ca diferite persoane sau grupuri de persoane de sub autoritatea cavalerilor teutoni să fi participat la cruciada polonă din 1487, dar, din motive necunoscute, Ordinul Teuton *in corpore* nu a participat la evenimentele militare din Podolia. Nu la fel s-a întâmplat, însă, cu ocazia următoarei expediții cruciate, organizată în 1497 de același Jan Olbracht, devenit între timp rege al Poloniei.

După moartea energicului Martin Truchses, cel de-al 31-lea mare maestru al Ordinului Teuton (1477–1489), frații cavaleri l-au ales în fruntea lor pe Johann von Tiefen, comtur al comanderiei Brandenburg. El a fost ales pentru virtuțile și pietatea sa, și a devenit cel de-al 32-lea mare maestru al Ordinului Teuton,

la 1 septembrie 1489. Imediat după alegere, Johann von Tiefen s-a prezentat în fața lui Cazimir IV Jagiello, regele Poloniei, pentru a depune jurământul de credință și vasalitate, în conformitate cu cea de-a doua Pace de la Toruń (1466). Jurământul a fost depus înainte de sărbătoarea Sf. Catharina (25 noiembrie), când marele maestru se afla deja în capitala sa din Prusia. După moartea lui Cazimir IV (1492), marele maestru al Ordinului Teuton a depus un nou jurământ de credință și vasalitate față de Jan Olbracht, noul rege al Poloniei.

Johann von Tiefen a fost mare maestru al Ordinului Teuton timp de opt ani (1489–1497). În timpul său, Prusia teutonă a trăit o perioadă de pace și prosperitate, evocată pe larg de cronicarul Paul Pole, în *Cronica Prusiei*. În al optulea an al stăpânirii sale, Johann von Tiefen a fost convocat la cruciadă de suzeranul său din Polonia. După cum vom vedea, Ordinul Teuton a primit o lovitură de grație din partea unui actor politic îndepărtat, de la cealaltă margine a Europei.

CUCERITORUL, SFÂNTUL ȘI TÂLHARII STEPELOR

CONSTANTINOPOL, 31 MAI 1453

De trei zile, Orașul înconjurat de zidul triplu al împăratului Theodosie arăta ca un crater de vulcan care fumega în urma unei erupții cataclismice. De tot atâta timp, gaziii otomani, luptători pentru credința islamică, încinseseră în interiorul zidurilor o orgie grotescă de jafuri, distrugeri, incendieri, violuri și ucideri. Deodată, peste vacarmul drăcesc a început să se audă din ce în ce mai aproape tabulhanaua sultanului, formidabila fanfară militară care asigura „coloana sonoră“ a atacurilor principale sau a marșurilor otomane. Zeci de muzicieni au intrat cadențat în sunet de surle, trâmbițe, cimbale, talgere și tobe, prin poarta Sfântului Romanos, numită de turci *Topkapî*,

adică poarta în dreptul căreia a fost amplasat cumplitul tun turnat de meșterul transilvănean Orban, care a năruit zidurile șubrezite ale capitalei bizantine. În urma tabulhanagiilor, venea călare tânărul Mehmet, numit din acel moment *Fatih Sultan*, adică Sultanul Cuceritor, înconjurat de pașalele din divanul împărătesc, agale[1], ieniceri și spahii ai Înaltei Porți, numiți *kapu-kulu*. Lângă sultan, stegarii purtau o mulțime de steaguri, flamuri și fanioane colorate, din rândul cărora se distingea Steagul cel Mare, *âlem*, al Profetului. Alaiul parcă fără sfârșit al sultanului a intrat prin poarta Sfântului Romanos, situată în partea mediană a fortificațiilor de vest ale Constantinopolului, traversând străzile din care rămăseseră doar ruine fumegânde, acoperite cu mormane de moloz și de morți.

În momentul în care *El-Fatih* a intrat în oraș, ca la un semnal, gaziii și-au lăsat îndeletnicirile aducătoare de moarte și distrugere și, cu mânile încrucișate peste brâu și cu capetele aplecate, s-au aliniat de-a lungul străzilor și a ulițelor pe care trecea stăpânul lumii. Mahomed II și strălucitoarea sa suită au mers direct la Sfânta Sofia, una dintre minunile lumii, care exercitase timp de un mileniu o imensă fascinație asupra barbarilor.

În fața monumentului, un ienicer se chinuia de zor să spargă un mozaic, pentru a scoate din el materialele prețioase. Fără un cuvânt, sultanul s-a apropiat de el și l-a tăiat fără milă cu sabia, zicând: „oamenii și bogățiile sunt ale voastre, pietrele sunt ale mele!“. Cu asta voia să spună că le-a îngăduit războinicilor săi dreptul sacru de a prăda timp de trei zile Orașul cucerit în 29 mai, și că de acum încolo el aparținea sultanului. Mahomed II și pașalele sale au intrat în biserică, din care fuseseră deja îndepărtate obiectele de cult creștine, unde au participat la o rugăciune oficiată de șeicul mistic Ak Șemseddin, umbra sultanului. Această ceremonie era menită să-i mulțumească lui Allah pentru cucerire și marca, simbolic, transformarea Marii Biserici în moschee și a Marelui Oraș în stăpânire otomană. După vizitarea pe îndelete a minunatului monument,

1. Pluralul de la agă.

sultanul și dregătorii săi și-au reluat locul în alai și au pornit mai departe, în sunetul muzicii militare, spre Palatul Blacherne, vechea reședință a împăraților bizantini[1]. Puțini dintre suveranii Evului Mediu au avut parte de o asemenea intrare spectaculoasă, de-a dreptul epică, în domnie și în istorie.

Mahomed II a luat domnia în 1451, și primul său gând a fost să cucerească Constantinopolul, punct strategic indispensabil pentru coeziunea Imperiului Otoman întins pe două continente. După o scurtă campanie în Asia Mică, unde l-a adus la supunere pe Ibrahim, emirul Karamaniei, rivalul de moarte al otomanilor, care pretindea moștenirea Sultanatului Selgiucid de la Rum, sultanul Mehmet a încheiat un armistițiu pe trei ani cu puterile creștine, mai ales cu Regatul Ungariei, deosebit de activ în lupta antiotomană, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara. Pregătit cu minuțiozitate, asediul Constantinopolului a durat aproape două luni, gaziii otomani reușind să intre în forță în orașul lui Constantin în 29 mai 1453.

Statele succesorale ale defunctului Imperiu Bizantin, Despotatul de Mistra, în Pelopones, și Imperiul Marilor Comneni de la Trapezunt, în nord-estul Asiei Mici, au fost lichidate de Imperiul Otoman în urma mai multor campanii din 1459–1460 (despotatul), respectiv 1461.

După cucerirea Constantinopolului, Mahomed II, care a moștenit odată cu Orașul și titlul de cezar roman, și-a concentrat atenția asupra Balcanilor, timp de aproape două decenii.

După două campanii fără rezultate spectactuloase în Despotatul Serbiei, sau ceea ce mai rămăsese din el, în 1454–1455, sultanul Mehmet și-a condus armatele împotriva cetății Belgrad, de la granița sudică a Regatului Ungariei. După o rezistență

1. Izvoarele otomane și bizantine care descriu intrarea lui Mahomed II în Constantinopol sunt sintetizate în Principele Dimitrie Cantemir, *Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othoman[n]ice*, trad. Dan Slușanschi, ed. a II-a, Știința, București, 2010, pp. 94–95. O parte dintre detaliile acestei anecdote istorice au fost preluate de autorul acestor rânduri din literatura de specialitate citată în excursul bibliografic de la sfârșitul lucrării de față.

darză de circa trei săptămâni, care deja în epocă a dobândit proporții epice, Iancu de Hunedoara și cavalerii săi, ajutați de cruciații septuagenarului călugăr franciscan Giovanni di Capistrano, au reușit să înfrângă ordia otomană și să-l pună pe sultanul Mehmet pe fugă, în 22 iulie 1456.

Această înfrângere a schimbat direcția de expansiune a otomanilor, care au cucerit rând pe rând celelalte state balcanice: Serbia (1459) și Bosnia și Herțegovina (1463).

În același timp, Mahomed II a fost nevoit să conducă în persoană o campanie împotriva lui Vlad Țepeș, domnul Țării Românești, care a început revolta împotriva Imperiului Otoman în 1459. Campania sultanală din Țara Românească, care a avut loc la începutul verii anului 1462, s-a terminat indecis, sultanul Mehmet fiind nevoit să recurgă la diplomație, prin intermediul favoritului său, Radu cel Frumos, pentru readucerea Țării Românești în sfera sa de influență.

Mult mai îndârjită a fost lupta triburilor albaneze sub conducerea lui Gheorghe Kastriotul, cunoscut îndeobște ca Skanderbeg (numele din limba turcă al lui Alexandru Macedon).

Răscoala sa antiotomană a fost sprijinită cu bani și armată de Alfonso de Aragon, regele Neapolelui, și, după moartea acestuia în 1458, Skanderbeg a încheiat pace cu Imperiul Otoman. Când Matia Corvinul a încercat și a și reușit să recupereze parțial Bosnia în 1463–1464, Skanderbeg s-a revoltat din nou, înfrângând o serie oști mai mici trimise de sultan împotriva sa. A fost nevoie de intervenția personală a sultanului în Albania pentru supunerea provinciei.

În fruntea unei oști formidabile, Mahomed II a invadat munții Albaniei, unde a împrăștiat rezistența eroică a albanezilor. Mai mult, din porunca sultanului a fost construită cetatea Elbasan, menită să controleze provincia omonimă, încorporată în Imperiul Otoman.

În ciuda prezenței otomane, Skanderbeg și-a continuat acțiunile ostile față de invadatori, sultanul fiind nevoit să întreprindă o a doua campanie împotriva eroului albanez. Învins și copleșit de turci, Skanderbeg a murit de epuizare în 17 ianuarie 1468.

Astfel, Balcanii păreau pacificați, ceea ce îi permitea sultanului Mehmet să se concentreze asupra războiului cu Veneția, început în 1463.

După lichidarea ultimelor rămășițe ale lumii bizantine, și anume principatele și despotatele „cruciate" din Levant, forțele terestre și maritime ale otomanilor au atacat și coloniile Veneției. Superioritate navală a Serenissimei i-a permis acesteia să ducă războiul cu succes până în 1479. În ciuda unor pierderi, la încheierea păcii veneto–otomane, Republica lagunară a reușit să-și mențină principalele poziții din Pelopones (mai ales portul Lepanto) și insulele Zante, Keffalonia, Creta și Cipru.

Deși acest război a fost mai degrabă o situație de pat, ca la șah, între cele două puteri rivale, el a avut o urmare nefastă pentru otomani, prin implicarea lui Uzun Hassan, emirul tribului turcoman Akkoyunlu, adică „Cei cu Oile Albe". O primă ciocnire între otomani și turcomani a avut loc în 1461, când primii au cucerit Trapezuntul, aflat sub protecția celor din urmă. Abia după înfrângerea rivalilor Karakoyunlu, „Cei cu Oile Negre", în 1467, Uzun Hassan a început să se manifeste ca un mare conducător, intervenind în emiratul Karaman, unde domnea Pîr Ahmed, vasalul lui Mahomed II.

Noul emir karamanlîu s-a revoltat și el, dar a fost învins în 1471, fiind nevoit să caute sprijinul turcomanilor Akkoyunlu. Astfel, a început un război între Mahomed II și Uzun Hassan, care a durat până în 11 august 1473, când otomanii i-au înfrânt categoric pe nomazii turcomani, în bătălia de la Bașkent, în estul Asiei Mici, deși Uzun Hassan se aliase cu mamelucii egipteni, cu Veneția și cu Ștefan cel Mare al Moldovei, în 1472. Ștefan se manifesta deja ca un factor de decizie politică regională și, cum vom vedea mai jos, în 1476, însuși sultanul Mahomed II a comandat o expediție punitivă în Moldova.

Între timp, flota otomană a reușit să ocupe cetatea-port Ortranto, din „tocul" cizmei italice, în 1480. Mahomed II a avut însă mai puțin succes la asediul amfibiu al Insulei Rhodos, apărată cu succes de Cavalerii Sf. Ioan, sub comanda marelui maestru Pierre D'Aubusson, în același an.

În 3 mai 1481, Mahomed II a murit de apoplexie (comoție cerebrală), în timp ce pregătea o nouă campanie, probabil împotriva mamelucilor egipteni, care stăpâneau Orientul Mijlociu și deveneau din ce în ce mai amenințători.

În ciuda vastelor cuceriri și a aparentei puteri militare, imperiul lui Mahomed II era o structură destul de șubredă. Dincolo de faptul că provinciile anatoliene cucerite de la karamanlîi și de la turcomanii *Akkoyunlu* nu erau încă pe deplin pacificate la moartea sultanului, aflându-se sub influența mamelucilor, Mahomed II nu își pregătise succesiunea la tron, în ciuda decretului prin care îi permitea urmașului său să-și ucidă toate rudele masculine, pentru a nu se isca război civil. Or, în 1481, tocmai la asta s-a ajuns.

Competitorii au fost cei doi fii ai sultanului, Cem Sultan, guvernatorul Karamanului, care se bucura de sprijinul turcomanilor din provincia sa, și Baiazid, guvernatorul Amasyiei și comandant al frontierei răsăritene a Imperiului Otoman, care, pentru succesele sale din timpul luptelor cu turcomanii lui Uzun Hassan, se bucura de sprijinul necondiționat al ienicerilor.

Petrecându-și tinerețea în provinciile răsăritene din Asia Mică, pătrunse de un adânc spirit mistic, Baiazid II a fost înclinat întreaga viață spre meditația religioasă și credința islamică, primind titlul de Baiazid Velî, adică „Sfântul“. Cu toate astea, el era și războinic, reușind cu ajutorul ienicerilor să-i înfrângă pe fratele său Cem Sultan și pe susținătorii săi turcomani la Yenișehir, în 20 iunie 1481. Cem Sultan a fugit la mamelucii egipteni, revenind în anul următor în Anatolia, unde a încercat să atragă de partea sa provincia Karaman. Principalele cetăți și orașe erau însă înțesate de oamenii „Sfântului“, de aceea a fost nevoit să fugă la Cavalerii Ioaniți din Rhodos. Marele maestru, Pierre D'Aubusson, l-a primit, considerându-l un as în mânecă în diplomația sa cu Înalta Poartă. Pentru a nu atrage o invazie otomană, marele maestru l-a trimis pe Cem în provinciile pe care le stăpânea în sud-estul Franței, de unde nefericitul pretendent otoman a ajuns în custodia papilor Inocențiu VIII și Alexandru VI Borgia, fiind apoi capturat de regele Franței, Carol VIII.

Cem Sultan nu era doar un atu politic în relațiile Creștinătății cu Baiazid II, ci și o sursă de venit profitabilă, prin subsidiul consistent pe care sultanul din Constantinopol îl plătea pentru custodia fratelui său. Oficial, suma era prevăzută pentru întreținerea moștenitorului otoman, în realitate sultanul plătea bani grei suveranilor creștini pentru a nu-l lăsa pe fratele său să se întoarcă în Imperiul Otoman, unde ar fi provocat disensiuni și război civil. Baiazid II a fost bântuit de existanța lui Cem Sultan, ca într-un coșmar, până la moartea celui din urmă, în 1495.

Între timp, ienicerii care îl urcaseră pe tron pe Baiazid II au început să dea semne de revoltă, din cauză că sultanul lor nu îi condusese niciodată în luptă. Astfel, în vara anului 1484, Baiazid Sfântul a comandat, pentru singura dată în întreaga sa domnie, o expediție militară împotriva cetăților Chilia și Cetatea Albă, aflate atunci sub autoritatea lui Ștefan cel Mare al Moldovei. Întrucât această expediție constituie intriga prezentei lucrări, vom reveni cu detalii într-o secțiune specială. Pentru moment, ne mărginim să notăm succesul obținut de oastea sultanală în vara anului 1484, care a consolidat domnia lui Baiazid II.

În sud-estul Asiei Mici, tensiunile dintre Imperiul Otoman și mamelucii egipteni au degenerat într-un război steril, care a durat între 1485 și 1491. Pașalele din provincii și marii viziri au dus cu mamelucii mai multe lupte pentru diferite puncte strategice din sud-estul Asiei Mici, mai ales pentru orașul și ținutul Adana. Pacea dintre Baiazid II și Kaytbay, sultanul mameluc al Egiptului, s-a încheiat în mai 1491, stabilindu-se, practic, un statu-quo între cele două imperii. Totuși, sultanul otoman a fost nevoit să-i predea sultanului mameluc multdisputata provincie Adana.

În ultimul deceniu al secolului al XV-lea, în estul Anatoliei a apărut o nouă sectă mistică din ramura șiită a Islamului, pe ai cărei membri otomanii îi numeau *kîzîlbași*, adică „cei cu capetele roșii“, după bonetele roșii cu 12 falduri pe care le purtau și care simbolizau cei 12 imami ai Islamului (șiiții nu îi recunoșteau pe califii Umeiazi și Abbasizi ca moștenitori ai Profetului). Deși la început au părut doar o simplă mișcare religioasă, *kîzîlbașii* s-au

raliat în 1501 în jurul lui Ismail Safavi, nepotul de fiică al lui Uzun Hassan, formând în Persia așa-numitul Imperiu Safavid, dușmanul de moarte al Imperiului Otoman în următoarele secole. Totuși, în vremea lui Baiazid *Velî* nu au fost lupte între cele două puteri islamice, sultanul din Constantinopol confruntându-se doar cu o răscoală a ***kîzîlbașilor*** conduși de șeicul Șahkulu, înfrântă în cele din urmă de oastea prințului otoman Ahmed.

Domnia lui Baiazid Sfântul a durat până în 1512, când a fost detronat de fiul său Selim cel Crud, noul favorit al ienicerilor.

CAFFA, 6 IUNIE 1475

Imensa flotă a marelui vizir Gedik Ahmed Pașa, estimată de unii contemporani la 300 de vase, se legăna la ancoră în fața orașului fortificat de pe țărmul sud-estic al Crimeii. Pe latura dinspre uscat a cetății se întindea o imensă tabără otomană, ale cărei corturi și pavilioane erau înconjurate cu întărituri din pământ și lemn. Pe acestea din urmă erau amplasate tunuri enorme, ale căror guri fioroase stăteau căscate amenințător spre zidurile orașului. Dar țevile lor erau reci, iar tabăra otomană aproape pustie.

În acea dimineață, garnizoana genoveză a Caffei capitulase în fața lui Gedik Ahmed, Marele Vizir al lui Mahomed II, deși asediul durase doar 3 zile (1–3 iunie 1475). Gaziii otomani erau cu toții în oraș, unde steagul sultanului era purtat în sunetul strident al tabulhanalei, pentru a fi ridicat pe cel mai înalt turn al cetății. Clopotele și obiectele liturgice creștine au fost îndepărtate din biserici, unde imamii îi chemau deja la rugăciune pe robii lui Allah. Cea mai puternică colonie genoveză de la Marea Neagră fusese cucerită. Astfel, ordia otomană pusese piciorul în Peninsula Crimeea, iar în scurt timp escadre ale imensei flote cucereau ultimele avanposturi ale genovezilor, precum și principatul de Theodoro-Mangop, o fantomă a Imperiului Bizantin[1].

1. Detaliile despre cucerirea Caffei de către otomani la *Von Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der*

Odată cu Caffa, Gedik Ahmed a reușit să captureze un trofeu infinit mai valoros decât orașul în sine, și anume pe Mengli Ghirai, mostenitorul Hanatului Crimeii, refugiat între zidurile coloniei genoveze, după ce pierduse un război civil cu tătarii nogai. Prețiosul captiv a fost trimis la Înalta Poartă, unde s-a bucurat de ospitalitatea lui Mahomed II. În câțiva ani, Mengli Ghirai va juca un rol esențial în extinderea hegemoniei otomane asupra tătarilor crâmleni.

Hanatul Crimeii și-a obținut independența față de Hoarda Mare de pe Volga pe la mijlocul secolului al XV-lea, în timpul hanului Haci Ghirai (cca 1435–1466). Războinic încercat și diplomat iscusit, hanul și-a consolidat poziția față de Hoarda Mare, moștenitoare a imperiului lui Ginghis-Han, prin apropierea politică de Polonia și Moldova și prin câștigarea sprijinului clanurilor tătare din Crimeea. Cel mai puternic și mai influent dintre acestea era clanul Șirin, al cărui centru era orașul fortificat Kirim.

Politica lui Haci Ghirai a fost continuată cu mai puțin succes de Nurdevlet, fiul său primogenit, care în 1468 a pierdut puterea în favoarea fratelui său Mengli Ghirai. Și el și-a sprijinit autoritatea pe clanurile tătare din Crimeea, dintre care Șirin a rămas în continuare cel mai influent.

La început, hanul Mengli Ghirai a intrat în conflict cu Imperiul Otoman pentru hegemonia asupra Caffei și a bogatelor colonii genoveze din Crimeea. În același timp, hanul manifesta o atitudine ostilă față de Polonia și Moldova, ca urmare a apropierii lor de Înalta Poartă. Conflictul dintre Hanatul Crimeii și aliații moldo-poloni a izbucnit în 1471, ca urmare a răcirii relațiilor dintre Ștefan cel Mare și genovezii din Caffa, aflați sub protecția lui Mengli Ghirai. Urmarea a fost un atac tătar care a vizat sud-estul Poloniei și estul Moldovei. Atacul a fost organizat și condus de Mamak, șeful clanului Șirin, și de frații său Eminek și Hacike. Prevenit din timp, voievodul Moldovei s-a pregătit de

---

Chronik „Denkwürdigkeiten und Zeitläufe des Hauses Osman" vom Derwisch Ahmed, genannt Aşık-Paşa-Sohn, ed. Richard F. Kreutel, Graz-Viena-Köln, 1959, pp. 256–260.

lupta și a interceptat hoarda condusă de Eminek și Hacike, învingând-o în bătălia de la Lipnic. Cele două căpetenii tătare au căzut în captivitate, Eminek rămânând închis la Cetatea Albă până în 1473, iar Hacike până în 1476.

După această invazie, hanul Mengli Ghirai și-a concentrat atenția asupra relațiilor cu Hoarda Mare de pe Volga, aflată din nou în ascensiune, prin urmare Polonia și Moldova au fost cruțate pentru moment de alte incursiuni.

Între timp, hanul Hoardei din Crimeea a intrat în conflict cu Eminek Mîrza, cel mai puternic susținător al său. În 1473, acesta a scăpat din captivitatea de la Cetatea Albă și a devenit șeful clanului Șirin, după moartea fratelui său Mamak, în același an. Totodată, a primit de la Mengli Ghirai demnitatea profitabilă de *tudun* la Caffa. Mazilit în 1475, a fost nevoit să fugă în Caucaz. Aflat în surghiun, Eminek Mîrza i-a îndemnat pe tătarii nogai la răscoală, iscând un război civil, la care i-a chemat în ajutor și pe otomani. Mahomed II a profitat de ocazie și a trimis flota otomană, sub comanda lui Gedik Ahmed Pașa, să cucerească Caffa, principala colonie genoveză de la Marea Neagră. Așa cum arătam mai sus, orașul s-a predat în 6 iunie, devenind colonie otomană alături de alte cetăți și orașe genoveze din Crimeea, iar Mengli Ghirai a fost arestat și dus la Constantinopol. În locul său pe tronul hanilor crâmleni a fost instalat Nurdevlet, care în perioada 1469–1475 se aflase în captivitate la genovezii din Caffa.

Hanul Nurdevlet s-a arătat la fel de slab ca în prima domnie și a fost nevoit să se confrunte nu numai cu fratele său Haidar, ci și cu Hoarda Mare, care a cucerit o bună parte din Peninsula Crimeea, în 1476. Astfel, hanul de la Kirk Yer, astăzi Çufut-Kale în Crimeea, a rămas o vreme sub autoritatea lui Djanibek, reprezentantul hanului Ahmed de pe Volga. În aceste circumstanțe, omul forte a rămas Eminek Mîrza, șeful clanului Șirin, care i-a solicitat lui Mahomed II să-l elibereze pe Mengli Ghirai și să-l pună pe tronul Hanatului Crimeii. Aceasta s-a întâmplat în 1478, când sultanul Mehmet l-a trimis pe Mengli Ghirai în domnia Hanatului Crimeii, în care s-a menținut timp de 37 de ani.

Apartenența la dinastia Ginghîshanidă și la Islamul sunnit i-a conferit lui Mengli Ghirai un statut privilegiat în rândul suveranilor musulmani, recunoscut ca atare de Înalta Poartă. Domnia sa a echivalat cu intrarea Hanatului Crimeii în sfera de hegemonie a Imperiului Otoman. Pentru prima dată în istoria tătarilor, în 1484, Mengli Ghirai a mers în fruntea hoardei sale în ajutorul ordiei otomane a lui Baiazid II, la asediul Chiliei și a Cetății Albe. De asemenea, în perioada 1487–1489, sultanul Baiazid Velî i-a poruncit lui Mengli Ghirai să întreprindă o serie de invazii în Podolia și Rusia Roșie, ca urmare a alianței antiotomane dintre Cazimir IV al Poloniei și Ștefan cel Mare al Moldovei, încheiată în toamna anului 1485.

UMBRA LUI DRACULA. LA TÂRGOVIȘTE

POJON (BRATISLAVA), 29 SEPTEMBRIE 1468

Matia Corvinul a convocat prelații, baronii și nobilimea Ungariei la o nouă Dietă, în vederea obținerii unui acord pentru impunerea unei dări extraordinare, menită să finanțeze viitoarea campanie militară împotriva lui Gheorghe Podiebrad, regele husit al Boemiei. După mai multe zile de tratative și concesii, Matia Corvinul a ținut un lung discurs despre necesitatea viitorului război, discurs care a convins Stările Ungariei să accepte impunerea dării solicitate.

Tocmai în timpul acestor dezbateri a fost anunțată o solie a sultanului otoman Mahomed II. Trimișii Înaltei Porți au fost admiși în Dietă, după terminarea tratativelor. Matia Corvinul i-a întâmpinat șezând pe tron, în întreaga splendoare de majestate, înconjurat de dregătorii, căpitanii și nobilii săi, cu toții îmbrăcați în straie strălucitoare.

După ce au intrat în încăpere, solii sultanului au încremenit când l-au văzut pe oaspetele special al regelui, așezat pe un scaun, lângă tron. Era un bărbat de vreo 35 de ani, cu plete

negre cârlionțate, cu ochi verzi care priveau fioros, cu nasul subțire și lung, sub care era o mustață groasă, cu vârfurile întoarse în sus. Doar buza de jos, roșie și puțin răsfrântă, parcă nu se potrivea cu tenul rozaliu al obrajilor proaspăt rași. Un gât ca de taur lega capul de trunchiul musculos și bine proporționat. Solii turci l-au recunoscut imedat, era temutul Kazîklu-voivod – Țepeș Vodă – care cu câțiva ani înainte le pricinuise cele mai cumplite ordalii. Și-au ținut totuși cumpătul, transmițându-i lui Matia Corvinul propunerea de pace a lui Mahomed II, în timp ce trăgeau cu coada ochiului la groaznicul Dracula, care din când în când își aranja liniștit vârful mustății.

Regele Ungariei a acceptat propunerea de pace a sultanului, cu condiția ca acesta din urmă să interzică *akîn*-urile – expediții de pradă și distrugere întreprinse de gaziii otomani de la graniță în teritoriile sale. Având misiunea clară de a încheia pace cu Regatul Ungariei și intimidați de prezența lui Dracula, ale cărui priviri vărsau foc și pară asupra lor, solii sultanului Mehmet au acceptat condiția impusă de Matia Corvinul. Astfel a fost încheiată pacea între Regatul Sfântului Ștefan și Imperiul Otoman.[1] Dracula avea să rămână încă vreo câțiva ani la reședința regală din Vișegrad, dar nu ca prizonier înlănțuit într-o temniță mucedă și întunecată, așa cum s-a imaginat în literatură, ci ca oaspete al regelui, cu domiciliu forțat, la cea mai luxoasă reședință regală din Ungaria.

Una dintre metehnele istoriografiei românești este confuzia unor destine extraordinare cu însăși istoria țării. Această deprindere, perpetuată conștient sau nu timp de 150 de ani, se trage de la Nicolae Bălcescu, care a căutat cea mai glorioasă filă din istoria românilor și a găsit-o în istoria lui Mihai Vodă Viteazul, un destin cu totul extraordinar, dar a cărui domnie

1 Scena este descrisă în Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, IV, p. 25. Descrierea fizică a lui Dracula în raportul legatului papal Nicolae de Modrussa, în Șerban Papacostea, „Cu privire la geneza și răspândirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș", în *idem*, *Evul Mediu românesc: Realități politice și curente spirituale*, Corint, București, 2001, pp. 133–136, nota 17.

(1593–1601) a reprezentat o calamitate pentru istoria imediată a Țării Românești, devastată de repetatele invazii ale otomanilor, invazii care, la rândul lor, au dus la legarea de glie a țăranilor, populația fiind chinuită de prezența unor imense oști de mercenari, adesea mult mai ostile decât oștile inamice, la care se adăuga și o fiscalitate excesivă pentru finanțarea războaielor interminabile în care s-a implicat voievodul.[1] Pe de altă parte, trebuie recunoscut faptul că, în termen lung, răscoala lui Mihai Viteazul a dus la o scădere a presiunii fiscale otomane, care ajunsese de nesuportat.

Un fenomen istoriografic similar poate fi surprins și în cazul lui Vlad Țepeș (1448; 1456–1462; 1476). Din a doua jumătate a secolului XX, istoriografia română a făcut din domnia principală de doar șase ani a voievodului (1456–1462) un punct de reper al istoriei Țării Românești. Este adevărat că Vlad Țepeș-Dracula a avut un destin cu totul extraordinar, iar izvoarele istorice sunt destul de generoase în reconstituirea acestuia. Totuși, la o analiză critică și nepărtinitoare a surselor, reiese că domnia de șase ani a lui Vlad Țepeș nu s-a deosebit prin nimic de celelalte domnii ale epocii: voievodul nu a fost un reformator radical al societății, nu a fost un justițiar și nici un inovator în domeniul militar (de altfel, nici un domn muntean din secolul al XV-lea nu a avut puterea și mijloacele să facă toate aceste lucruri!), iar faimoasele sale măsuri de dezvoltare a negoțului par a fi simple artificii literare. Bunăoară, profesorul Șerban Papacostea a demonstrat că până și acele „târguri de graniță" în care i-ar fi obligat pe negustorii sași din Transilvania să-și vândă produsele *en-gros* negustorilor români, pentru a le distribui cu amănuntul în interiorul țării, nu au fost instituite în vremea lui Vlad Țepeș, așa cum a pretins istoriografia comunistă, ci în a lui Neagoe Basarab, în cu totul alte circumstanțe istorice. În fine, voievodul nu a avut mijloacele necesare și nici

1. Miron Costin, care a mai apucat oameni din epoca lui Mihai Viteazul, fiind vorba despre generația bunicilor săi, nota în mod semnificativ: „să urâse muntenilor cu domniia lui Mihai vodă, totu cu oști și războaie..."; vezi *Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958, p. 54.

timp pentru a construi clădiri monumentale, cu excepția cetății Poenari și a Curții Domnești de la București (poate și a mănăstirii de la Snagov, însă din lemn, construcția actuală datând din vremea lui Mircea Ciobanul).

Istoricul Matei Cazacu a demonstrat în mod convingător că până și renumita dreptate a lui Țepeș Vodă este un simplu topos literar, creat de autorul narațiunilor rusești despre Dracula voievod pentru conturarea unei imagini ideale a suveranului, care pare să-i fi servit drept model lui Ivan cel Groaznic al Rusiei, la mijlocul secolului al XVI-lea. Din izvoare reiese limpede că toate măsurile radicale pe care le-a luat Vlad Țepeș, multe dintre ele depășind pragul cruzimii, nu au avut alt scop decât cel al consolidării domniei, cu alte cuvinte a făcut tot ce i-a stat în putință să rămână pe tron, ca de altfel toți ceilalți domni ai Țării Românești din acele vremuri tulburi (spre deosebire de aceștia, însă, Dracula a beneficiat de un PR mai bun: povestirile germane și slave despre grozăviile sale). Din contră chiar, caracterul autoritar al domnului și regimul său care poate fi caracterizat ca o dictatură militară au dus la disensiuni cu boierimea munteană și chiar la un mic război civil.

Amintim că Dracula și-a sprijinit domnia pe o ceată de mercenari nemiloși, cărora le-a cumpărat loialitatea cu averile rivalilor politici înlăturați. Unul dintre acești rivali a fost boierul Albu cel Mare, care, în 1458, s-a ridicat domn „peste capul lui" Vlad Țepeș, dar care a fost învins și ucis, împreună cu toți susținătorii săi (izvoare independente vorbesc despre 20.000 de victime).

În plan extern, Dracula a profitat de războiul civil din Ungaria, la începutul domniei lui Matia Corvinul (1458–1459), intervenind în repetate rânduri împotriva supușilor săi din Amlaș și Făgăraș, dar și împotriva sașilor din Sibiu și Brașov. Aceștia din urmă au sprijinit întreprinderea pretendentului Dan cel Tânăr, care însă a fost învins și ucis de Dracula, în 1460.

Succesele obținute l-au determinat pe Vlad Țepeș să rupă legăturile cu Înalta Poartă, sistând într-o primă fază tributul datorat, în anul 1459. Sperând să-l atragă pe Matia Corvinul într-un război cu Mahomed II, Vlad Țepeș a întreprins un raid de jaf și distrugere în Bulgaria otomană, în iarna anilor 1461–1462.

Inevitabil, această acțiune a atras răzbunarea sultanului Mahomed II, care în mai-iunie 1462 a întreprins o campanie sultanală împotriva Țării Românești.

Acțiunile voievodului au avut ca rezultat dubla distrugere a Țării Românești: autodistrugerea ca urmare a adoptării tacticii pământului pârjolit și inevitabila distrugere și robire de populație din timpul invaziei otomane. Tactica pământului pârjolit și războiul de gherilă (inclusiv faimosul atac de noapte) purtat de oastea lui Vlad Țepeș împotriva imensei oști otomane, „pe care abia o purta pământul“, l-au determinat pe Mahomed II să ordone retragerea. Sultanul l-a lăsat pe Radu cel Frumos, favoritul său, la marginea Țării Românești, pentru a-i atrage pe boieri de partea sa, ceea ce s-a și întâmplat în timpul verii aceluiași an.

Între timp, Matia Corvinul, alertat de evoluția evenimentelor din Țara Românească, a venit cu oastea regală în Transilvania, pentru a preîntâmpina o eventuală invazie otomană. Aflat în plin conflict cu împăratul romano-german Frederic III, regele Matia nu s-a implicat într-un război antiotoman, dispunând chiar arestarea lui Vlad Țepeș, pe care l-a acuzat de înaltă trădare în baza unei scrisori trimise de acesta din urmă sultanului Mehmet. Autenticitatea scrisorii de trădare a lui Vlad Țepeș nu a fost lămurită nici până în ziua de azi.[1] În aceste condiții, voievodul Țării Românești a fost luat captivitate și trimis ca prizonier politic la Vișegrad. Matia Corvinul a recunoscut domnia lui Radu cel Frumos, sprijinit de boierii Țării Românești, dornici de pace și sătui de regimul de teroare a lui Vlad Țepeș. Noul domn al Țării Românești se bucura de favoarea sultanului, știind totodată să păstreze buna vecinătate și cu Ungaria.

Mai puțin amicale au fost legăturile lui Radu cel Frumos cu Ștefan cel Mare al Moldovei, care în 1465 a cucerit Chilia, amenințând pozițiile de la Dunăre ale Țării Românești. Cei doi

1. Ultimii editori ai textului au trecut scrisoarea de trădare a lui Vlad Țepeș în rândul documentelor îndoielnice, vezi *Corpus Draculianum*, vol. I. *Briefe und Urkunden*, tom 1. *Die Überlieferung aus der Walachei*, ed. Albert Weber și Adrian Gheorghe, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2017, pp. 186–191.

voievozi rivali și-au devastat reciproc teritoriile într-o serie de campanii întreprinse în perioada 1470–1473, după care Ștefan cel Mare a reușit să-l înlăture pe Radu cel Frumos din Țara Românească și să-l impună la domnie pe Basarab cel Bătrân, poreclit Laiotă, protejatul său. Bucurându-se de sprijinul beilor otomani de la Dunăre, Radu Vodă a reușit să revină de două ori la domnie, alungându-l pe Laiotă înapoi în Moldova, în 1473 și 1474.

In cele din urmă, în toamna anului 1474, Ștefan cel Mare a reușit să-l impună pe Basarab ca voievod pe tronul Țării Românești. Totuși, acesta din urmă a fost nevoit să se alăture oștii lui Suleiman Pașa Hadâmbul („Eunucul“), care a fost învinsă de Ștefan cel Mare la Vaslui, în 10 ianuarie 1475. Unul dintre factorii determinanți ai victoriei creștine a fost trecerea lui Basarab Laiotă de partea lui Ștefan cel Mare în momentul hotărâtor al bătăliei, cei doi voievozi fiind dinainte înțeleși, cel mai probabil. A urmat o campanie comună în Țara Românească, unde Basarab voievod a reușit să-l învingă și să-l decapiteze cu mâna sa pe Radu cel Frumos, sprijinit până la capăt de pașalele dunărene. În iunie același an, cei doi voievozi s-au aliat cu Matia Corvinul al Ungariei, alianță care a funcționat până în anul 1476.

În contextul campaniei lui Mahomed II în Moldova, Basarab Laiotă a fost nevoit să se închine sultanului și să-l însoțească în Moldova, însă scenariul din timpul bătăliei de la Vaslui nu s-a mai repetat. Bine păzită de otomani, oastea Țării Românești a fost ținută deoparte în timpul operațiunilor militare.

După terminarea campaniei, bătrânul voievod al Țării Românești s-a menținut pe tron până în octombrie 1476. În tot acest timp, umbra lui Dracula s-a întins amenințătoare de la Vișegrad până la Târgoviște, vechea cetate de scaun a domnilor Țării Românești. Matia Corvinul l-a folosit pe oaspetele său special nu numai pentru a-i intimida pe solii Înaltei Porți, ci și pe domnii în funcție ai Țării Românești. În cazul în care aceștia încetau să-i fie loiali, regele Ungariei îi putea schimba după bunul-plac cu pretendentul de la Vișegrad.

Lunga aşteptare a lui Vlad Dracula a luat sfârşit în a doua jumătate a anului 1476, când, la insistenţele lui Ştefan cel Mare, Matia Corvinul l-a eliberat şi l-a trimis în Ţara Românească, cu o oaste puternică sub comanda căpitanului său, Ştefan Báthory. Noua domnie a lui Vlad Dracula a durat până în primele zile ale anului 1477, când a fost învins şi ucis de Basarab Laiotă, care se întorsese cu sprijin militar otoman. Astfel, Laiotă i-a lichidat personal pe ambii fraţi Drăculeşti, Radu şi Vlad, putând fi considerat un adevărat Draculocton[1] al Ţării Româneşti. El a rămas pe scaunul domnesc de la Târgovişte aproape un an. Abia în decembrie 1477, Ştefan cel Mare a reuşit să organizeze o nouă expediţie împotriva fostului aliat, pe care l-a schimbat în domnie cu noul său protejat, Basarab cel Tânăr, poreclit Ţepeluş după vreo asemănare fizică sau comportamentală cu defunctul Vlad Ţepeş. Dată fiind vecinătatea imediată a Imperiului Otoman, noul domn a fost nevoit să se supună sultanului în prima jumătate a anului 1478.

Noua domnie a durat până în vara anului 1480, când Ştefan cel Mare a pregătit o nouă expediţie pentru a-l înlocui pe Basarab Ţepeluş cu un Mircea, fiul său ilegitim. Voievodul Moldovei i-a somat pe boierii Ţării Româneşti să-l accepte pe noul său protejat, dar Ţara Românească era epuizată de atâtea războaie şi schimbări de domnie, având nevoie de linişte. Astfel, (cel puţin) boierii brăileni i-au dat lui Ştefan cel Mare un răspuns aspru şi răspicat: „De la toţi boierii brăileni şi de la toţi cnejii şi de la toţi românii, scriem ţie, Ştefane voievod, domnului moldovenesc! Ai tu oare omenie, ai tu minte, ai tu creieri, că îţi strici cerneala şi hârtia pentru un copil de curvă, fiul Călţunei, şi zici că îţi este fiu? Dacă îţi este fiu şi vrei să-i faci lui bine, apoi tu lasă-l ca să fie după moartea ta domn în locul tău, şi pe mumă-sa, pe aceea ia-o şi ţine-o ca să-ţi fie doamnă, că pe ea au ţinut-o în ţara noastră toţi pescarii brăileni, iar tu ţine-o pe dânsă să-ţi fie doamnă! Şi învaţă-ţi ţara ta cum să te slujească, iar de noi să te păzeşti, căci dacă cauţi pe naiba, ai să-l găseşti!

1. Acest apelativ ne aparţine, fiind inspirat din porecla împăratului bizantin Vasile II Bulgaroctonul (976–1025), „exterminatorul de bulgari".

Şi aşa să ştii: domn avem, mare şi bun, şi avem pace din toate părţile; să ştii că toţi pe capete vom veni asupra ta şi vom sta lângă domnul nostru Basaraba voievod, până în ruptul capetelor noastre“[1].

Acestea nu au fost vorbe goale, cu adevărat boierii Ţării Româneşti l-au sprijinit pe Basarab Ţepeluş atât împotriva lui Mircea Vodă, în vara anului 1480, cât şi împotriva lui Vlad Călugărul, în iulie 1481. Boierii munteni au luptat pe viaţă şi pe moarte pentru voievodul lor în cumplita bătălie de la Râmnicu Sărat, din 8 iulie 1481, în care Ştefan cel Mare şi oastea sa au suferit pierderi însemnate, printre victime numărându-se şi hatmanul Şendrea, cumnatul voievodului. Totuşi, Ştefan cel Mare a obţinut victoria şi l-a impus la domnie pe Vlad Călugărul.

După numai o lună, boierii au reuşit să-l readucă pe tron pe Basarab Ţepeluş, care, în cele din urmă, a căzut victima unui complot pus la cale de boierii mehedinţeni. Acest asasinat i-a înlesnit drumul spre tron lui Vlad Călugărul, protejatul lui Ştefan cel Mare, în primăvara anului 1482. După modelul anilor precedenţi, noul voievod a fost nevoit să se supună Înaltei Porţi. Mai mult, în vara anului 1484, Vlad Călugărul şi muntenii, pe care moldovenii acelor timpuri îi considerau mai răi decât turcii, au însoţit armata sultanului Baiazid II în campania de la Chilia şi Cetatea Albă. Fiind concentrat asupra recuperării celor două cetăţi, Ştefan cel Mare nu a mai intervenit împotriva lui Vlad Călugărul; relaţiile dintre Moldova şi Ţara Românească s-au normalizat abia după 1489, când, aşa cum vom vedea, cele două ţări au intrat în acelaşi sistem de alianţe. Astfel, ultimul deceniu al secolului al XV-lea este caracterizat de colaborarea dintre Ştefan cel Mare şi voievozii Ţării Româneşti, Vlad Călugărul (1482–1495) şi Radu cel Mare (1495–1508).

1. Grigore G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346–1603*, Cartea Românească, Bucureşti, 1931, pp. 399–400, nr. 397 (am adaptat tacit grafia la normele actuale).

II

ȘTEFAN CEL MARE, *VERUS CHRISTIANAE FIDEI ATHLETA*, SAU *KARA BOGDAN HAKIMI*?

În ultimele decenii, imaginea lui Ștefan cel Mare ca „adevărat atlet al credinței creștine" (*verus christianae fidei athleta*) a fost insistent promovată, cea de vasal al Înaltei Porți intrând oarecum într-un con de umbră, deși constituie un aspect deosebit de important din istoria marelui domn, care se bucura de un prestigiu enorm în rândurile otomanilor, fiind recunoscut de aceștia ca „principe al Moldovei" (*Kara Bogdan hakimi*).

Ștefan cel Mare, voievodul Moldovei (1457–1504), a fost unul dintre actorii politici principali ai Europei răsăritene. El s-a născut în timpul unui cumplit război civil între urmașii lui Alexandru cel Bun (1400–1432), context în care Moldova a devenit tributară Imperiului Otoman, Ștefan fiind menționat pentru prima dată în izvoarele istorice în timpul domniei lui Bogdan II, tatăl său (1449–1451).

La scurt timp după ce l-a înlăturat pe Petru Aron, ucigașul lui Bogdan II, Ștefan a reușit să se impună pe plan internațional, atât prin război, cât și prin diplomație. Tânărul domn al Moldovei a știut cum să jongleze între marile puteri regionale, fiind temut și admirat în același timp, de creștini și musulmani deopotrivă.

În acest capitol vom urmări ambele ipostaze ale marelui domn și circumstanțele istorice în care a fost nevoit să aleagă între Cruce și Semilună.

HARAÇGÜZAR

VASLUI, 5 IUNIE 1456

Casa domnească a devenit neîncăpătoare pentru mulțimea de boieri și slujitori veniți din toate ținuturile Moldovei. Astfel, aceștia au fost nevoiți să rămână în curtea întărită cu ziduri solide din piatră. La un moment dat, Petru Vodă Aron, mitropolitul Teoctist și câțiva dregători mai de seamă au coborât treptele de piatră ale casei domnești, în mijlocul mulțimii care se foia îngrijorată în curte. Erau vreo 60 de boieri mari, sau pani, și o mulțime de boiernași și curteni, chemați de vodă pentru a discuta viitorul Moldovei. Când mulțimea s-a liniștit, Petru Aron a dat citire ultimatumului primit din partea lui Mahomed II, care îi soma pe moldoveni să accepte plata haraciului – în caz contrar, „știți ce vă așteaptă!", suna scrisoarea sultanului. Cu toții știau de ce se află acolo în acea zi, cum la fel știau și situația politică în care se găsea atunci Moldova.

Petru Aron se închinase lui Cazimir IV în 1455, dar cum regele Uniunii Polono-Lituaniene era implicat în Războiul de 13 Ani cu Ordinul Teuton, era clar că nu puteau aștepta nici un ajutor din partea puternicului vecin de la nord. Regatul Ungariei avea propriul candidat la domnia Moldovei, relațiile diplomatice dintre cele două țări fiind sistate, așadar ajutor nu putea veni nici din partea ungurilor și a transilvănenilor. Cu toții au fost de acord că „nu avem nici un fel de sprijin din nici o parte, așa cum au avut înaintașii noștri; iar nedându-le [tributul], ei singuri vor lua, așa cum au luat până acum soțiile și copiii fraților noștri. Pentru aceea, am chibzuit toți împreună să ne înlăturăm nevoia după putința ce o avem și să ne plecăm capul în fața acelei păgânătăți, să găsim și să le dăm ceea ce vom putea, ca să-i îmblânzim, până când și milostivul Dumnezeu se va îndura să putem iarăși avea, cu ajutorul lui Dumnezeu, și să ne găsim aliați, așa cum au avut și înaintașii noștri".

Petru Aron, mitropolitul Teoctist și marea adunare a boierilor au hotărât de comun acord să-l trimită pe logofătul Mihul

la Înalta Poartă pentru a asigura pacea dintre Moldova și Imperiul Otoman, dar și pentru a trata cu Mahomed II în vederea micșorării haraciului solicitat. În cazul în care sultanul se dovedea intransigent, logofătul avea acordul întregii Țări să plătească cei 2.000 de zloți ungurești (florini-aur). Această hotărâre a fost așternută în scris, într-un document care are la sfârșit lista nominală a celor circa 60 de boieri mari prezenți în acea zi la Vaslui, ca martori incontestabili ai deciziei Țării.[1]

După cum arătam mai sus, în anul 1454 expirase armistițiul pe trei ani încheiat de Mahomed II cu principii Creștinătății, în ajunul expediției de cucerire a Constantinopolului. Arătam că, după cucerirea capitalei bizantine, tânărul sultan a început în forță o serie de expediții îndreptate împotriva Despotatului Sârbesc (1454, 1455) și a Regatului Ungariei (1456).

În acest context, pe la mijlocul anului 1455, sultanul Mehmet îi solicitase lui Petru Vodă Aron plata tributului. Alertat de cererea fără echivoc a sultanului, voievodul Moldovei îl trimisese la Înalta Poartă pe logofătul Mihul, pentru a încerca să trateze. Dregătorul moldovean s-a întors cu porunca scrisă a sultanului, emisă în 5 octombrie 1455, care nu lăsa loc de interpretări: „Dacă vei trimite haraciu, 2.000 de ducați aur, domniei mele, în fiecare an, atunci pacea va fi încheiată. Și pentru aceasta punem soroc peste trei luni. De va sosi la împlinirea acestora, atunci pacea va fi încheiată cu domnia mea. Dar dacă nu va veni, aceasta știți voi!“[2]

Plata haraciului era o chestiune cât se poate de serioasă, o decizie care privea întreaga țară, de aceea, voievodul nu putea hotărî singur asupra ei. Astfel, Petru Aron chemase boierimea Moldovei la Vaslui, pentru a decide împreună pentru sau împotriva plății haraciului față de sultanul Mehmet. Așa cum arătam

1. Toate aceste detalii sunt cuprinse în documentul emis de Petru Aron, la Vaslui, în 6 iunie 1456, vezi *Documenta Romaniae Historica*, seria A. *Moldova*, vol. II (1449–1486), ed. Leon Șimanschi, București, 1976, pp. 85–87 (original slav și traducere în limba română).

2. *Documente turcești privind Istoria României*, vol. I 1455–1774, ed. Musatafa A. Mehmed, Editura Academiei RSR, București, 1976, pp. 1–2, doc. 1.

mai sus, în 5 iunie 1456 (așadar cu multă întârziere față de sorocul impus de sultan!), boierimea a hotărât plata haraciului ca soluție temporară, până când vor beneficia de sprijinul unui aliat puternic, pentru a li se putea opune turcilor. Cu toată întârzierea, Petru Aron a trimis în prealabil o solie lui Mahomed II, prin care îi comunica acordul de principiu, de aceea, în 9 iunie 1456, sultanul acorda un salvconduct pentru negustorii și corăbierii moldoveni de la Cetatea Albă, cărora le permitea să facă negoț liber în orașele Imperiului Otoman. Documentul este deosebit de important, deoarece, în preambul, Mahomed II specifică faptul că „în clipa de față, făcând pace cu beiul Moldovei, voievodul Petru, distins printre căpeteniile onorate, am înlăturat dușmănia dintre noi...“[1]. În scurt timp a sosit la Înalta Poartă și logofătul Mihul, care a plătit tributul solicitat de sultan, consolidând astfel pacea dintre Moldova și Imperiul Otoman.

Înțelegerea dintre Petru Aron și Mahomed II a rămas în memoria istorică peste secole, fiind menționată în scrierile călătorilor străini care au vizitat Țările Române în secolele XVI–XIX, și în cele ale cărturarilor și savanților europeni din aceeași perioadă care s-au ocupat cu trecutul (și prezentul) Imperiului Otoman. Urmând această lungă tradiție, istoriografia română a considerat mult timp că primul haraci al Moldovei față de Imperiul Otoman a fost plătit în vremea lui Petru Aron, când provincia de la răsărit de Carpați a devenit „stat tributar“ sau *haraçgüzar*. Totuși, documente inedite din arhiva Ordinului Teuton, păstrată astăzi la Arhiva Secretă a Moștenirii Culturale Prusace, descoperite de autorul rândurilor de față în primăvara anului 2012, demonstrează fără echivoc că domnii Moldovei începuseră să plătească haraci sultanului cu peste două decenii mai devreme, în cu totul alte circumstanțe istorice.

În vara anului 1431 izbucnise un conflict armat între Polonia și Lituania, în timpul căruia Bolesław Švitrigaila, marele duce al Lituaniei (1430–1432), a încercat să se emancipeze de sub hegemonia lui Vladislav I Jagiello, regele Poloniei (1386–1434).

1. *Ibidem*, pp. 2–3, doc. 2.

Amenințați de puterea crescândă a Poloniei jagiellone, suveranii învecinați s-au aliat cu ducele Lituaniei împotriva acesteia. Astfel, în jurul lui Vladislav II Jagiello s-a încins un adevărat cerc de foc, format din Ordinul Teuton la Marea Baltică, Lituania în răsărit, Moldova, Țara Românească și Ungaria la sud.

În anul 1431 a avut loc o adevărată răsturnare de situație în Moldova: voievodul Alexandru cel Bun, aliatul tradițional a lui Vladislav II Jagiello, a intrat în coaliția antipolonă, alături de Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei (1386–1437). În acest context, în luna septembrie a aceluiași an, voievodul Moldovei a organizat o expediție militară în voievodatul Podolia, la granița sud-estică a Poloniei. După ce a devastat provincia în lung și-n lat, voievodul Moldovei și oastea sa au fost interceptați și înfrânți de oastea Rusiei Roșii, în frunte cu frații Teodor și Mihail Buczacki. Învins, Alexandru cel Bun s-a întors în Moldova, unde a murit în scurt timp, de supărare, zice-se, la 1 ianuarie 1432. Fiul și urmașul său, Ilie Vodă, a mers pe linia politică a tatălui său, până în vara anului 1433.

Strânsele legături politice și de rudenie cu Jagiellonii lituanieni, precum și tentativa de emancipare a Moldovei de sub suzeranitatea Poloniei l-au determinat pe Ilie Vodă să se alieze cu Bolesław Švitrigaila. În 11 iunie 1432, alianța dintre cei doi suverani era funcțională. La acea dată, regele polon Vladislav II Jagiello se plângea că moldovenii, lituanienii și teutonii lansau zilnic incursiuni de pradă și distrugeri în Polonia.

În prima jumătate a anului 1432, voievozii Ilie și Ștefan, fiii și urmașii lui Alexandru cel Bun, erau încă în armonie, deși Ștefan înclina spre favoarea politică a lui Vladislav II Jagiello al Poloniei, cu care ulterior s-a și aliat. Inevitabil, pe la jumătatea anului 1432, s-a iscat un conflict între cei doi frați domnești, Ilie Vodă reușind să-l alunge pe Ștefan Vodă și, se pare, să-i înece mama. Fugarul s-a refugiat la curtea lui Alexandru Aldea, voievodul Țării Românești. Acesta din urmă l-a sprijinit cu trupe pe pretendentul moldovean, care în scurt timp a pornit împotriva fratelui său. La sfârșitul lunii iunie 1432, Ilie Vodă al Moldovei i-a cerut lui Bolesław Švitrigaila, ducele Lituaniei,

să-i trimită în ajutor cele câteva mii de mercenari tătari care se aflau în serviciul său. Fără să întârzie, ducele Lituaniei i-a trimis pe tătari în ajutorul aliatului său moldovean. Ceambulul tătărăsc a întâlnit în cale un sol al ducelui lituanian, care se îndrepta și el spre Moldova, și au mers împreună la voievodul de la Suceava. La scurt timp, Bolesław Švitrigaila a primit vești atât de la solul său, cât și de la voievodul Moldovei. Ambii îi scriau că voievodul, cu ajutorul mercenarilor tătari, „a isprăvit" cu fratele său și că i-a învins, separat, pe munteni, care au venit cu șaizeci și șase de corăbii, atacând foarte probabil cetatea Chilia, care în acel moment aparținea Moldovei.

Ilie Vodă l-a înștiințat pe Bolesław Švitrigaila că l-a învins pe Ștefan Vodă, fratele său, dar nu i-a transmis nici un detaliu despre soarta acestuia din urmă. Cronicarul polon Jan Długosz consemnează că Steczko, după cum era cunoscut Ștefan Vodă în lumea polonă, a mers la sultanul Murad II (1421–1451), care i-a acordat ajutor militar pentru a se întoarce în Moldova. Deși multă vreme știrea a fost privită cu suspiciune de istoriografia românească, unul dintre documentele descoperite în primăvara anului 2012 de autorul rândurilor de față o confirmă pe de-a întregul. În epistola din 12 decembrie 1432, Wolf von Sansheim, comtur de Osterrode, aducea la cunoștința lui Paul von Rusdorf, marele maestru al Ordinului Teuton, printre altele, că „cei doi frați din Valahia [= Moldova] se războiesc între ei, iar unul l-a alungat pe celălalt, și [acela] s-a dus la turci, care l-au ajutat [să se întoarcă] în Valahia Mare [= Moldova], astfel încât s-ar mai război unul cu celălalt" (*die czwene bruder vsz der Walachie undirn ander kriegen, vnd eyner den andirn hatte vortreben, vnd czu den törken ist gekomen, die jm jn die grosze Walachie haben geholfen, so das noch eyner mit dem andirn sal krigen*)[1]. Acest document sugerează că Ștefan Vodă a primit sprijin militar din

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), Nr. 6276, edit în Liviu Cîmpeanu, „Anul 1432: începutul conflictului dintre Ilie vodă și Ștefan vodă, fiii lui Alexandru cel Bun", în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXXIII, 2015, pp. 183–184, anexa, doc. 04.

partea lui Murad II, fapt ce implică închinarea prealabilă a pretendentului moldovean față de sultan și, mai ales, plata haraciului. În lumea otomană, plata haraciului, fie și numai o sumă simbolică, echivala cu supunerea față de Înalta Poartă.

Un alt document, din perioada mai–iunie 1432, prin care Alexandru Aldea, voievodul Țării Românești, îl informa pe Ștefan Rozgonyi, „ișpanul" (comitele) de Timișoara, despre mișcările turcilor, atestă indirect legătura timpurie a Moldovei cu Înalta Poartă. Domnul muntean asigura autoritățile Regatului Ungariei că în cazul unei invazii otomane, la care va fi nevoit să participe și el, o să treacă de partea creștinilor în momentul decisiv al luptei, și la fel va face și domnul Moldovei.[1] Participarea acestuia din urmă la o expediție otomană împotriva Transilvaniei implică o înțelegere prealabilă între Moldova și Înalta Poartă. Astfel, există indicii că voievozii Moldovei au început să plătească tribut înaltei Porți cu mult înainte de adunarea boierilor convocată de Petru Vodă Aron la Vaslui, în 5 iunie 1456.

În ceea ce-l privește pe Ștefan Vodă, în ciuda sprijinului primit de la munteni și de la turci în a doua jumătate a anului 1432, a fost respins în repetate rânduri de Ilie Vodă, fratele său, care a reușit să se mențină pe tronul Moldovei până la începutul anului 1433. În primăvară, cei doi voievozi s-au împăcat, încheind o alianță cu Vladislav II Jagiello al Poloniei, alianță care, în vara aceluiași an, i-a alertat pe cavalerii teutoni. Totuși, bătrânul rege al Poloniei nu a putut beneficia de ajutorul moldovenilor, deoarece în toamna anului 1433 conflictul dintre cei doi frați s-a reaprins, urmând un șir de lupte sângeroase în urma cărora Ștefan Vodă a ieșit învingător, devenind Ștefan II al Moldovei. Deși a fost nevoit să accepte o domnie comună cu fratele său Ilie (1436–1442) și cu Petru II (1442–1445), alt frate, susținut de Iancu de Hunedoara, Ștefan II a domnit neîntrerupt

1. *Documenta Romaniae Historica*, seria D. *Relații între Țările Române*, vol. I, ed. Ștefan Pascu *et alii*, Editura Academiei RSR, București, 1977, pp. 291–292, doc. 192. Îi mulțumesc pe această cale domnului Ovidiu Cristea, care mi-a semnalat această informație complementară la documentul teuton prezentat mai sus.

între 1433 și 1447, când a căzut victimă unui complot boieresc. În tot acest timp, Moldova nu s-a confruntat cu invazii otomane, semn clar că înțelegerea dintre Ștefan II și Murad II, încheiată în a doua jumătate a anului 1432, a rămas în vigoare, Moldova rămânând în sfera de hegemonie a Imperiului Otoman, respectând principiul politic *dosta dost ve düşmana düşman olüb* - „prieten prietenilor și dușman dușmanilor".

ȘTEFAN VODĂ *SIN* BOGDAN VODĂ

CÂMPUL DIREPTATE, 12 APRILIE 1457

„Decia, Ștefan Vodă strâns-au boierii țării, și mari, și mici și altă curte măruntă, dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce să chiamă Direptatea, și i-au întrebat pe toți: este-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: «În mulți ani de la Dumnezeu să domnești!» Și decii, cu toții l-au rădicat domnu și l-au pomăzuitu spre domnie mitropolitul Theoctistu. Și de acolo luo Ștefan Vodă steagul Țării Moldovei și să duse la scaunul Sucévii. Deci Ștefan Vodă, gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să așaze țara, ci de războiu să gătiia, că au împărțitu oștii sale steaguri și au pus hotnogi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit".[1]

Astfel și-a imaginat cronicarul Grigore Ureche, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, începutul domniei lui Ștefan cel Mare (1457–1504), o adevărată epocă eroică din istoria Moldovei medievale. Realitatea e însă mult mai complexă și a fost deslușită de istoriografia românească recentă, pe baza analizei exhaustive a izvoarelor istorice. Astfel, în primăvara anului 1457, pretendentul Ștefan, fiul (în slavă *sin*) lui Bogdan Vodă, a intrat

1 Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor carea scrie de la Dragoș Vodă până la Aron Vodă*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, p. 46.

în Moldova, cu ajutor militar din partea lui Vlad Țepeș, domnul Țării Românești.

Într-o primă fază, pretendentul și-a asigurat sprijinul boierimii din Țara de Jos, care corespunde aproximativ cu jumătatea sud-estică a Moldovei. Cu ajutorul „giosenilor“, cu care se pare că se înrudea prin familia dinspre mamă, Ștefan Vodă și oștenii săi munteni au pornit spre Suceava, cetatea de scaun a Moldovei. În 12 aprilie 1457, Petru Aron și loialiștii săi le-au ieșit în întâmpinare „pe Siret, pe tină, la Doljești“, la nord-est de Roman, oraș și cetate care păzea intrarea dinspre sud a Moldovei. Ștefan Vodă l-a învins fără dificultate pe Petru Aron, care, în ciuda multiplelor concesii, nu se bucura de sprijinul militar al boierimii moldovene, acesta fiind nevoit să se refugieze în Polonia. Învingătorul de la Doljești și oastea sa au fost întâmpinați de boierii Moldovei pe o câmpie deținută de familia boierească Direptate, foarte probabil lângă actualul sat Cozmești, jud. Neamț, la circa 20 km nord-vest de câmpul bătăliei. Boierii și clerul s-au întrunit în acest loc pentru a-i jura credință lui Ștefan Vodă, după ce acesta dobândise tronul Moldovei, cu sabia în mână, de la Petru Vodă Aron.

Așadar, la Direptate nu a fost o adunare electivă așa cum și-a imaginat-o Grigore Ureche, după idealurile politice ale epocii sale, la aproape două veacuri după evenimente. Cronicarul, privind glorioasa domnie a lui Ștefan cel Mare prin prisma faptului împlinit, a plasat la începutul narațiunii despre domnia sa o scenă spectaculoasă, menită să anunțe faptele ieșite din comun ale eroului. În realitate, la 12 aprilie 1457, nimeni nu putea să știe cursul ulterior al istoriei, noul voievod al Moldovei, Ștefan, fiind la acel moment doar unul dintre numeroșii pretendenți la scaunul domnesc al lui Alexandru cel Bun.

Iliaș Vodă fusese căsătorit cu Maria Holszanska, a cărei soră Sofia fusese căsătorită cu Vladislav I Jagiello, bătrânul rege al Poloniei. Din căsătoria voievodului moldovean cu cneaghina lituaniană au rezultat doi fii, Roman Vodă și Alexăndrel Vodă, care au început să-și manifeste pretențiile la tronul Moldovei după moartea în exil a tatălui lor, în anul 1444. Cei doi coconi domnești s-au bucurat din plin de sprijinul regilor

poloni Vladislav III Jagiello și Cazimir IV Jagiello, cu care erau veri primari. Astfel, în 1447, după ce luaseră în prealabil legătura cu Roman Vodă, boierii moldoveni l-au asasinat pe Ștefan II, care, așa cum am văzut, se menținea pe tronul Moldovei din 1433.

Ajuns domn, Roman Vodă s-a confruntat cu alt rival, Petru II, fiu al lui Alexandru cel Bun și protejat al lui Iancu de Hunedoara, atotputernicul *gubernator* al Ungariei. Apoi s-a aliat cu Vlad Dracul, voievodul Țării Românești, care i-a trimis un contingent de osteni pentru a-și asigura domnia. Cu toate astea, în august 1447, Didrih Buczacki, starostele Podoliei, i-a impus voievodului în funcție al Moldovei să-l accepte la domnie pe Petru II. De voie, de nevoie, cei doi voievozi au domnit împreună în Moldova până în primele zile ale anului 1448, când Roman Vodă a încercat să-l asasineze pe Petru Vodă. Supraviețuind atentatului, acesta din urmă a fugit la Iancu de Hunedoara, protectorul său, care în acel moment se găsea în Țara Românească, unde l-a și executat pe Vlad Dracul, din cauza unei rivalități mai vechi.

Iancu de Hunedoara a încheiat o alianță cu Petru II, consolidată prin căsătoria celui din urmă cu sora mai în vârstă a gubernatorului. În schimbul ajutorului militar pentru recuperarea tronului, voievodul exilat al Moldovei a recunoscut suzeranitatea Regatului Ungariei și i-a cedat gubernatorului cetatea Chilia, un important punct strategic la Dunărea de Jos. Astfel, prin martie 1448, Iancu de Hunedoara l-a trimis pe Petru Vodă în fruntea unei oști formate din apropiații săi, pentru a-și recupera domnia din care fusese alungat de Roman Vodă și de răposatul voievod al Țării Românești.

Lipsit de sprijinul militar a lui Vlad Dracul, ba chiar amenințat de munteni, Roman Vodă a fost nevoit să se retragă în Podolia, de unde a trimis în repetate rânduri soli și scrisori la regele Cazimir IV, pentru a-i solicita ajutorul. În scurt timp, Petru II, noul voievod al Moldovei, a stabilit legături diplomatice cu regele Poloniei, căruia i-a depus jurământul de vasalitate, în 22 august 1448.

În aceste circumstanțe, familia domnească rivală a lui Iliaș Vodă a căutat și obținut sprijinul lui Didrih Buczacki, starostele Podoliei.

Apropierea dintre Petru II și Cazimir IV nu a însemnat însă o deteriorare a legăturilor celui dintâi cu Iancu de Hunedoara. Corespondența diplomatică dintre gubernatorul Ungariei și regele Poloniei relevă că cele două părți au căzut de acord asupra unui statu-quo prin care era recunoscută domnia lui Petru II și era interzisă orice intervenție polonă în vederea sprijinirii lui Roman II. Aceste măsuri au fost luate pentru ca situația tulbure din Moldova să nu împiedice pregătirile militare ale lui Iancu de Hunedoara, care se baza pe oștenii voievodului de la Suceava în viitoarea campanie antiotomană (care se va sfârși cu bătălia de la Kosovo Polje din 18–20 octombrie 1448).

Moartea de boală (nu de otravă, așa cum pretinde cronicarul polon Jan Długosz) a lui Roman Vodă nu a soluționat problema din Moldova. În locul său a rămas Alexăndrel Vodă, care amenința domnia unchiului său, Petru II. A fost nevoie de noi intervenții diplomatice ale lui Iancu de Hunedoara pe lângă Cazimir IV pentru a se asigura de stabilitatea domniei lui Petru II, ale cărui trupe minunat echipate și înarmate au participat la Campania de la Kosovo Polje, din toamna anului 1448.

Tocmai pe când se desfășura bătălia de proporții epice (care a durat trei zile, în condițiile în care bătăliile medievale durau câteva ore!) dintre cavalerii lui Iancu de Hunedoara și gaziii lui Murad II, în a doua decadă a lunii octombrie 1448, Petru II al Moldovei și-a sfârșit domnia și viața în circumstanțe astăzi necunoscute.

Istoriografia recentă a stabilit că, după dispariția lui Petru Vodă, domnia Moldovei a fost preluată timp de două luni de un enigmatic Ciubăr Vodă, aparent „generalul“ oștii lui Iancu de Hunedoara, care l-a adus în domnie pe Petru II, în primăvara aceluiași an. S-a încercat identificarea sa cu un membru al familiei Csupor de Monoszlo, dar studiile recente asupra acestei familii nu certifică această interpretare.

În realitate nu se poate stabili cine a fost Ciubăr Vodă, căruia vechile letopisețe îi atribuie o domnie de două luni. În circumstanțe necunoscute, Alexăndrel Vodă a venit din Polonia, poate cu sprijinul lui Didrih Buczacki, și a preluat domnia pe la sfârșitul anului 1448.

La fel de necunoscute sunt circumstanțele în care Alexăndrel Vodă și-a pierdut domnia în favoarea lui Bogdan II, în 12 octombrie 1449. Este foarte probabil ca noul domn al Moldovei să fi venit dinspre Țara Românească, fiind întâmpinat la data menționată de rivalul său la Tămășani, lângă Roman. Bogdan II pretindea că este fiu al lui Alexandru cel Bun, dar studii recente au demonstrat convingător că era fiul jupanului Bogdan, frate al pretinsului tată. Noul voievod al Moldovei s-a grăbit să-și asigure pacea dinspre influentul Didrih Buczacki, din Podolia, de aceea a încheiat un tratat de alianță cu acesta, în 2 decembrie 1449. În ciuda promisiunii unui dar consistent, starostele Podoliei nu a respectat tratatul încheiat și, în ianuarie-martie 1450, a trimis o expediție pentru readucerea lui Alexăndrel Vodă pe tronul Moldovei. Fără sprijin suficient din partea boierimii, Bogdan Vodă s-a retras la Roman, de unde s-a văzut nevoit să ceară ajutorul lui Iancu de Hunedoara. Învins la Kosovo Polje și capturat de Gheorghe Brankovici, despotul Serbiei, guvernatorul Ungariei a acceptat propunerea voievodului Moldovei, reușind astfel să recupereze pozițiile de la est de Carpați, pierdute după dispariția lui Petru II și, eventual, a lui Ciubăr Vodă, în toamna anului 1448. Astfel, în 11 februarie 1451, Bogdan II al Moldovei a încheiat un tratat de alianță cu Iancu de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, prin care cele două părți se asigurau reciproc de „sfat și ajutor" (*auxilium et consilium*), precum și de drept de azil, în cazul în care una din ele își pierdea tronul. Din același document reiese că, încă din primele luni, Bogdan Vodă l-a asociat la domnie pe fiul său Ștefan, viitorul Ștefan cel Mare al Moldovei.

La scurt timp, Bogdan II, care și-a chemat țăranii la arme, a reușit să-i alunge pe Alexăndrel Vodă și pe susținătorii săi poloni. Fiul lui Iliaș Vodă a fugit la Curtea lui Cazimir IV, vărul său primar, care în 17 martie i-a promis ajutor militar pentru a-și recupera domnia. Regele polon a dispus recrutarea unei imense oști, care a pornit în campanie de la Liov, în 24 iunie 1450.

În acest context, la 5 iulie 1450, Bogdan II a încheiat un nou tratat de alianță cu Iancu de Hunedoara, probabil în urma unor

rectificări propuse de acesta la primul tratat, încheiat cu aproape cinci luni înainte. Noul document prevedea *auxilium et consilium*, dreptul de azil, dar și un salvconduct pentru eventualii exilați. Aceste prevederi erau reciproce, partea moldovenească obligându-se în plus să nu încerce să recupereze cetatea Chilia *manu militari*. Dacă voievodul Moldovei a beneficiat sau nu de ajutorul gubernatorului Ungariei nu se poate deduce din izvoarele păstrate.

Conștient de superioritatea oștii polone care îl aducea pe Alexăndrel Vodă, Bogdan II a evitat inițial o luptă în câmp deschis, retrăgându-se strategic spre sud. Campania polonă a durat peste două luni, timp în care oastea voievodului în funcție al Moldovei i-a hărțuit neîncetat pe inamici. În cele din urmă, în 6 septembrie 1450, Bogdan II și oastea Moldovei au prins în ambuscadă oastea polonă tocmai în sud-estul țării, la Izvorul Crasnei, lângă Vaslui. La cumplita bătălie a participat și Ștefan Vodă *sin* Bogdan Vodă, care a avut de învățat atât în legătură cu alegerea propice a câmpurilor de bătălie, cât și în legătură cu tactica. Polonii au fost învinși categoric, multe dintre căpetenii aflându-și sfârșitul, printre care și Petru Odrowąż, starostele de Liov, și Przedbor Koniecpolski, castelan de Sandomir și stegar al Coroanei. Învins, Alexăndrel Vodă a mers din nou la Cazimir IV, pentru a-i cere ajutor împotriva lui Bogdan II. Regele Poloniei a amânat însă luarea unei decizii în acest sens, vărul său moldovean fiind nevoit să caute o soluție alternativă.

După victoria asupra polonilor, Bogdan II și Ștefan Vodă, fiul său, au domnit în relativă liniște până în octombrie 1451. În acest timp, Alexăndrel Vodă și Maria Holszanska, mama sa, neputând să spere la un nou ajutor din partea regelui polon, s-au înțeles cu armeanul Aron Harnazan, unul dintre curtenii lor, să-l asasineze pe voievodul din tronul Moldovei și să împartă domnia între ei. Ocazia s-a ivit în 15 octombrie 1451, când Bogdan II se afla la un botez al unei rude din satul Reuseni, la sud-est de Suceava. Când cheful era în toi și Vodă era amețit de băutură, Aron Harnazan a venit pe neașteptate cu 100 de călăreți moldoveni, loiali lui Alexăndrel Vodă, a înconjurat casa

boierească și l-a prins pe Bogdan II, pe care l-a decapitat chiar în curtea casei, sub privirile îngrozite ale celor de față. Alexăndrel Vodă și Maria Holszanska au venit din urmă cu o ceată de poloni, dar Harnazan nu a mai recunoscut înțelegerea încheiată. Văzându-se stăpânul *de facto* al situației, aventurierul armean s-a proclamat domn al Moldovei, sub numele de Petru Aron, pretinzând chiar că este fiul lui Alexandru cel Bun.

În următorii patru ani (1452–1455), cei doi pretendenți s-au înfruntat neîncetat pentru tronul Moldovei. Deși Alexăndrel Vodă avea avantajul de a fi frate, fiu și nepot de domn, fiind pe deasupra și vărul lui Cazimir IV, era doar un adolescent lipsit de tact politic și, mai ales, de măsură; se spunea că a abuzat în repetate rânduri fetele și soțiile boierilor moldoveni din anturajul său. Sătui de libidinosul personaj, boierii l-au otrăvit la un ospăț, în timpul exilului său la Cetatea Albă, în 26 august 1455.

Istoriografia l-a stigmatizat pe Petru Aron, din cauză că l-a ucis pe părintele lui Ștefan cel Mare (deși, la 1451 nimeni nu avea de unde să știe cum va evolua coconul domnesc Ștefan) și că ar fi plătit primul haraci al Moldovei față de Înalta Poartă. Totuși, la o privire mai atentă, în ciuda originii obscure, Petru Aron a fost un personaj abil și curajos, care a dat dovadă de real talent politic, reușind să-și asigure sprijinul boierilor moldoveni printr-o politică chibzuită de concesii. De asemenea, în ciuda poziției fragile pe care a avut-o la început, Petru Aron a reușit să obțină neutralitatea binevoitoare a regelui Cazimir, căruia i s-a închinat ca vasal în 1455, dar și să estompeze amenințarea otomană, prin acceptarea plății haraciului în urma tratativelor cu Înalta Poartă din 1455–1456.

După cumplita noapte de la Reuseni, Ștefan Vodă *sin* Bogdan Vodă s-a refugiat cel mai probabil în Transilvania, conform tratatelor pe care tatăl său le încheiase cu Iancu de Hunedoara. Tânărul pretendent moldovean a fost nevoit să aștepte ani în șir ziua răzbunării. Astfel, în vara anului 1456, în ajunul campaniei de eliberare a Belgradului asediat de ordia lui Mahomed II, Iancu de Hunedoara l-a trimis pe Vlad Țepeș în Țara Românească,

pentru a-și asigura ariergarda. Se pare că în anturajul noului voievod al Munteniei se afla și Ștefan Vodă, care l-a întâlnit pe logofătul Mihul, trimis de Petru Vodă Aron la Înalta Poartă, pentru plata haraciului. Între pretendent și boierul moldovean a avut loc un incident delicat, pentru care Ștefan cel Mare îl ierta pe logofătul Mihul, câțiva ani mai târziu, în speranța că o să-i câștige loialitatea. Din păcate, izvoarele nu lasă să se întrevadă ce anume s-a petrecut între cei doi în „Țara Băsărăbească", după cum numeau moldovenii de atunci Țara Românească. În orice caz, pretendentul Ștefan a luat legătura cu boierii Țării de Jos, pentru a-și asigura sprijinul în cazul unei intervenții militare pentru recuperarea tronului părintesc. Aceasta a avut loc în primăvara anului 1457, când Ștefan cel Mare l-a învins pe Petru Aron „pe Siret, pe tină, la Doljești". Voievodul învingător, însoțit de boierii „gioseni" și de luptătorii puși la dispoziție de Vlad Țepeș, a fost întâmpinat de boierii și clerul Țării Moldovei la Direptate, unde, așa cum arătam mai sus, nu a fost vorba despre o adunare electivă, ci despre o recunoaștere formală a stării de fapt. Boierii și clerul Moldovei i-au jurat credință lui Ștefan Vodă, învingătorul de la Doljești.

„EU SUNT ÎNCONJURAT DE DUȘMANI DIN TOATE PĂRȚILE..."

BAIA, 15 DECEMBRIE 1467

Întreg târgul era o imensă tabără militară. În casa de piatră a episcopului catolic al Moldovei, situată chiar lângă catedrala din centrul așezării, își stabilise cartierul general Matia Corvinul. În piața din jurul catedralei erau aliniate o mulțime de piese de artilerie, de care de luptă și de transport. În apropierea reședinței temporare a regelui erau întinse corturile mercenarilor boemi de sub comanda căpitanului Jan Jiskra de Brandis. Alături de acești veterani campau și oamenii de arme ai prelaților și baronilor din Regatul Ungariei, ultimii încartiruiți în casele

mai acătării din jurul pieței. Alți nobili și ostași de rând s-au adăpostit în casele înșirate de-a lungul celor două ulițe principale care duceau spre catedrală. Pe ulițe erau alte care de bagaje, arme și corturi pentru cei care nu mai încăpuseră în case. De jur împrejurul târgului, oștenii regelui Matia au început să încropească fortificații din șanț, val și palisadă, unele locuri fiind întărite doar cu care de luptă legate între ele cu lanțuri.

Spre seară, lucrările la fortificație au încetat, oștenii retrăgându-se osteniți în jurul focurilor, unde fierbeau deja cazanele cu mâncare. Cu excepția străjilor, care vegheau cele două porți construite la intrarea pe ulițele principale ale târgului, aproape toți oștenii era în repaus, deja cherchelițí sau beți de-a binelea.

Înainte de apusul soarelui a sosit la una dintre porți un om speriat, care a insistat să fie dus în fața regelui. Fără nici un chef, un căpitan de strajă l-a însoțit pe om la Matia Corvinul, care se pregătea să se așeze la masă cu prelații, baronii și căpitanii săi. Ajuns în fața regelui, omul a spus că este ungur din Ardeal și a venit în părțile Moldovei pentru a vedea pământurile soției sale, care era de prin părțile acelea. Când s-a apropiat de Baia însă, a văzut o oaste formată din 12.000 de moldoveni, care se pregăteau să năvălească asupra taberei regale din târg. Neașteptatul oaspete s-a pus pe sine chezaș pentru cele relatate, rămânând în custodia regelui până la confirmarea spuselor sale.

Nu a fost nevoit însă să aștepte mult... Ștefan cel Mare și oastea sa se aflau în apropiere, întinzându-și tabăra între râurile Șomuz și Moldova, la sud-est de târgul Baia. Voievodul Moldovei a poruncit întregii sale oști de călăreți să descalece și a format două batalioane de infanterie bine înarmate și aranjate în două careuri compacte.

Între timp, se întunecase de-a binelea. Cele două batalioane au forțat porțile de la intrarea pe ulițele principale ale târgului, după care au avansat încet și sigur spre catedrală. Incendiatori clandestini trimiși mai înainte în târg au aprins casele construite în mare majoritate din lemn. Cele două batalioane de cavalerie pedestră ale lui Ștefan Vodă au întețit incendiul și au început

măcelul între oștenii regelui, beți și zăpăciți de vacarmul iscat. Formațiunile de luptă ale moldovenilor au ajuns nestingherite în piața din jurul catedralei catolice, unde au fost întâmpinați de veteranii în armuri ai lui Matia Corvinul. Aici s-a iscat o luptă crâncenă, în timpul căreia regele Ungariei a fost rănit de o săgeată, fiind nevoit să părăsească tabăra.

Rezistența îndârjită a mercenarilor boemi și ai oamenilor de arme din banderiile prelaților și ale baronilor i-au obligat pe moldoveni să se retragă. La rândul ei, oastea regală a părăsit târgul, care ardea cu pălălăi până la cer, lăsând în urmă arme, tunuri, corturi și care. Astfel, bătălia a rămas indecisă. Multă vreme, soarta lui Matia Corvinul a rămas necunoscută, Ștefan cel Mare raportându-i lui Cazimir IV, suzeranul său, că regele Ungariei a murit în luptă. Probabil că ar fi fost chiar așa dacă Isaiia vornicul și regimentul său de cavalerie boierească ar fi îndeplinit întocmai porunca voievodului de a tăia retragerea fugarilor. Ulterior, Ștefan cel Mare l-a acuzat pe marele vornic Isaiia de trădare și l-a decapitat; se poate ca acesta să fi fost doar un pretext pentru ca Ștefan să-l pedepsească pentru implicarea într-o răscoală a Țării de Jos, care se pare că a avut loc în timpul campaniei maghiare din Moldova. Cert este că regele Matia Corvinul și rămășițele oștii sale au fugit în Transilvania, lăsând câmpul de luptă în mâinile lui Ștefan[1].

„Eu sunt înconjurat de dușmani din toate părțile..." îi spunea Ștefan cel Mare medicului venețian Matteo Muriano, în 1502[2]; și astfel fusese de la începutul domniei, din anul 1457.

1. Izvorul principal pentru bătălia de la Baia este Antonio Bonfini, „Historia Pannonica ab Origine Gentis ad Annum 1495", în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., pp. 207–210; detalii suplimentare și complementare în Petrus Ranzanus, „Epitome Rerum Ungaricarum", în *ibidem*, pp. 211–212, și Ioannes de Thurocz, „Chronica Hungarorum", în *ibidem*, pp. 212–213; versiunea cea mai completă din *Letopisețul slavon scris la Curtea lui Ștefan cel Mare*, astăzi pierdut, s-a păstrat prin intermediul *Cronicii moldo-germane*, vezi *ibidem*, p. 23.

2. Vezi „Raportul lui Matteo Muriano", din 7 decembrie 1502, în *ibidem*, p. 326.

Ajuns pe tronul Moldovei cu ajutorul lui Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare s-a aflat între două sisteme de alianțe antagonice: Regatul Ungariei și Țara Românească, pe de-o parte, și Uniunea Polono-Lituaniană și Imperiul Otoman, pe de altă parte, aflate în luptă pentru hegemonie asupra Europei de sud-est. Mai mult, noua domnie era amenințată de Petru Aron, fostul voievod al Moldovei, care își găsise refugiu în Rusia Roșie și Podolia, provincii situate la granița moldo–polonă, în temeiul tratatului cu regele Cazimir IV, încheiat în 1455. Astfel, după cum am mai spus, Grigore Ureche scria la mijlocul secolului al XVII-lea: „Ștefan Vodă, gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să așaze țara, ci de războiu să gătiia, că au împărțitu oștii sale steaguri și au pus hotnogi și căpitani, carile toate cu noroc i-au venit“ [1].

Într-o demonstrație de forță, Ștefan cel Mare a lansat o serie de expediții de represalii în voievodatele polone Rusia Roșie și Podolia, pentru a-l determina pe Cazimir IV să-l extrădeze sau, cel puțin, să-l îndepărteze pe Petru Aron de la granița Moldovei. Regele polon nu a putut reacționa eficient, fiind prins în Războiul de 13 Ani cu Ordinul Teuton, război în care tocmai se afla în impas. Invaziile distrugătoare ale lui Ștefan cel Mare în cele două provincii din sud-estul Poloniei au continuat până în primăvara anului 1459, când regele Cazimir IV i-a împuternicit pe Andrei Odroważ, voievodul Rusiei Roșii, și Hricko de Pomorzany, voievodul Podoliei, să negocieze pacea cu voievodul Moldovei. În 4 aprilie 1459, cei trei voievozi s-au întâlnit în tabăra militară a oștii moldovenești, la Overcăuți, pe Nistru, unde au încheiat pacea. Ștefan cel Mare a promis să sisteze acțiunile ostile împotriva Coroanei Polone și a supușilor ei, le-a cedat polonilor cetatea Hotin, predată anterior de Alexăndrel Vodă, și a recunoscut suzeranitatea lui Cazimir IV. Regele, la rândul său, s-a obligat să-l îndepărteze pe pretendentul Petru Aron de la granița moldo–polonă. În 1460, Ștefan cel Mare a confirmat privilegiile negustorilor din Liov, unul dintre orașele principale ale Regatului Poloniei, măsură menită să consolideze legăturile bilaterale.

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *ibidem*, p. 46.

Prin Tratatul de la Overcăuți, Moldova intra într-un nou sistem de alianțe, alături de Uniunea Polono-Lituaniană și Imperiul Otoman, împotriva Regatului Ungariei și a Țării Românești. Izvoarele nu atestă conflicte moldo–otomane în perioada 1457–1459, ceea ce dovedește că Ștefan cel Mare și-a plătit tributul față de Înalta Poartă; imediat după încheierea păcii cu Uniunea Polono-Lituaniană, în 1459, noul domn al Moldovei a primit „cartea de legământ“ (*ahd-nâme*) din partea sultanului, inaugurând astfel o politică filo-otomană.

În 1460, după înfrângerea pretendentului Dan cel Tânăr, sprijinit de brașoveni, Vlad Țepeș a încheiat cu magistratul orașului Brașov pace și alianță împotriva turcilor și a moldovenilor, ceea ce relevă clar linia politică adoptată de Ștefan cel Mare după 1459. Deja în 1461, voievodul Moldovei a întreprins o campanie de represalii în Secuime, unde își găsise refugiu pretendentul Petru Aron. Deși nu și-a capturat rivalul, Ștefan Vodă și oastea sa s-au întors încărcați de prăzi în Moldova. În anul următor, la 2 martie 1462, Ștefan cel Mare a emis o diplomă prin care recunoștea din nou suzeranitatea lui Cazimir IV, pe care urma să-l slujească întocmai ca voievozii moldoveni de dinaintea lui, și promitea să recupereze toate teritoriile pierdute ale Moldovei. În semn de bunăvoință, regele Poloniei i-a restituit vasalului său din Moldova cetatea Hotin, unde este atestat un pârcălab moldovean în 1464.

Diploma lui Ștefan cel Mare din 2 martie 1462 face aluzie clară la recuperarea cetății Chilia, predată de Petru II lui Iancu de Hunedoara, în 1448. Prilejul nu s-a lăsat prea mult așteptat, conflictul epic dintre Vlad Țepeș și Mahomed II, din primăvara-vara anului 1462, constituind cadrul perfect pentru recuperarea cetății dunărene. Domnul Moldovei a primit poruncă (*arz*) de la sultan să se alăture cu oștile sale flotei otomane, pentru cucerirea Chiliei. În luna iunie, oastea terestră a moldovenilor și flota otomană au început un asediu îndârjit al cetății Chilia, întrerupt în 22 iunie, când Ștefan cel Mare a fost rănit în glezna stângă de o bombardă, de către tunarii din garnizoană. Oastea Moldovei s-a retras odată cu domnul rănit,

ceea ce a determinat și retragerea flotei otomane. Istoriografia naționalistă s-a jenat să recunoască acest episod al colaborării militare moldo-otomane împotriva lui Vlad Țepeș, distorsionându-l fie într-o cursă între oastea Moldovei și flota otomană pentru ocuparea cetății Chilia, fie chiar într-un conflict armat moldo-otoman pentru cetatea dunăreană, care în realitate nu a avut loc! Oricum, înfrângerea din fața Chiliei a fost socotită de Ștefan cel Mare drept prima din cele două înfrângeri pe care le-a suferit în cele 34 de bătălii purtate în timpul îndelungatei sale domnii. Rana de la gleznă l-a chinuit până la moarte.

Ocazia pentru revanșă s-a ivit în 1465, sub auspicii mult mai favorabile. Fără prezența incomodă a otomanilor, Ștefan cel Mare a luat în secret legătura cu locuitorii orașului fortificat Chilia, care se întindea de jur împrejurul cetății, și, la miez de noapte, a intrat cu oastea între zidurile orășenești, fără ca moldovenii să fie observați de străjeri. Pusă în fața faptului împlinit, garnizoana s-a refugiat în cetate, unde a rezistat asediului numai două zile. În 25 ianuarie 1465, garnizoana maghiară a capitulat, predând cetatea domnului Moldovei, care a instituit propria garnizoană sub comanda a doi pârcălabi. Prin cucerirea Chiliei, Ștefan cel Mare i-a aruncat mănușa lui Matia Corvinul.

Picătura care a umplut paharul a fost însă sprijinul în bani și arme pe care domnul Moldovei l-a acordat rebelilor transilvăneni, în vara anului 1467. Intervenția militară fermă a lui Matia Corvinul în Transilvania a înăbușit răscoala, după care regele a întreprins campania în Moldova, în toamna-iarna anului 1467. Acțiunea era menită atât să-l pedepsească pe Ștefan cel Mare pentru implicarea în chestiunile interne ale Regatului Ungariei, cât și să readucă Moldova în sfera de influență a regelui maghiar, în bagajele căruia se afla și pretendentul Petru Aron. Trecând pe la Oituz, oastea lui Matia Corvinul a înaintat spre nord, de-a lungul Siretului, vizând Cetatea de Scaun de la Suceava. Marșul oștii maghiare, însoțit de întreg alaiul de distrugeri, prădări și silnicii, a fost oprit însă de oastea lui Ștefan cel Mare la Baia, în bătălia descrisă

pe larg la începutul acestui subcapitol. Din punct de vedere strategic, bătălia din 15 decembrie 1467 a rămas indecisă, dar prin retragerea regelui Ungariei și a oștii sale în Transilvania poate fi considerată o victorie tactică pentru domnul Moldovei. Expediția de revanșă, plănuită de Matia Corvinul în anul 1468, nu a avut loc, ca urmare a implicării sale în cruciada îndreptată împotriva lui Gheorghe Podiebrad, regele ereticilor husiți din Boemia. Ștefan cel Mare i-a rămas fidel lui Cazimir IV, căruia i-a jurat din nou credință în 28 iulie 1468, prin intermediul locțiitorilor regali trimiși la Suceava, urmând să depună jurământul fizic la proxima întâlnire cu regele.

Neobositul Petru Aron a rămas în Secuime, de unde amenința în continuare tronul Moldovei. Astfel, în anii 1468 și 1469, Ștefan cel Mare a întreprins o serie de campanii militare în estul Transilvaniei, menite să-l captureze pe Petru Aron sau, cel puțin, să-i determine pe secui să-l alunge din mijlocul lor. Deși pretendentul nu a putut fi prins, incursiunile militare ale moldovenilor în Secuime au avut un dublu succes: pe de-o parte, au fost o demonstrație de forță care i-a determinat pe secui să recunoască mai târziu supremația lui Ștefan cel Mare (1471), pe de altă parte au asigurat prăzi bogate pentru oastea Moldovei, crescându-i astfel loialitatea față de domn. Totuși, problema pretendentului rămânea deschisă și trebuia rezolvată cât mai curând, prin orice mijloace. Astfel, Ștefan i-a întins o capcană lui Petru Aron: domnul Moldovei, în înțelegere cu boierii săi, i-a trimis pretendentului scrisori și daruri în numele celor din urmă, care îl chemau chipurile să ocupe tronul țării. În mod surprinzător, versatul Petru Aron a căzut în cursă și a intrat în Moldova în fruntea unei oști secuiești, dar a fost înfrânt și capturat de oastea lui Ștefan cel Mare, la satul Orbic (astăzi încorporat în orașul Buhuși, jud. Bacău), pe la începutul lunii august 1469. După bătălie, domnul Moldovei a poruncit decapitarea pretendentului, răzbunând moartea tatălui său, din 15 octombrie 1451. Pentru moment, situația Moldovei dinspre Regatul Ungariei părea asigurată.

Cam în același timp, adică în vara anului 1469, Radu cel Frumos, domn al Țării Românești și vasal al lui Mahomed II și al lui Matia Corvinul, a atacat cetatea Chilia, dacă nu la porunca suzeranilor săi, cel puțin cu acordul acestora. Atacul lui Radu cel Frumos asupra cetății dunărene echivala cu o declarație de război la adresa lui Ștefan cel Mare și a provocat un conflict armat de șase ani între Țara Românească și Moldova, care a angrenat în cele din urmă și Imperiul Otoman. Replica domnului Moldovei nu s-a lăsat așteptată. În februarie 1470, Ștefan cel Mare a lansat o campanie-fulger împotriva târgului Brăila, principalul centru comercial al Țării Românești la Dunăre, dar și împotriva ținuturilor Ialomița și Flocii. În cursul aceluiași an, domnul Țării Românești a făcut pregătiri militare majore, în vederea unei campanii de represalii împotriva Moldovei. Domnul de la Suceava, bine informat de spionii pe care îi întreținea în Transilvania și Țara Românească, a fost avertizat din timp și și-a pregătit oastea în vederea apărării contra unei invazii muntenești, deși s-a confruntat în paralel și cu o răscoală a boierimii sale. Astfel, în primăvara timpurie a anului 1471, Radu cel Frumos a pornit în fruntea oștii Țării Românești împotriva inamicului său moldovean, dar Ștefan cel Mare și oastea Moldovei i-au întâmpinat și învins pe munteni la Soci, în fostul județ Râmnicu Sărat (astăzi, jud. Buzău), la granița moldo-munteană. Steagul lui Radu cel Frumos a fost capturat și o mulțime mare dintre boierii săi au rămas pe câmpul de luptă. Pe lângă prăzile obișnuite, moldovenii au capturat 17.000 de țigani robi, o marfă valoroasă în Țările Române din secolul al XV-lea.

În ciuda pierderilor suferite, Radu cel Frumos se afla încă pe poziții puternice. Din porunca sa, muntenii au construit o puternică fortificație din pământ și lemn (șanț, val și palisadă), pe cursul inferior al Siretului, fapt ce l-a alarmat pe Ștefan cel Mare. La rândul său, domnul Moldovei a poruncit construirea unei fortificații asemănătoare mai în amonte, pentru edificarea căreia a deviat cursul Siretului, lăsând fortificația munteană fără bariera naturală a râului. Muntenii și moldovenii se supravegheau

reciproc din fortificațiile nou construite, considerate baze de lansare pentru noi expediții militare în teritoriul inamic.

În 13 iulie 1471, Ștefan cel Mare a făcut apel la Cazimir IV să-i medieze conflictul cu Radu cel Frumos, conflict care îl împiedica să dea curs cererii regelui polon de a-l trimite pe Alexandru Vodă, fiul său (născut în 1464), în suita prințului Vladislav Jagiello, care fusese ales rege al Boemiei după moartea regelui eretic Gheorghe Podiebrad (22 martie 1471). Medierea conflictului cu Țara Românească era vitală, mai ales din cauza faptului că, în vara anului 1471, Moldova se confrunta nu doar cu amenințarea muntenilor, ci și cu cea a tătarilor crâmleni.

Deja în primăvara aceluiași an, Mamak han, șeful clanului Șirin, condusese hoarda crâmleană într-o expediție de jaf îndreptată împotriva provinciilor sud-estice ale Poloniei. În același timp, după cum arătam într-un capitol anterior comandantul tătar îi trimisese pe frații săi Eminek Mîrza și Hacike în fruntea unui ceambur împotriva Moldovei. Prevenit, Ștefan cel Mare și-a pregătit oastea și i-a întâmpinat și pe tătari la Lipnic (astăzi în raionul Ocnița, Rep. Moldova), în apropierea Nistrului, în 16 mai 1471. Eminek Mîrza a fost învins, prins și întemnițat la Cetatea Albă, de unde a reușit să evadeze abia în 1473.

În ciuda victoriei, amenințarea tătară nu trecuse. La începutul lunii iulie, Ștefan cel Mare se afla la curtea domnească din Vaslui, de unde urmărea îngrijorat atât mișcările tătarilor, cât și pe cele ale muntenilor. Se pare că garnizoana lăsată de Radu cel Frumos în fortăreața de la Siret a întreprins o nouă incursiune în ținuturile de margine ale Moldovei.

În ciuda dificilei situații politico-militare cu care se confrunta, Ștefan cel Mare a reușit prin diplomație să-și lărgească baza puterii, în vederea înlăturării incomodului vecin din Țara Românească. În contextul conflictului dintre Matia Corvinul și Cazimir IV pentru tronul Boemiei, regele polon a încercat să profite de o răscoală a nobilimii maghiare pentru a-l impune pe Cazimir Jagiello, fiul său de numai 16 ani, pe tronul Ungariei. Ștefan cel Mare i-a determinat pe secui să treacă de partea prințului Cazimir, dar aceștia au ales să depună jurământul de credință în

mâinile voievodului Moldovei, cel puțin o parte dintre ei (scaunele Ciuc și Odorhei) acceptând să-i presteze obligațiile fiscale și militare pe care mai înainte le datorau regelui Ungariei. Este sigur că demonstrațiile de forță ale moldovenilor din 1461, 1468 și 1469 i-au determinat pe secui să recunoască autoritatea lui Ștefan cel Mare, căruia au început să-i plătească dările regale și să-i trimită tot al zecelea bărbat valid în oaste, începând cu anul 1472. Astfel, domnul Moldovei era pregătit pentru confruntarea finală cu rivalul său din Țara Românească, plănuită pentru anul 1473, un adevărat an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare.

În anul 1472, la curtea Moldovei a sosit un oaspete neașteptat: era medicul evreu Isac Bei, solul trimis de hanul turcoman Uzun Hassan la principii Creștinătății, pentru a-i îndemna să i se alăture în lupta împotriva Imperiului Otoman. Ștefan Vodă a primit cu bucurie scrisoarea lui Assam-beg, care îl informa despre luptele pe care le purta alături de venețieni împotriva otomanilor. Izvoarele păstrate nu arată dacă domnul Moldovei a încheiat o alianță formală cu hanul turcoman, dar e sigur că în anul următor cei doi suverani și-au coordonat acțiunile militare împotriva sultanului. Tot în anul 1472, Ștefan cel Mare s-a căsătorit cu Maria Asanina Paleologhina, urmașă a despoților de Theodoro-Mangop, din Crimeea, o legătură matrimonială care i-a consolidat legăturile politice cu Uzun Hassan.

UN RĂZBOI DE 13 ANI? (1473–1486)

PODUL ÎNALT–VASLUI, 10 IANUARIE 1475

O ceață rece s-a lăsat peste întreaga vale, mărginită pe ambele laturi de coaste domoale acoperite de pădure. În locul cunoscut în popor drept Podul Înalt, la sud de târgul Vaslui, se aflau pozițiile întărite ale oștii lui Ștefan cel Mare. Lunca îngustă de pe malul stâng al Bârladului, mărginită la vest de cursul râului, iar la est de o coastă împădurită, era barată de un șanț destul de adânc, dublat de un val de pământ întărit cu pari de

lemn, în spatele căruia erau amplasate liniile de luptă ale infanteriei moldovenești, formate din câteva detașamente de secui și, mai ales, din țărani chemați la arme. Pe cele două flancuri ale dispozitivului de luptă, orientat spre sud, erau amplasate câte o baterie de artilerie, formată fiecare din zece bombarde, artileriștii având poruncă să tragă câte șapte salve din fiecare gură de foc. Domnul țării și oastea sa de elită, formată din boieri și poate din nobili veniți în ajutor din Transilvania, au ocupat o poziție separată, în proximitatea flancului stâng al oștii moldovenești sau puțin mai la sud, la liziera pădurii de pe coasta estică. În rezervă, probabil în spatele dispozitivului principal, se aflau majoritatea celor 5.000 de călăreți secui veniți în ajutorul moldovenilor. Pe malul drept al Bârladului au fost ascunși câțiva trâmbițași și toboșari, care urmau să joace un rol capital în desfășurarea bătăliei.

După o scurtă confruntare cu avangarda oștii moldovene, coloanele nesfârșite ale cavaleriei otomane de sub comanda lui Suleiman Pașa Hadâmbul, beilerbeiul Rumeliei, înaintau cu mare băgare de seamă spre nord, de-a lungul malului stâng al Bârladului, în direcția Vaslui. Ca de obicei, avangarda era formată din escadroanele de achingii ale beilor dunăreni, dintre care se distingeau cele ale fraților Ali și Iskender Mihaloğlu din Nicopole. Grosul oștii era format din regimentele de spahii rumelioți, urmați de puțina pedestrime și artileria beilerbeiului, în timp ce ariergarda era formată din călăreții munteni ai lui Basarab Laiotă. Întrucât acesta din urmă fusese obligat să însoțească oastea otomană în Moldova, turcii îl priveau cu suspiciune și îl supravegheau îndeaproape. Călăreții turci și munteni au înaintat prin ceață în formațiuni compacte, respectând cu strictețe ordinea de marș, până când au dat de pozițiile fixe ale moldovenilor.

Un moldovean participant la bătălie, trimis de domnul său la Buda, raporta în 24 februarie 1475 că, dacă nu ar fi fost ceața deasă, oastea Moldovei ar fi rupt-o la fugă în momentul în care ar fi văzut mulțimea nenumărată a turcilor. Totuși, luptătorii moldoveni și-au păstrat cumpătul sub scrutarea severă a voie-

vodului lor, fiind totodată încurajați de prezența fizică a acestuia în rândurile lor. Când cele două oști inamice au ajuns față în față, turcimea a dat strigătul de luptă: *Allah Akbar!* Potrivit martorului ocular menționat, părea că cerul se prăbușește pe pământ... Groaznicul strigăt a umplut valea Bârladului și le-a pătruns luptătorilor moldoveni până în măduva oaselor.

Aceeași sursă consemnează că până și Ștefan Vodă s-a îngrozit și a pălit la față, moment în care unul dintre cavalerii din suita sa a îngenuncheat și i-a spus: „Doamne, nu te mâhni, căci astăzi o să-ți stăm alături cu credință. Dumnezeu ne va ajuta!" Voievodul Moldovei și-a venit repede în fire și a dat semn pentru începerea luptei. Achingiii din avangarda otomană s-au năpustit asupra infanteriei moldovene și secuiești din spatele întăriturilor, provocându-i pierderi serioase. În același timp, artileriștii din cele două flancuri ale dispozitivului au început să tragă în rândurile cavaleriei otomane. Din cauza strâmtorii în care se aflau, coloanele de achingii și spahii nu au avut loc de manevră pentru a se așeza în ordine de luptă; astfel, au fost nimerite în plin de cele 140 de ghiulele lansate de bombardele moldovenilor. În același timp, cavaleria ușoară a secuilor a executat o manevră largă de învăluire a întregului dispozitiv otoman, atacând cu succes ariergarda acestuia. Aici s-a iscat o luptă teribilă, cu pierderi serioase atât pentru turci, cât și pentru secui.

După ce au fost angrenate în luptă atât avangarda, cât și ariergarda otomană, moldovenii ascunși pe malul drept al Bârladului au început să sune din trâmbițe și să răpăie din tobe, simulând manevrele unui corp de oaste independent. Fără întârziere, Suleiman Pașa le-a poruncit gaziilor săi să se îndrepte spre stânga, de unde se aștepta să răsară din ceață o nouă oaste. Exact în momentul acela, Ștefan cel Mare și detașamentul său de elită au lovit fără milă flancul drept al oștii otomane, rămas descoperit după ce călăreții turci s-au îndreptat spre stânga, de unde așteptau atacul. Au urmat o învălmășeală și un măcel de nedescris; detașamentele de achingii și spahii, care nu au putut părăsi coloana de marș din cauza îngustimii locului, au început

să se calce în picioare. Neavând altă soluție, Suleiman Pașa a dat ordinul de retragere, moment în care Basarab Laiotă și călăreții săi munteni au întors armele și i-au atacat pe otomani în ariergardă.

Domnul Țării Românești așteptase deznodământul luptei și, când a fost sigur de victoria creștină, a trecut de partea lui Ștefan cel Mare, cu care era înțeles în prealabil, după cum sugerează unele izvoare. Dezastrul otoman a fost complet, aliații moldo-munteni urmărindu-i pe fugarii otomani timp de trei zile. Așa a obținut Ștefan cel Mare cea mai spectaculoasă victorie a domniei sale.[1]

Raidurile lui Ștefan cel Mare în Secuime (1461, 1468, 1469) și războiul pe care l-a purtat cu Matia Corvinul (1467) nu vor fi fost privite de către Mahomed II decât cu ochi buni. Luptele moldovenilor cu tătarii (1471) sau ciorovăielile de graniță dintre Kara-Bogdan și Kara-Eflak (1468–1471) nu au făcut cine știe ce impresie la Înalta Poartă, prinsă în acel timp între doi inamici formidabili: Republica Veneția în Levant și tribul turcoman Akkoyunlu în Asia Mică.

1. Victoria lui Ștefan cel Mare de la Vaslui este menționată generic în corespondența epocii și în cronicile moldovenești, polone, maghiare, germane, rusești și turcești. Totuși, există câteva izvoare care descriu desfășurarea luptei. Izvorul principal este *Raportul de la Buda*, din 24 februarie 1475, care are la bază relatarea unui moldovean participant la bătălie; vezi Neculai Iorga, *Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor*, vol. III, Imprimeria Statului, București, 1897, pp. 92–95; complementar este *Raportul din Turda*, din 24 ianuarie 1475, care vorbește despre defecțiunea lui Basarab Laiotă; vezi Andreas Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvanaiae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Cluj–Budapesta, 1914, pp. 7–8. Informația a fost preluată, alături de alte detalii din corespondența epocii, în Jakob Unrest, *Österreichische Chronik*, ed. Karl Grossmann, Weimar, 1957, pp. 44–46; Ioannes Dlugoss, *Historia Polonica*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., pp. 163–164; surprinzător, dar deloc întâmplător, Grigore Ureche narează o versiune foarte apropiată de *Raportul de la Buda* din 24 februarie 1475; vezi Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *ibidem*, pp. 53–54. Similitudinile dintre cele două izvoare se explică prin faptul că Grigore Ureche a înregistrat la mijlocul secolului al XVII-lea elemente de tradiție orală din memoria colectivă a boierilor moldoveni, ai căror strămoși au participat la bătălie.

Cu totul altfel s-a pus problema în anul 1473, când Ștefan cel Mare al Moldovei a intervenit în forță și l-a detronat pe Radu cel Frumos al Țării Românești, protejat și favorit al lui Mahomed II. Profitând de absența sultanului, care lupta cu turcomanii în Asia Mică, despre care fusese informat încă din anul precedent prin scrisoarea adusă de Isac Bei, domnul Moldovei și-a concentrat oastea la râul Milcov unde, potrivit cronicii, „i-a împărțit steaguri“, adică a întocmit batalioanele de luptă, pentru a intra în Țara Românească.

În 18 noiembrie 1473, la Vodna, sau Cursul Apei, oastea lui Ștefan cel Mare, împărțită în 12 cete a câte 4 steaguri (în total 48 de steaguri), a fost întâmpinată de forțele armate ale lui Radu Vodă, cu efective scăzute ca urmare a faptului că domnul muntean fusese obligat de sultan să-i trimită un contingent puternic pentru a-l însoți în campania sa anatoliană. Într-o bătălie de trei zile (18–20 noiembrie), oastea Moldovei, călită în campaniile anterioare, i-a înfrânt pe munteni, obligându-l pe domnul Țării Românești să abandoneze câmpul de luptă și să se refugieze cu toți ai săi în Cetatea Dâmbovița, cunoscută mai târziu drept Curtea Domnească din București.

În 23 noiembrie, Ștefan cel Mare și oastea sa au început asediul cetății, Radu cel Frumos fiind nevoit să fugă peste noapte la pașalele otomane de la Dunăre. Ștefan cel Mare a cucerit cetatea, capturând steagurile, tezaurul și familia lui Radu Vodă, printre care se număra și Maria Voichița, viitoarea soție a domnului moldovean. În locul voievodului fugar a fost lăsat bătrânul Basarab Laiotă, protejatul lui Ștefan cel Mare. La numai o lună după retragerea celui din urmă, Radu cel Frumos s-a întors cu ajutorul achingiilor dunăreni, obligându-l pe Basarab cel Bătrân să se retragă în Moldova.

În vara și toamna anului 1474, domnul Moldovei a întreprins două campanii militare pentru a-l instaura pe protejatul său pe tronul Țării Românești, dar acesta din urmă a fost înfrânt și alungat, prima dată de Radu Vodă și de pașalele dunărene, a doua oară de pretendentul Basarab cel Tânăr, sprijinit la domnie de transilvăneni. Cu prilejul primei campanii în

Țara Românească, în vara anului 1474, Ștefan cel Mare a cucerit de la Radu cel Frumos cetatea Teleajen, un important punct strategic de la granița moldo-munteană. Pârcălabii și garnizoana munteană din cetate au fost măcelăriți fără milă de către moldoveni, probabil ca pedeapsă pentru acțiunile ostile întreprinse în prealabil pe teritoriul Moldovei.

Intervențiile fățișe ale lui Ștefan cel Mare împotriva lui Radu cel Frumos au fost o provocare pentru sultanul Mahomed II, cu atât mai mult cu cât domnul Moldovei sistase plata haraciului, cel mai târziu în anul 1473. Îndrăzneala „beiului" moldovean trebuia pedepsită exemplar; astfel, în vara anului 1474, sultanul i-a poruncit lui Suleiman Hadâmbul, beilerbeiul Rumeliei, să abandoneze asediul cetății venețiene Scutari din Albania și să intervină cu toate forțele disponibile împotriva Moldovei. În decembrie, oastea otomană a intrat în Țara Românească, unde i s-a alăturat Basarab Laiotă, alungat din domnie de Basarab Țepeluș, cu ajutor transilvănean. Suleiman Pașa l-a reașezat în domnie pe Basarab cel Bătrân, pe care însă l-a obligat să-l însoțească în Moldova cu toți oștenii munteni pe care i-a putut strânge sub steagul său. Noul domn al Țării Românești (care ocupa domnia pentru a patra oară!) a dat curs acestei porunci, dar a fost privit de turci cu cea mai mare suspiciune, dată fiind colaborarea sa anterioară cu domnul Moldovei.

Ștefan cel Mare, anunțat de oamenii săi de legătură din țările învecinate, a avut suficient timp să-și mobilizeze oastea și, în mod excepțional, să-i cheme și pe țărani la arme. Contemporanii apreciau oastea domnului Moldovei la 40.000 de oameni, cifră evident exagerată. Câteva misiuni militare au venit în ajutorul moldovenilor din Transilvania (1.500 de nobili), Secuime (5.000 de secui) și din Polonia (2.000 de călăreți). Domnul Moldovei a adoptat tactica pământului pârjolit, distrugând totul în calea oștii invadatoare, care a avut de înfruntat și vremea ostilă de iarnă. În 10 ianuarie 1475, Ștefan cel Mare l-a învins pe Suleiman Pașa în bătălia de la Podul Înalt–Vaslui, descrisă la începutul acestui subcapitol. În scrisoarea de victorie către principii lumii creștine, din 25 ianuarie 1475, domnul

Moldovei scria că „am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul sabiei noastre"[1]. La porunca voievodului moldovean, peste cei căzuți în bătălie au fost înălțate trei movile de pământ enorme, pe care a fost amplasată câte o cruce de piatră. Acestea au fost văzute încă la 1574 de către diplomatul polon Matei Strykowski și în 1582 de călătorul german Martin Gruneweg, care nota că astfel de monumente se găsesc în întreaga țară, ca urmare a deselor confruntări militare din istoria zbuciumată a Moldovei.

După cinstirea morților, Ștefan Vodă și oștenii săi au pornit într-o procesiune de penitență, desculți în plină iarnă, până la Suceava. Aici au fost întâmpinați de înaltul cler al Moldovei, care i-a binecuvântat pentru victoria obținută. Victoria a fost sărbătorită în cadrul unui ospăț dat de domnul țării clerului, boierilor și întregii sale oști. Succesul voievodului Moldovei împotriva otomanilor, anunțat principilor lumii creștine prin intermediul scrisorii de victorie deja menționate, a fost sărbătorit și la Sfântul Scaun. Există indicii că papa Sixtus IV i-a trimis lui Ștefan cel Mare un trandafir din aur, ca distincție supremă pentru victoria sa antiotomană, care se regăsește simbolic în roza din blazonul voievodului Moldovei.

Întocmai ca Iulius Caesar după ce a trecut Rubiconul, Ștefan cel Mare ar fi putut spune după victoria de la Vaslui: *alea iacta est!* O expediție sultanală asupra Moldovei era doar o chestiune de timp, de aceea Ștefan cel Mare a cerut ajutorul principilor creștini prin intermediul scrisorii de victorie menționate. În același timp, domnul Moldovei și-a continuat politica agresivă față de Înalta Poartă, intervenind armat în despotatul de Theodoro-Mangop, situat în Peninsula Crimeea, unde l-a susținut pe Alexandru Paleologul, cumnatul său, împotriva lui Isaico Paleologul, aliatul sultanului. Cucerirea Caffei de către flota otomană a lui Gedik Ahmed Pașa, în iunie 1475, a pus capăt existenței despotatului de Theodoro-Mangop și vieții lui

1. *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 348.

Alexandru Paleologul, precum și a gărzii sale formate din 300 de moldoveni, trimiși de cumnatul său.

În același timp, Ștefan cel Mare și Basarab Laiotă, acesta din urmă continuând luptele antiotomane pe teritoriul Țării Românești, unde l-a învins și ucis cu mâna sa pe Radu cel Frumos, au dobândit sprijinul regelui Matia Corvinul, prin depunerea jurământului de vasalitate, la începutul lunii iunie 1475. Fără să rupă formal legăturile politice cu Regatul Poloniei, Moldova a intrat în sfera de hegemonie a Regatului Ungariei pentru aproape un deceniu. În această perioadă, Moldova s-a aflat aproape permanent în luptă cu Imperiul Otoman. În Regatul Ungariei a câștigat un aliat puternic, cu atât mai mult cu cât în iarna dintre anii 1475 și 1476 Matia Corvinul și formidabila sa oaste au asediat și cucerit cetatea otomană Šabac din Serbia, obținând un succes celebrat în întreaga Creștinătate, întocmai ca în vremea părintelui său, Iancu de Hunedoara.

Schimbarea opțiunii politice a domnului de la Suceava a alertat mediile politice ale Regatului Polon, care în 1478 chiar se așteptau la un atac comun din partea Moldovei și a Ungariei. Astfel, diplomatul și umanistul polon de origine italiană Filippo Buonaccorsi-Callimachus chiar îi recomanda regelui său să întreprindă o campanie preventivă în Moldova, pentru a readuce această provincie sub autoritatea sa. Dată fiind poziția de forță a regelui Matia Corvinul, cu care polonii se confruntau în Boemia, propunerea iscusitului diplomat nu a fost pusă în practică, ea ducând totuși la ceea ce profesorul Șerban Papacostea a numit, foarte inspirat, „războiul amânat“. Planul lui Callimachus avea să fie pus în aplicare abia peste două decenii...

În primăvara anului 1476, sultanul Mahomed II și-a mobilizat întreaga oaste la Adrianopol, de unde a pornit împotriva Moldovei, la 13 mai 1476. În tot acest timp, Ștefan cel Mare a trimis solie după solie, atât lui Matia Corvinul, cât și lui Cazimir IV. În luna iulie, regele Ungariei a dispus mobilizarea oștii Transilvaniei, formată din nobili unguri și români, războinici secui și luptători din teritoriul săsesc, în fruntea căreia i-a numit pe Ștefan Báthory, jude al Curții, și pe pretendentul

Vlad Țepeș-Dracula, devenit între timp căpitan regal. Judele Curții era însoțit de banderia sa baronială, regele dându-i în ajutor câteva regimente din oastea sa de elită. Regele Poloniei, în schimb, a ales calea diplomației, trimițând un sol la sultan, pentru a încerca să-l determine să întrerupă campania începută. Solul polon l-a întâlnit pe Mahomed II la Varna, în timp ce oastea sultanală mărșăluia spre Moldova. Sultanul a refuzat propunerea regelui polon, motivând pregătirile sale militare de proporții și angajamentele luate față de domnul Țării Românești și de hanul tătarilor.

Într-adevăr, confruntat cu puterea formidabilă a turcilor, Basarab Laiotă a fost nevoit din nou să însoțească ordia otomană în Moldova, însă de această dată a fost supravegheat îndeaproape, pentru a nu se repeta scenariul din anul precedent. Eminek Mîrza, șeful clanului Șirin și meghistan al tătarilor crâmleni, a profitat din plin de porunca de mobilizare primită de la Mahomed II, aliatul său, pentru a întreprinde o campanie de jaf, robire și distrugere. Însă când tătarii au năvălit în Țara de Jos, jumătatea estică a Moldovei, oastea lui Ștefan cel Mare se afla deja sub steaguri. Voievodul a detașat o parte din oaste, formată probabil chiar din boierii și oștenii Țării de Jos, pentru a merge împotriva tătarilor lui Eminek Mîrza. Detașamentul moldovenesc a interceptat și învins ceambururile tătărești, care se întorceau cu prada spre Crimeea, undeva în apropierea Cetății Albe, îndepărtând astfel pericolul din flancul estic.

„În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984 [1476], iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene; și încă Basarab voievod poreclit Laiotă a venit cu el, cu toată țara sa băsărăbească. Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei; și au ajuns până aci, la locul numit Pârâul Alb. Și noi, Ștefan voievod, și cu fiul nostru Alexandru am ieșit înaintea lor aci și am făcut mare război cu ei, în luna iulie, 26; și, cu voia lui Dumnezeu, au fost înfrânți creștinii de păgâni. Și au căzut acolo mulțime mare de

ostaşi ai Moldovei. Atunci şi tătarii au lovit Ţara Moldovei din partea aceea. De aceea, a binevoit Io Ştefan voievod cu buna sa voinţă a zidi această casă în numele arhistrategului Mihail şi întru rugă sieşi şi doamnei sale Maria şi fiilor săi Alexandru şi Bodan şi pentru amintirea şi întru pomenirea tuturor dreptcredincioşilor creştini care s-au prăpădit aici. În anul 7004 [1496], iar al domniei sale anul 40 curgător, în luna [noiembrie, 18]".[1] Astfel comemora Ştefan cel Mare bătălia decisivă pe care a avut-o cu Mahomed II, în pisania bisericii-mausoleu ctitorite 20 de ani mai târziu pe movila de oase ale boierilor şi oştenilor căzuţi la Valea Albă–Războieni.

Domnul Moldovei a fost nevoit să accepte lupta înainte de sosirea aliaţilor din Transilvania, pentru a împiedica ajungerea oştii otomane la Cetatea de Scaun de la Suceava. Învins, şi cu pierderi grele suferite în rândurile oştii de elită formate din boieri şi curteni, Ştefan cel Mare a fost nevoit să se retragă cu oştenii care îi rămăseseră în nord-estul Moldovei, trecând probabil chiar în Podolia, unde unii contemporani pretindeau că l-au văzut la un han. Fie în nord-estul Moldovei, fie cu adevărat în Podolia, domnul şi-a regrupat oastea, angajând mercenari şi făcând joncţiunea cu detaşamentele trimise împotriva tătarilor.

Între timp, sultanul Mehmet şi oastea sa chiar au ajuns la cetatea Sucevei, care însă a rezistat asediului. Unele detaşamente otomane au ajuns până la Hotin, dar nu au putut întreprinde nimic împotriva puternicei cetăţi. De la Suceava, oastea sultanală a coborât spre sud, la Târgu Neamţ, unde a început asediul Cetăţii Neamţului.

Ivirea oştii lui Ştefan Báthory şi Vlad Dracula la graniţa Moldovei a provocat retragerea precipitată a turcilor, care au fost urmăriţi atât de oastea regrupată a Moldovei, cât şi de aliaţii transilvăneni. Aceştia din urmă s-au întors apoi în Transilvania, de unde au întreprins o campanie-fulger în Ţara Românească, unde au învins oastea lui Basarab Laiotă în trei bătălii. Voievodul învins a fugit la paşalele dunărene, Ştefan Báthory aşezându-l pe tron pe temutul Vlad Dracula, în noiembrie 1476.

1. *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 358.

Ștefan cel Mare și oastea sa au ajuns la Cetatea Dâmboviței-București, după ce Dracula a fost reașezat pe tronul Țării Românești. Situația din iunie 1475 părea restabilită, dar o intervenție a lui Basarab Laiotă și a aliaților săi turci, în primele zile ale anului 1477, l-a suprins și ucis pe Vlad Dracula, împreună cu garda sa personală de 200 de moldoveni, lăsată în urmă de Ștefan cel Mare. Prin acțiunea lui Laiotă, voievodatul de la sud de Carpați fusese pierdut definitiv în favoarea Imperiului Otoman.

În urma succeselor militare obținute în 1476, Matia Corvinul l-a numit pe Ștefan Báthory voievod al Transilvaniei, în 1479. În același an, oștile lui Ștefan Báthory și Pavel Kinizsi, comitele de Timiș, au repurtat o victorie legendară asupra achingiilor lui Koca Isa Bei și a muntenilor lui Basarab cel Tânăr, la Câmpul Pâinii, în 13 octombrie 1479. După această victorie, voievodul Transilvaniei a rămas pe picior de război până în 1483.

Dârzenia lui Ștefan cel Mare în lupta cu Imperiul Otoman a fost lăudată de papa Sixtus IV, care l-a numit pe voievodul Moldovei „adevărat atlet al credinței creștine" (*verus christianae fidei athleta*). Prin intermediul bulei *Redempter noster*, din 13 ianuarie 1477, papa i-a acordat atletului credinței creșine toate veniturile bisericilor catolice din Cetatea Albă care urmau să fie încasate cu prilejul Anului Jubiliar, pentru a-l sprijini concret și eficient în lupta cu necredincioșii.

Orice ajutor era bine-venit pentru Ștefan cel Mare al Moldovei, care a încercat să recupereze pozițiile pierdute în Țara Românească odată cu dispariția lui Vlad Dracula. Astfel, domnul Moldovei a investit toate resursele sale militare, și așa împuținate în urma confruntărilor aproape neîntrerupte încă din 1473, și a intervenit la sfârșitul anului 1477 în Țara Românească, unde l-a instalat în domnie pe Basarab cel Tânăr, fostul candidat al transilvănenilor.

Deja pe la mijlocul anului următor, noul domn al Țării Românești a fost nevoit să se supună sultanului. Așa cum arătam mai sus, în 1479 el a însoțit în Transilvania oastea otomană de invazie. În 1480, Ștefan cel Mare a intervenit din nou în Țara Românească, unde l-a impus la domnie pe Mircea II,

cel împotriva căruia se exprimaseră atât de vehement boierii brăileni. În scurt timp, „feciorul Călțunei“ a fost nevoit să caute prietenia sultanului, căzând în dizgrația domnului de la Suceava. O intervenție rapidă a gaziilor turci de la Dunăre l-a înlocuit pe nefericitul Mircea Vodă cu Basarab cel Tânăr.

În 8 iulie 1481, moldovenii și muntenii s-au confruntat din nou în bătălia de la Râmnicu Sărat, unde boierii Țării Românești și-au îndeplinit promisiunea de a sta alături de domnul lor, Basarab cel Tânăr, și de a năvăli „pe capete“ împotriva voievodului Moldovei. În bătălia crâncenă și-a pierdut viața Șendrea, hatmanul Moldovei, victoria fiind totuși obținută de Ștefan cel Mare, care l-a instaurat în domnie pe Vlad Călugărul, un alt fiu al lui Vlad Dracul. Confruntat cu puterea formidabilă a otomanilor, și acest domn a căutat sprijinul sultanului, care însă l-a preferat la domnia Țării Românești pe Basarab cel Tânăr. Acesta din urmă și-a reluat domnia, și doar un asasinat politic (domnul a fost ucis de boierii mehedințeni, în condiții nelămurite pe deplin) i-a redeschis rivalului său calea spre domnie. Cu o ultimă sforțare, Ștefan cel Mare l-a impus pe Vlad Călugărul la domnia Țării Românești a doua oară, însă scenariul din timpul domnilor și a domniilor anterioare s-a repetat, el fiind nevoit să se închine sultanului. Nu e de mirare că domnul Moldovei îi considera pe munteni „mai răi decât turcii“. Singurul succes notabil din timpul expediției din 1482 a fost cucerirea de către moldoveni a cetății Crăciuna, una dintre fortificațiile de graniță construite de domnii munteni pentru a supraveghea mișcările inamicilor de la nord de Milcov.

Fără exagerare se poate spune că în perioada 1473–1483 Ștefan cel Mare a fost în război aproape permanent cu otomanii – fie cu pașalele de la Dunăre care îi sprijineau pe domnii Țării Românești ce recunoscuseră suzeranitatea sultanului (1473, 1474, 1477, 1480, 1481, 1482), fie cu oastea Rumeliei (1475), care reprezenta jumătatea europeană a Imperiului Otoman, fie chiar cu oastea lui Mahomed II (1476). Dincolo de epuizarea resurselor umane și materiale, situația internațională a Moldovei devenea din ce în ce mai critică: în 1479 Veneția a încheiat pace cu

Imperiul Otoman, fiind înfrântă, iar Uzun Hassan din Asia Mică a dispărut de pe scena istoriei, astfel încât Înalta Poartă își putea concentra întreaga forță împotriva Europei de sud-est. Mai mult, în 1478, Mahomed II l-a impus pe Mengli Ghirai ca han al tătarilor crâmleni, pe care i-a adus astfel în sfera de hegemonie a Imperiului Otoman, prinzând Moldova ca într-un clește.

În aceste condiții, fără să întrerupă formal relațiile cu Matia Corvinul, Ștefan cel Mare i-a scris regelui Cazimir IV, la 22 ianuarie 1479, că o să-i presteze fizic jurământul de vasalitate, împreună cu toți boierii săi, când regele Poloniei o să vină în persoană la Colomeea, în provincia Pocuția. Mai mult, în 1479, însuși domnul Moldovei a luat legătura cu sultanul, cerându-i pacea. În același an, Mahomed II a emis pentru Ștefan cel Mare o carte de legământ, *ahd-nâme*, prin care îi oferea pacea în schimbul reluării plății haraciului, al cărui cuantum a fost dublat de la 3.000 la 6.000 de galbeni, și a respectării principiului otoman *dosta dost ve düșmana düșman olüb* – „prieten prietenilor și dușman dușmanilor". Acest tratat a rămas în vigoare până la moartea sultanului, la 3 mai 1481.

Arătam mai sus că lupta moldo–otomană pentru hegemonie în Țara Românească a continuat, în ciuda acestui tratat de pace, până în 1482, așadar până după moartea lui Mahomed II. Cea mai grea parte a confruntării lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman avea să vină în timpul domniei lui Baiazid II, conflictul prelungindu-se până în 1486, într-un adevărat război moldo–otoman de 13 ani.

SÂNGE ȘI FOC ASUPRA CETĂȚILOR MOLDOVEI

CETATEA NOUĂ–ROMAN, 11 AUGUST 1483

Nori grei de furtună învăluiau cerul deasupra Cetății Noi de lângă Roman. De peste două luni, sute de zidari și mii de salahori lucrau de zor la construcția unei noi curtine de zid, întărită

din loc în loc cu turnuri solide, care înconjura un perimetru larg, adiacent fortului cu ziduri și turnuri înalte construit pe la mijlocul secolului. Tunetele și fulgerele anunțau o furtună de vară, astfel că la primii stropi grei de ploaie muncitorii s-au adăpostit pe unde au putut, unii sub schele, alții prin desișuri și, marea majoritate, în corturile și colibele încropite în apropiere, care alcătuiau, ca în jurul oricărui șantier medieval de proporții, un adevărat sat. În câteva clipe, peste cetate, șantier și adăposturile muncitorilor s-a așternut o ploaie grea de sânge. Oștenii din galeriile acoperite de pe zidurile și turnurile înalte ale cetății, zidarii și salahorii din adăposturile lor se uitau înmărmuriți la peisajul apocaliptic care li se înfățișa. Unii și-au descoperit încet capul, făcându-și cruci evlavioase, alții au rămas nemișcați, cu gurile căscate, nevenindu-le să-și creadă ochilor că văd și trăiesc sfârșitul lumii.

Spre ușurarea tuturor, cumplita ploaie a încetat și Călăreții Apocalipsei nu au apărut dintre nori, dar ziua aceea avea să le rămână în minte întreaga viață. Micotă, pârcălabul Cetății Noi, a trimis de urgență un olăcar la curtea de la Suceava, pentru a relata minunea. Ștefan cel Mare și oamenii medievali, în general, nu aveau de unde să știe că era vorba despre o banală ploaie de vară, ai cărei stropi prezentau acumulări mai dense de prafuri meteoritice, printre care predominau oxizii de fier. Pentru ei era un semn clar al mâniei divine, și vestea adusă de olăcarul pârcălabului de la Cetatea Nouă a făcut cu siguranță impresie asupra lui Ștefan Vodă, care a poruncit sistarea imediată a lucrărilor de construcție și înregistrarea groaznicului fenomen în *Letopisețul* de Curte[1]. La scurt timp, o altă întâmplare apocaliptică avea să fie vestită la curtea de la Suceava: în 15 martie 1484,

1. *Letopisețul* lui Ștefan cel Mare nu s-a păstrat, fragmente din el, inclusiv episodul cu ploaia de sânge de la Cetatea Nouă, fiind cunoscute prin intermediul *Cronicii moldo-germane*, cea mai completă copie a sa. Pentru această anecdotă vezi „Cronica moldo-germană", în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 27, cu datarea greșită în anul 1484! În literatura de specialitate s-a convenit asupra datării acestui fenomen meteorologic neobișnuit în anul 1483.

în miercurea din Săptămâna Mare, la miez de noapte, a ars până în temelii mănăstirea Putna, singura ctitorie a lui Ștefan cel Mare de până atunci.[1]

Ploaia de sânge de la Cetatea Nouă și incendiul de la Mănăstirea Putna, o „cetate a credinței", nu păreau să vestească nimic bun, cu atât mai mult cu cât înalții ierarhi și dascălii de la curtea lui Ștefan Vodă vorbeau despre sfârșitul iminent al lumii în anul 1492, care corespundea cu anul 7000 de la Facere. Conform unor vechi profeții escatologice ale bizantinilor, la sfârșitul celui de-al 7-lea mileniu, ultimul împărat creștin al lumii îi va înfrânge pe ismaeliți, înainte de sosirea Antichristului. Este foarte posibil ca teologii de la curtea Moldovei să-l fi recunoscut în Ștefan cel Mare pe împăratul sfârșitului lumii, care urma să poarte bătălia finală cu turcii musulmani, confundați în acele timpuri cu ismaeliții. Nu se poate ști cât de mult a înțeles Ștefan cel Mare din dezbaterile escatologice ale ierarhilor săi, dar e cert că „semnele și minunile" care i s-au arătat i-au dat de înțeles că provocase mânia divină și că dezastrul era iminent. Cu atât mai mult cu cât la curtea de la Suceava soseau din zi în zi știri politice îngrijorătoare...

Atitudinea lui Matia Corvinul față de Imperiul Otoman a fost întotdeauna ambiguă: cu excepția campaniilor din Bosnia (1463 și 1464), din Serbia (1475–1476) și a bătăliei de la Câmpul Pâinii, purtată de căpitanii regali Ștefan Báthory și Paul Kinszi (1479), regele s-a aflat într-o poziție neutră față de Înalta Poartă, deși la nivel declarativ era în plină cruciadă antiotomană. Prin intermediul izvoarelor păstrate nu se mai poate stabili astăzi cât de sincer a fost regele Ungariei în intenția de a-și impune autoritatea asupra Regatului Boemiei și, apoi, asupra ducatului Austriei, pentru a folosi resursele celor două țări în lupta antiotomană. Deja în 1469, împăratul Frederic III îl acuza, pe bună dreptate, pe Matia Corvinul că primește cu neobrăzare fonduri de cruciadă de la papa Paul II, dar îi lasă pe achingiii otomani

1. *Letopisețul de la Putna I*, în *ibidem*, p. 32; *Letopisețul de la Putna II*, în *ibidem*, p. 36.

să traverseze Regatul Ungariei pentru a ataca și jefui provinciile austriece. Adevărul este că regele Ungariei avea nevoie de liniște la granița cu turcii pentru a se putea implica în războaiele sale din Boemia, de aceea a încheiat aproape permanent armistițiu cu Înalta Poartă.

După 1482, când Matia Corvinul a intervenit în forță împotriva stăpânirilor austriece ale lui Frederic III, un armistițiu cu Baiazid II era mai necesar ca oricând. Astfel, în 1483, regele Ungariei l-a însărcinat pe Peter Váradi, episcop de Kalocsa-Bács și cancelar al regatului, să trateze un armistițiu cu Înalta Poartă. Prins în lupta pentru tron cu Cem Sultan, Baiazid II a fost bucuros să încheie un armistițiu pe cinci ani cu Matia Corvinul, tratatul cuprinzându-l și pe Ștefan cel Mare, în calitate de vasal al Ungariei (din iunie 1475). Tratatul a fost acceptat de sultan cu atât mai mult cu cât cuprindea o breșă juridică, deosebit de avantajoasă pentru Înalta Poartă: cancelarul Ungariei uitase să trateze chestiunea Chiliei și a Cetății Albe, care par să fi avut un statut juridic special în relațiile internaționale din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Cu alte cuvinte, sultanul putea să atace cele două cetăți fără să lezeze tratatul încheiat cu regele Ungariei și, prin acesta, cu voievodul Moldovei.

La presiunile ienicerilor care l-au urcat pe tron, Baiazid II s-a hotărât, după cum am văzut, să întreprindă o campanie sultanală împotriva Chiliei și a Cetății Albe. În ciuda complexului statut internațional, cele două cetăți aparțineau *de facto* lui Ștefan cel Mare, împotriva căruia sultanul avea mai multe motive, sau cel puțin pretexte, pentru a porni la război: sistarea plății haraciului din 1481, atitudinea ostilă adoptată față de Înalta Poartă după moartea lui Mahomed II și imixtitudinile repetate în Țara Românească, provincie tributară a Imperiului Otoman. Astfel, într-o zi de vineri, 30 aprilie 1484, Baiazid II a proclamat expediția sfântă (*gaza*) împotriva Moldovei, pentru care a mobilizat întreaga oaste a Imperiului Otoman, pe tătarii crâmleni de sub autoritatea lui Mengli Ghirai și pe muntenii lui Vlad Călugărul. O imensă flotă otomană, apreciată la cca 200 de nave, care transportau trupe, artilerie și provizii, a însoțit oastea

de uscat a sultanului, de-a lungul coastei de sud-vest și vest a Mării Negre.

Ștefan cel Mare, care se aștepta la un atac otoman asupra Chiliei și a Cetății Albe încă din 1477 (dacă nu cumva chiar din 1475), a aflat în primăvara anului 1484 că el este ținta viitoarei campanii sultanale. Cu energia obișnuită, și-a mobilizat oastea, apreciată de contemporani la 25.000 de călăreți, și a așteptat la trecătoarea peste Dunăre de la Isaccea–Oblucița, în apropierea ordiei otomane. Potrivit unor izvoare italiene puse de curând în circuitul istoriografic, dar a căror veridicitate e imposibil de verificat, a avut loc chiar o confruntare moldo–otomană în apropierea cetății Chilia, câștigată de sultanul Baiazid, care și-a consolidat prin această victorie domnia din ce în ce mai amenințată de ieniceri. O astfel de confruntare nu trebuie neapărat exclusă, dar ea pare să fi fost totuși de proporții reduse, pentru că „Ștefan Vodă la gol nu au îndrăznitu să iasă, ci numai la strimtori nevoia de le făcea zminteală [turcilor]", după cum nota Grigore Ureche la mijlocul secolului al XVII-lea[1]. Această atitudine ezitantă a fost explicată recent prin blocajul psihologic al voievodului Moldovei, alimentat de „semnele și minunile" care vesteau mânia lui Dumnezeu și de profețiile despre sfârșitul iminent al lumii în anul 7.000 de la Facere, 1492 în calendarul iulian, despre care discutau înalții ierarhi și dascălii de la curte. Această interpretare nu trebuie exclusă, dar nici nu trebuie pierdută din vedere natura realistă și pragmatică a lui Ștefan cel Mare, care l-a împiedicat de la acțiuni ostile împotriva oștii otomane, pentru a nu atrage nenorocirea asupra Moldovei, scutită de invazie în urma armistițiului încheiat de Matia Corvinul cu Baiazid II în 1483.

Astfel, fără să întâmpine o rezistență serioasă din partea moldovenilor, la 5 iulie 1484 sultanul Baiazid a împresurat cetatea Chilia pe apă și pe uscat, supunând-o unui asediu de zece zile. Garnizoana moldoveană, sub comanda pârcălabilor

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 58.

Ivașco și Maxim, a rezistat bombardamentelor și repetatelor asalturi otomane până în 14 iulie, când a capitulat în fața sultanului. După cinci zile de repaus în cetatea cucerită, sultanul a poruncit oștii și flotei sale să pornească împotriva Cetății Albe, de la vărsarea Nistrului în Marea Neagră.

În 22 iulie 1484, flota și ordia otomană au înconjurat Cetatea Albă, pe apă și pe uscat. Au urmat două săptămâni de lupte crâncene, în timpul cărora au pierit pârcălabii Oană și Gherman. În urma dispariției celor doi comandanți, în data de 7–8 august, „ghiaurii, nemaiavând putere, au predat cetatea cerând îndurare“[1]. După capitularea garnizoanei moldovenești, steagul sultanului a fost purtat cu alai, în sunetul tabulhanalei, în cetatea cucerită. Cetatea Albă, în turcește Akkerman, a fost pusă sub autoritatea unui beilerbei responsabil cu apărarea noii frontiere a Imperiului Otoman.

Baiazid II nu numai că a dobândit cele două puncte comerciale și strategice vitale de la vărsarea Dunării și a Nistrului în Marea Neagră, care până în acel moment reprezentaseră fațada maritimă a Moldovei, ci, prin cucerirea lor, a obținut victoria de care avea nevoie pentru a-și consolida autoritatea asupra oștii de Poartă, care îl ridicase la domnie. Mai mult, victoria repurtată i-a asigurat sultanului statutul de *gaziu*, luptător pentru credința islamică, întărit simbolic printr-un pelerinaj întreprins, pe drumul de întoarcere, la Babadag, unde se află mormântul lui Sari Saltuk Dede (Moșu' Saltuc cel Galben), un derviș care luptase pentru răspândirea Islamului în Balcani și Dobrogea două secole mai devreme.

Succesul militar al sultanului la Marea Neagră a alertat Creștinătatea, informată despre mersul evenimentelor prin intermediul diplomaților venețieni de la Constantinopol și neștiind care va fi următoarea țintă a necredincioșilor. Întrucât în *Mare Maggiore* nu mai era nimic de cucerit, venețienii se așteptau la un atac otoman asupra posesiunilor lor din Levant, în timp ce

1. Mehmed Neșri, *Oglinda lumii: Istoria dinastiei otomane*, în *ibidem*, p. 259.

alții vorbeau de un conflict al turcilor cu mamelucii egipteni, care îl sprijiniseră pe Cem, rivalul sultanului în funcție.

Desigur, pierderea Chiliei și a Cetății Albe l-a îngrijorat cel mai mult pe Ștefan cel Mare. Cele două cetăți erau principalele centre comerciale ale Moldovei, unde se întâlneau negustorii care veneau de la Marea Baltică, pe așa-numitul „drum moldovenesc", cei din Europa Centrală, inclusiv sașii transilvăneni, și navigatorii genovezi. „Prea nobilele cetăți" reprezentau, de asemenea, două puncte strategice pentru controlul drumurilor spre Rusia, Polonia și Ungaria, ele constituind „fațada maritimă" a Moldovei, al cărei domn purta titlul bizantin de „autokrator al Parathalassiei" – stăpân de sine-stătător al ținuturilor de peste mare (din perspectivă constantinopolitană). La scurt timp după cucerirea otomană a Chiliei și Cetății Albe, Ștefan cel Mare i-a scris atât lui Matia Corvinul, suzeranul său începând cu anul 1475, cât și lui Cazimir IV Jagiello, a cărui suzeranitate nu a contestat-o formal niciodată, să intervină prin orice mijloace pentru recuperarea celor două cetăți, înainte ca turcii să apuce să le fortifice.

Unele izvoare venețiene de la Constantinopol pretind că regele Ungariei și-ar fi dat seama de breșa juridică din armistițiul încheiat cu sultanul și i-ar fi trimis instrucțiuni solului său de la Înalta Poartă pentru a trata separat statutul juridic al Chiliei și Cetății Albe și, implicit, cel al Moldovei. Otomanii ar fi interceptat aceste instrucțiuni, iar sultanul ar fi refuzat o nouă întrevedere cu trimisul maghiar înainte de plecarea în campanie. Astfel, sultanul Baiazid s-a grăbit să pornească în campanie, profitând din plin de eroarea diplomatică a Regatului Ungariei. După primirea protestelor din partea lui Ștefan cel Mare, Matia Corvinul i-a scris lui Baiazid II: „deși s-a încheiat nu de multă vreme o trevă [= armistițiu] între noi, totuși Maiestatea Voastră a cucerit cele două cetăți din Moldova, care din punct de vedere juridic țin de regatul nostru al Ungariei [...]. De aceea sfătuim pe Maiestatea Voastră atotputernică ca să binevoiți a da înapoi amintitele cetăți răpite pe furiș; în caz contrar, noi îl considerăm

pe sultan ca inamic și denunțăm [chestiunea] prin aceasta în mod public...".

Răspunsul sultanului Baiazid a fost prompt și clar: „Să știți că mai curând ne alegem moartea decât să ne călcăm credința [...]. În scrisorile voastre țările amintite sunt excluse [...], și cele două cetăți obținute cu multă osteneală și cu pierderea multor credincioși de-ai noștri nu le putem da. Am ordonat însă comandanților din cele două cetăți să nu aducă nici o supărare Moldovei câtă vreme durează treva..."[1]. Din păcate, corespondența dintre regele Ungariei și sultanul otoman s-a păstrat doar prin intermediul unor copii fără dată, estimate de editor a fi din anul 1485. Se știe însă că răspunsul lui Baiazid II l-a înfuriat pe Matia Corvinul, care a căutat și a găsit un țap ispășitor în Peter Váradi, însărcinat să poarte tratativele cu Înalta Poartă. Nefericitul cancelar a fost bătut și aruncat în temniță, dispărând din documente după 3 septembrie 1484. Acest detaliu ne face să redatăm corespondența dintre rege și sultan în toamna timpurie a aceluiași an. Ocupat pe frontul din Austria Inferioară, Matia Corvinul a încheiat totuși în vara anului 1485 un nou armistițiu cu Baiazid II, care îl includea de data aceasta și pe Ștefan cel Mare și ceea ce mai rămăsese din Moldova.

După cum arătam mai sus, Ștefan cel Mare i-a scris și lui Cazimir IV, rugându-l să-l ajute prin orice mijloace să recupereze Chilia și Cetatea Albă. Regele polon a trimis în toamna aceluiași an un sol la Înalta Poartă pentru a trata cu sultanul chestiunea cetăților pontice. Din păcate, izvoarele privitoare la evenimentele care au urmat sunt lapidare, dar în ele se întrevăd niște evoluții politice și militare deosebit de complexe. De curând s-a demonstrat convingător că în iarna dintre anii 1484 și 1485, când solia polonă a ajuns la Înalta Poartă, creștinii rămași la Cetatea Albă i-au trimis vorbă lui Ștefan cel

---

1. *Mátyás Király Levelei. Külugyi Osztály*, vol. II, ed. Fraknói Vilmos, Budapesta, 1895, pp. 293–294; cele două fragmente au fost traduse în Ioan Ursu, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925, pp. 186 și 189.

Mare să vină la ei cât poate de repede, căci o să-i acorde ajutor să alunge garnizoana otomană. Fără să stea pe gânduri sau să aștepte rezultatul tratativelor polono–otomane în curs de desfășurare, domnul Moldovei și-a mobilizat oastea și a pornit, împreună cu flota de care dispunea, împotriva Cetății Albe. Totuși, turcii au prins de veste de atacul moldovenesc și au așteptat în liniște inamicul. Întocmai ca la Chilia în 1465, oastea lui Ștefan cel Mare s-a apropiat la miez de noapte de cetate, atât dinspre uscat, cât și cu corăbiile dinspre Dunăre. Cu complicitatea creștinilor din cetate, moldovenii au sprijinit scările de ziduri și le-au escaladat, intrând grupuri-grupuri în fortificație. Garnizoana otomană a așteptat în liniște până ce primele grupuri de moldoveni au trecut zidul, după care a dat strigătul de luptă *Allah Akbar!*, și s-a năpustit împotriva invadatorilor. S-a iscat o luptă crâncenă în timpul căreia gaziii otomani au reușit să-i respingă pe ostașii moldoveni, care au suferit pierderi grele. Înfrânt, Ștefan cel Mare a dat ordinul de retragere.

Vestea despre atacul domnului Moldovei asupra Cetății Albe a ajuns curând și la Înalta Poartă, unde sultanul Baiazid a întrerupt tratativele cu solul lui Cazimir IV. Abia în primăvara anului următor regele polon a încercat să reia legăturile cu Înalta Poartă, prin intermediul Veneției, căreia i-a trimis un emisar special pentru a-i expune situația de la gurile Dunării și Nistrului.

În legătură cu atacul asupra Cetății Albe sau nu, Ștefan cel Mare s-a confruntat în martie–aprilie 1485 cu o invazie a tătarilor crâmleni, a căror retragere a fost determinată în cele din urmă de un atac al Hoardei Mari de pe Volga. Cam în același timp, domnul Moldovei a trimis cu insolență un sol la Înalta Poartă, pentru a-i cere sultanului predarea celor două cetăți de la Marea Neagră. Cum era de așteptat, suveranul otoman a refuzat să-i acorde o audiență solului moldovean.

În urma acestui eșec, Ștefan cel Mare s-a convins că nu putea recupera Chilia și Cetatea Albă, pe care le considera „viața sa“ și „Moldova toată“, nici pe cale militară, nici pe cale diplomatică. De asemenea, era clar că nu putea aștepta ajutor

nici din partea lui Matia Corvinul, care nu numai că încheiase un nou armistițiu cu Baiazid II, dar era prins cu toate resursele sale în războiul de uzură cu Frederic III, în Austria Inferioară. Singura opțiune rămăsese Cazimir IV Jagiello, suveranul Uniunii Polono-Lituaniene.

Acest capitol nu se poate încheia fără niște considerațiuni de ordin general în legătură cu politica externă a lui Ștefan cel Mare, de la ocuparea domniei în 1457 până la pierderea Chiliei și a Cetății Albe în 1484. Autorul anonim al *Cronicii Moldovei de la Cracovia* remarcase limpede și pe drept cuvânt că „popoarele din aceste provincii [Moldova și Țara Românească], neștiind ce să facă [...], oscilară astfel mereu față de cine trebuiau să se închine, ținând când cu regii Ungariei, când cu regii Poloniei după împrejurări, fiind obligate să ia această atitudine din pricina turcilor, care deveneau foarte puternici în Europa, pentru a nu fi zdrobiți de ei. Ele se îndreptară astfel întotdeauna spre acela care era mai puternic și mai în stare să-i apere". Pentru cronicarul polon, protectorii naturali ai celor două provincii erau, fără îndoială, regii Poloniei.[1] Dar observația sa se potrivește perfect pentru domnia lui Ștefan cel Mare, care am văzut că în perioada menționată a urmat trei direcții politice distincte, pentru a-și consolita poziția internă și internațională. După ce și-a început domnia alături de Ungaria și Țara Românească împotriva Poloniei și a Imperiului Otoman (față de care nu pare să fi manifestat acțiuni ostile) între 1457 și 1459, domnul Moldovei a trecut la „opțiunea polonă", alăturându-se Poloniei și Imperiului Otoman împotriva foștilor săi aliați și susținători, între 1459 și 1475. Când și-a dat seama că regele Poloniei nu era dispus să se implice într-un conflict activ cu Imperiul Otoman, domnul Moldovei a trecut din nou de partea regelui Ungariei, aflat (cel puțin la nivel

1. *Cronica Moldovei de la Cracovia – secolul XIII–începutul secolului XVII – Textul inedit al unui autor polon anonim*, ed. Constantin Rezachevici, București, 2006, pp. 158–159.

declarativ) în plină cruciadă antiotomană, dar care pierduse pozițiile din Țara Românească.

Ștefan cel Mare a rămas în sfera de hegemonie a lui Matia Corvinul în perioada 1475–1485, când a optat din nou pentru Cazimir IV, singurul suveran capabil să-i acorde ajutor efectiv împotriva Imperiului Otoman, care anexase fațada maritimă a Moldovei. În egală măsură, trebuie subliniat că Ștefan cel Mare a fost vasalul Înaltei Porți în perioadele 1457–1473 și 1479–1481, aflându-se *de facto* în stare de beligeranță cu Imperiul Otoman doar 11 ani, deși conflictele cu domnii Țării Românești, vasali ai sultanului, nu au fost întrerupte de armistițiul moldo-otoman din 1479. Astfel, Moldova a fost în război cu Imperiul Otoman și cu Țara Românească, vasală a celui dintâi, timp de 13 ani, din cei 27 de ani ai domniei lui Ștefan cel Mare scurși între 1457 și 1484. Acțiunile hotărâte ale domnului moldovean l-au propulsat în „politica mare" a Europei, fiind recunoscut ca un factor politic activ atât de către principii Creștinătății, cât și de sultanii Imperiului Otoman. Este semnificativ faptul că papa Sixtus IV l-a numit *verus christianae fidei athleta* pe Ștefan cel Mare în urma victoriilor sale antiotomane. Pe de altă parte, fidelitatea față de Înalta Poartă, dar și victoriile sale obținute împotriva dușmanilor creștini și musulmani deopotrivă i-au asigurat voievodului Moldovei un prestigiu enorm în rândurile otomanilor. Cronicarul Idris Bitlisi îl recunoștea pe Ștefan cel Mare în calitate de *Kara Bogdan hakimi*, adică „principe al Moldovei". Același cronicar vorbește cu respect profund despre domn, „un ghiaur care gustase din dulceața și amărăciunea vieții. Era prețuit ca fiind în fruntea celor mai viteji și a celor mai temerari dintre ghiauri. Îi întrecea pe toți în bravură și temeritate, cu toate că era megieș cu hanii proveniți din stirpea lui Genghiz han și învecinat cu Ungaria (*Ungurus*) și cu Țara Românească. A cârmuit în această manieră aproape nouăzeci de ani (sic!), neatârnat și fără întrerupere"[1].

1. Nagy Pienaru, „Moldova lui Ștefan cel Mare în cronica persană «Opt Paradisuri»" de Idris Bitlisi, în *Analele Putnei*, XII, 2016, 2, p. 101.

III
„UN OS ÎNTRE DOI CÂINI": MOLDOVA ÎNTRE POLONIA ȘI IMPERIUL OTOMAN (1485–1497)

Pierderea Chiliei și a Cetății Albe, care reprezentau ieșirea la mare a Moldovei, a fost un moment de cotitură al domniei lui Ștefan cel Mare. Ca vasal al lui Matia Corvinul, domnul de la Suceava a fost scutit de o nouă invazie otomană de proporții de către același armistițiu ungaro–otoman care, din pricina (sau, sub pretextul?) unei erori diplomatice, i-a permis lui Baiazid II să cucerească cele două cetăți neprețuite. Pentru recuperarea lor era nevoie însă de implicarea activă a Ungariei sau Poloniei în lupta antiotomană, întrucât Moldova nu dispunea de resursele necesare pentru a se confrunta cu un imperiu bicontinental. Cum Matia Corvinul era implicat în războiul pentru Austria, Ștefan cel Mare a fost nevoit să ceară sprijin lui Cazimir IV, vechiul său suzeran. Deși acesta din urmă a dat curs cererii de ajutor a voievodului Moldovei, care i-a prestat jurământul de credință, oastea polonă s-a dovedit a fi insuficientă și ineficientă pentru recuperarea Chiliei și a Cetății Albe din mâinilor turcilor. Când s-a dovedit că interesele Coroanei Polone nu corespundeau întocmai cu cele ale Moldovei, Ștefan cel Mare a fost nevoit să ceară pace de la Baiazid II. Curând relațiile moldo–polone s-au răcit, s-au încordat și, în cele din urmă, s-au rupt, izbucnind între cele două părți un război care a culminat, după cum vom vedea, cu „cruciada" lui Jan Olbracht împotriva lui Ștefan cel Mare, în 1497.

COLOMEEA

COLOMEEA, 12 SEPTEMBRIE 1485

De aproape o săptămână, tabăra militară a lui Ștefan cel Mare stătea față în față cu cea a lui Cazimir IV al Poloniei. Cu noaptea în cap, o seamă de mercenari boemi de-ai regelui au atacat tabăra moldovenilor, dar au fost respinși de aceștia după o luptă scurtă. Incidentul a ajuns la urechile lui Cazimir IV, care a poruncit decapitarea scandalagiilor. Acest incident minor ar fi putut periclita tratativele laborioase cu moldovenii, care urmau să fie încheiate chiar în ziua aceea, printr-o ceremonie solemnă și un tratat scris.

„După mai multe negocieri între prealuminatul principe și domn Cazimir III (sic!), regele Poloniei, și baronii Poloniei, în numele prea luminatei sale maiestăți și a regatului, pe de-o parte, și, pe de alta, între măritul Ioan Ștefan, palatinul Moldovei, și [boierii] purtători de arme ai săi, în numele său și totodată al Țării Moldovei, atât el însuși cât și prin trimișii maiestății regale, negocieri avute [timp de] câteva zile până la sosirea aceluia până în ziua de față, sus-numitul domn palatin al Moldovei, pentru a obține protecția din partea regatului Poloniei, în lunea de după sărbătoarea Nașterii Cinstitei Fecioare Maria [12 septembrie 1485], la ora nouă dimineața a consimțit să presteze omagiu prea luminatului principe, domnul Cazimir regele Poloniei etc. și strălucitei sale Coroane polone, să slujească, să țină și să se facă supus pe sine și pe urmași și țara sa, prin jurământ de credință, supunere și ascultare veșnică; și, în acea zi, la amiază sau ceva mai târziu, a prestat omagiul și jurământul corporal după chipul hotărât de maiestatea regală.

Și astfel, mai întâi, maiestatea regală, pe când acela [Ștefan] încă lipsea, urcându-se pe tronul său cu coroana cu care a fost încoronat, și acolo așezându-se cu întreg fastul ce l-a înveșmântat cu ocazia încoronării, scaunul maiestății sale fiind înconjurat de prelații, magnații, clerici și mireni, mai jos scriși, palatinul Ștefan, înștiințat, de către maiestatea regală prin trimiși de

vază, să vină și să facă cele ce se cuvin, [fiind] condus împreună cu toți [boierii] purtători de arme ai săi, numiți în limba lor populară *boieri*, a venit călare; iar de-o parte avea pe un credincios de-al său [prin care] steagul cel mare de mătase, de culoare roșie, pe care erau pictate frumos în aur blazoanele Țării Moldovei, era purtat în față.

Iar toți pământenii săi care aveau bunuri ereditare în Moldova și toți ceilalți curteni mai de frunte țineau în mâini steaguri mici, fiecare stând pe calul său.

Răsunând trompetele aceluia și ale regelui și venind aproape de tronul maiestății regale, [Ștefan] a descălecat, apoi a apucat în mâini steagul și de îndată s-a îndreptat cu steagul spre tron, aceasta fiind făcută în urma lui de către toți ai săi; și fără a sta pe gânduri, apropiindu-se de tron, îngenunchind după obiceiul său și plecând capul, înclină steagul până la pământ, la fel făcând și supușii; [și] spuse conținutul omagiului prin aceste cuvinte, maiestatea regală șezând nemișcată, iar domnii stând în picioare.

Cuvintele lui în fața maiestății regale:

— Prea milostive rege al meu, depun și prestez omagiu luminăției voastre, cu toate teritoriile și oamenii mei, și cer protecția luminăției voastre în ceea ce privește drepturile și să fiu ținut în dreptul meu și în demnități.

El a ținut mai departe steagul, iar în locul îngenuncherii, cu capul plecat după obiceiul credinței, atingând efigia Sfintei Cruci, a făcut jurământul corporal cu aceste cuvinte:

— Prea generos rege, prestez omagiu și jur și promit credință cu statornicie, fără viclenie și înșelăciune, împreună cu toate teritoriile, nobilii și oamenii mei, luminăției voastre și urmașilor luminăției voastre și sfintei Coroane a regatului Poloniei și să fiu credincios și supus luminăției voastre, succesorilor și Coroanei regatului polon. Așa să-mi ajute Dumnezeu și Sfânta Cruce a lui Cristos.

După ce s-a sfârșit jurământul, maiestatea regală a răspuns prin aceste cuvinte, așezat în scaunul maiestății sale:

— Noi te primim pe tine și teritoriile tale sub protecția noastră și te lăsăm în ceea ce privește toate demnitățile și toate drepturile țării tale, întocmai ca pe un palatin al nostru.

Fiind zise acestea, maiestatea regală l-a sărutat. După sărut, maiestatea regală a primit în mâini steagul din mâinile palatinului și l-a dat în mâinile mareșalului regatului. Pe dată, toți [boierii] purtători de arme ai palatinului Moldovei, care stăteau împrejurul tronului maiestății, au aruncat din mâini la pământ steagurile lor mici; iar mai sus-zisul mareșal al regatului, ducând la tezaur steagul cel mare de la tronul maiestății, potrivit înțelegerii, iar cele mici fiind strânse de către camerierii maiestății regale în același fel, erau duse la locul tezaurului pentru a fi păstrate.

Deoarece palatinul și [boierii] purtători de arme ai săi nu au vrut să consimtă ca [steagurile] să fie distruse în timpul ceremoniei. Ba încă [Ștefan] a cerut ca steagurile lor omagiale să fie păstrate cu cinste, ca o mare garanție a prieteniei.

Ceea ce fiind făcut, maiestatea regală l-a așezat pe palatin alături de el, ca pe un prieten și vasal apropiat al său și, șezând ei împreună, toți [boierii] purtători de arme ai aceluia au jurat, atingând crucea, în acest chip:

— Noi, baronii, vasalii și toată Țara Moldovei, prestăm omagiu în numele nostru și a întregii obști a Țării Moldovei preaului luminatului principe, domnului Cazimir și urmașilor regi ai Poloniei și făgăduim și jurăm toată credința, supunerea și ascultarea veșnică luminăției sale, regatului și regilor Poloniei. Așa să ne ajute Dumnezeu și Sfânta Cruce a lui Cristos.

Acest jurământ l-au făcut unii dintre ei punându-și mâinile pe cruce, alții [cu ele] întinse deasupra. Acestea fiind îndeplinite, maiestatea regală a împodobit cu însemnele de cavaler pe toți scutierii palatinului și apoi întreg tineretul de la curtea sa".

Am citat pe larg protocolul ceremoniei de la Colomeea[1], care cuprinde o sumedenie de detalii legate nu numai de eveniment

1. Victor Eskenasy, „Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea. Note pe marginea unui ceremonial medieval", în *Ștefan cel Mare și Sfânt:*

în sine, ci și de realitățile Moldovei medievale. În primul rând, faptul că domnul împărțea autoritatea politică cu boierii țării, garantând reciproc supunerea față de regele Poloniei. Apoi, prezența fizică a dregătorilor și boierilor moldoveni la Colomeea demonstrează loialitatea față de domnul lor, căruia îi stăteau alături, la bine și la rău. Faptul că boierii sunt numiți în mod constant „purtători de arme" (lat. *armigeri*) demonstrează că *ei* constituiau coloana vertebrală a oștii lui Ștefan cel Mare, iar atestarea steagurilor pe care le-au purtat în timpul ceremoniei omagiale demonstrează că ei aveau, întocmai ca nobilii din Apus, contingente militare proprii cu care îl sprijineau pe domn. Trebuie subliniat că în epocă steagurile nu erau simple accesorii ornamentale. Nu în ultimul rând, este foarte interesantă atestarea muzicii militare moldovenești, care i-a însoțit pe domn și pe boieri în tabăra regelui polon. În contextul cărții de față însă, trebuie reținut faptul că în 12 septembrie 1485, Ștefan cel Mare și boierii săi l-au recunoscut pe Cazimir IV ca suzeran, în vederea obținerii de ajutor militar împotriva otomanilor, care devastau în lung și-n lat Țara Moldovei și, desigur, pentru recuperarea cetăților pontice.

Atacul lui Ștefan cel Mare asupra Cetății Albe, în iarna dintre anii 1484 și 1485, a avut consecințe grave asupra Moldovei. Nu numai că negocierile polono-otomane au fost întrerupte, dar e foarte probabil ca, în primăvara anului 1485, tătarii crâmleni să fi întreprins o campanie de jaf la vest de Nistru. Mai mult, Baiazid II i-a poruncit lui Ali Pașa Hadâmbul, beilerbeiul Rumeliei, să intervină în Moldova, cu toți gazii de care dispune și cu muntenii lui Vlad Călugărul, întocmai cum Mahomed II îi poruncise lui Suleyman Pașa Hadâmbul, în vara anului 1474.

Portret în istorie, Putna, 2003, pp. 450–456 (text latin, și traducerea în limba română reprodusă aici); ceremonia de la Colomeea este descrisă aproape cu aceleași cuvinte în Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., pp. 176–178; asemănarea dintre cele izvoare nu este întâmplătoare, cronicarul folosind ca izvor protocolul ceremonialului de la Colomeea, păstrat la acea vreme în arhiva regală din Cracovia.

Misiunea noii expediții era să-l înlocuiască pe Ștefan cel Mare cu Petru Hronoda, „cel Șchiop", unul dintre fiii răposatului Petru Aron, care îl însoțise pe Baiazid II în anul precedent, la cucerirea cetăților pontice.

Sub imperiul amenințării unei noi invazii otomane de anvergură, Ștefan cel Mare a cerut ajutorul lui Cazimir IV al Uniunii Polono-Lituaniene. Evenimentele din Moldova i-au dat regelui prilejul de a se transforma dintr-un monarh local, implicat într-un conflict nesfârșit cu Ordinul Teuton, într-un monarh cruciat, activ în marea politică europeană. În retorica sa diplomatică, Jagiellonul a început să-și desemneze regatul ca „bastion" (*antemurale*) al Creștinătății. Cazimir IV le-a scris atât Stărilor din partea apuseană a Prusiei, care îi juraseră credință în 6 martie 1454, cât și marelui maestru al Ordinului Teuton, care i se supusese în 19 octombrie 1466, că intenționează să pornească personal împotriva turcilor care au cucerit Chilia și Cetatea Albă și care amenință necontenit Moldova. Hotărârea regelui a fost alimentată de zvonul primit de la Ștefan al Moldovei, potrivit căruia sultanul intenționează să invadeze Polonia, în vara anului 1485. De asemenea, acțiunea antiotomană a lui Cazimir IV avea să readucă Moldova în sfera de hegemonie a Poloniei, continuând astfel politica de expansiune prin diplomație, inaugurată încă din primii ani ai domniei sale.

În vara anului 1485, Ștefan cel Mare l-a trimis pe logofătul Ion Tăutu în Polonia pentru a trata cu regele Cazimir condițiile în care voievodul Moldovei avea să depună jurământul de vasalitate. Pe la sfârșitul lunii august tratativele preliminarii moldo–polone s-au încheiat, astfel, la 1 septembrie, Ștefan cel Mare a pornit spre Colomeea, în fruntea unei suite impunătoare, formată din dregătorii, boierii și oștenii țării sale. Regele Cazimir a ajuns mai devreme, emițând în 4 septembrie un salvconduct pentru voievodul Moldovei și pentru oamenii săi. Cei doi suverani s-au întâlnit față în față în 6 septembrie, la Colomeea, unde au tratat ultimele detalii ale ceremoniei omagiale, care urma să se desfășoare în data de 12 septembrie.

După ceremonia descrisă la începutul acestui subcapitol, tratativele moldo–polone au continuat încă cinci zile, la sfârșitul cărora au fost întocmite tratatele scrise dintre Cazimir IV și Ștefan cel Mare. Scribii și diecii cancelariei polone și ai celei moldovenești au nădușit scriind de zor diplomele ce cuprindeau variantele finale ale jurămintelor depuse de suveranii lor. În 15 septembrie 1485, Ștefan cel Mare a primit diploma emisă și sigilată de Cazimir IV, iar a doua zi, în 16 septembrie 1485, suveranul Uniunii Polono-Lituaniene a primit diploma emisă și sigilată de voievodul Moldovei[1]. Înțelegerea dintre cei doi suverani era bilaterală, dar de pe poziții inegale: Ștefan cel Mare îl recunoștea pe Cazimir IV ca unic suzeran, Moldova reintrând astfel în sfera de hegemonie a Uniunii Polono-Lituaniene. Regele Cazimir Jagiello, la rândul său, îi promitea lui Ștefan cel Mare, în calitate de vasal, ajutor militar pentru recuperarea Chiliei și a Cetății Albe și îl asigura pe domnul Moldovei că nu o să încheie tratate care îl privesc și pe el fără să-l consulte în prealabil.

Domnul Moldovei tergiversase până în acel moment depunerea jurământului corporal față de regele Poloniei, ceea ce i-a făcut pe istoricii de secol XX să considere ceremonialul de la Colomeea un act de umilire și înjosire. Din puținele izvoare păstrate reiese însă că Ștefan cel Mare era o fire pragmatică și întotdeauna a făcut ceea ce a fost necesar pentru a-și păstra și consolida poziția în Moldova. Voievodul moldovean nu pare să fi fost însă foarte încântat de perspectiva depunerii jurământului corporal, după cum reiese din amânarea repetată a acestui moment și poate chiar și din dorința regelui de a face publică ceremonia, prin ridicarea unei pânze a cortului în momentul desfășurării ei. Cu toate astea, jurământul de vasalitate pe care Ștefan cel Mare l-a depus în fața lui Cazimir IV nu era nici înjositor, nici ieșit din comun pentru lumea secolului al XV-lea. Din contră, în acel moment era singurul mijloc prin care voievodul

1. Cele două variante ale documentului în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 370–378 (cu salvconductul acordat de Cazimir lui Ștefan cel Mare în 4 septembrie 1485).

Moldovei putea obține ajutorul militar de care avea atâta nevoie împotriva invadatorilor otomani. Ajutorul dat de Cazimir IV s-a materializat într-un contingent de 3.000 de catafractari, cavalerie grea de elită, sub comanda directă a lui Jan Olbracht. Curând însă, prințul jagiellon s-a îmbolnăvit, de aceea cavalerii poloni trimiși în ajutorul domnului moldovean au fost plasați sub comanda hatmanului Jan Polack.

Între timp, Ali Pașa și oastea sa formată din spahii rumelioți, achingii de la frontiera otomană, câteva contingente de oșteni de elită de la Înalta Poartă (*kapu kulu*) și muntenii lui Vlad Călugărul au trecut în Moldova în data de 6 septembrie 1485. Ei au traversat provincia de la sud la nord fără să întâmpine nici o rezistență, mai mult, cronicarii otomani pretinzând că boierii moldoveni au trecut de partea pretendentului Petru Hronoda. Unii istorici au preluat această interpretare fără să observe că dregătorii și boierii Țării Moldovei se aflau în acel moment cu Ștefan cel Mare, la Colomeea. Defectarea în masă a inamicilor cu prilejul apropierii oștii islamice este un topos comun în cronicile otomane, deși nu este cu totul exclus ca cel puțin câțiva dintre boierii de țară, fără dregătorii și fără influență politică reală, să-l fi sprijinit pe pretendentul adus de otomani. În cele din urmă, gaziii lui Ali Pașa și călăreții lui Vlad Călugărul au ajuns la Suceava, dar garnizoana din Cetatea de Scaun a Moldovei a refuzat să deschidă porțile, ceea ce echivala cu refuzul de a-l primi la domnie pe Petru Hronoda. Prin urmare, turcii și muntenii au atacat târgul Suceava, o așezare cu clădiri construite preponderent din lemn și acoperite cu șindrilă, excepție făcând construcțiile din piatră ale Curții domnești și ale bisericii Sf. Gheorghe, în care fuseseră miruiți toți domnii Moldovei de la Petru al Mușatei, de unde și numele „Biserica Mirăuți". Ocolul târgului era delimitat cu șanț și palisadă, dar aceste fortificații[1], nepăzite, nu au reprezentat un obstacol serios

1. Târgul Suceava a fost descris de Giovanni Angiolello, secretarul sultanului Mahomed II, care a fost împreună cu stăpânul său în orașul principal al Moldovei cu ocazia campaniei din 1476; vezi Giovanni Angiolello, *Historia Turchesca*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 318.

pentru invadatorii turci și munteni. Târgul a fost jefuit și ars, după care Ali Pașa a dat ordinul de retragere.

Motivul pentru retragerea precipitată a otomanilor a fost însă apropierea lui Ștefan cel Mare cu oastea sa formată din moldoveni și poloni, care luptau acum sub steagul roșu cu vultur argintiu al regelui Cazimir IV. Voievodul Moldovei și-a recuperat stăpânirea și și-a consolidat pozițiile cu ajutorul catafractarilor poloni. Cronicarul Bernard Wapowski scria: „...a stat câtva timp stăpânirea lui Ștefan nestingherită, rezemată pe trupele polone“[1].

Întrucât nu s-a ajuns la o confruntare militară decisivă moldo–otomană, ca în primele zile ale anului 1475, iar boierii moldoveni nu l-au recunoscut pe Petru Hronoda ca domn, sultanul Baiazid II a fost nevoit să recurgă la o nouă strategie împotriva lui Ștefan cel Mare. Suveranul otoman l-a detașat pe Malkoçoğlu Bali Bei, una dintre cele mai faimoase căpetenii de achingii, din sangeacul său de la Semendria, în Serbia, la Silistra, în Dobrogea, cu misiunea de a hărțui necontenit teritoriile beiului din *Kara Bogdan*. Deja în toamna anului 1485, achingiii lui Malkoçoğlu Bali Bei au atacat cu violență sudul Moldovei. Cu oastea sa și cu contingentul de cavalerie grea din Polonia, Ștefan cel Mare a pornit pe urma invadatorilor, având câteva confruntări mărunte cu cavaleria ușoară a turcilor.

În cele din urmă, la începutul lunii noiembrie, iscoadele domnului Moldovei au reușit să repereze tabăra lui Malkoçoğlu Bali Bei, la Cătlăbuga, în apropierea cetății Chilia. În 11 noiembrie 1485, cele două oști s-au aflat față în față. Ștefan cel Mare și-a întocmit formațiunea de luptă după cum urmează: în centru a așezat detașamentul de cavalerie grea polonă, iar pe flancuri a pus câte un detașament de cavalerie ușoară din Moldova. Achingiii turci, în marea majoritate cavalerie ușoară, au adoptat formațiunea tradițională de semilună, cu deschiderea către inamic. Nu se știe cine a deschis bătălia, cert este că după o scurtă

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 178.

confruntare cu turcii călăreții moldoveni s-au retras în spatele catafractarilor poloni. Aceștia au intrat în forță în rândurile călăreților turci fără echipament defensiv, ale căror arme ușoare nu aveau nici un efect asupra armurilor grele ale cavalerilor poloni. După ce rândurile otomane au fost împrăștiate, cavaleria moldovenească a ieșit în goană de după rândurile aliaților poloni, împrăștiind rămășițele oștii lui Malkoçoğlu Bali Bei. Unul dintre atacuri a fost condus chiar de Ștefan cel Mare, care a luptat călare, înarmat cu suliță și buzdugan, ucigându-l pe unul dintre comandanții de seamă ai turcilor. În momentul critic al bătăliei, când stegarul oștii creștine a fost rănit de inamici, domnul Moldovei a intervenit personal și a salvat steagul regelui Poloniei, pe care l-a încredințat spre pază unui călăreț moldovean. A fost o confruntare deosebit de violentă, în urma căreia au rămas pe câmpul de luptă 8.000 de turci și 3.000 de creștini. Sangeacbeiul de Silistra s-a retras, lăsându-și în urmă tabăra și o mulțime de piese de artilerie, capturate de moldoveni.[1]

Înfrângerea de la Cătlăbuga nu l-a descurajat pe Malkoçoğlu Bali Bei, care a întreprins o nouă campanie în Moldova, cel mai târziu în februarie 1486. De data aceasta, sangeacbeiul de Silistra l-a adus cu el pe Petru Hronoda, în tentativa de a destabiliza poziția internă a domnului Moldovei. Cavaleria otomană a înaintat de-a lungul Siretului, spre nord, până la Scheia, în ținutul Roman (astăzi în vestul jud. Iași). Aici, invadatorii au fost întâmpinați, în 6 martie 1486, de Ștefan cel Mare, care avea sub steaguri oastea Moldovei și, foarte probabil, detașamentul de catafractari poloni, a căror prezență în Moldova e atestată cu certitudine încă în decembrie 1485. Din nou, domnul Moldovei a condus personal atacul împotriva inamicilor, dar de data aceasta a fost rănit și a dispărut întreaga

1. Tactica folosită de Ștefan cel Mare în luptele cu turcii din toamna anului 1485 este expusă de Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 178; bătălia de la Cătlăbuga este descrisă destul de confuz și datată greșit în anul 1489 în *Cronica Lituaniană*, în *ibidem*, pp. 228–230. Același izvor relevă și implicarea personală a lui Ștefan cel Mare.

dimineață. După ce „a zăcut printre morți de dimineață până la prânz", domnul a fost găsit în stare de agonie de către aprodul Purice, unul dintre călăreții anturajului său. Credinciosul boier (strămoș legendar al familiei domnești Movilă) l-a scos pe voievod de pe câmpul de luptă și l-a dus la loc sigur, pentru a-și reveni în puteri.

Vestea despre dispariția lui Ștefan cel Mare a ajuns în tabăra otomană, unde susținătorii lui Petru Hronoda l-au proclamat deja pe acesta din urmă domn. Între timp, în după-masa aceleiași zile, Ștefan Vodă și-a revenit și a reluat situația în mâini. După ce și-a regrupat oastea, a încercat o stratagemă similară cu cea pe care o aplicase în cazul lui Petru Aron, tatăl pretendentului. Ștefan cel Mare l-a trimis pe boierul Pântece la Petru Hronoda, pentru a-l asigura pe acesta din urmă că a câștigat bătălia și pentru a-l atrage în afara taberei și a oștii sale, chipurile pentru a i se închina împreună cu ceilalți boieri. În mod surprinzător, stratagema a funcționat și de data aceasta, iar când pretendentul s-a îndepărtat de ai săi, domnul în funcție a năvălit cu oastea asupra sa și l-a capturat, după care l-a decapitat, întocmai ca pe părintele său, în 1469. Astfel, victoria a rămas în mâinile lui Ștefan cel Mare[1], Malkoçoğlu Bali Bei fiind silit să se retragă din nou.

Chiar dacă invazia otomană a fost respinsă, pericolul otoman nu a fost îndepărtat: strategia de hărțuire continuă a Moldovei, aplicată de Baiazid II din toamna anului 1485, a dat roade. Domnul Moldovei și-a dat seama că ajutorul militar primit de la regele Poloniei abia îi ajunge să respingă raidurile regulate ale achingiilor turci, și este insuficient pentru recuperarea Chiliei și a Cetății Albe. După 13 ani de război, Moldova era sleită de puteri, iar Ștefan cel Mare i-a cerut lui Baiazid II pacea de care avea atâta nevoie...

---

1. Detaliile acestui episod din viața, domnia și epoca lui Ștefan cel Mare sunt cuprinse exclusiv în *Cronica moldo-germană*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 28.

CRUCIADA PRINȚULUI JAN OLBRACHT

KOPYSTRZYN (PODOLIA), 8 SEPTEMBRIE, 1487

Iscoadele s-au întors în galop în tabăra oștii cruciate, pentru a-l informa pe Jan Olbracht, comandantul general al forțelor armate creștine, de apropierea tătarilor. Nou-veniții i-au raportat prințului jagiellon că două ceambururi tătărăști se îndreaptă separat spre est, încărcate cu prăzi și robi. Prima ceată a tătarilor era deja destul de aproape pentru a fi interceptată de oastea cruciată. Fără întârziere, Jan Olbracht a poruncit alcătuirea formațiunii de luptă, lăsând în tabără o strajă formată, în parte, din călăreții ai căror cai erau obosiți din timpul marșului și, astfel, inapți de luptă. Coloana vertebrală a formațiunii de luptă cruciată era cavaleria regală, formată din catafractari de elită. Alături de aceștia lupta nobilimea chemată la arme din voievodatele Rusia Roșie și Podolia, precum și voluntari cruciați.

La scurtă veme și-a făcut apariția prima coloană de marș a tătarilor, al cărei mârzac a dispus regruparea în vederea confruntării cu oastea inamică. Cavaleria ușoară a tătarilor a profitat de câmpia largă pe care se afla și a alcătuit din mers formațiunea de luptă. Când cele două oști inamice se aflau față în față, arcașii călări ai tătarilor au lansat un puhoi de săgeți asupra cavaleriei polone, provocând pagube însemnate atât în rândul oamenilor, cât și în rândul cailor. Cu toate astea, prințul Jan Olbracht a dat semnalul de atac întregii cavalerii polone și cruciate, conducând personal o șarjă generală împotriva inamicilor. Cronicarii vremii apreciau că prințul jagiellon a întreprins această acțiune temerară fiind îndemnat mai mult de inimă decât de chibzuință. Oricare ar fi adevărul, șarja a avut efectul scontat, rândurile tătarilor fiind împrăștiate. Polonii și tătarii au început o luptă pe viață și pe moarte cu lăncile, spadele și săbiile. Armele ușoare ale tătarilor nu au avut însă nici un efect asupra armurilor grele ale catafractarilor regali, care au făcut prăpăd în rândurile călăreților tătari fără echipament

defensiv. În scurt timp, oastea tătară a fost înfrântă și pusă pe fugă. Cavaleria lui Jan Olbracht i-a urmărit pe fugari, provocându-le pierderi mai grele decât în timpul confruntării în sine. Despre mârzac se vorbea că a scăpat fugind pedestru, împreună cu câțiva apropiați. Victorie! Oastea polonă a pus mâna pe toate prăzile tătarilor și i-a eliberat pe robi.

Prințul jagiellon, în calitate de comandant general, nu a permis retragerea în tabără, ci a poruncit pornirea imediată împotriva celei de-a doua coloane de marș a tătarilor. Între timp, aceasta ajunsese la tabăra principală a cruciaților, pe care o cucerise cu ușurință de la străjile lăsate în urmă de Jan Olbracht. Tătarii au găsit în tabără mied, băutura tradițională a rutenilor și podolenilor, și, apucându-se să bea, nu i-au urmărit pe creștinii care au reușit să fugă din confruntare.

Când Jan Olbracht și oastea cruciată au ajuns în tabăra ocupată de tătari, aceștia erau deja beți, incapabili să lupte sau să se apere. Luptătorii creștini s-au năpustit asupra tătarilor beți, pe care i-au măcelărit ca pe vite. Mârzacul și apropiații săi au încercat să reziste, dar, fiind în aceeași stare de ebrietate ca și ceilalți, au pierit și ei odată cu aceștia. Tabăra a fost recucerită de creștini, care au pus mâna și pe prăzile tătarilor, eliberându-i pe robi. În epocă, această luptă a fost celebrată ca o victorie decisivă a prințului Jan Olbracht, în urma căreia au pierit mii de tătari și doar cincizeci de luptători creștini. Adevărul este că aceasta a fost una dintre primele confruntări majore dintre poloni și tătari, cu toate că unele știri confuze ajunse la Gdańsk au transformat-o într-o victorie cruciată împotriva turcilor![1]

---

1. Evenimentele sunt descrise în *Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*, în *Scriptores Rerum Polonicarum*, Tomus II, Cracovia, 1875, pp. 5–7; Martini Cromeri, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Libri XXX, Basel, 1568, pp. 425–426; Martin Chromer, *Mitnaechtischer Voelckeren Historien*, Basel, 1562, pp. CCCCIX–CCCCX. Cromer datează expediția eronat, la 1490; Caspar Weinreichs Danziger Chronik, în *Scriptores Rerum Polonicarum. Tomus II, continet: Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*, Cracoviae, 1874, pp. 292–293. Cronicarul orașului Gdansk a înregistrat zvonul că Jan Olbracht a obținut

În urma invaziilor otomane din iarna 1485–1486, Ștefan cel Mare s-a văzut nevoit să-i ceară pace lui Baiazid II. Din păcate, izvoarele păstrate nu oferă foarte multe detalii în legătură cu tratativele preliminarii, data la care a fost încheiată pacea și prevederile exacte ale acesteia. Din corespondența lui Matia Corvinul cu sultanul Baiazid, care au reînnoit armistițiul ungaro–otoman în vara anului 1486, reiese că în acea perioadă se discuta deja cu privire la pacea moldo–otomană.

Tradiția cronicărească din Moldova secolelor următoare a atribuit „închinarea" față de Înalta Poartă lui Bogdan III, fiul lui Ștefan cel Mare, „scutindu-l" astfel pe acesta din urmă de un act care nu se potrivea cu epoca eroică a domniei sale. Tânărul domn al Moldovei l-ar fi trimis pe logofatul Ion Tăutu la Înalta Poartă pentru a plăti tributul, ceea ce echivala cu recunoașterea suzeranității otomane. Impresionat de gestul moldovenilor, sultanul Baiazid i-a primit sub oblăduirea sa, dăruindu-i lui Ion Tăutu toți banii aduși ca tribut, sumă cu care logofătul ar fi ctitorit biserica din curtea sa boierească de la Bălinești.

Cronicarul Ion Neculce, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a îndulcit închinarea Moldovei față de Imperiul Otoman cu următoarea anecdotă, culeasă de la boierii moldoveni: „După ce au luat Bogdan Vodă domnia, au trimis pe Tăutu logofătul sol la turci, când au închinat țara la turci. Și așea vorbesc oamenii, că l-au pus vizirul de au șezut pre măcat [= divan], și n-au fost având mestei [= ciorapi orientali din piele fină] la nădragi; că, trăgându-și ciubotile, numai cu colțuni [= ciorapi împletiți] au fost încălțat. Și dându-i cahfe, nu știa cum o va bea. Și au început a închina: «Să trăiască împăratul și vizirul!». Și închinând, au sorbit feleagul, ca altă băutură"[1]. Cronicarul s-a înșelat nu numai în legătură cu cafeaua, introdusă în Imperiul Otoman pe la 1550, ci și cu domnia în timpul căruia marele logofăt a negociat „închinarea" față de Înalta

---

o victorie împotriva turcilor și că bătălia principală s-a dat *mitte in die Walachey*, adică în mijlocul Moldovei.

1. Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 103.

Poartă. Se pare că Ion Tăutu a fost, într-adevăr, artizanul păcii moldo-otomane, însă aceasta nu s-a petrecut în timpul lui Bogdan III, ci tocmai în timpul lui Ștefan cel Mare, istoricii căzând de acord că acest eveniment a avut loc în toamna anului 1486.

Textele vechilor tratate ale Moldovei și Țării Românești cu Înalta Poartă s-au pierdut aproape toate în negura timpului, dar spiritul lor a rămas viu în memoria istorică a boierimii, adică a elitei politice din cele două principate extracarpatice. Vechile înțelegeri scrise dintre domnii români și sultanii de pe Bosfor au fost invocate de patrioții români la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când, pe fondul înaintării Imperiului Rus către Dunărea de Jos, ei au cerut Înaltei Porți o îmbunătățire a statutului lor politic (era în plină epocă fanariotă!), în conformitate cu vechile „capitulații". Astfel erau numite în perioada amintite tratatele bilaterale, dar încheiate de pe poziții politice diferite, între domnii Țărilor Române și sultanii Imperiului Otoman. Vehement contestate în istoriografie, este meritul turcologilor români de a fi demonstrat că așa-numitele „capitulații" sunt de fapt „cărțile de legământ" (*ahd-nâme*) dintre Țările Române și Înalta Poartă, care garantau autonomia politică, administrativă și religioasă a celor dintâi, în schimbul unui tribut anual și al alinierii la politica externă imperială. Cele câteva exemplare de *ahd-nâme* descoperite în arhivele otomane demonstrează veridicitatea „capitulațiilor" invocate de patrioții moldoveni și munteni în zorii Epocii Moderne.

Nici cartea de legământ (*ahd-nâme*) primită de Ștefan cel Mare de la Baiazid II în 1486 nu s-a păstrat, dar, după cum a demonstrat profesorul ieșean Ștefan S. Gorovei, conținutul ei poate fi stabilit, în linii mari, pe baza mărturiei cronicarilor turci. Astfel, domnul Moldovei recunoștea suzeranitatea sultanului, materializată într-un tribut anual de 4.000 de galbeni, pe care domnul nu trebuia să-i ducă personal la Înalta Poartă, grație prestigiului enorm de care se bucura în rândul turcilor. Fără îndoială că acesta a fost și motivul pentru care tributul

Moldovei față de Înalta Poartă a scăzut de la un cuantum de 6.000 de galbeni, stabilit prin pacea moldo-otomană din 1479, la 4.000 de galbeni. Cu alte cuvinte, tributul lui Ștefan cel Mare a fost majorat cu doar 1.000 de galbeni față de cuantumul de 3.000 de galbeni plătiți la începutul domniei. Nu în ultimul rând, domnul Moldovei s-a angajat față de Înalta Poartă „să fie prieten prietenului și dușman dușmanului", *dosta dost ve dușmana düșman olüb*, principiul politic de bază al Imperiului Otoman față de statele și popoarele vasale. Pe de altă parte, așa cum se va vedea în paginile prezentei lucrări, Ștefan cel Mare a beneficiat în repetate rânduri de ajutorul militar al turcilor și al vasalilor lor din Crimeea și Țara Românească.

Pacea încheiată de Ștefan cel Mare cu Baiazid II i-a adus domnului Moldovei liniștea de care avea nevoie pentru a-și regrupa forțele. Suveranul moldav nu a abandonat niciodată ideea recuperării Chiliei și Cetății Albe, deși a fost nevoit să consimtă hotărnicia dintre teritoriul otoman al celor două cetăți pontice și Moldova. La scurt timp după încheierea păcii, pe la sfârșitul anului, Ștefan cel Mare a trimis o solie la Cazimir IV, pentru a-i cere din nou ajutor militar pentru reîntregirea hotarelor sale. Solul moldovean l-a întâlnit pe rege la Dieta de la Piotrków, în cadrul căreia se discutau ultimele detalii în legătură cu viitoarea campanie antiotomană. Întreaga Uniune Polono-Lituaniană era cuprinsă de fervoare cruciată.

Încă din primăvara anului 1486, Cazimir IV Jagiello l-a trimis pe Jan Targowicki, episcopul ales al diocezei Przemyśl, la Sfântul Scaun, pentru a cere sprijin în lupta cu necredincioșii. În 26 mai, solul polon a fost primit în audiență de papa Inocențiu VIII, care l-a și confirmat în demnitatea episcopală în care fusese ales. Episcopul Jan Targowicki i-a expus papei Inocențiu zelul cruciat al regelui Cazimir, care dorea să se implice activ în lupta împotriva necredincioșilor întocmai ca înaintașii săi regali. De asemenea, i-a expus situația Moldovei amenințate permanent de otomani și necesitatea unei intervenții armate masive. Papa a cumpănit cererea regelui jagiellon și, în 5 iulie 1486, a emis bula *Catholice fidei defensionem*, prin intermediul căreia

acorda indulgență plenară tuturor celor care s-ar fi alăturat cruciadei polone împotriva turcilor și a tătarilor, inamicii de moarte ai Creștinătății. Gaspar Weinreich, cronicarul orașului Gdańsk, nota că bula papală avea autoritate în întreaga lume (catolică), timp de trei ani, perioadă în care celelalte dispense papale au fost suspendate. Mai mult, câteva zile mai târziu, papa Inocențiu VIII a emis pentru regele Cazimir IV un privilegiu prin intermediul căruia îi acorda trei sferturi din veniturile Cămării Apostolice, în vederea susținerii financiare concrete și eficiente a efortului său cruciat.

Veștile bune de la Sfântul Scaun au sosit la Cracovia odată cu cele despre eșecul tentativei de a implica Veneția în medierea conflictului polono–otoman, transformat într-un război deschis odată cu victoria de la Cătlăbuga (de la începutul lui noiembrie 1485). Astfel, la sfârșitul anului 1486, regele Cazimir a convocat Stările Poloniei la Piotrków, pentru a discuta ultimele detalii în legătură cu viitoarea campanie antiotomană care viza Moldova. Oastea cruciată era pusă sub comanda prințului Jan Olbracht și avea misiunea de a elibera provincia de la est de Carpați de sub dominația otomană. În acest context a sosit și solul lui Ștefan cel Mare, care se bucura în continuare de sprijinul lui Cazimir IV, suzeranul său. Acesta din urmă i-a trimis arme pentru a-i susține eforturile militare împotriva turcilor. De pildă, socotelile vistieriei regale înregistrau la 13 iulie 1487 plata a 30 de mărci și 16 groși de argint pentru un transport de arme de foc portabile trimise domnului Moldovei în anul precedent.

În conformitate cu hotărârile Dietei de la Piotrków, noua oaste s-a adunat la Liov, în primăvara anului 1487. Sub steagurile prințului Jan Olbracht, numit căpitan general al oștii cruciate, se afla cavaleria regală, formată din catafractari de elită, și mai multe detașamente de voluntari cruciați. Când operațiunea de mobilizare era în plină desfășurare, în tabăra de la Liov a sosit vestea despre o invazie tătară care afectase voievodatele Rusia Roșie și Podolia. Potrivit zvonurilor, cele două provincii din sud-estul Coroanei Polone fuseseră jefuite și

trecute de tătari prin foc și sabie. Fără întârziere, Cazimir IV l-a trimis pe Jan Olbracht cu trupele pe care le avea deja în subordine pentru a respinge atacul tătarilor. Totodată, regele a trimis un ordin de mobilizare a nobilimii din Rusia Roșie și Podolia, care trebuia să se alăture oștii principale a lui Jan Olbracht. Operațiunea de mobilizare a nobilimii rutene și podolene a fost un proces complicat, care a durat întreaga vară a anului 1487. După ce prințul jagiellon a făcut joncțiunea cu detașamentele de cavalerie nobiliară din Rusia Roșie și Podolia, a pornit pe urmele tătarilor, pe care i-a interceptat și învins în bătălia de la Kopystrzyn, între Nistru și Bug, din 8 septembrie 1487, descrisă la începutul acestui subcapitol.

Victoria lui Jan Olbracht a fost, fără îndoială, spectaculoasă, dar departe de a fi hotărâtoare. Prințul jagiellon și-a petrecut următorii trei ani în sud-estul Poloniei, în încercarea disperată de a respinge atacurile tot mai violente ale tătarilor. Acestea din urmă nu au încetat decât la mult timp după încheierea păcii polono–otomane (1489), mai precis după victoria hotărâtoare a oștii polono-lituaniene asupra tătarilor de pe Volga, în bătălia de la Zasłow, din ianuarie 1491. Astfel, în primăvara anului 1488, tătarii crâmleni au atacat din nou ținuturile sud-estice ale Poloniei, fiind secondați de unele clanuri tătare de pe Volga. Invadatorii tătari au ajuns până la Kiev, dar au fost respinși din nou de cruciații prințului Jan Olbracht. În vara anului următor, o oaste mixtă formată din călăreți turci și tătari crâmleni au ajuns în părțile Snyatinului, dar prințul jagiellon și oastea sa i-au interceptat pe invadatori, obligându-i să se retragă. Deși Cazimir IV a încheiat o alianță cu Seyyid Ahmed și Șeyih Ahmed, hanii tătarilor de pe Volga, convingându-i să întreprindă o campanie în Crimeea pentru a-l pune în domnie pe pretendentul crâmlean Özdemir, sultanul Baiazid II a reușit să împace hoardele tătare și să le direcționeze din nou spre Polonia. Astfel, o nouă invazie tătară a avut loc în estul Poloniei, dar a fost înfrântă la Zasłow, în apropiere de Lublin, în ianuarie 1491.

Deturnarea împotriva tătarilor a cruciadei polone l-a decepționat pe Ștefan cel Mare, care își strânsese oastea să i se alăture lui Jan Olbracht pentru a elibera neprețuitele cetăți pontice. Evenimentele din Podolia desfășurate în toamna anului 1487 i-au demonstrat domnului Moldovei că suzeranul său polon acționează doar în interes propriu și că nu poate aștepta un ajutor suficent și eficient din partea sa. Cruciada prințului jagiellon a dus la răcirea, la încordarea și, în cele din urmă, la ruperea legăturilor moldo–polone, care aveau să evolueze spre un război epocal. Din aliat și suzeran, Jan Olbracht avea să devină dușmanul de moarte al lui Ștefan cel Mare.

TÂLHARUL MUHA

O REȘEDINȚĂ NOBILIARĂ, ÎN APROPIEREA HALICIULUI, 18 AUGUST 1497

Câțiva bărbați îmbrăcați în mantiile albe cu cruci negre ale cavalerilor teutoni supravegheau în curte slujitorii care încărcau de zor bagaje în carele și trăsurile cu caii înhămați, pregătite de drum. Când totul a fost gata, doi dintre cavaleri l-au adus din casă, de subsuori, pe un bătrânel sfrijit, îmbrăcat în aceeași mantie albă cu cruce neagră, pentru a-l urca într-una din trăsuri. Era Johann von Tiefen, marele maestru al Ordinului Teuton, căruia regele Jan Olbracht îi permisese să părăsească oastea regală pentru a se întoarce la Liov, unde ar fi găsit medicii și doftoriile necesare pentru tratarea dizenteriei de care suferea amarnic. Lăsând în urmă oastea Ordinului Teuton, care urma a-l însoți pe rege în Moldova, marele maestru și suita sa au pornit la 17 august din tabăra amplasată în fața cetății Halici, poposind în aceeași seară la reședința unui nobil rutean aflat în oastea regală. A doua zi, când teutonii se pregăteau să-l urce pe marele maestru în trăsură pentru a-și continua călătoria spre Liov, în curtea în care se aflau au sosit câțiva călăreți, în frunte cu un bătrân nobil rutean, care le-a

expus pe larg originea conflictului dintre Jan Olbracht, regele Poloniei, și Ștefan cel Mare, domnul Moldovei. Relatarea în ruteană a fost tradusă în germană de fratele Martin, scrib și tălmaci al marelui maestru, și consemnată de Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului Teuton. Iată relatarea:

„Majestatea Sa Regală are [pregătită] această oaste nenumărată nu doar împotriva turcilor, ci [și] să-l alunge pe voievodul moldovenesc; cu toate că [voievodul] este vasalul regelui, din cauza nepăsării bătrânului [Cazimir IV, răposatul rege al Poloniei], de treizeci de ani (sic!) el a devenit tributar turcilor; dacă [voievodul] ar fi fost ocrotit de către rege și dacă [acesta] l-ar fi considerat vasal al său, ar fi stat împotriva turcilor cu izbândă; însă atunci când Valahul i-a cerut răposatului rege ajutorul și ocrotirea și a văzut că a fost părăsit, s-a gândit în fel și chip cum să le plătească turcilor tributul din țările regelui, și nu din țara sa, deoarece regele este o cauză a nenorocirii sale; [voievodul] l-a angajat ca mercenar pe un rus cu numele Muha, care era strașnic în armură, la război, și îi avea în ajutor pe tătari; și a pustiit ținuturile cele mai roditoare, Podolia și Țara Rusiei [Roșii], a luat în fiecare an multă pradă de la popor, în vite, cai și bunuri, făcând pagubă mare, [pradă] din care Valahul putea să-și dea tributul turcilor; [Muha] a stricat țara atât de tare, încât domni mari, care avuseseră bunuri multe în cai, [iobagi] români [câte] șapte sute, [câte] opt sute de vaci, boi, oi, [și] fuseseră foarte respectați, sunt astăzi ruinați, încât sunt siliți să meargă la cerșit; cei care mai trăiesc, adică nu fuseseră uciși, nu mai au nimic. *Item* același nobil a spus: acest rege [de acum] a călătorit de mai multe ori în împrejurimi, să vadă ținuturile din Podolia și Rusia [Roșie], cum au fost stricate și pustiite de către Valah și de către comandantul său de oaste, Muha, ca să-l îndemne pe tatăl său [regele Cazimir] să ocrotească ținuturile [acestea] și să i se împotrivească Valahului. Dar tatăl său a avut o înțelegere cu Valahul, după cum se vorbește, din sfatul reginei [Elisabeta de Habsburg, soția lui Cazimir IV], iar ei, după cum se vorbea, i-au fost trimise multe daruri mai înainte și a lăsat [lucrurile] să

se întâmple astfel. După moartea lui [Cazimir IV], acest rege [Ioan Albert] a tărăgănat [lucrurile] cinci ani, dar acum, provocat de domnul [Andrei] de Rosa, arhiepiscop de Liov, și de alți domni ruși, a adunat această oaste mare din Polonia, Prusia, Mazovia, Silezia și din alte părți. *Item* același nobil bătrân a povestit mai departe cum Valahul i-ar fi dat un astfel de răspuns solului regal, și anume bătrânului domn episcop de Przemišl, și celuilalt trimis: Eu recunosc că i-am jurat credință răposatului rege, ca unui apărător al meu i-am cerut de multe ori ocrotirea și ajutorul ca să nu ajung să dau tribut turcilor, dar el m-a părăsit și nu m-a ocrotit; am fost astfel nevoit să mă supun turcilor. Acum însă am aruncat un os între doi câini să se muște pentru el. Vreau să văd care câștigă, acela să fie stăpânul meu. De aceea, dacă pricina pustiirii Țării Rusești și Podoliei, precum și lămurirea Valahului sunt luate bine la cunoștință și cumpănite, se poate înțelege cu ușurință din ce nepăsare s-au întâmplat aceste lucruri“[1].

Bătrânul nobil de țară din Rutenia le-a ținut lui Johann von Thieffen și cavalerilor teutoni din mica lui suită o veritabilă lecție de istorie recentă. În calitate de contemporan, povestitorul era în mod evident mai bine informat decât oricare dintre istoricii de astăzi. Deși nu expune evenimentele într-o ordine cronologică strictă (trebuie avut în vedere că este vorba despre un discurs improvizat, un dialog întâmplător), bătrânul nobil amintește începutul poveștii, și anume „înțelegerea“ dintre voievodul Moldovei și regele Poloniei, adică jurământul de vasalitate de la Colomeea, din septembrie 1485. Elementul inedit din povestirea înregistrată de Liborius Nacker este zvonul potrivit căruia regina Elisabeta de Austria ar fi intervenit pentru încheierea înțelegerii dintre Ștefan cel Mare și Cazimir IV. Acest detaliu relevă existența unor legături diplomatice anterioare între voievodul Moldovei și regina Poloniei, altminteri necunoscute.

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, în fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1, pp. 26–27, în Liborius Nacker, *Jurnalul*...

Probabil că cercetări viitoare în arhivele Poloniei ar putea scoate la iveală detalii interesante legate de acest subiect.

Fragmentul citat relevă foarte clar cauza degradării relațiilor moldo–polone: autorul vorbește despre nepăsarea lui Cazimir IV și insistă asupra faptului că voievodul Moldovei i-a cerut în repetate rânduri ajutorul, însă regele a ignorat aceste cereri și l-a părăsit. În acest punct, relatarea nobilului rutean trebuie puțin nuanțată. Arătam mai sus că după depunerea jurământului vasalic la Colomeea Ștefan cel Mare a primit din partea lui Cazimir IV un contingent puternic de cavalerie grea, pus inițial chiar sub comanda prințului Jan Olbracht. Cu ajutorul acestui detașament polon, voievodul Moldovei a reușit să-i înfrângă în repetate rânduri pe achingiii turci, care îl aduseseră pe pretendentul Petru Hronoda, în toamna anului 1485 și în primăvara anului 1486. Totuși, ajutorul militar pe care regele Cazimir IV i l-a acordat lui Ștefan cel Mare, în calitate de vasal, a fost insuficient și ineficient pentru recuperarea Chiliei și Cetății Albe, care reprezentau miza întregii acțiuni.

Întrucât cetățile pontice nu au putut fi recuperate nici pe cale militară, nici pe cale diplomatică, iar Moldova a fost măcinată de războiul neîntrerupt de 13 ani și de invaziile devastatoare ale achingiilor de la Silistra, Ștefan cel Mare a încheiat pacea cu Înalta Poartă, în 1486. Aceasta pare să fi fost însă doar o măsură temporară pentru a câștiga timp, voievodul Moldovei sperând în continuare la un ajutor militar consistent din partea suzeranului său, care am văzut că s-a materializat în cruciada prințului Jan Olbracht, din anul 1487. Abia deturnarea acestei cruciade în folosul Poloniei, pentru salvarea voievodatelor Rusia Roșie și Podolia de invazia tătarilor zavolieni, l-a dezolat pe Ștefan cel Mare și l-a determinat să înceapă acțiunile ostile împotriva lui Cazimir IV. Din unica sa speranță, regele Poloniei s-a transformat în dușmanul de moarte al voievodului Moldovei.

Astfel, deturnarea cruciadei din 1487 este „nepăsarea" lui Cazimir IV despre care vorbea bătrânul nobil rutean zece ani

mai târziu, în 1497. Urmarea acestei „neglijențe“ din partea regelui jagiellon o aflăm chiar din această relatare: voievodul Moldovei „s-a gândit în fel și chip cum să le plătească turcilor tributul din țările regelui, și nu din țara sa, deoarece regele este o cauză a nenorocirii sale“, de aceea l-a angajat pe mercenarul Muha, în fruntea cetei sale de tătari, să prade provinciile sudice ale Poloniei.

Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului Teuton, care a consemnat relatarea bătrânului nobil rutean, notează că raidurile de jaf și distrugere pe care tâlharul Muha le-a întreprins în provinciile de sud-est ale Poloniei (Rusia Roșie și Podolia) s-au desfășurat mai mulți ani la rând, fără să specifice însă despre ce ani este vorba. Singurul indiciu cronologic oferit de cronicar sunt „inspecțiile“ făcute de prințul moștenitor Jan Olbracht în teritoriile devastate de inamic, din porunca lui Cazimir IV. Așadar, acestea trebuie plasate înainte de 1492, când a murit regele cel bătrân al Poloniei. Prin urmare, „inspecțiile“ lui Jan Olbracht în ținuturile afectate de raidurile inamice nu pot fi altceva decât campaniile întreprinse de prințul cruciat împotriva tătarilor care au devastat sistematic provinciile sud-estice ale Poloniei, desfășurate, așa cum am văzut mai sus, în perioada 1488–1491. Este sigur că moștenitorul jagiellon s-a confruntat în această perioadă și cu Muha, a cărui ceată era formată în principal din tătari. Prin urmare, raidurile de jaf și pradă lansate de tâlharul Muha, din porunca lui Ștefan cel Mare, împotriva ținuturilor lui Cazimir IV pot fi plasate în intervalul cronologic menționat.

Un argument în plus îl constituie o informație din cronica moldo-germană, care consemnează că la doi ani după bătălia de la Cătlăbuga, așadar în 1488, voievodul Moldovei a trimis „un boier“ (nenumit) să devasteze Rusia Roșie și că acesta a acționat până în 1491, când a fost învins de voievodul Rusiei Roșii. În urma înfrângerii suferite, căpitanul de tâlhari a încercat să fugă la turci, în Cetatea Albă, dar a fost capturat de voievodul Moldovei, care l-a ținut închis un an în Cetatea Sucevei. După ce l-a eliberat din detenție, Ștefan cel Mare l-a trimis pe „boierul“ nenumit din nou în Rusia Roșie, dar acesta a fost învins, capturat

și ucis.[1] „Boierul“ menționat de cronica moldo-germană, cea mai completă copie a *Letopisețului slavon* de la curtea voievodului, nu poate fi decât Muha, care, după cum am văzut, a acționat în intervalul 1488–1491, în orice caz înaintea morții regelui Cazimir IV Jagiello, în 1492.

Din punct de vedere geografic, acțiunile lui Muha au vizat sud-estul regatului Poloniei, adică voievodatele Podolia și Rusia Roșie, mai ales ținutul sudic al Pocuției, la granița moldo–polonă. Cele mai îndepărtate raiduri au ajuns în nord până la Halici.

În ceea ce privește identitatea personajului, Liborius Nacker consemnează lapidar că Muha era „un rus“. Ne amintim că secretarul general al Ordinului Teuton a înregistrat relatarea unui „nobil de țară, bătrân și de bună-credință, care a tratat atunci mult cu Martin scribul și oratorul principelui [= al marelui maestru]“. Este vorba deci, despre un nobil din Rusia Roșie care știa exact cine a fost Muha și care era originea lui. Știa, de asemenea, și despre strășnicia sa în luptă, care trebuie să-l fi băgat în răcori de fiecare dată când auzea că se apropie cu ceata sa de tătari.

Potrivit aceluiași izvor, Muha a fost angajat ca mercenar de Ștefan cel Mare, fiind unul dintre comandanții săi de oaste, după cum consemnează și cronica moldo-germană. O cu totul altă imagine apare în Letopisețul mănăstirii Hustînskaia: „[în anul 1491] Muha, un oarecare moldovean răsculat, a adunat alți răsculați de același fel, în număr de zece mii, și cu ei a venit în Pocuția, prădând; a fost înfrânt de ai noștri, încât abia a putut să scape singur, iar alții au fugit. Nu după mult timp, el însuși a fost prins și a murit în temniță la Cracovia“[2]. Având în vedere informațiile din *Jurnalul de campanie* scris de Liborius Nacker și din *Cronica moldo-germană*, expresia din *Letopisețul rusesc* de la Hustînskaia „un oarecare moldovean răsculat“ trebuie înțeleasă ca „un supus/slujitor al voievodului

1. *Cronica moldo-germană*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 28.

2. *Letopisețul de la mănăstirea Hustînscaia*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 224.

Moldovei, răsculat față de stăpânitorul de drept (divin), regele Poloniei", și nu un tribun al poporului rutean răsculat, sprijinit de voievodul Moldovei doar de dragul luptei antifeudale, manifestare timpurie a luptei de clasă, după cum a interpretat forțat acest pasaj istoriografia marxist-leninistă din anii 1950.

Dacă *Letopisețul* mănăstirii Hustînskaia consemnează că ceata „moldoveanului" Muha era formată din zece mii de răsculați, *Jurnalul de campanie* scris de Liborius Nacker menționează că mercenarul lui Ștefan cel Mare „îi avea în ajutor pe tătari". În opinia noastră, cele două izvoare nu se contrazic, ci se completează. Nucleul cetei de tâlhari de sub comanda lui Muha îl constituiau călăreții tătari, recrutați cel mai probabil dintre ceambururile care au devastat Rusia Roșie și Podolia în perioada 1488–1491. Acestora li s-au alăturat, ca de altfel oricărei oști de invazie, o seamă de răsculați moldoveni și ruteni, al căror număr pare să fi crescut semnificativ până în anul 1491. Astfel, ceata lui Muha a avut un caracter multietnic, întocmai ca cetele de cazaci din secolele următoare.

Jurnalul de campanie scris de Liborius Nacker este singurul izvor care relevă amănunte despre urmările acțiunilor lui Muha și ale tâlharilor săi. După cum reiese din textul citat la începutul acestui subcapitol, raidurile sale de jaf și distrugere au avut urmări catastrofale asupra nobilimii și a populației în general. Averile nobilimii au fost prădate și împrăștiate, astfel încât unii dintre nobili au fost ruinați, fiind nevoiți „să meargă la cerșit". Curțile lor fortificate au fost distruse și din considerente strategice, pentru a se anihila eficacitatea sistemului defensiv al Rusiei Roșii, în vederea ocupării viitoare a Pocuției. Probabil că una dintre victimele raidurilor lui Muha a fost chiar bătrânul nobil de țară care le-a relatat teutonilor aceste grozăvii, în vara anului 1497. El arată clar că nobilii ruteni care au avut de suferit de pe urma lui Muha, în frunte cu arhiepiscopul de Liov, Andrei de Rosa Boryszewski, au fost cei care l-au instigat pe regele Jan Olbracht împotriva voievodului Moldovei, în 1497.

Înainte de pedepsirea lui Ștefan cel Mare, ca autor moral al situației mizere în care ajunsese nobilimea din Rusia Roșie și Podolia, trebuia înlăturată cauza imediată a acesteia. Astfel, cu ocazia unui raid din anul 1491, Muha și tâlharii săi au fost interceptați și învinși de Nicolae Chodecki, starostele de Halici și castelan de Liov. Așa cum am văzut, căpetenia lui Ștefan cel Mare a încercat să fugă la turci, dar a fost prins de voievodul Moldovei și întemnițat un an în Cetatea Sucevei. După un an de captivitate, așadar în 1492, Ștefan cel Mare l-a trimis din nou pe Muha să devasteze Rusia Roșie, însă „s-a întâmplat odată, într-o duminică, pe când ședea el într-un sat lângă Colomeea, au venit asupra lui polonii și l-au prins împreună cu alți 5. Apoi l-au dus la Koț [probabil Korczyn, pe Vistula, la nord-est de Cracovia] [cu] marele său vornic, anume Rebge negustorul, și îi tăiară capul. Pe ceilalți i-au aruncat vii, de pe castel jos, la Koț"[1]. Unii istorici l-au identificat pe Muha cu Andrei Barula, pretendent la tronul kievean, asupra căruia vom reveni mai jos. Deocamdată ne limităm la observația că această identificare este speculativă.

În final, relatarea bătrânului nobil rutean consemnată de Liborius Nacker revine la situația din 1497, când, în contextul războiului moldo–otoman, voievodul Moldovei a rostit faimoasa frază: „Acum însă, am aruncat un os între doi câini să se muște pentru el. Vreau să văd care câștigă, acela să fie stăpânul meu". Relatarea se termină apoteotic, arătând că vinovatul pentru acțiunile lui Muha și, în termen lung, pentru războiul din 1497 a fost regele Cazimir IV, care și-a neglijat obligațiile de senior față de vasalul său din Moldova.

Izvorul analizat aici pe îndelete relevă câteva amănunte inedite din perioada deteriorării relațiilor moldo–polone. Coroborându-le cu rezultatele istoriografiei recente, constatăm că acțiunile militare ale lui Muha s-au desfășurat în paralel cu prima campanie moldovenească de ocupare a Pocuției, databilă în 1490, și că ele au precedat campaniile militare întreprinse de prințul moștenitor al Moldovei, Alexandru *sin* Ștefan Vodă, în

1. *Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, p. 28.

1492, după cum vom vedea mai jos. Astfel, raidurile lui Muha trebuie privite nu doar ca niște acțiuni de represalii împotriva Poloniei, ci și ca preliminariile eforturilor militare moldovenești pentru reocuparea Pocuției, vechiul măr al discordiei dintre cele două țări.

LEVOČA, CONGRESUL FRAȚILOR JAGIELLONI

Arătam în primul capitol al acestei lucrări că la moartea lui Matia Corvinul tronul regatului Ungariei a fost disputat între ducele Ioan Corvin, fiul ilegitim al regelui defunct, Vladislav Jagiello, regele Boemiei (din 1471), Maximilian de Habsburg, Regele Romanilor, și prințul polon Jan Olbracht. Ducele Ioan Corvin a fost învins și scos din competiția pentru tron de baronii care l-au adus la domnie pe Vladislav Jagiello, în speranța că o să fie o marionetă în mâinile lor. Astfel, baronii și ducele învins s-au raliat în jurul regelui jagiellon al Boemiei când regatul Ungariei a fost la un pas de a fi ocupat de pretendentul habsburg. Doar lipsa de bani a acestuia din urmă, care a dus la disoluția oștii sale de mercenari, a salvat regatul sfâșiat de război civil, în toamna anului 1490. Cu tenacitate, dar fără resurse suficiente, Maximilian I l-a atacat din nou pe Vladislav Jagiello în 1491, dar acesta din urmă a reușit să-și consolideze pozițiile în Regatul Sfântului Ștefan, ceea ce l-a obligat pe Regele Romanilor să accepte tratative.

Prin Tratatul de la Pojon/Bratislava, din toamna anului 1491, Vladislav II al Ungariei a renunțat la pretențiile asupra provinciilor austriece ocupate anterior de Matia Corvinul, în favoarea lui Maximilian de Habsburg, care, la rândul său, l-a recunoscut pe jagiellon ca rege al Ungariei. Totuși, Regele Romanilor și-a păstrat titlul de rege al Ungariei și dreptul de a moșteni tronul în cazul în care Vladislav ar fi murit fără urmași de sex masculin.

În timpul amenințării habsburgice dinspre vest, Vladislav II Jagiello s-a confruntat și cu amenințarea fratelui său, Jan Olbracht, dinspre nord-est. Prințul jagiellon, sprijinit inițial de tatăl său, Cazimir IV, a ridicat pretenții asupra tronului de la Buda. Chiar în vara anului 1490, Jan Olbracht a invadat cu o oaste puternică provinciile estice ale Regatului Ungariei, ocupând o seamă de cetăți de graniță și avansând până la Pesta. Ralierea marii nobilimi în jurul lui Vladislav II Jagiello l-a determinat pe fratele acestuia să se retragă, dar el a revenit la sfârșitul anului 1491, când a fost respins de o puternică oaste de mercenari austrieci și moravieni, la Eperjes. Beneficiind totuși de susținerea unei părți a nobilimii maghiare, Jan Olbracht și-a menținut cu încăpățânare pretențiile asupra tronului de la Buda timp de doi ani, și doar o concesie generoasă din partea lui Vladislav II a dus la împăcarea dintre cei doi frați jagielloni. Prințul polon a primit ducatul silezian Glogów și titlul de *supremus Silesiae dux*, odată cu stăpânirea efectivă a unei jumătăți din provincia respectivă și cu promisiunea că va moșteni tronul Ungariei în cazul în care regele în funcție urma să moară fără urmași de sex masculin.

Situația politică din estul Europei s-a schimbat însă radical după moartea lui Cazimir IV, în 7 iunie 1492. Uniunea personală între Polonia și Lituania s-a dizolvat, tronul polon fiind moștenit de prințul cruciat Jan Olbracht, iar ducatul lituanian de Alexandru Jagiello, fratele său mai mic, care recunoștea însă, fie și numai formal, întâietatea regelui de la Cracovia. Astfel, întreaga Europă centrală și de est era dominată de familia Jagiello: Boemia și Ungaria erau stăpânite de Vladislav II Jagiello, Polonia de Jan Olbracht, Lituania de Alexandru Jagiello, în timp ce Frederick Jagiello deținea episcopatul Cracoviei și demnitatea de cardinal. Singurul dintre frații jagielloni care nu avea o stăpânire proprie era Sigismund Jagiello, care a rămas alături de Jan Olbracht, în Polonia.

Între frații jagielloni și stăpânirile lor nu era însă o armonie deplină, fiecare dintre ei acționând în funcție de necesitățile și interesele imediate. Un punct de interes comun era amenințarea

otomană, de aceea Vladislav al Boemiei și Ungariei a convocat un congres la Levoča, un oraș negustoresc de la granița ungaro-polonă (astăzi în Slovacia), în 17 aprilie 1494. La data stabilită, frații jagielloni și dregătorii lor s-au întrunit la Levoča, cu excepția lui Alexandru Jagiello, care a fost nevoit să rămână în Lituania, amenințată de forțele armate ale cneazului moscovit Ivan III, cu care a purtat un război greu, între 1492 și 1494. La congres a participat și Frederick de Hohenzollern, marchiz de Brandenburg și principe elector al Sfântului Imperiu Romano-German, în calitate de cumnat al fraților jagielloni. Discuțiile dintre ei au avut loc în spatele ușilor închise, astfel încât nu s-au păstrat protocoale sau alte documente relative la problemele tratate de jagielloni. Doar cronicarii contemporani au consemnat unele zvonuri privitoare la chestiunile discutate. Astfel, în primul rând, s-a discutat în legătură cu încheierea unei păci și alianțe statornice între Ungaria și Polonia, cele două regate urmând să-și acorde ajutor reciproc împotriva oricărui inamic. De asemenea, a fost hotărnicită granița dintre cele două regate pe Munții Carpați și de-a lungul râurilor aferente. Nu în ultimul rând, alianța și buna înțelegere dintre Ungaria și Polonia trebuiau să servească la organizarea unei campanii militare antiotomane de proporții, la care să participe și forțele armate ale Regatului Boemiei.[1]

„S-a discutat apoi despre Ștefan, palatinul Moldovei, care stăpânea asupra Misiei de Jos, să-l silească la depunerea jurământului și ascultarea regatului și regelui polon, după cum făcuse mai înainte lui Cazimir, tatăl său [a lui Jan Olbracht], în Colomeea, în Pocuția. Iar dacă s-ar împotrivi, să-l alunge cu puterea armelor din domnie și să așeze în locu-i pe fratele său, pe Sigismund, care să apere malul Dunării cu mai mare grijă împotriva turcilor sălbatici. Și astfel de sfaturi se țineau în foarte mare taină, numai între regi, înlăturând pe nobili, ca nu

1. *Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*, în *Scriptores rerum Polonicarum*, tomus II, Cracovia, 1874, p. 19 (acest pasaj nu e tradus în limba română, de aceea l-am redat aici, rezumativ).

cumva să ajungă la urechile dușmanilor barbari ceea ce puneau regii la cale.

Dacă regele Vladislav II al Ungariei, care avea pace cu toate națiunile vecine și care ținea mult la pace, se va fi învoit sau nu cu încercările acestea glorioase ale regelui Albert, nu știu cu bună seamă. Destul că nu-i dădu nici un ajutor regelui Albert, care, trei ani mai târziu, întreprinse o expediție împotriva moldovenilor și turcilor, și el nici nu voi să se amestece în războiul pornit. Ba, ce e mai mult, ungurii din Ardeal erau de partea lui Ștefan și trimiseră oaste în ajutorul acestuia. La plecarea regilor din Levocea [sic!], se răspândi zvonul că nimic statornic nu s-a hotărât între ei și că plecară fiecare fără să se fi putut înțelege asupra lucrurilor pentru care mai ales s-au adunat, afară de încheierea alianței dintre ei."[1]

Textul lui Bernard Wapowski lasă să se înțeleagă faptul că tratativele dintre Vladislav II și Jan Olbracht au eșuat din cauza problemei moldovenești. Matei Miechowski, medicul personal al celui din urmă, consemnează și el că frații jagielloni s-au despărțit fără să fi ajuns la un consens.[2] Atât atitudinea împăciuitoare a lui Vladislav II Jagiello, cât și atitudinea ostilă a lui Jan Olbracht față de Moldova sunt deplin explicabile prin prisma repetatelor schimbări ale orizontului politic de către Ștefan cel Mare în deceniul dinaintea congresului jagiellon de la Levoča.

Am văzut că în 1485 Ștefan Vodă al Moldovei a abandonat alianța cu Matia Corvinul, care încheiase pace cu Înalta Poartă în 1483 și, dintr-o eroare diplomatică, îi permisese lui Baiazid II să cucerească Chilia și Cetatea Albă. Voievodul Moldovei s-a întors la „opțiunea polonă", potrivit expresiei inspirate a regretatului profesor Șerban Papacostea. Regele Cazimir IV era singurul

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, pp. 178–179. În spirit umanist, autorul folosește pentru Moldova numele arhaizant de „Misia", adică Moesia, o provincie romană de la Dunărea de Jos.

2. Matthiae de Miechow, *Cronicae Polonorum*, în *Scriptores rerum Polonicarum*, tomus II, p. 259 (acest pasaj nu este tradus în limba română).

suveran care putea să-i acorde lui Ștefan cel Mare ajutorul militar de care avea nevoie în lupta antiotomană, în general, și în recuperarea cetăților pontice, în particular. Ajutorul primit de la rege a fost însă insuficient, iar raidurile repetate ale achingiilor otomani de la Silistra, în iarna dintre anii 1485 și 1486, l-au determinat pe Ștefan cel Mare să încheie pacea cu Baiazid II, în toamna anului 1486. Deși voievodul Moldovei a privit această înțelegere cu Înalta Poartă ca pe o situație intermediară, sperând reluarea cât mai curând a luptei antiotomane, deturnarea cruciadei din 1487 în favoarea intereselor imediate ale Poloniei l-a decepționat pe domnul de la Suceava, care și-a pierdut nădejdea într-un ajutor polon real. Încheierea păcii polono–otomane din anul 1489 a reprezentat ruptura definitivă dintre domnul Moldovei și regele Poloniei. Într-o primă fază, Ștefan cel Mare l-a angajat pe tâlharul Muha să întreprindă o serie de represalii împotriva provinciilor sud-estice al Poloniei, după care a intervenit diplomatic la papa Inocențiu VIII pentru a obține desfacerea jurământului de credință prestat regelui Cazimir la Colomeea în septembrie 1485. Se pare că voievodul Moldovei a primit în cele din urmă binecuvântarea solicitată sfântului părinte, pentru a se orienta din nou spre regele Ungariei.

Încă din toamna anului 1485, Matia Corvinul tuna și fulgera împotriva lui Cazimir IV, pe care îl prezenta papei Inocențiu VIII ca pe un uzurpator al drepturilor sale în Moldova, incapabil să-l apere pe Ștefan cel Mare, care tocmai îi prestase jurământul de vasalitate. Potrivit regelui Ungariei, omologul său din Polonia nu avea mijloacele necesare să apere provincia de la est de Carpați de amenințarea otomană, făcându-l responsabil pentru pierderile suferite în favoarea inamicilor lui Cristos.

Pe de altă parte, *Mars Hungaricus* era ocupat cu consolidarea stăpânirilor sale austriece și, mai ales, era țintuit la pat de necruțătoarea gută, care îl chinuia încă dinainte de cucerirea reședinței habsburgice, Wiener Neustadt (1486). Cererea de ajutor din partea lui Ștefan cel Mare a venit la momentul oportun pentru asigurarea flancului estic al Regatului Ungariei. Deși nu s-au păstrat izvoare în legătură cu noile tratative

moldo–ungare, există indicii că pacea dintre Ștefan cel Mare și Matia Corvinul fusese încheiată cel mai târziu în toamna anului 1488. Deja în primăvara aceluiași an, negustorii sibieni au primit îngăduirea să vândă arme în Moldova, iar brașovenii și locuitorii Țării Bârsei erau îndemnați să meargă în ajutorul moldovenilor în cazul în care aceștia din urmă erau atacați de turci.

Pentru întărirea noii alianțe, Matia Corvinul i-a donat pe viață lui Ștefan cel Mare cetățile transilvănene Ciceu și Cetatea de Baltă, cu domeniile lor formate din zeci de sate, donație interpretată de contemporani ca o despăgubire morală pentru pierderea Chiliei și a Cetății Albe, în 1484. Descoperiri recente par să sugereze că regele Ungariei i-a donat voievodului Moldovei cele două cetăți, împreună cu 500 de florini aur, ca dar pentru nunta lui Alexandru *sin* Ștefan Vodă cu Maria, fiica lui Bartolomeu Dragffy, viitorul voievod al Transilvaniei. Cetatea Ciceu nu a putut fi predată înainte de iunie 1489, când trupele Transilvaniei, sub comanda voievodului Ștefan Báthory, au cucerit-o cu armele de la familia Bánfi, care a refuzat să dea curs mandatului regal de a o preda vecinului de la răsărit de Carpați. Desigur, nunta dintre coconul domnesc Alexandru și Maria, fiica baronului maramureșean Bartolomeu Dragffy, urmaș direct al lui Dragoș Vodă, descălecătorul Moldovei, a avut menirea de a strânge relațiile moldo–ungare.

Protestul vehement al regelui Cazimir IV pe lângă papa Inocențiu VIII față de noua situație din Moldova, trimis la Sfântul Scaun în 26 iulie 1489, a rămas fără nici o urmare, după cum arătam mai sus existând indicii că însuși papa l-ar fi eliberat pe voievodul Moldovei de jurământul de credință prestat regelui polon. Întrucât Cazimir IV protestează împotriva lui Ștefan cel Mare fără să menționeze numele lui Matia Corvinul, este limpede că inițiativa sustragerii de la jurământul prestat i-a aparținut voievodului Moldovei. Papa Inocențiu VIII a consimțit la noua alianță moldo–ungară în contextul unor noi planuri de cruciadă, în cadrul cărora Regatul Sfântului Ștefan juca un rol esențial.

Schimbarea domniei în Regatul Ungariei din anul 1490 nu a afectat în nici un fel relațiile diplomatice și politice moldo–ungare, regele Vladislav II al Ungariei confirmându-i lui Ștefan cel Mare stăpânirea asupra Ciceului și a Cetății de Baltă, împreună cu domeniile lor, într-o diplomă de *nova donatio*, prin intermediul căreia îi acorda și dreptul de a lăsa cele două cetăți ca moștenire urmașilor săi (1492). Astfel, în ultimul deceniu al secolului al XV-lea, Moldova a rămas în sfera de hegemonie a Regatului Ungariei, iar la momentul congresului jagiellon de la Levoča Ștefan cel Mare era unul dintre principalii vasali ai regelui Vladislav II. Nu e de mirare că acesta din urmă a dezavuat planul lui Jan Olbracht de a-l lichida pe domnul de la Suceava.

Conectat la marea politică a epocii, Ștefan Vodă al Moldovei a fost întotdeauna vigilent, atât spre vest, cât și spre est. În timpul campaniei lui Baiazid II împotriva Chiliei și a Cetății Albe, în vara anului 1484, Ștefan cel Mare a luat legătura cu hanul Murtaza, un pretendent la tronul Hoardei Mari de pe Volga și la moștenirea lui Ginghis Han. Astfel, prințul tătar a amenințat Hanatul Crimeii timp de doi ani, împiedicându-l pe Mengli Ghirai să întreprindă acțiuni ostile împotriva domnului Moldovei, care încerca prin diplomație și puterea armelor să recupereze cetățile pontice. În 1485, flota lui Baiazid II a reușit să-l învingă și să-l captureze pe Murtaza Han, care a fost întemnițat la Caffa, fiind așezat ulterior cu hoarda sa în apropierea Chiliei și a Cetății Albe. Abia acordul moldo–otoman din 1486 l-a determinat pe sultanul Baiazid să-l îndepărteze pe incomodul Murtaza de la hotarele Moldovei, mai ales că avea nevoie de pace la hotarele nordice pentru a se putea concentra asupra conflictului cu mamelucii egipteni. Hanul Murtaza și loialiștii săi s-au retras pentru totdeauna în interiorul stepelor nord-pontice.

Pacea moldo–otomană din 1486 a deschis noi perspective și oportunități pentru voievodul Moldovei. Deja în 1489, Ștefan cel Mare a luat legătura cu Mengli Ghirai, hanul Hoardei din Crimeea, pentru încheierea unui tratat de pace și alianță după principiul dreptului islamic *dosta dost ve düşmana düşman*. Apropierea față de suveranul ghiraid este demonstrată de neu-

tralitatea menținută de domnul Moldovei în timpul conflictelor polono–tătare din perioada 1487–1491. În cele din urmă, la 1492, Ștefan cel Mare a încheiat un tratat de alianță cu Mengli Ghirai, dar de pe poziții puternice, refuzând să-i acorde ajutorul militar solicitat împotriva Hoardei Mari de pe Volga și libera trecere a călăreților tătari peste teritoriul Moldovei în drumul lor spre Regatul Poloniei.

Încet-încet, Moldova s-a integrat într-un sistem de alianțe compus din Ungaria, Țara Românească, Imperiul Otoman și Hanatul Crimeii, îndreptat împotriva Uniunii Polono-Lituaniene. Până și aceasta din urmă s-a fragmentat politic după moartea lui Cazimir IV, în 1492, după cum am mai arătat. Dacă Jan Olbracht, regele Poloniei, avea o atitudine ostilă, vehementă, împotriva lui Ștefan cel Mare, Alexandru Jagiello, ducele Lituaniei, s-a arătat deschis la tratative cu domnul de la Suceava. Imediat după preluarea puterii la Vilnius, Alexandru Jagiello l-a informat pe Ștefan cel Mare despre preluarea ducatului lituanian, îndemnându-l să sisteze conflictele de la granița stăpânirilor lor. Fără întârziere, domnul Moldovei l-a felicitat pe ducele Lituaniei, dar nu a răspuns nimic concret în legătură cu rezolvarea conflictelor de graniță. În ciuda intenției de a încheia un tratat de pace și alianță moldo–lituanian asemănător celui încheiat între Vitold și Alexandru cel Bun, în vremurile de demult, tratativele dintre Suceava și Vilnius s-au prelungit până în 1496. Abia în acel an s-a încheiat un tratat între Ștefan cel Mare și Alexandru Jagiello, care prevedea pacea și buna vecinătate dintre Moldova și Lituania, precum și libera trecere a solilor și negustorilor prin cele două stăpâniri. Prin acest tratat, domnul Moldovei nu numai că a obținut neutralitatea ducelui Lituaniei în conflictul inevitabil cu Regatul Poloniei, ci și-a asigurat și legătura cu Marele Cnezat al Moscovei, cu care se afla în legături diplomatice încă din 1480.

După unele tratative preliminare în anii 1480–1482, Ștefan cel Mare a căsătorit-o pe fiica sa Elena cu Ivan Ivanovici, fiul cneazului Ivan III al Moscovei. Domnița a pornit spre mirele ei în 1482, ajungând la Moscova abia la sfârșitul aceluiași an.

Nunta a avut loc în ianuarie 1483, cuplul princiar având un copil, pe Dimitrie Ivanovici, în 1484. Această căsătorie a consolidat dinastia lui Ștefan cel Mare și i-a asigurat un aliat puternic în răsărit, care amenința necontenit Lituania jagiellonă. Se poate spune că disponibilitatea lui Alexandru Jagiello al Lituaniei pentru tratative cu Ștefan cel Mare s-a datorat tocmai alianței matrimoniale dintre domnul Moldovei și cneazul Moscovei. De curând au fost aduse în discuție unele indicii puternice ale unei alianțe moldo–moscovite, încheiată la sfârșitul anului 1491. Trebuie menționat însă faptul că războiul cneazului Ivan III împotriva ducelui Alexandru Jagiello al Lituaniei, din 1492–1494, a început și s-a desfășurat din interese politice și teritoriale proprii, independente de alianța moldo–moscovită. Totuși, ostilitatea Moscovei a fost unul dintre motivele amânării păcii dintre Ștefan cel Mare și Alexandru Jagiello. Vom vedea că, tocmai când lituanienii erau în plin război cu moscoviții, moldovenii și tătarii au atacat provinciile sudice și estice ale Lituaniei. De reținut că, pe termen mediu, amenințarea moscovită a ajutat indirect Moldova, Alexandru Jagiello fiind nevoit să se concentreze asupra vecinului incomod de la răsărit, evitând astfel implicarea directă în războiul purtat de fratele său Jan Olbracht împotriva lui Ștefan cel Mare, în anul 1497.

SPRE UN NOU RĂZBOI

Diplomația lui Ștefan cel Mare a fost dublată de o intensă activitate militară împotriva Regatului Polon. Raidurile cetei de tâlhari a lui Muha, începând cu 1488, nu au fost simple acțiuni de represalii, ci au făcut parte dintr-un plan strategic minuțios, pus în practică de voievodul Moldovei după reconfigurarea sistemului de alianțe la care aderase. Arătam mai sus că ceata de tătari, moldoveni și ruteni aflată în slujba domnului de la Suceava a jefuit și a distrus reședințele și moșiile nobililor ruteni, provocând dezordini sociale, ceea ce i-a determinat pe cronicarii

ruși să asocieze aceste acțiuni cu o răscoală țărănească de proporții. Astfel, a fost destabilizat sistemul economic și social al provinciilor din sud-estul Regatului Polon, fiind distrusă totodată rețeaua teritorială de fortificații reprezentată de reședințele nobiliare. Această tactică de gherilă a pregătit însă o intervenție militară majoră a voievodului moldovean.

În anul 1490, Ștefan cel Mare era aliat cu principalii suverani ai vremii sale: Matia Corvinul, Baiazid II, Mengli Ghirai și Vlad Călugărul. În același timp, se bucura și de atitudinea favorabilă a cneazului moscovit, Ivan III, cu care se pare că a încheiat un tratat de alianță în anul următor. Regatele și popoarele acestor suverani au încins un cerc de foc în jurul lui Cazimir IV, sub a cărui autoritate personală se aflau Regatul Polon și Ducatul Lituanian. Nici măcar moartea lui Matia Corvinul, în 6 aprilie 1490, nu a destabilizat acest sistem de alianțe, voievodul Moldovei rămânând fidel Coroanei Sfântului Ștefan, indiferent pe capul cui se afla aceasta. Arătam mai sus că prințul Jan Olbracht și-a manifestat pretenția la tronul Ungariei, acțiune pentru care a solicitat sprijinul lui Ștefan cel Mare. Deși l-a asigurat de o atitudine favorabilă în repetate rânduri, domnul Moldovei îl sprijinea în realitate pe Maximilian I, trecând de partea lui Vladislav II abia la sfârșitul anului, când pretendentul habsburg a ieșit (temporar) din competiția pentru tron. Ștefan cel Mare a fost nevoit să poarte o politică duplicitară pentru a evita perspectiva unei uniuni personale între Ungaria, Polonia și Lituania sub sceptrul lui Jan Olbracht, care ar fi înconjurat Moldova din trei părți în cazul decesului, altminteri previzibil, al bătrânului Cazimir IV.

La începutul verii, Ștefan cel Mare a socotit că sosise vremea să solicite ajutorul lui Baiazid II, conform obligației reciproce de a fi „prieten prietenului și dușman dușmanului" stabilite prin intermediul tratatului din 1486. Voievodul Moldovei pregătea o campanie pentru recuperarea Pocuției, ținut situat în voievodatul Rusia Roșie, la granița moldo-polonă. Domnii de la Suceava aveau drepturi asupra acestei provincii, ca urmare a unei datorii istorice contractate de regii Poloniei cu un secol

înainte. Concret, în 1388, Vladislav II Jagiello al Poloniei împrumutase de la Petru I al Moldovei 3.000 de ruble de argint, în schimbul cărora i-a zălogit cetatea Halici și ținutul aferent. La scurt timp și, probabil, în urma achitării unei părți a acestei datorii istorice, regii Poloniei au schimbat obiectul zălogirii, garantându-le domnilor Moldovei împrumutul restant cu provincia Pocuția, din voievodatul Rusia Roșie. Predată regalității polone și reprimită total sau parțial de voievozii moldoveni din prima jumătate a secolului al XV-lea, mult disputata provincie a fost pierdută în urma alianțelor matrimoniale încheiate de aceștia cu dinastia Jagiellonilor. Pentru recuperarea acestei provincii, Ștefan cel Mare a pregătit o oaste puternică, solicitând și ajutor militar din partea sultanului Baiazid II. Din păcate nu s-au păstrat izvoare care să reflecte desfășurarea tratativelor moldo–otomane din anul 1490, însă din evoluția ulterioară a evenimentelor se poate conchide fără echivoc că sultanul a încuviințat cererea domnului de la Suceava. Cel mai târziu în iulie 1490, oastea moldo–otomană era pregătită de luptă. În toamna aceluiași an, în Dieta polonă de la Piotrków, s-a vehiculat că efectivele otomane care au însoțit oastea Moldovei erau de 9.000 de oameni.

Ștefan cel Mare se pare că nu a participat personal la campanie, dar a împărțit oastea de invazie în mai multe coloane, care au atacat simultan punctele întărite din Rusia Roșie și din Podolia. Izvoarele păstrate nu relevă detalii în legătură cu desfășurarea efectivă a operațiunilor militare, ci doar rezultatele acestora. Comandanții de oaste ai voievodului moldovean au reușit să cucerească cetățile Halici și Śnyatin. Coloana otomană a atacat cetatea Colomeea, dar o oaste polonă a învins-o, provocând pierderi serioase în efectivele turcilor. Prizonierii turci aduși în fața Dietei de la Piotrków au recunoscut deschis că au acționat la cererea voievodului Moldovei. Acesta din urmă a negat cu vehemență realitatea, făcându-se a nu ști nimic despre atacul din vară. În orice caz, în luna august 1490, Ștefan cel Mare era în posesia provinciei Pocuția, despre care avea să

spună mai târziu: „Această țară [...] am luat-o cu sabia. Am luat această bucată de pământ, vreau să-mi rămână mie!"[1].

Atacul moldo-otoman asupra provinciilor sud-estice ale Regatului Polon s-a desfășurat în același timp cu acțiunea lui Maximilian I de Habsburg în vestul Ungariei și cu atacul trupelor moscovite ale cneazului Ivan III asupra granițelor estice ale Ducatului Lituanian. Această stare de fapt sugerează o coordonare a acțiunilor militare a celor trei parteneri strategici, cu scopul de a zădărnici intervenția prințului Jan Olbracht pentru ocuparea tronului Ungariei. Imediat după atacul trupelor moldo-otomane asupra teritoriilor polone, Cazimir IV a închis căile de acces ale solilor moldoveni spre Moscova și ale celor moscoviți spre Suceava, un argument în plus pentru coordonarea acțiunilor militare din vara anului 1490.

Ștefan cel Mare nu s-a mulțumit însă cu anexarea Pocuției, ci a continuat acțiunile de represalii împotriva teritoriilor polone din nordul Moldovei. Arătam mai sus că în 1491 l-a eliberat pe Muha, după un an de detenție în Cetatea Sucevei, pentru a-l trimite din nou împotriva Rusiei Roșii. Aminteam că unii cercetători îl consideră pe Muha același cu Andrei Barula, susținut de Ștefan cel Mare în același an pentru ocuparea tronului kievean. În opinia noastră, cele două personaje sunt diferite, primul fiind o simplă căpetenie de mercenari, iar cel de-al doilea un personaj de vază, care a suscitat interesul politic atât la curtea de la Suceava, cât și la Înalta Poartă.

Regatul medieval al Poloniei era, în termeni actuali, un stat federal compus din Polonia Mică, Polonia Mare, Prusia Regală (din 1453) și ducatele ereditare Mazovia și Kiev. În fruntea acestora din urmă se aflau dinastiile străvechi ale Piaștilor (în Mazovia) și Rurik-Olelkovici (în Kiev), care în secolele anterioare recunoscuseră suzeranitatea Coroanei Polone. În anul 1481, Mihail Olelkovici și Feodor Bielski, vărul său, au încercat să-l asasineze pe Cazimir IV al Poloniei, pentru a redobândi

1. Fragment tradus în română la Maria Magdalena Szekely, *Dixit waywoda*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, p. 106.

independența Cnezatului Kievean. Complotul a fost însă deconspirat, iar cneazul Mihail Olelkovici a fost prins și executat, în timp ce Feodor Bielski a scăpat la Moscova. Cnezatul Kievului a fost transformat în voievodat polon, în fruntea căruia regele Cazimir a numit un voievod din rândurile nobilimii loiale.

În 1491, la curtea din Suceava a apărut un personaj care își spunea Andrei Barula și care pretindea că este înrudit cu regele Cazimir IV. Unii istorici, la a căror părere se raliază și autorul acestor rânduri, îl identifică pe misteriosul personaj cu un membru al familiei Olelkovici de la Kiev, care a căutat sprijinul domnului moldovean pentru a-și recupera tronul strămoșesc. Cumva Andrei Barula a reușit să-l convingă pe Ștefan cel Mare de legitimitatea pretențiilor sale, astfel că domnul Moldovei l-a recomandat mai departe lui Mesih Pașa, beilerbeiul din Akkerman. Acesta din urmă, un renegat bizantin șiret, intrigant și, la nevoie, viteaz în luptă, care se bucura de mare trecere pe lângă sultanul Baiazid, l-a convins pe sultan să-i suplimenteze trupele de care dispunea cu câteva regimente de ieniceri, pentru a-l sprijini pe pretendentul recomandat de voievodul Moldovei să-și recupereze moștenirea paternă.

Cândva, în vara sau, mai degrabă, în toamna anului 1491, Andrei Barula a intrat în voievodatele Podolia și Rusia Roșie, în fruntea unei oști formate din câteva mii de turci, printre care și regimentele de ieniceri trimise de sultan. Planul urzit de Ștefan cel Mare și Mesih Pașa era de a instaura pe tronul kievean un cneaz tributar sultanului, cu ajutorul căruia să-l atace pe Cazimir IV. La această acțiune de amploare trebuiau să se alăture și tătarii crâmleni. Însă, în luna noiembrie a aceluiași an, oamenii de arme ai lui Mihail Buceacki, palatinul (voievodul) Podoliei, a înfrânt oastea otomană a lui Andrei Barula, capturându-l pe pretendent. Acesta din urmă a fost trimis la Cracovia, unde a fost întemnițat, murind în condiții necunoscute, un an mai târziu. Turcii, rămași fără conducător, s-au retras la Akkerman, mulțumiți cu prăzile capturate în timpul campaniei. Chiar dacă planul de a-l instaura pe Andrei Barula pe tronul kievean eșuase, Ștefan cel Mare a reușit prin

această operațiune să-l țină pe Cazimir IV într-o stare permanentă de nesiguranță. Regele polon a poruncit mobilizarea oștii, care în primele luni ale anului 1492 a stat sub steaguri, pentru apărarea regatului împotriva moldovenilor, turcilor și tătarilor. Bătrânul rege a murit în 7 iunie 1492, lăsându-l pe Jan Olbracht rege al Poloniei și pe Alexandru Jagiello duce al Lituaniei.

In anul 1492, relațiile lui Ștefan cel Mare cu Baiazid II și Mengli Ghirai erau excelente. Chiar în acel an fusese încheiată pacea dintre domnul de la Suceava și hanul crâmlean, alături de care a continuat acțiunile ostile împotriva Uniunii Polono-Lituaniene. Fără alte detalii, izvoarele vremii menționează că Ștefan cel Mare l-a trimis de două ori pe fiul său Alexandru în fruntea oștilor moldovenești să atace Regatul Polon. Coconul domnesc, care între timp devenise un comandant militar cu experiență (după ce debutase în războiul antiotoman din 1476), a atacat prima dată voievodatul Podolia, apoi a intrat cu oastea în Rusia Roșie, ajungând până la Liov. Deși nu au fost cucerite alte teritorii sau cetăți, aceste campanii de represalii au avut menirea de a-l demoraliza pe Jan Olbracht, noul rege al Poloniei. Mai mult, Ștefan Vodă al Moldovei a permis unei cete de turci să traverseze Moldova, pentru a ataca ținuturile de margine ale Poloniei. În iarna anilor 1492–1493, tătarii crâmleni au atacat ținuturile din jurul orașelor Cernihov și Putivl, în ducatul Lituaniei.

În anul 1493, Alexandru Jagiello, ducele Lituaniei, a ripostat la atacurile tătare și a trimis oastea lituaniană în frunte cu hatmanul Bogdan Glinski și cu pretendentul ghiraid Özdemir să cucerească și să distrugă cetatea lui Mengli Ghirai, Tjahin. Răzbunarea tătară nu s-a lăsat mult timp așteptată: în 1494, tătarii crâmleni au atacat din nou Lituania, învingându-i pe lituanieni la Višnovec, în Volînia. Pentru supravegherea mișcărilor militare ale lituanienilor, Mengli Ghirai a poruncit construcția cetății Djankerman (Oceakov), pe Nipru. În timp ce tătarii cutreierau în lung și-n lat răsăritul Lituaniei, moldovenii au cucerit Bracław, pe râul Bug, înrobind populația și ducând-o

cu forța în Moldova. Un atac al *gaziilor* lui Mesih Pașa de la Akkerman asupra Poloniei, anunțat de Mengli Ghirai lui Ivan III, nu a mai avut loc, cel mai probabil datorită înțelegerii politice survenită între Jan Olbracht și Baiazid II.

Atacurile moldovenești și tătare asupra Lituaniei au avut loc concomitent cu războiul lituano–moscovit. Deja în septembrie 1492, Mengli Ghirai îl anunța pe Ivan III, cu care era aliat de peste un deceniu, că a elaborat cu domnul de la Suceava și cu Înalta Poartă un plan strategic care prevedea o acțiune militară de amploare, la care să participe simultan moldovenii, turcii și tătarii, însă cei trei aliați nu s-au putut coordona. Astfel, ei au lansat separat o serie de campanii militare împotriva Lituaniei, care, deși au fost dese, nu au fost de mari proporții. Cu toate astea, evenimentele militare din Lituania, în intervalul 1492–1494, au demonstrat funcționalitatea alianței dintre Ștefan cel Mare, Mengli Ghirai și Ivan III.

Bătrânul nobil rutean întâlnit de cavalerii teutoni la o curte nobiliară din apropierea Haliciului, în vara anului 1497, a cărui relatare de istorie recentă a fost înregistrată de Liborius Nacker, era de părere că „după moartea lui [Cazimir IV], acest rege [Ioan Albert] a tărăgănat [lucrurile] cinci ani", până când a pornit în campanie împotriva lui Ștefan cel Mare. Fără îndoială că raidurile tâlharilor lui Muha (1488–1491), cucerirea Pocuției de către moldoveni (1490), acțiunea lui Andrei Barula (1491), atacurile moldovenilor conduși de Alexandru *sin* Ștefan Vodă și repetatele incursiuni moldovenești, otomane și tătare (1492–1494) au reprezentat pentru Jan Olbracht destule *casus belli* împotriva lui Ștefan cel Mare. Dar înainte de a-și lua revanșa noul rege al Poloniei a fost nevoit să-și consolideze domnia, atât în plan intern, cât și în plan extern. De asemenea, pentru a-și putea regrupa forțele armate, împrăștiate în urma confruntărilor repetate cu moldovenii, turcii și tătarii, Jan Olbracht a avut nevoie de liniște și din partea Înaltei Porți, fie și numai temporar, de aceea i-a cerut lui Baiazid II încă din 1492 reînnoirea păcii polono–otomane încheiate de înaintașul său în 1489. Cu toate astea, o nouă pace între Regatul Polon și

Imperiul Otoman a fost încheiată abia în 1494, exact la timp pentru a opri o invazie de proporție a achingiilor lui Mesih Pașa de la Akkerman. Sultanul Baiazid, care a primit din partea lui Jan Olbracht 14.000 de zloți (monede de aur), le-a interzis lui Ștefan cel Mare și lui Mengli Ghirai să mai atace Regatul Polon, dar i-a permis hanului tătar să atace în voie Lituania. O pace între Alexandru Jagiello, Ștefan cel Mare și Mengli Ghirai a fost încheiată însă abia în anul 1496.

În tot acest timp, Jan Olbracht nu a renunțat nici o clipă la ideea de a-l lichida pe Ștefan cel Mare, după cum reiese din planul său strategic îndreptat atât împotriva turcilor, cât și a moldovenilor, expus fraților jagielloni în cadrul congresului de la Levoča, în aprilie 1494. Am văzut însă că atitudinea rezervată a lui Vladislav II față de acest plan l-a determinat pe craiescul său frate din Polonia să amâne acțiunea încă o vreme. Doar Alexandru Jagiello, ale cărui ținuturi erau devastate în permanență de moldoveni, turci, tătari și moscoviți a fost pentru punerea în aplicare a strategiei lui Jan Olbracht. La sfârșitul anului 1495, ducele Lituaniei îi scria regelui Poloniei despre necesitatea recuperării Chiliei și a Cetății Albe din mâinile otomanilor.

Din primăvara anului 1496, Jan Olbracht le-a impus supușilor săi, nobili și nenobili, taxe speciale pentru un război menit să apere regatul și întreaga Creștinătate de amenințarea otomană. De asemenea, Coroana Polonă a impus o taxă specială și clerului, care trebuia să cedeze „voluntar" 25% din veniturile proprii pentru apărarea regatului împotriva turcilor și a tătarilor. Cardinalul Frederick Jagiello s-a implicat personal în ridicarea corectă a acestei taxe. După ce a asigurat baza economică a viitoarei întreprinderi militare, în noiembrie 1496, Jan Olbracht s-a întrunit cu Alexandru Jagiello la Parczew, în apropierea graniței lituaniene, pentru a discuta ultimele detalii strategice ale viitoarei campanii. Cei doi frați jagielloni au rămas împreună până la Crăciun, când au stabilit ca Jan Olbracht să intre cu oastea Poloniei în Moldova dinspre nord, iar Alexandru Jagiello și lituanienii să vină dinspre nord-vest, pe la Bracław, și să treacă Nistrul pe la Soroca. Oficial, Jan Olbracht și-a menținut planul

strategic expus la Levoča, doi ani mai devreme, care avea două variante, și fiecare dintre acestea câte trei etape de desfășurare. Potrivit primei variante, oștile polono-lituaniene ar fi trebuit să treacă în Moldova și, dacă domnul acestei țări le era favorabil, să facă joncțiunea cu moldovenii și să pornească împotriva otomanilor de la Chilia și Cetatea Albă. Cea de-a doua variantă avea în vedere o eventuală atitudine ostilă a domnului de la Suceava, ceea ce implica o schimbare de strategie: oștile polono-lituaniene ar fi trebuit să treacă în Moldova, să-l înlăture pe domnul acestei țări, și abia după aceea să pornească împotriva otomanilor de la Chilia și Cetatea Albă. Pe scurt, Ștefan cel Mare avea să fie lichidat dacă nu se alătura oștile polono-lituaniene care aveau misiunea de a recupera cetățile pontice din mâinile turcilor.

Probabil că Jan Olbracht s-a gândit din capul locului să-l lichideze pe Ștefan cel Mare, pe de-o parte pentru a răzbuna distrugerile și jafurile pricinuite de acesta și de aliații săi turci și tătari în anii anteriori, pe de altă parte pentru a ocupa o dată pentru totdeauna provincia de la est de Carpați, care urma să fie acordată lui Sigismund Jagiello. Alexandru Jagiello era complice la planul secret al crăiescului său frate, după cum demonstrează răspunsul dat Dietei lituaniene în legătură cu obiectivele viitoarei expediții militare: „Aș arunca și cămașa de pe mine în foc dacă ea mi-ar destăinui gândurile“[1]. Se vede că nici una dintre părți nu a luat în serios pacea moldo–lituaniană, încheiată în același an...

În timp ce frații jagielloni erau încă întruniți la Parczew, i-au trimis sultanului un sol cu ultimatumul de a preda fără luptă Chilia și Cetatea Albă. Solul polon a ajuns la Constantinopol în ianuarie 1497, dar răspunsul lui Baiazid II a fost fără echivoc: otomanii se pregătesc de ofensivă, cu atât mai mult cu cât armistițiul încheiat în 1489 și înnoit în 1494 era pe cale de a expira. În sfârșit, în primăvara anului 1497, sorții au fost favorabili pentru mult așteptata expediție militară. Regele Jan Olbracht a avut în sfârșit prilejul să dea porunca: „La arme!“

1. Ioan Ursu, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925, pp. 229–230.

IV

„LA ARME!" OȘTILE COMBATANTE ÎN RĂZBOIUL MOLDO-POLON DIN 1497

In toamna anului 1497 s-au confruntat două mari sisteme de alianță: Uniunea Polono-Lituaniană și vasalii ei – ducatul Mazoviei și Ordinul Teuton, pe de-o parte, și Moldova, cu aliații ei din Regatul Ungariei, Țara Românească, Imperiul Otoman și Hanatul Crimeii, pe de altă parte. În ciuda proporțiilor epice ale acestui conflict militar dintre Jan Olbracht și Ștefan cel Mare, izvoarele istorice păstrate sunt destul de sărace în informații despre oștile combatante. De fapt, ele abia permit stabilirea succesiunii și a unei cronologii relative a evenimentelor, cu foarte puține detalii în legătură cu componența, organizarea, armamentul și dotarea oștilor, respectiv cu rolul concret al diferitelor arme și detașamente în anumite etape ale campaniei. Astfel, pentru înțelegerea și contextualizarea acestor informații disparate, este nevoie de o expunere generală despre organizarea militară a principalilor actori politici care au participat la evenimentele militare care s-au desfășurat pe teritoriul Moldovei și în împrejurimile ei, în a doua jumătate a anului 1497.

OASTEA „CRUCIATĂ" A LUI JAN OLBRACHT

În primăvara anului 1497, Jan Olbracht a decretat mobilizarea generală a întregii Coroane Polone. Au fost chemate la arme nu numai detașamentele personale ale regelui, ci și nobilimea (șleahta) din voievodatele Polonia Mică (Małopolska), Polonia Mare (Wielkopolska) și Rusia Roșie (Ruthenia). De asemenea, regele i-a convocat sub steaguri și pe vasalii săi, Conrad IV al Mazoviei și pe Johann von Tiefen, marele maestru al Ordinului Teuton. O astfel de mobilizare nu mai avusese loc din anul 1474, când forțele armate ale lui Cazimir IV luptaseră cu cele ale lui Matia Corvinul pentru Coroana Boemiei. Acum, în 1497, Jan Olbracht le-a poruncit tuturor să se prezinte înarmați, echipați și pregătiți de luptă la Liov, orașul principal al voievodatului Rusia Roșie, în luna mai a aceluiași an.

Contingentul lui Jan Olbracht era format în primul rând din cavalerii și slujitorii de curte. Pe lângă aceștia, regele a angajat la Cracovia un corp de 5.000 de mercenari, format din 3.000 de călăreți și 2.000 de pedestrași, folosind banii strânși de pe urma taxelor speciale, impuse supușilor săi în anul 1496. Cu acest corp expediționar, Jan Olbracht a pornit de la Cracovia spre est, prin orașul Przemyśl, până la Liov.

Mercenarii își dovediseră eficacitatea în Războiul de 13 Ani contra Ordinului Teuton, între 1453 și 1466, și în apărarea provinciilor sud-estice ale Regatului Polon împotriva invadatorilor moldoveni, turci și tătari, în perioada 1487–1492. În acest interval, regalitatea chiar a instituit o taxă specială impusă nobilimii, în schimbul căreia aceasta din urmă a fost scutită de obligațiile militare tradiționale, pentru angajarea unei oști permanente de 2.000 de oameni, numită „forțele de apărare curentă", menită să respingă invadatorii orientali.

Totuși, în oastea strânsă de Jan Olbracht la 1497, efectivele de mercenari au fost relativ scăzute, grosul oștirii polone fiind format din nobilimea de țară chemată la arme. Astfel, forțele armate ale regelui erau mult inferioare din punct de vedere

calitativ armatelor celorlalți suverani ai Europei creștine, inclusiv celor ale Regatului Ungariei, care tocmai în acea vreme treceau printr-o adevărată revoluție militară, constând în înlocuirea nobilimii și a celorlalte categorii sociale cu obligații militare față de autoritatea centrală (dar care erau chemați la arme doar ocazional) cu contingente permanente de mercenari. Acestea din urmă le confereau suveranilor puterea de care aveau nevoie pentru a se impune în plan intern în fața propriei nobilimi, încă destul de puternică din punct de vedere politic și militar, fapt care a dus la centralizare și, astfel, la formarea statelor moderne.

Suveranii care dispuneau de armate permanente de mercenari se puteau impune și în plan extern, având necontenit sub arme profesioniști ai războiului, gata să lupte oricând, în orice circumstanțe, dacă își primeau solda. Monarhii care încă se bazau pe puterea armată a nobilimii se confruntau, în primul rând, cu opțiunile politice adesea contradictorii ale acesteia, dar și cu procesul greoi al mobilizării, cu înarmarea și echiparea necorespunzătoare, cu lipsa de experiență militară și cu moralul scăzut al trupelor.

Conform privilegiilor primite de la Vladislav II Jagiełło la Jedlno/Cracovia, în 1433, nobilimea polonă era scutită de a-l însoți pe rege în campanii care se desfășurau în afara hotarelor. În schimb, era obligată să dea curs chemării la arme dacă regele întreprindea o campanie defensivă în interiorul regatului. Potrivit acelorași privilegii, dacă regele Poloniei voia ca oastea nobiliară să-l însoțească în afara hotarelor țării, era obligat să-l angajeze pe fiecare nobil în parte în regim de mercenariat. Cu alte cuvinte, nobilii poloni și-au rezervat dreptul de a lupta în afara regatului doar contra cost.

Pentru campania din 1497, Jan Olbracht a apelat la o serie de tertipuri politice și propagandistice pentru a determina nobilimea polonă să-l însoțească în campania sa ofensivă. În primul rând, și-a reasigurat loialitatea nobilimii prin reconfirmarea privilegiilor acordate în 1493, în cadrul unei noi Diete generale (*sejm*) la Piotrków, în anul 1496. Apoi, în poruncile de

mobilizare și în alte epistole trimise periodic supușilor săi, regele a prezentat campania ca pe un război defensiv, oastea în curs de mobilizare având misiunea să apere fruntariile regatului și, totodată, întreaga Creștinătate împotriva amenințării otomane. Epistolele regale cuprindeau vești despre o imensă oaste turcească, însoțită de o flotă nenumărată, gata să intre în Moldova. Provincia de la est de Carpați era considerată un voievodat al Regatului Polon, în urma jurământului de credință prestat de Ștefan cel Mare lui Cazimir IV, la Colomeea, în 1485. Prin urmare, nobilii și ceilalți supuși erau îndemnați să vină cât mai repede cu putință sub steagurile regelui, pentru a apăra Regatul Polon (inclusiv Moldova) împotriva unei invazii otomane iminente. Pe de altă parte, regele îi amenința pe nobilii care aveau să se sustragă poruncii de mobilizare cu confiscarea tuturor bunurilor. Există documente care atestă confiscarea averilor unor vasali infideli, ceea ce dovedește seriozitatea poruncii regale.

Responsabili cu transmiterea poruncii de mobilizare și cu desfășurarea efectivă a acesteia din urmă erau voievozii, acreditați de rege în acest sens prin scrisori speciale. Astfel, voievozii trebuiau să supravegheze procesul greoi al mobilizării, fiind nevoiți totodată să inspecteze personal ținuturile voievodatelor lor, pentru a judeca mai ales cererile de scutire de oaste. Nobilimea avea obligația de a se prezenta sub steaguri călare, bine înarmată și echipată, exceptați fiind doar minorii, bătrânii și invalizii, care însă erau obligați să trimită unul sau mai mulți înlocuitori, în funcție de averea lor. De voie, de nevoie, nobilii mari și mici ai regatului s-au mobilizat pentru a participa la campania regelui, deși aceasta era foarte nepopulară în rândurile lor.

Încă din secolul al XIV-lea, în Regatul Polon s-au format așa-numitele herburi, sau clanuri heraldice, constituite în jurul unor familii nobiliare bogate și influente. O astfel de „familie" de magnați era slujită de membrii masculini ai unor familii nobiliare mai sărace, care se bucurau în schimb de protecția și magnanimitatea familiei dominante, concretizată în hrană,

veșminte, echipament militar, arme sau bani. Deși uneori magnații își răsplăteau slujitorii nobili chiar și cu danii de pământ, acestea erau concedate doar cu titlu viager, iar stăpânirea lor depindea exclusiv de buna relație a beneficiarului ca individ cu familia dominantă de care aparținea. Astfel, în Regatul Polon nu s-a instituit un sistem feudal de tip occidental, la care se raporta constant istoriografia mai veche, sistem în care seniorii le acordau vasalilor lor feude cu drept ereditar, în schimbul slujbei militare.

În semn de apartenență la același *herb*, elemente ale blazonului unei familii dominante se regăseau în blazoanele nobililor mici și mijlocii care o serveau. În cazul unor conflicte interne sau al unei mobilizări generale, marile familii de magnați dispuneau astfel de oști proprii, formate din membrii herburilor lor. La fel și în 1497, magnații Coroanei Polone s-au prezentat la arme în fruntea detașamentelor proprii, formate din cavalerie nobiliară. Nobilimea mică și mijlocie, adică membrii *șleahtei* care nu aparțineau unui clan nobiliar, era obligată să se prezinte la arme individual. Nobilii mai cu dare de mână, fie că slujeau într-un herb, fie că slujeau personal castelanului de ținut, aveau suite proprii, formate din slujitori nenobili de pe moșiile lor, care alcătuiau infanteria.

Atât herburile, cât și *șleahta* se adunau sub steagurile castelanului aflat în fruntea ținutului de care aparțineau. Odată formată, oastea unui ținut pornea spre tabăra regală de la Liov, independent de oștile ținuturilor învecinate din același voievodat sau din cele înconjurătoare. Un exemplu bun în acest sens este cel al contingentului din ținutul Dobra, situat în nord-vestul voievodatului Polonia Mare, care în 8 iulie 1497 era încă în plin marș spre Liov, deși contingentele celorlalte ținuturi ale aceluiași voievodat porniseră spre Moldova, odată cu oastea, cu aproape două săptămâni înainte (12 zile). La data menționată, oamenii de arme din Dobra s-au întâlnit cu oastea Ordinului Teuton, aflată și ea în marș spre tabăra regală, în orașul rutean Belz, unde s-au încăierat din cauza unor glume ostășești. Cele două contigente au ajuns la Liov aproape în același

timp, în 13 iulie, așadar la 17 zile după ridicarea taberei regale. Nu numai oștenii din Dobra și cavalerii teutoni au ajuns cu întârziere la locul stabilit de rege, ci și contingentul mazovian, asupra căruia vom reveni mai jos.

În cele din urmă, sub steagurile regelui s-a adunat o oaste uriașă pentru acea epocă, cu efective totale estimate la 40.000 de oameni, unii autori vehiculând chiar efective nerealiste de 80.000 de oameni. Din păcate, nu se poate stabili proporția exactă dintre cavalerie și infanterie, dar izvoarele păstrate indică faptul că predomina cea dintâi, ca de altfel în toate oștile din centrul și estul Europei, care se confruntau de secole cu nenumărații călăreți ai stepelor.

Arătam mai sus că Jan Olbracht a angajat în regim de mercenariat 3.000 de călăreți și 2.000 de pedestrași. În ceea ce îi privește pe călăreții mercenari ai regelui, aceștia erau organizați în așa-numitele „lănci", formate dintr-un catafractar și 2–4 arbaletieri sau arcași călări. Catafractarii purtau armuri complete (din plăci de oțel), cască închisă (cu vizieră) și scut. Ca arme ofensive foloseau lancea lungă, spada (pe care o purtau la brâu ca simbol al statutului lor nobil), pumnalul, dar și o serie de arme de mână, cum ar fi buzdugane, securi și ciocane de luptă. Catafractarii călăreau pe cai de talie grea, echipați cu apărători de oțel pentru cap, piept și spate. După cum arătam mai sus, „lancea" fiecărui călăreț greu era alcătuită din 2–4 călăreți ușori. Unii dintre ei aveau echipament defensiv ușor, format dintr-o platoșă, cămașă de zale sau brigantă (tunică ostășească) din piele groasă sau material textil matlasat, și cască de oțel. Unii purtau și scuturi de diferite forme (triunghiular, „cu aripă", rotund). Ca armament foloseau în lupta la depărtare arbaleta sau arcul, iar în lupta la apropiere spadă sau sabie și o serie de arme de lovit și tăiat, cum ar fi buzduganele și securile.

Din a doua jumătate a secolului al XV-lea, regii Poloniei au început să angajeze ca mercenari husari unguri și sârbi, a căror eficacitate au constatat-o în timpul războaielor cu Matia Corvinul pentru Coroana Boemiei. Husarii constituiau o splen-

dată cavalerie ușoară, fără echipament defensiv sau, cel mult, cu echipament defensiv ușor – platoșe, zale sau brigante –, și căști de fier de tip oriental, numite *șișak*. Ca echipament defensiv, majoritatea husarilor purtau scut „cu aripă", un scut de formă rectangulară cu colțul din stânga sus alungit, pentru protecția umărului și a capului. Ca armament ofensiv purtau o lance lungă împodobită cu steguleț sau flamură, spadă dreaptă sau, mai adesea, sabie curbă, dar și buzdugane, securi și ciocane de luptă. Unii dintre husari purtau la șaua calului arc cu săgeți în aceeași teacă, numită *goryth*. Caii lor erau de obicei ușori și iuți, din rase orientale. Specific pentru acești luptători era însă costumul extravagant, cu elemente apusene și orientale în același timp. Pe cap purtau pălării înalte de fetru, de formă cilindrică și cu boruri scurte, ca jobenurile de mai târziu, întărite și împodobite cu benzi metalice cu suport pentru panașe bogate. Unii purtau calpace tătărești împodobite cu aripi de șoim sau vultur. La fel de spectaculoase erau tunicile croite din materiale scumpe, viu colorate, cu bumbi din metale prețioase, împodobite pe piept și pe mâneci cu găitane aurii sau argintii. Iarna, purtau peste tunică un suman îmblănit, de asemenea împodobit cu găitane, sau chiar blănuri de fiare sălbatice, urși, lupi, lei sau tigri. Husarii purtau cizme din piele groasă, înalte până la genunchi și prevăzute cu pinteni. Șaua și scutul erau împodobite cu aripi de șoim sau de vultur, după moda călăreților otomani de la granițele europene ale imperiului, numiți *delii*. În deceniile următoare, polonii au adoptat moda extravagantă a husarilor, dar au menținut și o parte din echipamentul defensiv (cuirasa, casca de oțel), alcătuind faimoasele regimente de husari înaripați. Din păcate, izvoarele păstrate nu permit stabilirea proporției dintre catafractari și husari în rândurile călăreților mercenari angajați de Jan Olbracht, în 1497.

În ceea ce-i privește pe mercenarii pedeștri ai regelui, aceștia erau înarmați și echipați după model husit. Ca echipament defensiv, unii purtau platoșe și căști de oțel, alții aveau doar brigante sau gambesoane (cămeșoaie) din material textil matlasat,

și șepci ostășești. În proporție de 80%, pedestrașii mercenari erau înarmați cu arbalete și puști, pentru lupta la depărtare, și spade, săbii, securi și pumnale pentru lupta de aproape. Ei erau însoțiți de purtători de paveze înalte, în spatele cărora își armau arbaletele sau își încărcau puștile. În mod concret, o unitate („roată") de 500 de pedestrași era formată din 400 de arbaletieri și pușcași, 80 de purtători de paveze și 20 de stegari.

În ceea ce-i privește pe nobilii chemați la arme, aceștia formau o oaste de cavalerie cu armament și echipament foarte variat, în funcție de capacitățile economice ale fiecăruia. Regele le-a poruncit nobililor să se prezinte în tabăra regală de la Liov „bine prevăzuți cu arme și cu cai buni", așadar, nu a existat o reglementare clară în legătură cu armamentul și echipamentul nobilimii. Desigur, magnații, mai ales cei din Polonia Mică, au echipat și înarmat o parte a nobililor din herburile lor după modelul catafractarilor mercenari. Astfel, o bună parte din nobili alcătuiau detașamente de cavalerie grea, echipată cu armuri complete, căști de oțel și scuturi. Ca arme ofensive purtau, desigur, lănci, spade și săbii, precum și obișnuitele arme de lovit, tăiat și zdrobit (buzdugane, topoare). Spre deosebire de cavaleria nobiliară din Ungaria, catafractarii poloni călăreau pe cai grei, împlătoșați. Alți membri ai clanurilor heraldice aveau echipament ușor, platoșă și cască de oțel, luptând călare cu scut și spadă. Cei mai mulți însă alcătuiau cavaleria ușoară, fără echipament defensiv, purtând eventual scut, fiind înarmați cu arbalete și arcuri pentru lupta la depărtare, lănci, spade și săbii pentru lupta de aproape.

Foarte probabil că și șleahticii mai cu dare de mână erau echipați și înarmați cu echipament greu, după modelul catafractarilor, însă marea majoritate a nobilimii din oastea adunată de Jan Olbracht în 1497 avea echipament și armament ușor. Arbaletierii călări, dotați eventual cu platoșă, cască și scut și înarmați cu spadă sau sabie pentru lupta la apropiere, constituiau detașamentele mai bine înarmate. Cei mai mulți dintre nobili, mai ales cei care serveau individual, fără slujitori, luptau călare, dar fără echipament defensiv, fiind înarmați

după model oriental, cu arc și săgeți pentru lupta la depărtare, respectiv cu lance și sabie pentru lupta de aproape. În unele cazuri, acești călăreți purtau și scut. Trebuie subliniat că până la sfârșitul secolului al XV-lea, o parte din nobilimea polonă adoptase și adaptase deja echipamentul, armamentul și moda husarilor unguri. Acești lăncieri călări, care la nevoie puteau folosi și arcul, erau foarte iuți și capabili de manevre rapide, fiind perfect adaptați la luptele cu turcii și tătarii.

În ceea ce îi privește pe pedestrașii din anturajele nobililor care serveau într-un herb sau individual, aceștia erau echipați și înarmați după model husit, întocmai ca pedestrașii mercenari ai regelui. Spre deosebire de aceștia din urmă, slujitorii pedeștri ai nobililor nu erau nici pe departe atât de uniform echipați și înarmați. Dacă unii dintre ei aveau echipament defensiv, echipamentul lor ofensiv era foarte variat. Arbaletierii purtau pentru lupta la apropiere spadă și pumnal, la fel ca pedestrașii înarmați cu lănci și paveze. Nu în ultimul rând, unii dintre slujitorii pedeștri ai nobilimii luptau simplu, cu scut și spadă, având ca armă de rezervă un pumnal sau o armă de lovit, tăiat sau zdrobit (buzdugan, topor). În orice caz, infanteria era în minoritate în marea de cavalerie care alcătuia oastea polonă în 1497.

Dispunând de fonduri suficiente, Jan Olbracht a avut grijă să-și doteze oastea cu o artilerie formidabilă. Contemporanii vorbeau că regele avea circa 200 de guri de foc, dintre care două tunuri imense, unul tras de 40, altul tras de 50 de perechi de cai. Artileria regală era formată din bombarde și mortiere pentru asediu, precum și treascuri cu țeavă lungă și săcălușe cu țeavă scurtă pentru lupta în câmp deschis. Aceste piese de artilerie erau însoțite de tunari, care în Evul Mediu nu erau socotiți printre militari, ci printre meșteșugari (artizani). Tunurile încă nu aveau afet mobil, ele fiind cărate pe care de transport și instalate în baterie fixă la destinație. Ghiulelele, pulberea și materialele necesare pentru aceste tunuri erau transportate separat, pe alte care. Această puternică artilerie demonstrează că regele Jan Olbracht chiar intenționa să recupereze Chilia și

Cetatea Albă din mâinile turcilor, chiar dacă înainte ar fi fost nevoit să facă un scurt popas în Moldova, pentru a-l lichida pe Ștefan cel Mare.

Mai trebuie menționate cele peste 10.000 de care de transport, pe care se aflau alimentele, munițiile, armamentul și, în general, calabalâcul imensei oști polone. Aceleași care transportau și corturile, întinse ori de câte ori oastea făcea popas peste noapte. În caz de nevoie, carele erau legate între ele cu lanțuri, formând o fortificație de tip husit, un *wagenburg* – această tactică a fost perfectată în Uniunea Polono-Lituaniană abia câteva decenii mai târziu, de către hatmanul Jan Tarnowski (cel care l-a învins pe Petru Rareș la Obertyn, în 1531, tocmai pentru că a utilizat tactica cu *wagenburg*).

Nu în ultimul rând, trebuie menționată muzica militară care însoțea oastea regală. Întrucât predomina cavaleria, care se deplasa mult mai rapid decât infanteria, muzicienii erau și ei călare. Toboșarii aveau la dispoziție una sau mai multe perechi de tobe atașate de ambele părți ale șeii, în care băteau cu bețe sau cu palma. Pe lângă toboșari, erau fluierari și trompetiși, cu instrumente de suflat din alamă, folosite pentru stabilirea ritmului de marș, dar și pentru transmiterea unor semnale militare. Muzicienii erau îmbrăcați în veșminte extravagante, viu colorate, și purtau pălării după ultima modă, împodobite cu panașe bogate. Astfel, cavaleria regelui se deplasa în ritmul unor marșuri militare cunoscute, acompaniate uneori de versuri cântate de cei care le cunoșteau. Capela militară era atât un instrument de prestigiu, cât și un mijloc prin care era menținut moralul trupelor.

Deși oastea recrutată de regele Jan Olbracht în 1497 era numeroasă și destul de bine echipată și înarmată, ea avea totuși o mare slăbiciune: era formată din neprofesioniști. Arătam mai sus că grosul oștii era format din nobilimea Coroanei Polone, care nu mai fusese chemată la arme din 1474. Mulți dintre participanții la campania din 1497 nici nu erau născuți la ultima mobilizare generală, prin urmare erau nedeprinși cu mânuirea armelor și cu disciplina militară. De asemenea, moralul nobililor

polini era scăzut, deoarece fuseseră obligați și constrânși să participe pe propria cheltuială la o campanie total nepopulară în rândurile lor. Lipsa de experiență și disciplină militară, precum și moralul scăzut al trupelor au fost marile neajunsuri ale trupelor lui Jan Olbracht în timpul campaniei din 1497.

OȘTILE PIERDUTE: MAZOVIENII ȘI LITUANIENII

Arătam la începutul subcapitolului anterior că în primăvara anului 1497 Jan Olbracht i-a convocat la arme și pe vasalii săi, Conrad III, ducele Mazoviei, și Johann von Tiefen, marele maestru al Ordinului Teuton. Desigur, sprijinul principal trebuia să vină, conform planului strategic elaborat la sfârșitul anului precedent, din partea lui Alexandru Jagiello, ducele Lituaniei. Însă, dacă mobilizarea nobilimii era un procedeu complicat, greoi și de durată, venirea la arme a unor oști străine era cu atât mai anevoioasă. Unii au ajuns cu mare întârziere, alții nu au mai ajuns niciodată...

Mazovia era un ducat întemeiat în prima jumătate a secolului al XII-lea, sub autoritatea ereditară a Piaștilor, o ramură a familiei regale din Polonia. Până la mijlocul secolului al XIV-lea, ducii ereditari ai Mazoviei au jonglat între Boemia și Polonia, până când, în anii 1352–1353, ducii Siemowit și Cazimir i-au jurat credință regelui Cazimir III Piastul (1333–1370) personal, nu Coroanei Polone. Ducii mazovieni i-au jurat credință și lui Ludovic de Anjou, rege al Ungariei (1342–1383) și al Poloniei (1370–1382), cu care au păstrat relații amicale. Relațiile dintre Piaștii mazovieni și Jagiellonii lituanieni s-au deteriorat ca urmare a drepturilor și pretențiilor celor dintâi asupra Coroanei Polone, preluate de către cei din urmă în 1386. Ducatul Mazoviei a fost mereu împărțit și răsîmpărțit între diferitele ramuri ale

dinastiei Piast, care în cursul secolului al XV-lea s-a înrudit în repetate rânduri cu rivalii Jagielloni. Ducii mazovieni nu au renunțat nici o clipă la pretențiile asupra tronului polon, în timp ce Jagiellonii considerau ducatul ca o provincie a regatului lor, în succesiunea căreia erau îndreptățiți să intervină. Arătam mai sus că, în 1492, tronul lui Cazimir IV a fost contestat de ducele Janusz II de Mazovia, îndreptățit la tron prin apartenența la dinastia Piast, și doar prezența de spirit a cardinalului Frederick Jagiello a făcut ca fratele său, Jan Olbracht, să ajungă pe tronul părintesc. Mai mult, în 1495, la moartea ducelui Janusz, Jan Olbracht a anexat ducatul mazovian Płock, în detrimentul lui Conrad III de Mazovia. Când s-a ajuns la o înțelegere între cei doi, în anul 1496, regele jagiellon i-a acordat ducelui piast părți ale moștenirii părintești, însă cu titlu viager. Abia Alexandru Jagiello, după ce a ajuns rege al Poloniei (1502) i-a returnat lui Conrad III stăpânirile ducelui Janusz II, cu drept ereditar. Prin urmare, relația dintre Coroana Polonă și Ducatul Mazoviei nu era amicală în 1497, ea putând fi caracterizată cel mult drept o neutralitate binevoitoare.

Ca să ajungă în tabăra regală de la Liov, oastea Ordinului Teuton a fost nevoită să traverseze Mazovia, de la nord la sud. Mergând de-a lungul Vistulei, mereu spre sud, teutonii au ajuns în 17 iunie 1497 la Varșovia, reședința ducelui Conrad III al Mazoviei. Potrivit mărturiei lui Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului Teuton, Johann von Tiefen și anturajul său au fost întâmpinați cu răceală de către ducele mazovian, care a invocat relațiile încordate dintre el și regele Poloniei. Deși teutonii au stat la Varșovia două zile, înainte să pornească mai departe spre Liov, în a doua decadă a lui iunie, Liborius Nacker nu înregistrează nici un fel de pregătiri militare ale ducelui Conrad în vederea îndeplinirii poruncii de mobilizare primite de la Jan Olbracht.

Deși regele jagiellon l-a scutit pe ducele mazovian de a se prezenta personal la oaste, acesta din urmă a îndeplinit porunca de mobilizare târziu și în lehamite. Spre sfârșitul verii a mobilizat o oaste de 600 de oameni, „al căror număr era de batjocură", potrivit contemporanilor. Izvoarele păstrate nu consemnează nici un fel de amănunt despre acești luptători, foarte probabil fiind nobili mazovieni mobilizați la porunca ducelui, echipați și înarmați ca omologii lor din voievodatele Coroanei Polone.

Conrad III le-a poruncit celor doi hatmani ai oștii mazoviene, Bernhardt și Drawschitz, să tragă de timp în momentul marșului, pentru a ajunge cât mai târziu în tabăra regală. Cei doi hatmani au îndeplinit cu sfințenie porunca ducelui, oastea lor, care mergea fără grabă în urma lui Jan Olbracht, aflându-se pe la începutul lunii septembrie abia lângă Lublin, la jumătatea drumului dintre Varșovia și Liov, unde au fost întâlniți în cale de un mic contingent teuton, demobilizat din corpul principal al armatei regale. Întâlnirea cu mazovienii și detaliile legate de întârzierea lor intenționată, poruncită de ducele Conrad din cauza relațiilor sale proaste cu Jan Olbracht, au fost consemnate de Liborius Nacker, secretatul general al Ordinului Teuton.

În cele din urmă, mazovienii au ajuns la granița moldo–polonă abia la sfârșitul lunii octombrie, când au fost interceptați și nimiciți de moldoveni, într-una dintre cele mai aprigi bătălii din războiul moldo–polon al anului 1497.

Mult mai receptiv s-a arătat însă Alexandru Jagiello al Lituaniei. Conform planului strategic elaborat de crăiescul său frate la sfârșitul anului precedent, ducele lituanian trebuia să-și mobilizeze toate forțele armate pentru a pătrunde în Moldova dinspre nord-est, prin Soroca, urmând să facă joncțiunea cu oastea regală pe teritoriul inamic.

În primele luni ale anului 1497, mult așteptatul semnal din partea lui Jan Olbracht a sosit, Alexandru Jagiello poruncind mobilizarea generală a nobilimii din Lituania, pentru a porni neîntârziat împotriva Moldovei. Deși ducele a refuzat cu

vehemență să dezvăluie adevăratul obiectiv al campaniei, nobilimea lituaniană a dat curs poruncii sale și s-a prezentat în armată și echipată de război la data și locul stabilite de suveran. Din păcate, nu există foarte multe amănunte despre mobilizarea trupelor lituaniene și nici despre compoziția, echipamentul și armamentul lor. În baza izvoarelor cu preponderență narative și a literaturii de specialitate, se poate schița o imagine de ansamblu a forțelor armate de care a dispus ducele Alexandru Jagiello, în 1497.

Membrii elitei politice și militare a vechilor lituanieni, înainte de încreștinarea din 1386, se numeau „boieri", adică luptători, după modelul Rusiei Kievene, ale cărei teritorii răsăritene au fost înglobate în Ducatul Lituanian în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Prin urmare, o bună parte din elita politică a ducatului era formată din boieri ruteni ortodocși. În 1387, o parte dintre boierii lituanieni, membri ai celor mai marcante familii, s-au convertit la catolicism odată cu Jagiello, devenit Vladislav II Jagiello al Poloniei și Lituaniei. Aceștia au primit o serie de privilegii care îi distingeau clar de boierii lituanieni care încă practicau riturile păgâne și de boierii ruteni ortodocși. În decembrie 1412, prin actul de la Horodło, 47 de familii de nobili și boieri lituanieni convertiți la catolicism, alese personal de ducele Vitold, au fost adoptate în mod simbolic de tot atâtea familii nobiliare din Coroana Polonă, primind totodată privilegiile și libertățile acesteia din urmă. Până la mijlocul secolului al XV-lea, privilegiile de la Horodło au fost extinse și asupra boierimii rutene ortodoxe, trasându-se o linie clară între boierime în sensul mai larg al cuvântului și slujitorii militari proveniți din oameni liberi, nenobili, colonizați în teritoriile de graniță, precum îndepărtata Samogitie, în nord.

Deși se bucura de același set de privilegii, situația economică a elitei politice și militare din Ducatul Lituanian era foarte variată. Marea nobilime era formată din membrii tuturor ramurilor și subramurilor celor 47 de familii nobiliare menționate nominal în actul de la Horodło. Unii dintre boierii mai avuți duceau un stil de viață apropiat de cel al marii nobilimi,

făcând parte din clasa denumită *şleahta* pe la sfârşitul secolului al XV-lea. Însă marea majoritate a boierilor aveau o situaţie economică precară, ducând un trai campestru, nu foarte diferit de cel al ţăranilor, unii dintre ei fiind nevoiţi chiar să-şi lucreze singuri pământurile, neavând ţărani iobagi. Această categorie mai largă era denumită, în aceeaşi perioadă, *boiarstvo*. Atât membrii şleahtei, cât şi cei ai clasei numite *boiarstvo*, aveau un lucru în comun: cu toţii erau obligaţi să se prezinte călare, înarmaţi şi echipaţi de luptă când erau chemaţi la arme de ducele lor.

Magnaţii catolici din Lituania aveau suite formate din slujitori nobili şi boieri, întocmai ca herburile din Coroana Polonă. Reglementările militare de la începutul secolului al XVI-lea arată că marea nobilime lituaniană era obligată să întreţină câte un călăreţ pentru fiecare zece unităţi fiscale, care corespundeau aproximativ cu zece familii de ţărani iobagi. Din aceleaşi documente reiese că unele mari familii de magnaţi, cum ar fi Radziwiłł sau Kęsgaila, aveau detaşamente proprii de peste 700 de călăreţi!

Pe de altă parte, marea majoritate a nobilimii, membrii clasei *boiarstvo*, care nu făceau parte dintr-un detaşament nobiliar, serveau personal, echipaţi după posibilităţile lor economice.

Este clar că o parte dintre slujitorii nobili ai familiilor de magnaţi erau înarmaţi şi echipaţi după modelul catafractarilor occidentali. Întocmai ca membrii herburilor polone, aceştia purtau armură completă (din plăci de oţel), cască închisă (cu vizieră) şi scut de diferite forme. Ca arme ofensive erau lancea obişnuită, spada şi diferite arme de lovit şi tăiat. Tot în rândul cavaleriei grele intrau şi boierii lituanieni şi ruteni cu echipament defensiv oriental, constând din cămăşi de zale, armuri din solzi de oţel (aplicaţi în şiruri suprapuse, pe o cămaşă din piele sau material textil) şi armuri lamelare (lamelele din oţel de diferite dimensiuni şi forme erau legate între ele cu nojiţe din piele), precum şi căşti orientale cu vârf ascuţit, prevăzute uneori cu apărători din zale sau plăci pentru obraz şi ceafă. Tot ca armament defensiv, aceşti călăreţi purtau scut rotund. Pentru lupta la depărtare, ei foloseau arcul cu săgeţi, iar pentru lupta de aproape, lancea, sabia şi buzduganul.

Marea majoritate a membrilor clasei *boiarstvo*, fie că făceau parte dintr-un detașament nobiliar, fie că serveau individual, erau cavalerie ușoară. Altminteri, este de notorietate că oastea lituaniană era formată în principal din cavalerie ușoară. Întocmai ca luptătorii ruși, acești boieri lituanieni și ruteni purtau gambesoane lungi până la genunchi, cu mâneci până la cot, croite din material textil matlasat, care îi apărau atât împotriva loviturilor date de inamici, cât și împotriva frigului năprasnic din nord. Pe cap purtau fie cască de oțel, fie calpace tătărești. Unii dintre călăreți purtau doar caftane și calpace tătărești. Tot la armamentul defensiv intră și scuturile rotunde pe care le utilizau. Pentru lupta la depărtare foloseau arcul cu săgeți, iar pentru lupta de aproape, sabia, buzduganul și securea de luptă.

Trebuie amintit și faptul că spre sfârșitul secolului al XV-lea, o parte dintre nobilii și boierii lituanieni au adoptat armele și moda husărească. Un pictor anonim care a participat la bătălia dintre oastea Uniunii Polono-Lituaniene și cea a Rusiei moscovite de la Orșa, din septembrie 1514 (așadar la scurt timp după campania din 1497), a pictat oștile combatante, și aproape întreaga cavalerie ușoară polono-lituaniană este prezentată cu armele, echipamentul și veșmintele extravagante ale husarilor. Se poate presupune astfel că cel puțin o parte din cavaleria nobiliară lituaniană din oastea strânsă de Alexandru Jagiello la 1497 adoptase deja moda, armele și stilul de luptă ale husarilor.

Începând cu secolul al XV-lea, marii duci ai Lituaniei dispuneau de un corp de luptători orientali de elită, format din urmașii prizonierilor de război tătari, originari din toate hoardele nord-pontice. Aceștia au primit pământuri și au fost sedentarizați pe teritoriile ducatului, în schimbul serviciului militar pe care îl datorau ducelui, ai cărui supuși direcți erau. Ca echipament distinctiv, acești călăreți tătari purtau caftane cu mâneci scurte până la coate, să poată manevra arcul, și căciuli ascuțite din pâslă, în forma unor bezele. Atât caftanele, cât și căciulile erau albe. Comandanții lor purtau ca însemn coifuri orientale ascuțite, înfășurate în turbane. Ca armă pentru lupta la depărtare foloseau

arcul compozit, ca toate popoarele stepei, iar pentru lupta de aproape, sabia curbă și, mai rar, lancea.

Din păcate, nu există informații în legătură cu efectivele oștii lituaniene din anul 1497, dar ele trebuie să fi fost impresionante, dat fiind faptul că vorbim de mobilizarea generală a forțelor armate ale întregului ducat (care în acea perioadă era cel mai întins stat din Europa răsăriteană, dar cu o densitate foarte scăzută a populației, fiind astfel foarte diferit din punct de vedere demografic de regatele occidentale). Izvoarele nu fac nici cea mai vagă referire la artileria care a însoțit oastea, carele de bagaje, corturile și toate celelalte accesorii inerente unei oști în campanie. Existența acestora poate fi doar bănuită.

Cert este că mobilizarea a avut loc, și Alexandru Jagiello a pornit în fruntea oștii lituaniene spre vest, pentru a face joncțiunea cu oastea Regatului Polon, aflată în marș spre Moldova. Urmând ruta stabilită, lituanienii au ajuns la orașul Bracław, pe Bug, care fusese cucerit și distrus de moldoveni trei ani mai devreme. Între timp, Ștefan cel Mare predase orașul lui Mengli Ghirai, aliatul său, la o dată și în circumstanțe necunoscute. În vara anului 1497, ducele Alexandru Jagiello i-a scris o epistolă cneazului Ivan III al Moscovei, în care i-a expus clar evenimentele: „Dacă am pornit apoi împotriva păgânilor, împotriva tătarilor, care au pricinuit pagube marginilor statului nostru. Dar îndată ce am mers la Breslov, dușmanul nostru fără a ne aștepta a plecat, și noi am recucerit (acest oraș) cu voia lui Dumnezeu și ne-am întors. Vom căuta și pe viitor pe inamicul nostru"[1].

Lituanienii au preluat orașul părăsit de garnizoana tătară prin luna iulie a anului 1497. În orice caz, la începutul lui august, vestea a ajuns la Halici, însă foarte distorsionată. În 5 august, starostele Stanislav de Chodcza, voievod al Rusiei Roșii, le comunica teutonilor, care campau lângă cetatea sa, „știrea adevărată" că „ducele Alexandru, marele principe al Lituaniei, a ucis și spulberat oastea tătarilor, XV M [= 15.000]. Pe împăratul lor

1. *Apud* Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504)*, Carpații, Madrid, 1970, pp. 276–277.

l-a rănit de moarte cu trei săgeți, acela în persoană a scăpat alături de vreo alți 30, [lituanienii] i-au cucerit un castel pe care îl ridicase la hotarul Podoliei". Trei zile mai târziu, în 8 august, marele maestru Johann von Tiefen le comunica autorităților din Prusia teutonică vestea despre victoria ducelui lituanian împotriva tătarilor. A doua zi, marele maestru a fost vizitat de starostele de Halici, care a lăudat din nou victoria ducelui Alexandru împotriva tătarilor, dar secretarul Liborius Nacker, care a consemnat toate acestea, comenta cu ironie: „Nu am priceput nimic despre ce s-a întâmplat cu adevărat" (*nihil inteleximus de veritate*)[1].

După această victorie modestă, nobilii și boierii lituanieni i-au cerut cu fermitate ducelui Alexandru să le dezvăluie adevăratele obiective ale campaniei. Refuzul vehement al acestuia de a le da un răspuns concret i-a determinat pe lituanieni să refuze la rândul lor continuarea campaniei. Nobilii și boierii pur și simplu nu au mai vrut să treacă Bugul, cu atât mai mult cu cât chiar în zilele acelea au sosit scrisori amenințătoare din partea cneazului Ivan III și a hanului Mengli Ghirai, aliații lui Ștefan cel Mare. Atât cneazul moscovit, cât și hanul crâmlean îl amenințau pe ducele Lituaniei cu invazia în cazul în care nu renunța la marșul împotriva Moldovei. Surse teutone chiar înregistrează mișcări suspecte ale moscoviților la granița cu Livonia, constând în concentrări masive de trupe și artilerie.

Lovindu-se de refuzul propriei nobilimi de a-l însoți mai departe, presat și de amenințările moscoviților și ale tătarilor crâmleni, Alexandru Jagiello a decis încheierea imediată a campaniei. Ducele a rămas pe loc pentru a supraveghea reconstrucția cetății distruse de moldoveni cu trei ani înainte, dar a trimis totuși un corp de 1.000 de călăreți lituanieni sub comanda lui Stanisław Piotrowicz Kiszka și a cneazului Simion Osiemiaczic în ajutorul oștii polone. Abia la sfârșitul lunii oc-

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, în fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1, p. 19, în Liborius Nacker, *Jurnalul...*

tombrie micul contingent lituanian a ajuns la Cernăuți, unde se aflau rămășițele oștii lui Jan Olbracht, învinsă de moldoveni la Codrii Cosminului.

OASTEA ORDINULUI TEUTON

Dintre toți vasalii lui Jan Olbracht, cel mai receptiv la ordinul de mobilizare s-a arătat Johann von Tiefen, marele maestru al Ordinului Teuton. Grație *Jurnalului de campanie* ținut de Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului, și a corespondenței destul de bogate din epocă, procesul de mobilizare a oștii teutone, echipamentul și armamentul acesteia, precum și marșul ei spre locul de mobilizare stabilit de regele Poloniei ne sunt cunoscute în detaliu.

Jan Olbracht i-a trimis lui Johann von Tiefen mai multe solii și scrisori prin care l-a convocat la arme, împreună cu oastea ordinului său, pentru a porni împotriva turcilor și a tătarilor. Deși nu a avut binecuvântarea Sfântului Scaun, singura autoritate din Europa medievală care putea proclama cruciada, regele Poloniei a prezentat viitoarea campanie ca pe un război sfânt, menit să elibereze Chilia și Cetatea Albă din mâinile necredincioșilor. Teutonii au aflat adevăratul obiectiv al campaniei, adică planul lui Jan Olbracht de a-l lichida pe Ștefan cel Mare, abia la începutul lunii august, când operațiunile militare erau în plină desfășurare.

Cel mai târziu în luna mai 1497, a sosit la Königsberg o ultimă solie polonă, în frunte cu canonicul Nicolae Targowiecki, pentru a-i cere categoric marelui maestru să-și convoace la arme cavalerii. Johann von Tiefen a convocat o Dietă la care au participat dregătorii Ordinului, înalții prelați ai Prusiei teutonice, precum și reprezentanții orașelor și ținuturilor de sub autoritatea sa. Ținând cont de obligația primordială a Ordinului Teuton de a lupta necontenit cu necredincioșii și de obligațiile vasalice ale marelui maestru față de Coroana Polonă stabilite prin

intermediul Tratatului de la Toruń, din 19 octombrie 1466, membrii Dietei au aprobat mobilizarea oștii și participarea acesteia la „războiul sfânt“ al regelui Jan Olbracht. De asemenea, Stările Prusiei teutonice au hotărât ca în absența marelui maestru treburile Ordinului să rămână în grija unui guvernator, ales în persoana cavalerului Wilhelm von Eyszenburg.

La 1 iunie 1497, oastea Ordinului Teuton se afla deja la Königsberg, pregătită să pornească în campanie. Sub steagul alb cu cruce aurie și vultur negru, s-au strâns în primul rând dregătorii marelui maestru, printre care mareșalul Ordinului, hatmanul de câmp, stegarul, judele curții, vistiernicul, capelanul, vătaful cuhniei, stolnicul, paharnicul, croitorul și, desigur, secretarul general, Liborius Nacker, care a ținut jurnalul evenimentelor. Toți aceștia erau călugări-cavaleri, membri plini ai Ordinului. Pe lângă aceștia, cronicarul evenimentelor îi menționează și pe vasalii personali ai marelui maestru, nobili de rang inferior, care nu par să fi fost incluși în structurile Ordinului. Grosul oștirii era format însă din cavalerii teutoni și slujitorii (sergenții) lor pedeștri, proveniți din cele două comanderii principale: Osterrode (astăzi Ostróda, în nord-estul Poloniei) și Holland (astăzi Pasłęk, în nordul Poloniei). Cavalerii și sergenții celor două comanderii constituiau contingente separate, fiecare sub comanda propriului comtur.

Izvoarele contemporane sunt de acord că oastea Ordinului Teuton a avut un efectiv de cca 500 de oameni, dintre care 150 de cavaleri (incluzându-i atât pe membrii Ordinului, cât și pe vasalii marelui maestru) și 350 de sergenți pedeștri. Cavalerii teutoni reprezentau la vremea aceea elita cavaleriei europene, dispunând de cele mai bune arme și de un echipament defensiv complet și complex. Ei călăreau pe armăsari de talie grea și purtau cu toții armuri din plăci de oțel și coifuri închise, cu vizieră. Coifurile erau împodobite cu panașe bogate, coarne sau chiar figuri zoomorfe și antropomorfe sculptate în lemn sau modelate din metal. Ca însemn al apartenenței la Ordinul Teuton, purtau cu toții peste armuri tunici albe, cu crucea neagră pe piept. Unii dintre cavaleri aveau și scuturi triunghiulare sau

rectangulare (*tarcia*), însă la sfârșitul secolului al XV-lea armurile germane atinseseră perfecțiunea, astfel încât luptătorul nu mai era nevoit să poarte scut. Ca arme ofensive, cavalerii purtau lănci și spade, prinse la brâu de o curea separată, ca însemn al nobilității lor. De asemenea, aveau o serie de arme secundare, cum ar fi pumnale, securi de luptă și chiar arbalete de mici dimensiuni.

Sergenții pedeștri erau și ei bine echipați și înarmați, Liborius Nacker menționând în repetate rânduri cheltuielile Ordinului în acest sens. Ca echipament defensiv aceștia purtau platoșe simple, cămăși de zale, brigante (tunici ostășești) și gambesoane din material textil matlasat. Pe cap purtau căști simple de tip *cellata* și, mai ales, pălării de oțel. Pedestrașii erau bine înarmați cu arme de foc portabile și arbalete pentru lupta la depărtare, și cu lănci, îmblăcie de luptă, spade și pumnale, pentru lupta de aproape.

Oastea marelui maestru al teutonilor era însoțită și de un număr de piese de artilerie, care au fost folosite ulterior la bombardarea Cetății de Scaun a Moldovei și care, după hecatomba de la Codrii Cosminului, au fost capturate de moldoveni. Izvoarele nu oferă detalii în legătură cu numărul acestora sau categoria lor. De asemenea, oastea dispunea de un număr mare de care, pe care erau transportate atât piesele de artilerie, cât și bagajele oștii. La nevoie, carele erau legate între ele cu lanțuri, pentru a forma fortificația de tip husit numită *wagenburg*. Desigur, teutonii aveau pavilioane și corturi, care se întindeau atunci când oastea poposea peste noapte. Mai trebuie menționat și personalul auxiliar care mâna carele, dar și scribii, croitorii, bucătarii și doftorul de cai, care însoțeau oastea. Una peste alta, contemporanii considerau oastea teutonă o ceată mică, dar bine înarmată.

După cum arătam mai sus, la 1 iunie 1497, teutonii erau gata de drum. În aceeași zi, a sosit în Prusia teutonică și mazovianul Paul Grambeczky, călăuza trimisă de Jan Olbracht la Johann von Tiefen, pentru a-l însoți prin teritoriile Coroanei Polone. Marele maestru și oastea sa au pornit spre sud, spre

orașul Ortelsburg (astăzi Szczytno, în nord-estul Poloniei), unde erau așteptați de trimisul regelui. De aici, au mers mai departe spre sud, până la Pułtusk, primul oraș din Ducatul Mazovia, unde au fost întâmpinați de Petrus, episcopul de Płock. De aici, oastea teutonă și-a continuat drumul spre sud, de-a lungul malului drept al Vistulei și, trecând pe lângă târgul Serock, situat la confluența Bugului cu Vistula, au ajuns lângă Varșovia, capitala ducatului mazovian, la 17 iunie. Conrad III i-a întâmpinat cu răceală pe teutoni, și se pare că ducele și marele maestru nici nu s-au întâlnit. Cel dintâi a invocat relațiile sale încordate cu regele Poloniei, dar a considerat totuși necesar să-i avertizeze pe teutoni în legătură cu Paul Grambeczky, care era un om periculos.

Cam în același timp, proviziile teutonilor au început să se împuțineze, de aceea Johann von Tiefen i-a scris lui Wilhelm von Eyszenburg să-i trimită numaidecât ajutor. Guvernatorul a convocat de urgență o Dietă la Königsberg, la 4 iulie, pentru a stabili cum pot fi trimise cât mai repede fondurile și proviziile solicitate de marele maestru. Johann von Tiefen și statul-major al teutonilor i-au scris în acest sens și lui Jan Olbracht, la 22 și 26 iunie, însă regele le-a răspuns evaziv, invocând obligațiile vasalice pe care le au, conform Tratatului din 1466. Totuși, le-a trimis, parcă în bătaie de joc, 20 de măsuri de ovăz și 4 măsuri de bere. În consecință, ajutorul care trebuia să sosească din Prusia era vital. De aceea, la 2 iulie, după o consfătuire ținută într-o șură, din cauza căldurii, marele maestru și mai-marii oștii sale au hotărât trimiterea unei noi solii la Königsberg pentru solicitarea de ajutor grabnic.

După două zile de popas, teutonii au strâns tabăra și au mers mai departe, în direcția sud-est, spre Lublin. La 26 iunie, Johann von Tiefen și oastea sa au intrat în oraș, înarmați și echipați de luptă, în ordine militară desăvârșită și cu steagurile în vânt. A doua zi, au plecat mai departe, în direcția sud-est, traversând ducatul Mazoviei pe drumul care trecea prin orășelele Biskupice și Krasnystaw. Acesta din urmă era situat la frontiera dintre Ducatul Mazoviei și voievodatul Rusia Roșie, în care teutonii au intrat la 2 iulie.

Oastea Ordinului Teuton și-a continuat marșul spre sud-est și est, ajungând în orașul rutean Belz, la 7 iulie. Aici, Liborius Nacker a consemnat episodul despre întâlnirea cu contingentul oștenilor din ținutul Dobra, situat în nord-vestul Poloniei Mari, care se grăbeau spre sud, pentru a ajunge din urmă oastea regală. Niște glume ostășești s-au transformat repede în ceartă, bătaie și chiar încăierare cu armele. Cu greu, comandanții celor două oști aliate, împreună cu judele-primar al orașului Belz, au reușit să-i despartă pe scandalagii. A doua zi, ambele oști au părăsit orașul, mergând separat spre sud, spre Liov. Liborius Nacker consemnează că oastea teutonă a trecut prin ținuturi pustiite de oastea regală, cu populație bejenită, sărăcită și ostilă.

La 12 iulie, teutonii și oștenii din Dobra s-au întâlnit din nou la trecerea unui râu, unde un incident minor i-a făcut pe luptători să pună mâna pe arme, „dar ai noștri și-au ținut firea și nu a fost rănit nimeni", consemnează Liborius Nacker. A doua zi, 13 iulie, Johann von Tiefen și oastea sa au intrat în deplină ordine militară în orașul Liov, punctul de adunare al oștii regale.

După cum arătam mai sus, oastea Ordinului Teuton a ajuns în locul stabilit de Jan Olbracht la 17 zile după ce oastea regală pornise spre Moldova. La fel și cei din Dobra, cu care teutonii s-au încăierat din nou, din cauză că le ocupaseră abuziv cvartirurile pregătite din timp de autoritățile orășenești. În cele din urmă, scandalagiii din Dobra au fost scoși din cvartirurile marcate cu cretă, care au fost preluate de teutoni. Aceștia au rămas la Liov cinci zile, timp în care Johann von Tiefen a botezat copilul nou-născut al gazdei sale, Hans, care i-a devenit cumătru.

Luni, 17 august, marele maestru a pornit în fruntea oștii sale mai departe spre sud-est, pe drumul care trecea prin orășelele Boberka și Rohatyn. La 21 iulie, pe când se afla pe moșia familiei Herburt, Johann von Tiefen a primit o epistolă din partea regelui Jan Olbracht, prin care acesta îi poruncea să meargă la Halici și să rămână pe loc până la noi ordine.

A doua zi, 22 iulie, oastea Ordinului Teuton și-a întins corturile pe câmpul din fața cetății Halici, al cărei staroste era

Stanislav de Chodcza, voievodul Rusiei Roșii. Aici, teutonii au rămas pe loc timp de patru săptămâni fără trei zile, până la data de 17 august. Șederea unei oști străine s-a dovedit catastrofală pentru populația locală, care a fost păgubită de alimente și nu treț pentru animale. Au fost afectate atât moșiile lui Andrei de Roza Boriszewski, arhiepiscopul de Liov, cât și cele ale voievodului Stanislav de Chodcza. Ambii au încercat prin diferite tertipuri să-i determine pe teutoni să plece, însă plecarea lor depindea de porunca regelui. Prin urmare, Johann von Tiefen a trimis mai multe solii la Jan Olbracht, cerându-i noi ordine, dar acestea s-au întors de fiecare dată fără un răspuns concret.

În perioada petrecută în tabăra din fața cetății Halici, teutonii au prins un spion moldovean și au cules informații proaspete despre Ștefan cel Mare de la un negustor din Liov, care tocmai se întorcea din Moldova. De asemenea, Stanislav de Chodcza le-a comunicat zvonurile legate de victoria lui Alexandru Jagiello al Lituaniei asupra tătarilor, dar veridicitatea acestora a fost pusă la îndoială. De asemenea, meșteșugarii care însoțeau oastea teutonă au construit un pod peste Nistru, pentru a se putea deplasa mai departe spre tabăra regală.

După câte se pare, pe la începutul lunii august, statul-major al oștii teutone a înțeles că adevăratul obiectiv al campaniei lui Jan Olbracht era Moldova, inamicul principal fiind Ștefan cel Mare, voievodul acesteia. Însă acum nu mai putea da înapoi...

În același timp, teutonii au constatat cu stupoare îmbolnăvirea lui Johann von Tiefen. Din cauza lipsei de alimente și de apă curată, precum și a condițiilor igienice precare din tabăra militară, marele maestru, un om în vârstă, slăbit și fragil, s-a îmbolnăvit de dizenterie. Primele simptome ale bolii au fost consemnate de Liborius Nacker la 5 august. Starea lui Johann von Tiefen s-a agravat, astfel încât , la 9 august, membrii statului-major i-au cerut să se întoarcă cu toată oastea în Prusia, fiindcă acesta era un război care nu îi privea. Marele maestru a refuzat și i-a certat pe frații cavaleri care stăruiau în acest sens, printre ei numărându-se și secretarul Liborius Nacker. Refuzul lui Johann vom Tiefen se datora atât zelului său cruciat, cât și poruncii primite cu o zi înainte de la rege.

La insistențele arhiepiscopului Andrei de Roza Boriszewski și ale voievodului Stanislav de Chodcza, nemulțumiți de pagubele suferite de supușii lor din partea străinilor care campau lângă Halici, la 8 august, Jan Olbracht i-a poruncit, în sfârșit, lui Johann von Tiefen să treacă Nistrul, pentru a se alătura oștii sale. Totuși, porunca regelui nu a putut fi îndeplinită imediat, din cauza sănătății șubrede a marelui maestru. Au urmat câteva zile tensionate, în care teutonii au discutat între ei în contradictoriu, s-au sfătuit cu voievodul Stanislav de Chodcza și au trimis mai multe solii la Jan Olbracht.

La 11 august, călăuza Paul Grambeczky și cavalerul Jeronimus de Gerszdorff au fost trimiși la rege pentru a-i aduce la cunoștință situația. La 13 august, voievodul Stanislav de Chodcza l-a invitat pe Johann von Tiefen în cetatea sa de la Halici, sau în oricare dintre reședințele de pe domeniile sale, dar acesta din urmă a refuzat și a trimis o nouă solie la rege, prin intermediul căreia i-a solicitat să-i permită să se retragă la Liov, unde ar fi putut găsi doctorii pentru boala sa. La 15 august, Paul Grambeczky a adus răspunsul lui Jan Olbracht (Jeronimus de Gerszdorff a rămas, ca reprezentat permanent, la curtea itinerantă a regelui). Regele insista ca marele maestru să se retragă în cetatea Halici, unde urma să-i trimită leacurile și doctorii de care avea nevoie. Porunca i-a întristat pe membrii statului-major al teutonilor, care se aflau acum într-o situație de pat, întocmai ca la jocul de șah.

Rezolvarea a venit din partea voievodului Stanislav de Chodcza, care la 16 august a luat parte la consfătuirile teutonilor: el i-a propus lui Johann von Tiefen să se retragă cu o mică suită la Liov și să trimită restul oștii în tabăra regală, conform poruncii lui Jan Olbracht. Marele maestru și cei de față au fost de acord cu planul propus de voievod. Întâmplător sau nu, în seara aceleiași zile, a venit din tabăra regală slujitorul lui Stanislav de Chodcza, care aducea noua poruncă a lui Jan Oblracht către Johann von Tiefen, căruia îi îngăduia să se întoarcă la Liov, însoțit de câțiva apropiați, poruncindu-i totodată

să-i trimită pe „oamenii săi de ispravă", sub comanda cuiva de încredere, în tabăra regală, care între timp trecuse Nistrul, în Moldova. În ciuda opoziției lui Paul Grambeczky, cavalerii teutoni au îndeplinit întocmai porunca regală. La 17 august, după aproape patru săptămâni petrecute în fața cetății Halici, oastea Ordinului Teuton a strâns tabăra și a pornit sub comanda lui Ludwig von Sauszheym, comturul de Osterrode, spre Moldova.

Johann von Tiefen și mica lui suită, din care făcea parte și Liborius Nacker, au făcut cale întoarsă către Liov, unde au ajuns la 21 august. Pe drumul de întoarcere, la 18 august, teutonii l-au întâlnit pe bătrânul nobil rutean care le-a ținut o veritabilă „lecție" de istorie recentă despre legăturile lui Ștefan cel Mare cu regii Poloniei și cu turcii, în care apare celebra metaforă ce asemăna Moldova cu un os aruncat între doi câini.

La sfârșitul *Jurnalului de campanie*, Liborius Nacker a consemnat cu lux de amănunte sfârșitul marelui maestru, dar nu a mai apucat să descrie faptele de arme ale contingentului teuton care l-a însoțit pe Jan Olbracht în Moldova: „Ce a făcut regele Poloniei cu oastea lui cea mare în Moldova și ce a întreprins nu pot eu să descriu, ci aici urmează o copie a soliei sale, trimisă la regele Ungariei, fratele său, din ea se înțelege gândul său. Dacă s-a întâmplat astfel, eu nu știu"[1]. Secretarul Ordinului Teuton se referă la solia trimisă de Jan Olbracht lui Vladislav II al Ungariei și Boemiei, la sfârșitul anului 1497, asupra căreia vom reveni mai jos. În variantele care s-au păstrat ale textului, ea nu este reprodusă, deși Liborius Nacker apelează la acest text ca la un izvor „de primă mână" pentru evenimentele militare din Moldova, la care el nu a mai participat. E greu de spus dacă secretarul teuton a descris doar ceea ce a văzut sau dacă a trecut sub tăcere în mod deliberat evenimentele nefaste pentru confrații săi, apelând la un document care exprima poziția oficială a regalității polone și, implicit, a Ordinului Teuton.

---

1. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, în fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1, p. 33, în Liborius Nacker, *Jurnalul...*

În ceea ce privește sfârșitul lui Johann von Tiefen, acesta s-a cazat la cumătrul său Hans, în casa căruia și-a dat obștescul sfârșit la 25 august, „pe la miezul nopții". Bucatele alese gătite de nevasta cumătrului Hans, precum și doctoriile și eforturile doctorului Wilhelm von Haldendorff s-au dovedit inutile. După o agonie de patru zile, bătrânul și-a găsit în sfârșit liniștea în brațele Îngerului Morții. Sub comanda lui Symon von Drahe, comturul de Holland, alaiul funerar a dus corpul neînsuflețit al lui Johann von Tiefen la Königsberg, unde a fost înmormântat la 23 septembrie, în catedrala episcopatului Sambia, alături de ceilalți Mari Maeștri ai Ordinului Teuton.

La 22 august, cavalerul Hans Catwitz s-a întors din Prusia cu banii strânși în grabă de guvernatorul Wilhelm von Eyszenburg și cu vești despre mișcările amenințătoare ale moscoviților, la granița Livoniei. Era însă prea târziu...

OAMENII MĂRIEI SALE: OASTEA LUI ȘTEFAN VODĂ

Informat cu privire la pregătirile militare ale lui Jan Olbracht (dar și despre intențiile dușmănoase ale acestuia), Ștefan cel Mare și-a chemat oștenii în tabăra militară de la Roman, numită și „beleag" (din germanul *Lager*), locul tradițional de adunare a oștii moldovene. Deși evenimentele militare ale anului 1497 reprezintă un apogeu al domniei lui Ștefan cel Mare, izvoarele păstrate nu relevă aproape nimic despre oastea care a repurtat victoria de la Codrii Cosminului. De altfel, există foarte puține informații, în general, despre oastea Moldovei în timpul celei mai războinice domnii din istoria ei. Prin urmare, istoricul este nevoit să recurgă la puținele informații cunoscute, împrăștiate prin izvoarele interne și externe, pentru a schița o imagine de ansamblu a oștii lui Ștefan cel Mare, imagine valabilă și pentru evenimentele militare ale anului 1497.

Letopisețul anonim al Moldovei, una dintre cele mai complete copii ale *Letopisețului slavon* scris la curtea lui Ștefan cel Mare, menționează următoarele categorii de oșteni în oastea Moldovei din a doua jumătate a secolului al XV-lea: boierii cei mari, vitejii, husarii și oștenii. Din păcate pentru cititorul de astăzi, aceste informații sunt lapidare, fără nuanțe, și nu fac nici măcar distincția între oștenii aflați direct sub autoritatea voievodului și cei din cetele armate ale boierilor care luptau alături de domnul țării, conform jurământului de credință pe care aceștia i-l prestau în mod tradițional, la începutul domniei.

Dintre categoriile ostășești enumerate de *Letopisețul anonim al Moldovei*, sub autoritatea directă a domnului se aflau doar vitejii, husarii și oștenii. Problema istoricului este că aceste categorii nu se regăsesc ca atare în izvoarele documentare ale epocii, autorul/autorii *Letopisețului* folosind o terminologie arhaizantă, în maniera și tradiția cronistică slavă. Se știe însă că atât termenul slav de *vitiaz*, cât și cel maghiar de *vitez* desemnează un luptător călare, care face parte din nobilime. Acesta a fost și cazul Moldovei, unde voievodul dispunea direct de un corp de oaste format din nobili (boieri) călări. Istoricii au identificat această categorie în „nemișii“ atestați în izvoarele din secolele ulterioare. Este vorba despre mici proprietari de pământ, scutiți de obligații fiscale (de plata dărilor), în schimbul a ceea ce Constantin Rezachevici a numit „obligații militare permanente“. Această sintagmă nu înseamnă că membrii acestei categorii (și ai altora, cu obligații militare similare) erau tot timpul sub arme, ci că aceștia erau nevoiți să se prezinte călare, înarmați și echipați de luptă, ori de câte ori erau chemați de voievod.

Atât Jan Długosz, cât și cronicile slavo-române din secolele XV–XVI menționează în repetate rânduri faptul că în urma unor bătălii și campanii, Ștefan cel Mare instituia „viteji“, pentru a înlocui rândurile celor căzuți cu țărani care s-au distins pe câmpul de luptă (1475, 1477, 1481, 1497). Aceasta nu era o simplă distincție militară, altminteri anacronică în context medieval, ci presupunea chiar ascensiunea socială a unor țărani în rândurile boierimii, prin împroprietărire cu pământ și

scutire de dări. Aceste ultime măsuri, traduse în limbajul epocii drept „miluire domnească", erau menite să-i asigure noului boier un venit care să-i permită procurarea armamentului și echipamentului militar necesar pentru a putea răspunde în orice moment la ordinul de mobilizare al voievodului. Conform *Letopisețului anonim al Moldovei*, Ștefan cel Mare crea viteji în cadrul ospețelor domnești date după bătăliile și campaniile victorioase, ocazii cu care făcea și „daruri bogate". Deși nu este specificat în mod clar, este sigur că aceste daruri constau în donații de pământ și scutiri fiscale, din rațiunile enunțate mai sus.

Este adevărat că tocmai din domnia lui Ștefan cel Mare s-au păstrat foarte puține documente de danie, dar asta nu înseamnă că ele nu au existat. Proprietatea asupra pământului și apartenența la nobilime implicată de aceasta erau statuate exclusiv prin intermediul documentului scris, iar existența ulterioară a răzeșilor, o categorie ostășească formată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea din urmașii celor împroprietăriți de Ștefan cel Mare, demonstrează din plin existența acestor diplome de danie.

Asupra răzeșilor vom reveni mai jos, deocamdată trebuie reținută doar existența „vitejilor" sau „nemișilor", mici proprietari de pământ cu obligații militare permanente față de domnie, care alcătuiau coloana vertebrală a oștii moldovene în Evul Mediu. Ei erau corespondentul cavalerilor de curte (*milites aulae*) din regatul medieval al Ungariei.

În completarea corpului de viteji, domnul avea sub autoritatea sa directă încă o categorie socio-militară, ai cărei membri erau denumiți „curteni". Etimologia acestui termen nu a fost încă deplin lămurită, dar ea pare să facă trimitere la apartenența acestor slujitori militari la curtea domnului, fie că este vorba despre „suita" acestuia, fie că se referă la „curțile" domnești, în calitate de centre de putere, răspândite în toate ținuturile Moldovei. Cu alte cuvinte, „curtenii", numiți în Moldova și *dvoreni* (din slavul *dvor*, „curte"), erau slujitorii aulici și teritoriali ai domnului. Curtenii puteau fi indivizi, familii sau comunități întregi care pe timp de război trebuiau să slujească înarmați în oastea voievodului, iar pe timp

de pace îndeplineau diferite funcții administrative și fiscale (transmiteau porunci domnești, strângeau dări etc.). În schimbul acestor obligații militare și civile, curtenii erau proprietari de pământ scutiți de obligații fiscale. Moșiile lor par să fi fost mai mici decât cele ale vitejilor, ceea ce se reflectă în statutul social inferior al curtenilor. Acești slujitori domnești erau răspândiți în toate cele 24 de ținuturi ale Moldovei. Curtenii pot fi identificați cu „oștenii“ menționați generic în *Letopisețul anonim al Moldovei*. În sprijinul acestei afirmații vine o informație din *Cronica moldo-polonă*, scrisă pe la 1565, potrivit căreia, din ținuturile Moldovei „erau de obicei 8.000 de oameni pentru bătaie și străji, iar când [mergeau] numai nemeșii, erau 3.000, dar acum este pustiu“[1].

În mod ciudat, dar deloc întâmplător, *Cronica moldo-polonă* este confirmată și completată de un catastif al birnicilor din toate ținuturile Moldovei, întocmit în 1591, care înregistrează, pe lângă țărani, 4.948 de curteni și 3.020 de „nemiși“[2]. Este adevărat că cele două izvoare sunt destul de târzii, dar organizarea socio-militară a Moldovei nu pare să fi suferit vreo reformă majoră în prima jumătate a secolului al XVI-lea, și se poate presupune că ele reflectă în mare situația din timpul lui Ștefan cel Mare. Pe de o parte, se vede distincția clară între „nemiși“ (= viteji) și curteni, pe de altă parte, se pot desprinde informații despre efectivele minime pe care cele două categorii ostășești le-ar fi putut atinge în domnia războinică a lui Ștefan Vodă.

Ca mici proprietari de pământ, curtenii locuiau la țară, formând uneori comunități rurale distincte (sate curtenești). Deși aveau un mod de viață foarte asemănător cu cel al țăranilor, ei nu trebuie confundați totuși cu aceștia din urmă, aflați pe o scară socială inferioară. Ca peste tot în Europa răsăriteană, curtenii sau oștenii din Moldova medievală erau o categorie

1. *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, București, 1959, p. 186.

2. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979, pp. 160–170.

privilegiată, ca urmare a faptului că aveau pământ și erau scutiți de dări, spre deosebire de țărani, dependenți juridic, social și economic de stăpânii pământurilor pe care le lucrau, fiind considerați oameni neliberi, „vecini". De pildă, *Zakonik*-ul (*Cartea de legi*) țarului Ștefan Dușan arată explicit că în Serbia medievală boierii și „voinicii" (= oștenii) erau categorii distincte și superioare, din punct de vedere juridic, social și economic, față de țărani. Această diferențiere socială între oșteni și țărani se poate constata și în Moldova, deși este menționată de un izvor destul de târziu, în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Martin Bielski, participant la bătălia moldo–polonă de la Obertyn (1531), notează fără echivoc că în formidabila oaste a lui Petru Rareș, care convocase la arme întreg potențialul militar al Moldovei, „afară de curteni, mai toți ceilalți sunt țărani, cu șeile neacoperite și cu scărițe din stejar"[1].

Distincția dintre oștenii curteni și țărani e clară. După ultimele interpretări, în Moldova, proprietatea de pământ echivala cu un statut social privilegiat, boieria, astfel că nu existau țărani liberi. Cu alte cuvinte, toți proprietarii de pământ, indiferent cât de mici erau loturile lor, erau considerați boieri, în timp ce țăranii fără proprietate funciară erau oameni neliberi.

Domnul țării putea, la nevoie, să-i convoace la arme și pe țăranii neliberi, aspect exploatat la maximum de istoriografia română din ultima sută de ani, viciată de ideologiile sociale și socialiste ale secolului XX. Mai ales istoriografia naționalist-comunistă din a doua jumătate a secolului trecut l-a prezentat obsesiv pe Ștefan cel Mare ca pe un tribun al poporului, care a făcut din țărani o veritabilă oaste permanentă cu ajutorul căreia îi controla pe boierii cei anarhici și exploatatori și apăra (doar apăra!) granițele țării de inamicii externi. Desigur, această imagine nu are nici o legătură cu realitățile medievale, mult mai complexe. Pe de o parte, izvoarele relevă foarte clar faptul

1. Martin Bielski, *Sprawa rycerska*, în *Archiva Istorică a Româneĭ*, vol. I/2, București, 1865, p. 168.

că domnii Moldovei, în general, și Ștefan cel Mare, în particular, și-au sprijinit domniile pe boieri și pe categoriile ostășești. Pe de altă parte, trebuie subliniat că țăranii erau chemați la arme în mod excepțional, în întreaga istorie medievală a Moldovei mobilizarea țăranilor fiind atestată doar de șapte ori: 1395, 1450, 1465, 1475, 1476, 1497 și 1531. Sub nici o formă nu se poate vorbi despre faptul că Ștefan cel Mare a reformat fundamental societatea medievală a Moldovei, înlocuindu-i pe boieri cu țăranii, ca o nouă „bază socială“ a puterii domnești. Cu atât mai puțin nu poate fi vorba despre o oaste permanentă de țărani. Din punct de vedere militar, aceasta ar fi fost inutilă, dat fiind procesul greoi de mobilizare, lipsa de armament, experiență și disciplină militară, precum și din cauza moralului scăzut, întrucât țăranii medievali erau foarte departe de a înțelege noțiuni abstracte precum „patrie“, „onoare“ sau „sacrificiu pentru binele comun“. O astfel de „oaste permanentă de țărani“ ar fi fost foarte păguboasă și din punct de vedere economic. Ea ar fi însemnat înarmarea, echiparea și aprovizionarea pe spezele domniei ale unor indivizi fără nici o experiență militară. Apoi, trebuie avut în vedere că atât Vodă, cât și boierii erau, în primul rând, proprietari de pământ, care fără brațe de muncă era lipsit de valoare. E limpede că ei nu și-ar fi sacrificat țăranii, adică forța de producție, într-un război în care aceștia din urmă puteau fi capturați, schilodiți sau uciși, sau pur și simplu puteau fugi, lăsându-le pământurile nelucrate.

Cu toate astea, izvoarele atestă ridicarea la arme a țăranilor și chiar obligațiile militare pe care unele comunități de țărani neliberi, „vecini“, le aveau față de domnie. Cronicarul polon Jan Długosz, un bun cunoscător al realităților din Moldova învecinată, consemnează o astfel de mobilizare din anul 1467. Pentru a face față imensei oști maghiare a regelui Matia Corvinul, Ștefan cel Mare „nu numai pe ostași și pe boieri, ci chiar și pe țărani îi strânse la arme, învățând pe fiecare să-și apere patria. Dacă afla că vreun țăran n-avea săgeți, arc sau sabie, sau că a

pornit la luptă fără pinteni, îi tăia capul fără nici o milă"[1]. Din acest pasaj reiese, în primul rând, că țăranii erau chemați la arme doar în cazul în care țara era amenințată de un pericol major. Totuși, spre deosebire de statul modern, suveranul medieval nu avea puterea și nici mijloacele de a-i obliga pe supușii săi nobili și nenobili să participe la război. „Statalitatea" medievală era foarte fragilă și depindea întru totul de puterea suveranului de a câștiga bunăvoința supușilor săi, inclusiv atunci când îi chema la arme, prin charisma personală sau prin diferite concesii și promisiuni.

Din detaliul privitor la așteptările domnului în legătură cu armamentul țăranilor reiese că în Moldova chemarea la arme a țăranilor era reglementată aproximativ ca în regatul Ungariei, unde 20, 30 sau 33 de gospodării țărănești erau obligate să armeze și să echipeze un arcaș călare. Nu în ultimul rând, din pasajul citat reiese că țăranii chemați la arme nu luptau cu unelte agricole, ci cu arme adevărate, alcătuind un corp de arcași călări, cu un echipament militar minim, format cel puțin din tunică ostășească și cizme, pintenii neputând fi fixați de opinci. Pe lângă arcul cu săgeți, folosit în lupta la depărtare, țăranii mobilizați aveau și sabie, pentru lupta de aproape.

În concluzie, chemarea la arme a țăranilor era statuată și nu implica o mobilizare generală a tututor bărbaților valizi, ca în epocile modernă și contemporană, imposibilă de altfel în Evul Mediu, când lipsea o evidență clară a populației. Nici măcar domnul și boierii nu aveau un interes să ridice la arme „masele populare", deoarece aceasta ar fi însemnat propria ruină economică și, astfel, imposibilitatea de a participa la război.

Înainte de a merge mai departe, mai trebuie clarificat un aspect: în imaginarul colectiv, alimentat de literatură și de cinematografia epocii comuniste, Ștefan cel Mare apare ca o figură paternă, de-a dreptul patriarhală, în mijlocul unei oști formate din răzeși, țărani moldoveni îmbrăcați în costume

1. Ioannes Dlugossi, *Historia Polonica*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 159.

populare imaculate și înarmați cu coase și topoare. Nimic mai greșit! În primul rând, în epoca lui Ștefan cel Mare nu existau răzeși, aceștia din urmă apărând în documente abia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmași coproprietari (din maghiarul *rezes*) ai boierilor împroprietăriți de voievod. Pe scurt, răzeșii erau proprietari de pământ, adică boieri, cu obligațiile militare permanente față de domnie, aferente statutului lor social. Desigur, situația economică a acestei categorii era foarte variată. Loturile inițiale erau împărțite și răsîmpărțite între moștenitorii fiecărei generații a aceleiași familii, astfel încât răzeșii ajungeau să stăpânească părți infime din dania primită de strămoșul comun. Însă unele persoane și ramuri ale familiei puteau să dețină în paralel și alte loturi sau moșii, obținute prin alte danii domnești sau cumpărare, ducând un trai asemănător cu cel al marilor boieri. Erau însă și membri sau chiar ramuri ale aceleiași familii care nu dețineau decât partea infimă care li se cădea din moșia inițială, trăind la limita sărăciei, întocmai ca țăranii neliberi. Indiferent de starea lor materială, ei erau obligați să dea curs chemării la arme a voievodului, moștenind această obligație odată cu lotul primit de strămoșul comun.

În ceea ce privește percepția că ar fi fost îmbrăcați în costume populare imaculate, trebuie spus totuși că portul popular așa cum îl știm astăzi este o creație târzie, din secolul al XIX-lea, fiind o imitație mai mult sau mai puțin reușită a costumelor orășenești, făcută de țăranci cu materialele pe care le aveau la îndemână. În realitate, trebuie să recunoaștem că nu se știe cum erau îmbrăcați răzeșii din secolele XVI–XIX. Foarte probabil că înainte să-și piardă importanța militară, ei purtau tunici militare și cizme, întocmai ca aceia care se îndeletniceau cu meseria războiului în acea epocă. Arătam mai sus că Vodă se aștepta și de la țăranii neliberi să se prezinte sub steaguri cu arme și un echipament minim (cizme cu pinteni).

Letopisețul anonim al Moldovei îi menționează în oastea lui Ștefan cel Mare, alături de boieri, viteji și oșteni, și pe husari.

Aceștia erau călăreți ușori, de proveniență etnică diferită, care luptau în regim de mercenariat. În afară de această atestare, nu se știe aproape nimic despre mercenarii aflați în slujba lui Ștefan cel Mare, cu excepția „cazului" Muha și a cetei sale alcătuite din tătari și țărani moldoveni și ruteni, despre care am vorbit în paginile anterioare.

În Evul Mediu, pe lângă oastea aflată sub autoritatea directă a domnului, o componentă capitală a oștii Moldovei erau cetele armate ale boierilor. Istoriografia mai veche a contestat vehement existența „oștilor private" ale boierilor, unii istorici considerând că întreaga oaste a țării se afla sub comanda nemijlocită a domnilor. Această interpretare nu este viabilă, fie și numai pentru că în Evul Mediu Țările Române nu erau state teritoriale centralizate, ci structuri politice complexe, bazate în primul rând pe legătura personală a domnului cu membrii marilor familii boierești, care, la rândul lor, controlau direct diferitele comunități rurale din teritoriu. Așadar, domnii nu puteau să domnească fără să-și asigure loialitatea și sprijinul marilor familii boierești.

Este adevărat că izvoarele nu atestă literal existența acestor cete boierești, dar implicarea militară a boierilor în luptele dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, în perioada 1432–1457, este un indiciu clar în acest sens. Alte argumente solide pentru existența cetelor boierești se regăsesc în cronica lui Jan Długosz și în *Protocolul ceremoniilor de la Colomeea*, care menționează steagurile boierilor aruncate la picioarele regelui Poloniei cu ocazia jurămintelor prestate acestuia de domnii Moldovei în 1415, 1436 și 1485. Trebuie subliniat că în acele vremuri steagurile nu erau simple accesorii decorative, ci erau însemne militare ale unor companii de oameni înarmați. Astfel, e sigur că boierii aveau sub steagurile lor, atestate cu ocaziile enunțate mai sus, cete de oșteni. Pentru analogie, amintim faptul că prelații și baronii Regatului Ungariei aveau suite formate din oameni de arme, strânși în jurul steagurilor lor. Atât steagurile în sine, cât și cetele lor de oșteni erau denumite „banderii", de la latinescul *banderium*, adică „steag".

Nu în ultimul rând, existența cetelor boierești este demonstrată de „clanurile“ boierești din Moldova, atestate în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Facțiunile care au dominat scena politică a Moldovei în acea perioadă au fost, în primul rând, „Găneștii și Arbureștii“, după cum i-a numit profesorul ieșean Ștefan S. Gorovei, inspirat fiind de *Letopisețul* lui Grigore Ureche. Cetele marilor boieri erau formate din boiernași de țară, provenind din familii cu o situație economică mai precară. S-a observat, pe drept cuvânt, că relația dintre marii boieri și oștenii lor nu era de natură feudală, adică serviciul militar al celor din urmă nu era răsplătit cu loturi de pământ, ci cu protecție juridică și „miluire“, concretizată în hrană, veșminte, bani și alte daruri. Astfel, clanurile boierești din Moldova se asemănau întrucâtva cu herburile din Regatul Polon medieval.

Letopisețul anonim al Moldovei, dar și surse externe, îi atestă pe „boierii cei mari“ ai lui Ștefan cel Mare alături de voievodul lor în toate acțiunile militare din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Arătam în paginile anterioare că boierii Țării Moldovei i-au prestat jurământ de credință lui Ștefan cel Mare pe câmpul de la Direptate, chiar în ziua în care acesta a luat domnia. Cu danii bogate, slujbe care atrăgeau după sine beneficii materiale și ospețe date în urma marilor victorii militare, domnul a știut să-și asigure loialitatea și sprijinul boierilor și oștenilor moldoveni. Astfel, el a dispus întreaga domnie de o oaste destul de puternică pentru a deveni un actor activ în marea politică europeană din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Sursele sunt de acord că grosul oștii lui Ștefan cel Mare era alcătuit din trupe de cavalerie. Am văzut că până și țăranii chemați la arme trebuiau să se prezinte înarmați și călare. La nevoie, această oaste putea să descalece și să lupte pe jos, cum s-a întâmplat în bătăliile de la Baia (1467), Vaslui (1475) și Războieni (1476). Puțina infanterie acționa la adăpostul fortificațiilor sau constituia garnizoanele cetăților moldovenești.

În legătură cu armamentul și echipamentul moldovenilor în Evul Mediu, călătorul și umanistul Anton Verancsics nota, pe la 1550: „Armele principale ale moldovenilor sunt ca și la

tături: scutul, lancea, sabia și săgețile; platoșă grea nu are nimeni; puțini, și numai din cei mai bogați, au doar cămăși de zale și coif de oțel; dar, drept platoșă, ei toți îmbracă niște haine de in, umplute cu bumbac, în grosime de trei, patru degete, mai ales în partea umerilor și până la coate [...], și cu cusături în ițe dese la depărtare de un deget și jumătate una de alta și sunt socotite drept platoșă, căci sabia nu le poate pătrunde"[1].

Unele surse din secolul al XV-lea îl contrazic însă pe umanist, arătând că numărul celor cu echipament defensiv ușor (cămașă de zale și coif de oțel) nu era deloc mic. În 1430, Sigismund de Luxemburg aprecia că poate ridica 10.000 de *pancerati*, luptători echipați cu zale, din Moldova și Țara Românească. Este adevărat că entuziasmul exagerat al acestui monarh îi obstrucționa uneori percepția realității, astfel că numărul de 5.000 de luptători echipați cu zale în fiecare dintre cele două principate extracarpatice pare exagerat. Dar, în toamna anului 1448, diplomatul Pasquale de Sorgo a văzut în tabăra lui Iancu de Hunedoara, la Dunăre, 2.000 de moldoveni excelent înarmați și echipați. Este vorba despre contingentul trimis de Petru II al Moldovei lui Iancu de Hunedoara, suzeranul său, și sunt doar trupele de care voievodul s-a putut lipsi pentru o vreme, trimițându-le în campania guvernatorului Ungariei de la Kosovo Polje. Până și Petru Aron, a cărui poziție internă era destul de fragilă, se putea lipsi de 400 de lăncieri călări echipați cu zale, pe care i-i promisese suzeranului său, Cazimir IV, în anul 1455.

Din păcate, există foarte puține informații despre echipamentul defensiv al oștenilor lui Ștefan cel Mare. Ibn Kemal nota că, înainte de bătălia de la Vaslui (1475), „serdarul cel răufăcător al Țării Moldovei" și-a adunat oștenii, „fiecăruia dintre rătăciții aceia i-a dat arme și zale și a preschimbat oastea sa, plină de măreție, într-un munte de zale de oțel"[2]. Mai există o informație

1. Anton Verancsics, „Descrierea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești", în *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, Editura Științifică, București, 1968, p. 407.

2. Șemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Pașa-Zade, *Cronicile dinastiei otomane*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 267.

independentă potrivit căreia în prima jumătate a anului 1500 domnul a comandat la Sibiu mai multe platoșe. Deși disparate, informațiile din aceste izvoare demonstrează clar că o bună parte dintre călăreții lui Ștefan cel Mare, cel puțin vitejii și cetele marilor boieri, erau echipați cu zale și căști de oțel. Mai ales vitejii trebuie să fi avut echipament și armament specific, atâta timp cât Grigore Ureche notează atât despre Sfântul Procopie, care ar fi luptat alături de moldoveni în bătălia de la Râmnicu Sărat (1481), cât și despre Sfântul Dimitrie, care ar fi dat *vâlhvă* oștii lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Codrii Cosminului (1497), că s-a arătat „călare și într-armatu ca un viteazu"[1].

Este sigur însă că oștenii purtau veșminte militare, formate din șepci, tunici și cizme, și s-a presupus chiar că husarii purtau tunici roșii. Din citatul lui Verancsics reiese că gambesonul (tunica militară) din material textil matlasat era foarte popular în rândurile oștenilor moldoveni.

Izvoarele sunt de acord că oastea Moldovei era formată în Evul Mediu din lăncieri călări. Astfel, în 1502, Ștefan cel Mare le-a poruncit locuitorilor Pocuției, de curând reanexată, „să aibă cai, sulițe, săgeți și scuturi, iar pedestrașilor să aibă lănci și scuturi"[2]. Și Martin Bielski, care vorbea despre curtenii și țăranii din oastea lui Petru Rareș, nota, ca martor ocular al bătăliei de la Obertyn (1531), că moldovenii sunt lăncieri călări foarte iscusiți în luptă. Nu în ultimul rând, Anton Verancsics consemna că armele principale ale călăreților moldoveni sunt lancea, scutul, sabia și arcul cu săgeți, după cum reiese din citatul de mai sus. Așadar, armamentul constând din lance, scut (triunghiular, „cu aripă" sau rotund) și sabie sau spadă purtată la brâu le conferea călăreților moldoveni un aspect oarecum uniform. Pe lângă aceste arme, cavaleria ușoară din Moldova purta și o serie de arme secundare, cum ar fi pumnale,

---

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *ibidem*, pp. 57, 65.
2. În toamna anului 1502, starostele de Liov îi trasmitea aceste știri regelui Alexandru Jagiello, vezi Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, Cartea Românească, București, 1913, p. 465.

buzdugane și securi de luptă, dar și arcuri cu săgeți în aceeași tolbă. Spre deosebire de husarii și cavalerii din regatele învecinate, călăreții moldoveni nu-și împodobeau lăncile cu flamuri sau steguleţe. Cu excepția steagului țării, confecționat din pânză roșie pe care era țesut cu fir din aur capul de bour, și a steagurilor ținuturilor și celor ale marilor boieri, oastea nu prea avea steaguri, astfel încât observatorii străini o apreciau ca fiind „întunecată la vedere". Cu acest prilej mai trebuie amintit că, de curând, s-a demonstrat foarte temeinic faptul că celebrul „steag al lui Ștefan cel Mare", care îl reprezintă pe Sf. Gheorghe pe tron, cu balaurul învins la picioare, nu este un însemn militar, ci un brâu de icoană, obiect liturgic foarte des întâlnit în cultul ortodox medieval.

Întrucât cavaleria ușoară a lui Ștefan cel Mare se putea pedestri la nevoie, infanteria nu pare să fi jucat un rol important în oastea medievală a Moldovei. Totuși, existau și câteva formațiuni de pedestrași, care luptau de obicei în spatele unor poziții fixe, cum ar fi baricadele de la Vaslui și Războieni, sau ca garnizoane ale cetăților, după cum spuneam. Ca echipament defensiv, pedestrașii purtau căști și pălării de oțel, glugi de zale, popularul gambeson matlasat și chiar cămăși din zale (săpăturile arheologice au scos la iveală numeroase cămăși de zale în cetățile Moldovei). Am văzut că aveau lănci și scuturi, dar și arme pentru lupta la depărtare: arbalete și puști de mână. Acestea din urmă sunt atestate în bătălia de la Războieni, dar și în anul 1485, când regele Cazimir IV i-a trimis vasalului său, Ștefan cel Mare, un transport de puști de mână. Mai târziu, Bogan III, fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare, a cumpărat în repetate rânduri puști de la meșteșugarii și negustorii sași din Transilvania.

Contemporanii apreciau că Ștefan cel Mare dispunea de o artilerie destul de numeroasă, pe care izvoarele o menționează în timpul unor asedii și bătălii. Astfel, artileria domnului moldovean este atestată la cele două asedii ale Chiliei, din 1462 și 1465, în timpul bătăliilor de la Vaslui (1475) și Războieni (1476), iar cetatea Sucevei s-a apărat cu artileria din dotare în timpul

asediilor din 1476 și 1497. De piese de artilerie dispuneau, desigur, și celelalte cetăți ale Moldovei, mai ales că acestea par să fi jucat rol de arsenal pentru tunurile voievozilor. Dovadă în acest sens este un document care atestă faptul că Bogdan III i-a confiscat lui Dragoș, portarul Cetății Sucevei, mai multe moșii pentru că „a stricat un tun de mare preț", păstrat în cetate. Conform lui Miron Vodă Barnovschi, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, pârcălabul de cetate trebuia să fie un om credincios, „care să fie pentru treaba armelor domniei mele".

Ștefan cel Mare dispunea de câteva zeci de guri de foc de cele mai variate tipuri: de la mortiere la bombarde mari și mici, precum și săcălușe și treascuri. Trebuie subliniat că în a doua jumătate a secolului al XV-lea tunurile încă nu erau calibrate, acest procedeu fiind inițiat de Maximilian I de Habsburg, regele romanilor, în ultimul deceniu al secolului, doar pe cuprinsul stăpânirilor sale. Martin Bielski notează că, în 1531, moldovenii lui Petru Rareș au folosit în bătălia de la Obertyn orgi de foc, adică niște tunuri mici din fier, care erau „câte șase sau câte opt la un loc, pe două roticele ușoare, pentru infanterie, care le duce după sine oriunde ar merge, le întoarce cum vrea și, înconjurându-se de ele în marș, nu se teme de un atac de cavalerie. Tunurile sunt astfel încât se aprind unul de la altul, succesiv. Încărcarea lor e grabnică. Cartușele sunt învelite în hârtie. Lungimea tunurilor este peste un cot. Gloanțele sunt ordinare, fie din fier, fie din plumb"[1]. Este foarte posibil ca astfel de piese de artilerie sofisticate să fi folosit și oastea lui Ștefan cel Mare; acesta achiziționase guri de foc de la navigatorii genovezi care, înainte de 1484, făceau negoț la Chilia și Cetatea Albă.

Moldovenii au capturat artilerie de la oastea lui Matia Corvinul în 1467, de la Radu cel Frumos în 1473 (când i-au luat tabăra de care), de la Suleiman Pașa Hadâmbul, în 1475, și de la regele Jan Olbracht și aliații săi teutoni, în 1497. Una peste alta, Ștefan cel Mare a dispus de un parc de artilerie destul de numeros și variat. Tunarii, ca peste tot în Europa medievală, nu

1. *Apud* Ioan Ursu, *Petru Rareș*, Convorbiri literare, București, 1923, pp. 106–107.

erau socotiți printre oșteni, ci printre meșteșugari și artizani, fiind de obicei străini. După cum am mai amintit, tunurile medievale nu aveau afet și erau transportate, ca orice material de război, pe care. Gurile de foc erau amplasate pe afete fixe, în baterii, la fața locului, fie că era vorba despre un câmp de bătălie sau despre o tabără de asediu. Ele erau acționate cu pulbere neagră și lansau proiectile din piatră, mai rar din fier sau plumb.

Oastea lui Ștefan cel Mare dispunea și de care de transport care, la nevoie, puteau fi legate între ele cu lanțuri și transformate în acea veritabilă fortificație numită *wagenburg*. Am menționat că o astfel de fortificație de care a fost capturată de moldoveni de la munteni în 1473, și în spatele unui astfel de *wagenburg* s-a adăpostit oastea Moldovei în timpul bătăliei de la Războieni, din 1476. Desigur, oastea lui Ștefan cel Mare dispunea și de un număr mare de corturi și pavilioane pe care le întindea ori de câte ori făcea popas peste noapte.

Mai trebuie menționată muzica militară care însoțea oastea Moldovei din a doua jumătate a secolului al XV-lea, trompetiștii și toboșarii fiind atestați în timpul bătăliei de la Vaslui (1475) și cu ocazia ceremoniilor de la Colomeea, în septembrie 1485. După des amintita bătălie de la Obertyn (1531), polonii victorioși au capturat de la moldovenii învinși mai multe tobe, trâmbițe și trompete din alamă, alături de alte trofee de război.

Atât marii boieri, cât și categoriile ostășești dependente direct de domn aparțineau din punct de vedere administrativ de steagul de ținut. De pildă, documentele atestă deja în prima jumătate a secolului al XV-lea niște oșteni care aparțineau de steagul de la Tutova, din ținutul Vaslui. Fiecare din cele 24 de ținuturi ale Moldovei era împărțit în câte două steaguri sau, am putea spune, districte militare, în total 48.

În *Letopisețul anonim al Moldovei* se consemnează că „a împărțit Ștefan voievod oastei sale steaguri la Milcov", înainte de a porni împotriva lui Radu cel Frumos, în 8 noiembrie 1473.[1]

1. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 15.

Această sintagmă pare să sugereze că domnul și-a împărțit oastea în regimente, în acest context „steagul" având sens de unitate combatantă. În stadiul actual al cunoștințelor, nu se poate stabili dacă aceste regimente corespundeau sau nu cu steagurile de ținut. Cert este că pârcălabii de ținut, indiferent dacă aveau sau nu cetăți în subordine, erau comandanții tuturor oamenilor de arme din jurisdicția lor. De pildă, prin mult contestata „diplomă a Râzenilor", din 8 iunie 1485, Ștefan cel Mare le dăruiește boierilor din neamul lui Cozma Râzan mai multe moșii „pentru slujba lor pentru țară și să fie pază în contra tătarilor, așa cum au fost până acum fiind din ceata boierului nostru Gangur"[1]. Documentul nu atestă, așa cum s-a crezut inițial, ceata armată a boierului menționat, ci faptul că boierii Râzeni aparțineau de „unitatea" pârcălabului de Orhei, demnitate ocupată în acel moment de Radu Gangur.

Din punct de vedere administrativ-teritorial, teritoriul Moldovei medievale era împărțit cu o linie imaginară oblică, de la nord-est spre sud-vest, care demarca Țara de Sus și Țara de Jos. Cetele din ținuturile nord-vestice se aflau sub autoritatea vornicului Țării de Sus, care rezida la Dorohoi, în timp ce ținuturile sud-estice se aflau sub autoritatea juridică, administrativă și militară a vornicului Țării de Jos, care rezida la Bârlad. Superiorul militar al celor doi vornici era portarul Cetății de Scaun de la Suceava, care deținea în paralel și demnitatea de hatman al Moldovei. Comandantul suprem al oștii era, desigur, voievodul, secondat de fiul său mai mare.

E foarte greu de stabilit efectivele totale ale forțelor armate de care dispunea Ștefan cel Mare; dacă vitejii și curtenii erau cca 8.000, se poate presupune că domnul Moldovei dispunea de cca 10.000 de oameni, inclusiv cetele boierești. Acestea sunt însă numere absolute și este de crezut că, în afara vremurilor de restriște, domnul nu mobiliza niciodată întregul potențial

1. *Documenta Romaniae Historia*, Seria A. Moldova, vol. II (1449–1486), București, 1976, pp. 459–460 (întrucât documentul s-a păstrat doar prin intermediul unei traduceri de sec. XIX, este considerat un fals).

militar al țării sale, și o bună parte din efective asigurau garnizoana cetăților, precum și paza trecătorilor din Carpați și de la vadurile Nistrului. Efectivele țăranilor chemați la arme sunt imposibil de stabilit, în ciuda numerelor de zeci de mii de oameni vehiculate de diferiți autori medievali și renascentiști. Foarte probabil că numărul lor era cel mult similar cu cel al efectivelor totale ale categoriilor ostășești.

În ceea ce privește valoarea militară a acestor trupe, trebuie avut în vedere că ele nu erau formate din ostași „profesioniști" aflați necontenit sub arme, ci erau miliții formate din proprietari de pământ, chemați la arme doar ocazional. O astfel de oaste prezenta o serie de neajunsuri, începând de la procesul de mobilizare până la armament și moralul scăzut. Întrucât boierii, vitejii și curtenii erau împrăștiați în toate ținuturile Moldovei, mobilizarea și concentrarea lor în tabăra de la Roman, în centrul țării, era anevoioasă și de durată.

Date fiind diferențele sociale și, mai ales, economice dintre diferitele categorii ostășești, armamentul și echipamentul erau foarte variate, în funcție de averea fiecărui individ în parte. Doar armele tradiționale ale moldovenilor, lancea, scutul și sabia, confereau oștii o oarecare uniformitate. Mai trebuie avut în vedere că ocupația principală a categoriilor ostășești, fie că este vorba despre mari boieri, viteji sau curteni, era administrația propriilor moșii sau, în cazul celor mai săraci, chiar cultivarea individuală a loturilor de pământ deținute. Prin urmare, chiar dacă reușeau să se înarmeze și să se echipeze corespunzător, aceste categorii ostășești nu erau deprinse cu mânuirea armelor, și le lipseau experiența și disciplina militară.

Nu în ultimul rând, este de subliniat că toate categoriile ostășești dădeau curs chemării la arme a voievodului doar din obligația pe care o aveau față de acesta, ca urmare a jurământului de credință depus și a statutului lor de proprietari de pământ, condiționat de serviciul militar. Marii boieri, vitejii și curtenii nu numai că nu primeau plată curentă (soldă) din partea voievodului, ci erau nevoiți să se înarmeze, să se echipeze și să-și asigure proviziile pe speze proprii. Astfel, o campanie militară era destul

de păguboasă pentru ei, cheltuielile fiind acoperite doar de prada pe care o puteau dobândi și, eventual, de miluirea domnească, pe care o primeau doar în cazuri excepționale. Pe de altă parte, cei chemați la oaste de voievod își lăsau în urmă familiile și moșiile, care, în absența lor, erau expuse la robie, pradă și distrugere din partea inamicilor de tot felul. Nu în ultimul rând, pe durata absenței lor, membrii categoriilor ostășești nu se puteau ocupa de administrarea moșiilor lor sau, în cazul celor mai săraci, de cultivarea pământurilor, ceea ce atrăgea după sine o deteriorare a situației lor economice. Toți acești factori făceau ca moralul acestor trupe să fie foarte scăzut.

Din multe puncte de vedere, miliția formată din proprietarii de pământ chemați la arme de voievodul Moldovei se asemăna cu „insurecția nobiliară", nobilimea comitatensă chemată la arme, a regelui Ungariei. Nobilii din comitatele Ungariei erau neuniform înarmați și echipați, nu aveau experiență și disciplină militară și aveau moralul scăzut ca urmare a faptului că erau nevoiți să-și lase în urmă moșiile pentru a da curs poruncii de mobilizare a regelui. În ierarhia oștilor de care dispunea regele Ungariei, „insurecția nobiliară" era abia pe locul al patrulea, după oastea de mercenari, banderiile prelaților și ale baronilor și garnizoanele permanente de la granița ungaro–otomană.

În timp, structurile medievale ale oștii moldovene și-au dovedit inferioritatea față de armatele moderne ale suveranilor învecinați. Cel mai limpede reiese această stare de fapt din înfrângerea suferită de Petru Rareș în fața hatmanului polon Jan Tarnowski, la Obertyn, în 1531: cei 20.000 de moldoveni, neuniform înarmați, fără pregătire și disciplină militară și cu moralul scăzut, au fost înfrânți de cei 6.000 de mercenari profesioniști, bine înarmați și disciplinați, din slujba Regatului Polon. S-a demonstrat convingător că principala cauză a înfrângerii moldovenești a fost confruntarea anacronică dintre o oaste medievală și o armată modernă.

În ciuda tuturor neajunsurilor, în a doua jumătate a secolului al XV-lea Ștefan cel Mare a făcut din miliția de proprietari de pământ care îi datorau serviciu militar o oaste veritabilă,

prin acumularea de experiență militară în timpul deselor mobilizări și campanii. De asemenea, domnul Moldovei a știut să-și asigure loialitatea trupelor, prin ospețele date după campaniile și bătăliile victorioase, prin „darurile" generoase făcute tuturor oștenilor săi și prin promovarea socială, adică prin crearea de viteji.

Înainte de încheiere, se cuvine să vorbim puțin și despre armele personale ale lui Ștefan cel Mare. Am văzut că în bătălia de la Cătlăbuga (1485) domnul a luptat călare, cu buzduganul și cu lancea, armele tradiționale ale oștii sale. Calul nu era doar un mijloc de transport și de luptă, ci și un simbol de putere al călărețului. Calul Catalan nu a existat decât în imaginația lui Mihail Sadoveanu, dar e sigur că Ștefan cel Mare lupta călare pe un armăsar de război, ca orice comandant de oști al vremii sale.

Tot însemne ale puterii erau și buzduganul, însemnul oriental al comandanților de oști și, desigur, spada, pe al cărui buton se poate citi „Ioan Stefan voe[vo]d". După moartea marelui domn, prețiosul artefact a fost păstrat alături de alte comori în Cetatea Sucevei până în anul 1538, când a fost capturat de Soliman Magnificul, odată cu tezaurul Moldovei. Spada a ajuns la Istanbul, unde se găsește și astăzi, în Muzeul Topkapi. Mai trebuie menționată și arbaleta, sau „arcul cu vârtej", a lui Ștefan Vodă, păstrată după moartea sa în turnul tezaurului de la Mănăstirea Putna până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când a fost luată de o ceată de cazaci.

Este foarte posibil ca domnul să fi purtat coif și cămașă de zale aurită, întocmai cum au primit în dar pretendentul Roman Petrilovici și domnul Ștefan I de la Vladislav II Jagiello, la sfârșitul secolului al XIV-lea. De altfel, chiar Vladislav II Jagiello a purtat o astfel de cămașă de zale din argint în bătălia de la Grünwald/Tannenberg (15 iulie 1410). Un echipament defensiv similar trebuie să fie avut și domnul Moldovei, care deținea pe lângă armele de prestigiu și un întreg arsenal cu toate categoriile de arme ofensive și defensive, ca orice suveran al epocii sale.

ALIAȚII MOLDOVEANULUI (TRANSILVĂNENII, MUNTENII, TURCII ȘI TĂTARII)

Cu sabia lui Damocles deasupra capului, Ștefan cel Mare a solicitat ajutorul aliaților săi, creștini și musulmani deopotrivă. În primăvara anului 1497, au pornit de la Suceava soli la Buda, Târgoviște, Constantinopol și Kirk Yer, astăzi Çufut-Kale, în Crimeea. Asupra tratativelor diplomatice dintre domnul Moldovei și aliații săi unguri, munteni, turci și tătari vom reveni pe larg în capitolul următor, deocamdată trebuie reținut că aceștia au dat curs cererii de ajutor și și-au mobilizat trupele împotriva lui Jan Olbracht al Poloniei.

Primul care a dat curs cererii de ajutor a lui Ștefan cel Mare a fost Vladislav II, regele Ungariei și al Boemiei. Cunoscând planul secret al lui Jan Olbracht, expus în cadrul congresului jagiellon de la Levoča, el nu dorea ca vasalul său de la est de Carpați să fie înlocuit cu Sigismund Jagiello, ceea ce ar fi echivalat cu anexarea Moldovei la Uniunea Polono-Lituaniană. Prin urmare, Vladislav II a poruncit mobilizarea generală a baronilor din Regatul Ungariei și le-a impus orașelor germane din Ungaria Superioară (care corespundea aproximativ cu Slovacia de astăzi) o dare extraordinară pentru finanțarea campaniei. Deși baronii Ungariei au răspuns în masă la porunca de mobilizare a regelui, singurul care s-a implicat direct în evenimentele militare din Moldova a fost Bartolomeu Dragffy, voievodul Transilvaniei. Dincolo de faptul că era guvernatorul militar al provinciei învecinate direct cu teatrul de operațiuni militare, baronul avea și motive personale să intervină la est de Carpați: pe de-o parte era urmașul direct al lui Dragoș Vodă, descălecătorul Moldovei, pe de altă parte era cuscrul lui Ștefan cel Mare, prin căsătoria fiicei sale Maria cu Alexandru *sin* Ștefan Vodă.

Prin demnitatea pe care o deținea, Bartolomeu Dragffy era obligat să întrețină două banderii: una în calitate de baron, și cea de-a doua în calitate de voievod al Transilvaniei. Banderia baronială era alcătuită, după moda timpului, din așa-numitele

„lănci", adică unități militare formate dintr-un lăncier catafractar călare și doi-trei arcași călări. Numărul lăncilor putea varia între 50 și 150, așadar 150-200 până la 450-600 de oameni. Din păcate, nu se pot stabili efectivele banderiei baroniale a lui Bartolomeu Dragffy în anul 1497.

În calitate de voievod al Transilvaniei, el putea mobiliza „națiunile" (comunitățile politice privilegiate ale) provinciei, adică nobilii din cele șapte comitate, sașii din scaunele și districtele săsești și secuii din Scaunele Secuiești. În schimbul privilegiilor pe care le dețineau, nobilii, sașii și secuii erau obligați să dea curs chemării la arme a regelui sau a voievodului Transilvaniei – locțiitorul regelui care asigura paza pe flancul estic al regatului.

„Insurecția nobiliară", adică ridicarea la arme a nobilimii din Transilvania, consta din toți nobilii valizi ai provinciei, adunați sub steagurile comitatului în care își aveau domeniul principal. Cum am mai spus, din multe puncte de vedere, acest corp de oaste se asemăna cu boierii moldoveni chemați la arme: armamentul și echipamentul lor era foarte variat, în funcție de capacitățile economice ale fiecăruia, nu erau deprinși cu mânuirea armelor, le lipsea experiența și disciplina militară și aveau moralul scăzut, deoarece obligațiile militare pe care le aveau implicau timp, bani și pericole de moarte. Cu toate acestea, cavaleria nobiliară din Transilvania și Ungaria a rămas un factor militar important până în epoca napoleoniană, fiind convocată la arme ultima dată în 1806.

O descriere frumoasă a cavaleriei nobiliare din Ungaria Transilvania a făcut-o Anton Verancsics, pe la 1550, dar ea e perfect valabilă și pentru realitățile mai timpurii: „În războaie, ei [nobilii] luptă călare; odinioară erau toți *catafracti*, acum sunt toți *velites* (cavalerie ușoară), ușor înarmați; nu este nici o îndoială că ei au împrumutat acest obicei de la turci. Căci pe vremea regelui Mathias [Corvinul] folosirea catafracților se bucura de cea mai mare trecere, cu glorie nespusă și izbânzi strălucite; sub Vladislav II [Jagiello] și sub Ludovic [Jagiello], fiul său, a început încetul cu încetul să fie lăsată la o parte, iar

după dezastrul de la Mohács [1526], ei [catafractarii] au fost chiar desființați și au dispărut cu totul, odată cu disciplina militară, și le-au urmat acei pe care ei îi numesc cu un cuvânt al lor *husari*, fie pentru a lupta cu mai multă ușurință, îndemnați de iuțeala cailor turcești, sau mai degrabă pentru că din voia războaielor se răspândește obiceiul pentru toți muritorii ca cei învinși să-și însușească moravurile învingătorilor. Armele lor [ale husarilor] sunt coiful de oțel, cămașa de zale, iataganul turcesc [pe care] îl numesc *szablya*, în stânga poartă scutul care le apără tot pieptul și capul [faimosul scut „cu aripă"], în dreapta mânușa de fier și lancea cu un stegulet de mătase prins sub vârf; au cai de multe feluri, dar cei mai buni sunt cei turcești, pe care îi păstrează pentru clipa hotărâtoare a luptei, pentru că sunt mai iuți și mai sprinteni decât ceilalți..."[1].

Umanistul oferă o descriere la fel de frumoasă și în cazul secuilor: „...neamul secuiesc este neobișnuit de spornic în zămislirea urmașilor, într-atâta încât astăzi pot strânge sub arme 30.000 de oameni, fără a fi lipsiți de apărare la ei acasă. Ei folosesc de cele mai multe ori lupta călare, fără nici un material de război, fără nici un echipament anume și fără a se deosebi prin nici o podoabă militară; ei luptă aprig, bizuindu-se pe număr și pe străvechea lor vitejie. Nu sună din trâmbița militară, ci din corn, și dacă nu încep lupta la timp, cuprinși de plictiseala taberei se împrăștie iute și pe nesimțite"[2]. Mai trebuie adăugat faptul că nobilii și fruntașii satelor secuiești, denumiți *primipili*, luptau călare, fără echipament defensiv, fiind înarmați cu arcuri, lănci și săbii curbe, întocmai ca strămoșii lor. Țăranii liberi aveau cu toții obligația de a se prezenta la arme și luptau pe jos, cu sulițe, coase, arcuri și săbii. Secuii asigurau paza hotarului estic al Transilvaniei și puteau fi convocați la arme în orice moment de comitele lor, demnitate care putea fi deținută de voievodul Transilvaniei.

1. Anton Verancsics, „Descrierea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești", în *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 416.

2. *Ibidem*, p. 412.

Privilegiile străvechi ale sașilor, coloniști germani așezați în sudul și nord-estul Transilvaniei, începând cu mijlocul secolului al XII-lea, le-au statuat și obligațiile militare față de rege, căruia erau nevoiți să-i acorde ajutor mai ales pentru apărarea regatului. Dacă la începuturi sașii erau nevoiți să meargă la arme „pe capete", călare sau pe jos, fiecare după posibilitatea sa, până în a doua jumătate a secolului al XV-lea regii Ungariei au nuanțat ajutorul militar pe care erau nevoiți să-l dea. În anul 1486, Matia Corvinul a instituit Universitatea Săsească din Transilvania, un organ politic, juridic, administrativ și fiscal, un fel de parlament al comunității săsești (în latină *Universitas Saxonum*), care avea obligația să trimită în oastea regală 2.000 de pedestrași bine înarmați. Aceștia proveneau din orașele, scaunele și districtele săsești, a căror populație masculină alcătuia la nevoie miliții atât pentru paza fortificațiilor proprii (ziduri orășenești, cetăți de refugiu, biserici fortificate), cât și pentru îndeplinirea obligațiilor militare față de rege. Pe lângă milițiile urbane și populare, din a doua jumătate a secolului al XV-lea orașele săsești din Transilvania, mai ales Sibiul și Brașovul, au început să angajeze călăreți mercenari din Țara Românească

Milițiile sașilor erau formate din pedestrași bine echipați, cu platoșe, cămăși de zale, căști și pălării de oțel, și înarmați cu puști, arbalete și paveze, dar și cu lănci, spade și halebarde. De asemenea, Sibiul, orașul principal al sașilor transilvăneni, dispunea de un parc de artilerie numeros, din care Bartolomeu Dragffy a solicitat șase bombarde mari pentru a-l însoți în Moldova.

Întrucât obligațiile militare ale sașilor erau în primul rând față de rege, conform vechilor lor privilegii, ei ignorau poruncile de mobilizare venite din partea locțiitorilor regali, fie că era vorba despre voievozii Transilvaniei, fie că era vorba despre alți căpitani regali, mai ales când aceștia porneau în campanie în afara granițelor regatului. La fel s-a întâmplat și în 1497, când Bartolomeu Dragffy a așteptat sosirea lor aproape două luni, în tabăra sa amplasată la granița cu Moldova. Nu există

izvoare care să ateste participarea sașilor sau a bombardelor solicitate la campania moldovenească a voievodului Transilvaniei în 1497.

Cu toate astea, Bartolomeu Dragffy a reușit să adune o oaste formidabilă de 12.000 de oameni, formată din banderia proprie, „insurecția nobiliară“ a Transilvaniei și din luptătorii secui. Pe la mijlocul lunii august, voievodul și-a întins tabăra în sud-estul Transilvaniei, unde a așteptat circa o lună semnalul pentru a trece peste Carpați, în Moldova. Pe la mijlocul lui septembrie, „voievodul Ardealului, Birtoc“ și oastea sa au pornit spre „beleagul“ de la Roman, unde îl aștepta Ștefan cel Mare.

Letopisețul de la Putna nr. II notează că „Radul [cel Mare] voievod încă i-a trimis ajutor“ lui Ștefan cel Mare, în 1497.[1] Informația este confirmată de cronica otomană anonimă intitulată *Viața sultanului Baiazid Han, fiul lui Mehmet Han*, care notează că în timpul evenimentelor militare din 1497, „spre deosebire de cea moldovenească, oastea Țării Românești, cu care fură întăriți, i-a ajutat mult [pe gaziii otomani] în această înfrângere deplină a ghiaurilor (= polonilor)“[2]. Din aceste două însemnări lapidare nu se poate stabili dacă domnul Moldovei i-a scris direct aliatului său de la Târgoviște, sau dacă a intervenit la Înalta Poartă pentru ca aceasta să-i poruncească domnului muntean să-și ajute vecinul din nord-est (ceea ce pare mult mai probabil). De altfel, nu se cunosc nici un fel de detalii în legătură cu corpul expediționar trimis de Radu cel Mare în ajutorul lui Ștefan cel Mare. Prin urmare, istoricul este nevoit să schițeze structurile militare din Țara Românească a celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea, pentru a vedea,

1. *Letopisețul de la Putna nr. II*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 37.

2. *Viața sultanului Baiazid Han, fiul lui Mehmet Han*, în *ibidem*, p. 264.

cel puțin, ce tipuri de trupe muntenești ar fi putut interveni în Moldova, în contextul evenimentelor militare din anul 1497.

La sfârșitul Evului Mediu, oastea Țării Românești se asemăna din multe puncte de vedere cu oastea Moldovei. Domnul dispunea de o oaste „privată", formată din categoriile socio-militare ale țării, în timp ce boierii, organizați în clanuri, întocmai ca herburile din Polonia, aveau propriile cete armate, formate din boiernași și slujitori nenobili.

Sub steagul domnului Țării Românești luptau viteji și curteni, atestați de izvoarele din a doua jumătate a secolului al XV-lea, dar și unele comunități de țărani aserviți, denumiți „rumâni". Uneori, domnul dona diferite comunități de rumâni unor boieri, păstrându-și însă dreptul de a-i convoca la „oastea cea mare".

Recent, cercetătorul Marian Coman a demonstrat foarte convingător faptul că Țara Românească în Evul Mediu nu era un stat centralizat: puterea politică se baza pe legăturile personale ale domnului cu marii boieri, care, la rândul lor, stăpâneau comunitățile de țărani aserviți, rumâni, din teritoriu. Astfel, domnul Țării Românești era un *primus inter pares*, fiind dependent de puterea militară a marilor boieri. Aceștia erau constituiți în adevărate clanuri, cum ar fi brăilenii, buzoienii sau Craioveștii, din partea de vest a Țării Românești, numită din secolul al XIX-lea Oltenia. Arătam în paginile de mai sus că boierii brăileni și cei buzoieni și-au împlinit promisiunea și au luptat până la moarte alături de voievodul lor, Basarab cel Tânăr, când Ștefan cel Mare a intervenit militar pentru a-l înlocui cu Vlad Călugărul în 1481. Cu acest prilej, *Letopisețul anonim al Moldovei* îi atestă pe marii boieri și pe vitejii munteni care au căzut în bătălia de la Râmnicu Sărat.

În ciuda faptului că unii istorici din epoca național-comunistă au contestat vehement existența cetelor boierești din Țara Românească, acestea sunt atestate documentar încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Marile familii boierești dispuneau cu certitudine de cete de oameni înarmați, formate atât din rudele biologice, cât și din boiernași și slujitori nenobili. Nu o dată domnia munteană a fost amenințată de puterea militară

a boierilor, care și-au sprijinit propriii candidați la domnie. Pe de altă parte, domnii care reușeau să-i atragă pe boieri de partea lor, fie prin charisma proprie, fie printr-o politică abilă de concesii și compromisuri politice, beneficiau de sprijinul militar al acestora, precum Basarab cel Tânăr în 1481.

Oastea Țării Românești, atât categoriile ostășești, cât și cetele boierești, era formată din cavalerie ușoară. Desigur, marii boieri și vitejii mai cu dare de mână aveau echipament defensiv ușor, format din căști de oțel și cămăși de zale, dar majoritatea călăreților munteni nu dispuneau de echipament defensiv, cu excepția scutului de diferite forme (rotund, triunghiular sau „cu aripă"). Întocmai ca gaziii otomani, muntenii luptau cu arcuri cu săgeți la depărtare și cu lănci, spade și săbii de aproape, precum și o serie de arme secundare de lovit, tăiat și zdrobit, cum ar fi buzdugane și securi de luptă.

Pedestrașii domnului, provenind din comunitățile de țărani aserviți, nu aveau în general echipament defensiv și erau în marea lor majoritate arcași, dovadă în acest sens fiind faptul că domnii Țării Românești au cumpărat adesea arcuri și săgeți de la sașii din Brașov și Sibiu. De asemenea, arcașii munteni sunt atestați în bătăliile de la Rovine (1395), Varna (1444) și Câmpul Pâinii (1479), ocazii cu care au lansat un puhoi de săgeți asupra inamicului.

E aproape imposibil de precizat câte sau care dintre aceste categorii ostășești au fost trimise de Radu cel Mare în ajutorul lui Ștefan cel Mare, dar se poate presupune că domnul Țării Românești a trimis în Moldova membrii categoriilor ostășești aflate direct sub autoritatea sa. E greu de imaginat că i-ar fi putut convinge pe boierii munteni să pornească în ajutorul domnului Moldovei, cu care se confruntaseră pe viață și pe moarte în deceniile anterioare. Cu atât mai mult cu cât boierii munteni nu aveau nici obligația, nici interesul de a lua parte la campanii desfășurate în afara țării lor. Cu totul altfel se punea problema însă atunci când porunca venea din partea Înaltei Porți (cum s-a întâmplat în 1475 și 1476), boierii fiind obligați să meargă în campanie alături de domnul lor. În cazul

mobilizării din 1497, se poate bănui că Radu cel Mare a trimis în Moldova un contingent format cel puțin din vitejii și curtenii aflați sub autoritatea sa directă – desigur, nu efectivele totale ale acestora. Mobilizați în condiții necunoscute, călăreții munteni au pornit la începutul toamnei lui 1497 în ajutorul lui Ștefan cel Mare.

Deja în primăvara anului 1497, când oastea lui Jan Olbracht era în curs de mobilizare la Liov, Ștefan cel Mare a trimis o solie la Baiazid II, pentru a-i solicita ajutorul militar împotriva unui pericol care părea iminent. Alertat de manevrele militare ale „craiului leșesc", sultanul i-a poruncit lui Yakub Pașa, beilerbeiul Rumeliei, să mobilizeze toate trupele din provincia europeană a Imperiului Otoman. În același timp, Baiazid II i-a poruncit lui Mesih Pașa, beilerbeiul de Akkerman, să țină trupele de achingii pregătite de luptă, pentru a le trimite în ajutorul lui Ștefan cel Mare când acesta le va solicita.

Este bine cunoscut faptul că la sfârșitul Evului Mediu și în Epoca Modernă Timpurie, Imperiul Otoman reprezenta cea mai mare forță militară din lumea mediteraneeană și din Estul Europei. Pe lângă trupele „de casă", formate din renumiții ieniceri și din spahiii Înaltei Porți (trupele *kapu-kulu*), sultanul beneficia de trupele principalelor provincii ale Imperiului, Rumelia în Peninsula Balcanică și Anatolia în Asia Mică, formate din spahii, timarioți și achingii. Pentru lucrarea de față sunt relevante însă doar detaliile legate de trupele rumeliote și de achingiii de la granița Imperiului.

Pe măsură ce statele balcanice au fost rând pe rând cucerite de Imperiul Otoman, teritoriile lor au fost preluate direct de sultan și împărțite între gaziii săi. Aceștia din urmă nu aveau drept ereditar asupra pământurilor primite și nici nu le puteau înstrăina, însă aveau dreptul să colecteze de pe ele veniturile pe care în mod normal le-ar fi încasat sultanul. Cei cărora li se alocau loturi cu venituri mici și mijlocii erau numiți spahii, în timp ce beneficiarii unor loturi cu venituri mari erau denumiți

timarioți, de la denumitea turcească a acestor loturi mai mari, *timar.*

Armamentul și echipamentul spahiilor și timarioților era stabilit tot în funcție de veniturile loturilor alocate. Acestea trebuiau să le asigure calul de luptă, precum și armamentul și echipamentul, constând din arc cu săgeți, sabie, lance și buzdugan. Dacă venitul spahiului depășea o anumită sumă, el trebuia să se echipeze și cu cămașă de zale și coif de oțel cu apărători de zale pentru ceafă, urechi și chiar pentru față. Pentru fiecare 3.000 de monede de argint, accele, care rezultau din venitul lotului, spahiul sau timariotul era obligat să echipeze un călăreț complet înarmat, numit *cebelü* („purtător de zale"). Cei care aveau rang de bei erau obligați să înarmeze câte un *cebelü* pentru fiecare 5.000 de accele realizate din veniturile timarului său.

Când sultanul dădea ordin de mobilizare, așa cum s-a întâmplat în 1497, spahiii și timarioții se adunau sub steagul comandantului local, numit *subași*. Cetele subașilor se adunau sub steagul beilor zonali și toți aceștia formau oastea beilerbeiului, în cazul nostru oastea lui Yakub Pașa. Aceștia au așteptat în tabără noi ordine pentru a interveni, la nevoie, în ajutorul beiului din Kara Bogdan.

Încă din epoca timpurie a cuceririi Peninsulei Balcanice, apărarea frontierelor otomane a fost încredințată unor bei de margine. Mulți dintre aceștia erau creștini renegați, precum Evrenos, Malkocioglu sau Mihaloglu, și au format adevărate dinastii care au durat până în secolul al XVI-lea. Ei erau adevărații stăpâni ai zonelor de frontieră și erau aproape egali în rang cu dinastia otomană, fiind considerați aristocrația militară a imperiului. Puterea dinastiilor de margine a început să decadă de la mijlocul secolului al XV-lea, când au început să fie înlocuite de persoane cu origini diverse, care într-un fel sau altul se remarcaseră în ochii sultanului, cum a fost cazul lui Mesih Pașa, beilerbeiul de Akkerman. Stăpânii frontierei otomane aveau propriii spahii, numiți *tavgi*, întocmai ca sultanul, dar principala lor forță militară consta în achingii. Aceștia erau

călăreți musulmani, provenind din toate categoriile socio-militare ale Imperiului Otoman, care se asociau mai mult sau mai puțin întâmplător sub steagurile beilor de margine pentru a întreprinde expediții de pradă, numite *akîn*-uri. Dată fiind diversitatea lor socială și economică, ei nu aveau armament și echipament uniform, marea majoritate fiind cavalerie ușoară, înarmată cu arcuri și săgeți, sulițe și săbii. Desigur, cei care își permiteau își procurau zale și căști de oțel, și chiar arme secundare precum buzdugane, securi și ciocane de luptă. Puterea achingiilor consta în efectivele lor mari, în rapiditatea cu care acționau și, mai ales, în determinarea lor de a dobândi pradă, altminteri scopul suprem al unei astfel de expediții.

Pe astfel de trupe se baza Mesih Pașa când a primit ordinul de mobilizare din partea lui Baiazid II, în primăvara anului 1497. Vom vedea că deja la începutul verii o trupă de 2.000 de achingii, sub comanda unui Mahmud Pașa, acționa alături de oastea lui Ștefan cel Mare al Moldovei.

Conform alianței încheiate în 1492, Ștefan cel Mare a solicitat ajutorul lui Mengli Ghirai împotriva agresiunii militare a lui Jan Olbracht. Hanul crâmlean s-a grăbit să dea curs cererii voievodului din Moldova și, în condiții prea puțin cunoscute, și-a mobilizat oastea la Djankerman (Oceakov), pe Nipru.

Din păcate, se cunosc foarte puține detalii în legătură cu oastea crâmleană pornită în ajutorul lui Ștefan cel Mare, de aceea este nevoie de o scurtă schiță a oștii tătare la sfârșitul Evului Mediu.

Încă înainte de Ginghis-Han, ocupațiile de bază ale mongolilor și tătarilor erau creșterea animalelor mari și războiul. Cele două nu se excludeau, din contră, cel care avea animale fiind nevoit să și le apere, odată cu familia și sclavii săi. Astfel, fiecare mongol sau tătar era și oștean, mai ales că expedițiile războinice aduceau venituri suplimentare, sub formă de pradă, care consta atât în bani și bunuri, cât și în animale și sclavi.

Războinicii simpli se numeau „feciori“, *oğlan*, de unde se trage denumirea de „ulani“ pentru cavaleria uşoară din armatele premoderne. Aceştia luptau sub comanda nobilului local, numit *noian* sau *beg*. Cu cât un *noian* era mai influent, cu atât ceata lui de *oğlani* era mai numeroasă. Aceştia formau oastea hanului, care dispunea şi de un corp de elită format din tinerimea marii nobilimi, numiţi *keşik*. Din rândul acestora erau recrutaţi „ofiţerii superiori“, în organizarea zecimală a armatei tătare. Unităţile de câte o sută de oameni şi cele de o mie de oameni aveau în frunte câte un *noian* sau *beg*, în timp ce unităţile de zece mii de oameni, numite *tümen*, aveau în frunte un emir sau mîrzac, provenit din rândurile *keşik*-ilor. Deasupra acestora se afla un *bukaul*, care avea rol de strateg însărcinat cu aprovizionarea şi organizarea hoardei, dar şi cu mişcările tactice şi strategice ale acesteia. Comandantul suprem era hanul.

Întrucât la oaste participa întreaga populaţie, uneori chiar şi sclavii, efectivele tătarilor au fost întotdeauna foarte mari, contemporanii apreciind hoardele tătare la zeci şi chiar sute de mii de oameni. Desigur, aceste aprecieri nu sunt foarte precise, stabilirea exactă a efectivelor fiind aproape imposibilă, dar din izvoare putem reţine superioritatea numerică a tătarilor faţă de oştile din Europa răsăriteană.

Mongolii şi tătarii erau călăreţi prin excelenţă, ca de altfel toate popoarele migratoare din stepele eurasiatice. Arma lor principală era arcul compozit, format din mai multe straturi de lemn, corn şi tendoane. Acest tip de arc le permitea luptătorilor tătari, arcaşi de o iscusinţă legendară, să lanseze săgeţi la distanţe mari, cu o precizie deosebită şi cu o rată de tragere foarte ridicată. Spre deosebire de strămoşii lor din Asia Centrală, care foloseau osul şi silexul, tătarii din stepele nord-pontice aveau săgeţi cu vârf de fier, eficiente şi împotriva călăreţilor înzăuaţi. Pentru lupta de aproape, tătarii foloseau lancea cu vârf de fier şi sabia.

Luptătorii de elită, *keşik*, şi noianii purtau cămăşi de zale sau armuri din lamele de oţel, de model persan, şi coifuri ascuţite, cu apărători din zale pentru ceafă, urechi şi faţă.

Luptătorii de rând purtau platoșe din piele și calpace îmblănite, care îi apărau de frigurile stepei și de loviturile inamicilor. Unii luptători aveau scut rotund, caracteristic pentru toate popoarele stepei încă din Antichitate.

Întocmai ca în cazul achingiilor otomani, avantajul hoardelor tătare consta în superioritatea numerică, în modul rapid de acțiune împotriva inamicilor, pe care îi copleșeau cu puhoaie de săgeți, și motivația ridicată rezultată din faptul că orice expediție militară era și expediție de jaf și pradă, și deci un mijloc convenabil de îmbogățire.

După cum arătam mai sus, în 1497, Mengli Ghirai a mobilizat toată hoarda din Crimeea la cetatea Djankerman, pentru a merge în ajutorul aliatului său moldovean. Totuși, o izbucnire neașteptată a ciumei l-a obligat pe han să se retragă, lăsându-l în urmă pe fiul său, Mehmet Ghirai, cu 1.000 de oameni. Această hoardă a fost înfrântă de oastea lituaniană a cneazului Constantin Ostrogski, astfel că ajutorul tătar promis de Mengli Ghirai lui Ștefan cel Mare nu a mai ajuns în Moldova. Desigur, această situație l-a nemulțumit profund pe domnul de la Suceava, care se aștepta dintr-un moment într-altul la invazia polonă și care a mai trimis un sol în tabăra tătarilor de la Djankerman, înainte ca aceasta să fie ridicată din cauza ciumei.

Singurul ajutor real pe care hanul crâmlean i l-a dat aliatului său moldovean a fost acela că mobilizarea masivă a hoardei tătare i-a alertat pe lituanienii de sub comanda lui Alexandru Jagiello, care, din această cauză, au refuzat să treacă Bugul pentru a face joncțiunea cu formidabila oaste a lui Jan Olbracht.

V

CRUCIADA REGELUI JAN OLBRACHT ÎMPOTRIVA LUI ȘTEFAN CEL MARE (1497)

Anul 1497 avea să fie decisiv pentru conflictul dintre Jan Olbracht și Ștefan cel Mare. Regele Poloniei și-a convocat supușii și vasalii pentru a purta un „război sfânt" împotriva domnului Moldovei și a Imperiului Otoman. Deși cruciada nu fusese proclamată oficial de către papă, sub steagurile suveranului jagiellon s-au adunat poloni, lituanieni și cavaleri teutoni, pentru a lupta împotriva necredincioșilor și a aliaților lor moldoveni. La rândul său, domnul de la Suceava a beneficiat de ajutorul militar al aliaților săi maghiari, munteni, otomani și tătari, dovedind funcționalitatea unui complex sistem de alianțe, creat cu minuțiozitate, prin diplomație și politică, timp de peste un deceniu.

Campania lui Jan Olbracht s-a împotmolit în fața Cetății de Scaun de la Suceava, în timp ce Ștefan cel Mare și aliații săi au alcătuit o oaste formidabilă la Roman. Simpla prezență a acesteia l-a determinat pe regele jagiellon să se retragă, după ce a încheiat un armistițiu cu domnul Moldovei, prin intermediul voievodului Transilvaniei și al mareșalului curții lui Vladislav II al Ungariei și Boemiei. Suspiciunea dintre poloni și moldoveni a persistat și, în scurt timp, a evoluat într-o nouă stare de beligeranță, culminând cu bătălia de la Codrii Cosminului. În acest capitol am încercat să reconstituim evenimentele militare care s-au desfășurat în Moldova, în toamna anului 1497, bazându-ne pe totalitatea surselor disponibile privitoare la acestea.

UN TĂVĂLUG DE FOC PESTE MOLDOVA

În lipsa unor mărturii directe, intențiile reale ale lui Jan Olbracht sunt imposibil de stabilit, cu atât mai mult cu cât și regele Poloniei avea de gând să-și arunce cămașa în foc, dacă aceasta i-ar fi cunoscut planul secret (se pare că toposul cu cămașa „indiscretă“ aruncată în foc era foarte agreat de frații jagielloni!). Cronicari și istorici au dezbătut timp de secole problema obiectivelor reale ale campaniei lui Jan Olbracht din 1497, dacă regele a plănuit cu adevărat o cruciadă antiotomană pe care a fost nevoit să o deturneze asupra Moldovei din cauza trădării lui Ștefan cel Mare, sau dacă expediția era menită doar să-l lichideze pe incomodul voievod moldovean. S-a formulat și o a treia variantă, la care se raliază și autorul acestor rânduri – în urma reevaluării tuturor izvoarelor privitoare la evenimentele militare din 1497 – că Jan Olbracht a urmărit două obiective succesive: într-o primă fază, expediția regală trebuia să supună Moldova, provincie care urma să fie preluată de Sigismund Jagiello, și, în a doua fază, recuperarea Chiliei și a Cetății Albe într-o operațiune comună a oștii polone și a celei moldovenești, sub comanda noului voievod jagiellon. Potrivit cronicii lui Bernard Wapowski, una dintre sursele principale ale evenimentelor din 1497, acest plan era cunoscut și dezavuat de cardinalul Frederick Jagiello, care a trimis din urmă un sol de vază pentru a-l convinge pe crăiescul său frate să renunțe.

În primăvara anului 1497, Jan Olbracht a poruncit mobilizarea generală a tuturor provinciilor și vasalilor săi la Liov, în luna mai. Totodată, regele Poloniei i-a chemat la arme pe curtenii și cavalerii săi, și a angajat mai multe regimente de mercenari. În fruntea unei suite impozante, care târa după ea și artileria regală, el a pornit de la Cracovia spre est, la Liov, locul de concentrare a oștii polone. În prima decadă a lunii mai, pe când Jan Olbracht se afla în orașul Przemyśl, la cca 70 km vest de Liov, a sosit în tabăra regală Kreslau Kuroswanski, episcop de Vladislavia (Wodzisław Śląski), cancelar al regatului și trimis al

cardinalului Feredrick Jagiello. În cadrul unei audiențe secrete, episcopul cancelar i-a expus regelui solia cardinalului, care îl îndemna să nu-l atace pe Ștefan cel Mare, războinic iscusit care îi învinsese pe Matia Corvinul și pe Mahomed II, un adevărat veteran cu al cărui ajutor i-ar fi putut învinge definitiv pe turci. Nu în ultimul rând, Frederick Jagiello îl implora pe Jan Olbracht să demobilizeze oastea cât timp sunt încă toate bune și să se întoarcă la palatul său din Cracovia. Această solie, mai ales partea ei finală, l-a înfuriat la culme pe rege, care și-a descărcat întreaga mânie pe nefericitul episcop Kreslau Kuroswanski:

— Mi-aș arde cămașa dacă aș ști că-mi cunoaște planul meu ascuns. Pleacă deci, și lasă-mă pe mine să-mi bat capul; tu ai să te îngrijești de cele sfinte, și nu să cercetezi ce războaie să port și ce dușmani să atac[1].

Încurcat de acest răspuns tăios, episcopul a părăsit întrevederea, neavând încotro decât să-l lase pe rege să acționeze după bunul său plac.

În 19 mai, Jan Olbracht și suita sa formată din curteni, cavaleri și mercenari au ajuns în tabăra regală de la Liov. În cea de-a treia decadă a lunii, majoritatea contingentelor din voievodatele și ținuturile Regatului Polon se aflau deja sub steaguri. Contemporanii vehiculau efective impresionante de 80.000 de luptători și 30.000 de care de transport. După o ultimă inspecție a trupelor, în 26 ale lunii, regele Jan Olbracht a dat ordinul de plecare, fără să-i mai aștepte pe teutoni, care la acea dată erau încă la Lublin, și pe mazovieni, care probabil încă nici nu porniseră din Mazovia (amintim că alaiul mortuar al lui Johann von Tiefen i-a întâlnit la Lublin abia în septembrie 1497). Oastea regală a mărșăluit încet spre sud-est, în direcția Śnyatin – Cernăuți, parcurgând în medie cca 3 km pe zi, cu popasuri dese și lungi. Astfel, după ce a trecut Nistrul prin vadul de la Mihălceni, în 8 august, Jan Olbracht și oastea sa au ajuns la Śnyatin în 14 august, unde au rămas până în 21 august.

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem 1480–1535*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 181.

În 8 august, regele Jan Olbracht i-a poruncit lui Johann von Tiefen, marele maestru al Ordinului Teuton, să treacă Nistrul în dreptul Haliciului, unde se afla tabăra teutonă, pentru a nu întâmpina aceleași greutăți pe care le întâmpinase și oastea regală la vadul de la Mihălceni. Din cauza bolii marelui maestru, cavalerii teutoni au întârziat plecarea aproape zece zile, timp în care au schimbat mai multe solii cu regele Poloniei. În cele din urmă, în 15 august, Jan Olbracht i-a îngăduit lui Johann von Tiefen să se retragă cu o mică suită la Liov, unde ar fi găsit cele necesare pentru a se trata de dizenterie, dar i-a poruncit cu fermitate să-și trimită oamenii de arme fără întârziere în tabăra regală. În 17 august, cavalerii teutoni au ridicat tabăra și au trecut Nistrul, cel mai probabil chiar în fața Haliciului, conform poruncii regale din 8 august. Mărșăluind spre sud-vest, înainte de 21 august, teutonii au făcut joncțiunea cu oastea regală la Śnyatin. De aici, regele și oastea sa au pornit mai departe spre sud-est, până la Coțmani (astăzi Kitsman), la nord-vest de Cernăuți, unde au poposit alte șapte zile.

În această perioadă, Symon von Drahe, comtur de Holland și adjunct al lui Johann von Tiefen, l-a implorat pe Jan Olbracht, înainte și după moartea marelui maestru (în 24 și 26 august), să concedieze contingentul teuton pentru a se întoarce în Prusia, amenințată de moscoviți (știri despre mișcările amenințătoare ale acestora fuseseră aduse de cavalerul Hans Catwitz, în 22 august). Regele Poloniei s-a dovedit total intransigent și nu le-a îngăduit teutonilor să se retragă. Avea nevoie de toate forțele disponibile pentru a-l anihila o dată pentru totdeauna pe Ștefan cel Mare, inamicul său de moarte.

Cam în aceeași perioadă a avut loc și un consiliu de război menit să stabilească strategia pentru desfășurarea ulterioară a campaniei. Hatmanul Jan Tyrnka și alți comandanți erau de părere că prima dată trebuia cucerită cetatea Hotin, pe Nistru, pentru a avea o bază puternică de operațiuni în Moldova și pentru a-l împiedica pe inamic să taie aprovizionarea și retragerea trupelor polone. Jan Olbracht și camarila sa erau de părere că o lovitură hotărâtoare asupra Sucevei, Cetatea de

Scaun a Moldovei, ar fi determinat capitularea întregii țări. Cum era de așteptat, cei prezenți au optat pentru strategia propusă de rege, care ulterior s-a dovedit a fi păguboasă, după ce s-au îndeplinit întocmai previziunile hatmanului.

De la Coțmani, regele Jan Olbracht și oastea sa au apucat-o pe „șleahul moldovenesc" sau „drumul Liovului", care ducea spre sud, pe lângă Cernăuți, târg păzit cu străşnicie de câteva steaguri moldovenești. Polonezii au trecut Prutul pe la satul Hotin (altul decât cel de pe Nistru), unde au poposit câteva zile, înainte de a porni mai departe spre sud, în direcția târgului Siret. De acum, polonii și teutonii se aflau pe teritoriu inamic, mai ales după ce, așa cum vom vedea mai jos, regele și-a manifestat ostilitatea față de trimișii lui Ștefan cel Mare.

În anturajul lui Jan Olbracht se afla și Matei Miechowski, medicul său personal, care a scris o istorie a Regatului Polon, cu destule detalii incomode pentru jagielloni pentru ca cenzura regală să retragă și să distrugă prima ediție, din anul 1519, o a doua ediție a acestei lucrări, cu modificările impuse de cenzură, ieșind de sub tipar abia în 1521. Din ediția retrasă s-au păstrat numai câteva exemplare, adevărate rarități bibliografice, care relevă aspecte interesante din istoria medievală a Poloniei, inclusiv în legătură cu evenimentele militare din 1497. Medicul personal al lui Jan Olbracht a înregistrat, ce-i drept, prin prisma faptului împlinit, o serie de „semne și minuni" care le-au vestit contemporanilor săi auspiciile nefaste sub care a început campania: „Două sute de boi mânați după oaste, apucați fiind de un vârtej puternic, care bătea spre Leopole [Liov], n-au putut fi opriți, ci parte din ei și-au frânt gâtul prin șanțurile mahalalei, parte au fost risipiți prin păduri dese și, din tot numărul lor, de-abia s-au mai putut aduna opt. Voind regele să treacă peste un pârâu, calul lui cel mai iubit se poticni și căzu cu el și nu i-l putură scăpa de înec, cu toată silința ce și-au dat-o. Afară de aceasta, un oarecare Sropski, nobil de neam, dar cam nebun, striga mereu cu groază în Leopol că vor păți-o ai noștri. Un fulger abătut asupra taberei omorî un cavaler și 12 cai. Preotului, care slujea înaintea regelui, îi căzură de trei

ori Sfintele Taine din mână. Și, cu toate aceste zguduitoare întâmplări, nu se lăsară de păcate; oastea petrecea în orgii de nedescris [...]. Și, când trecură în Moldova, îi apucară o frică și un tremur așa de mare, încât adesea mulțime de poloni erau alungați în chip rușinos de o mână de moldoveni“[1].

Panica polonilor era cât se poate de îndreptățită: imediat după ce Jan Olbracht s-a arătat ostil trimișilor lui Ștefan cel Mare, arestându-i solii – ceea ce echivala cu o declarație de război, voievodul Moldovei a poruncit hărțuirea neîncetată a coloanelor de marș inamice. Mai ales contingentele polone împrăștiate după pradă erau interceptate și ucise fără milă de moldoveni. În tabăra polonă se vorbea despre faptul că prizonierii erau duși în fața voievodului și uciși în chinuri, ceea ce era de așteptat din partea unui om „mânios și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat“. Toate aceste zvonuri, dar și atacurile inamice alimentau groaza trupelor polone, care ar fi vrut să se întoarcă acasă, dar regele lor nu s-a lăsat înduplecat. El dorea acum, cu orice preț, supunerea Moldovei și, pentru a-și atinge acest țel, a încercat să-i atragă de partea sa pe locuitorii țării. Astfel, regele a interzis raidurile de jaf și s-a purtat cu cea mai mare bunăvoință față de prizonieri.

Ajunși pe teritoriul Moldovei, Jan Olbracht și oastea sa au înaintat spre sud, fiind nevoiți să traverseze Codrii Cosminului pentru a ajunge la Siret, la 18 septembrie. Șase zile mai târziu, la 24 septembrie, forțele armate ale Coroanei Polone și ale Ordinului Teuton au ajuns în fața Sucevei, Cetatea de Scaun a Moldovei, conform planului strategic elaborat în timpul șederii de la Coțmani, în ultima decadă a lunii august.

În ultimul deceniu al secolului al XV-lea, Ștefan cel Mare era un principe puternic, cu legături politice la toate curțile suveranilor din Europa Centrală și de Est. Dincolo de alianțele

1. Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 173.

oficiale cu regele Ungariei, domnul Țării Românești, sultanul otoman și hanul tătarilor din Crimeea, domnul Moldovei dispunea de o rețea complexă de spioni, constând din nobili, dregători și oșteni din preajma respectivilor suverani, care îl informau mereu asupra evenimentelor în curs de desfășurare. Astfel, la o dată și în circumstanțe necunoscute, Ștefan cel Mare a fost înștiințat de către un grup loial de nobili maghiari în legătură cu planul secret expus de Jan Olbracht în cadrul congresului jagiellon de la Levoča. Scrisorile spionilor îl avertizau despre intenția regelui polon de a ocupa Moldova pentru fratele său Sigismund Jagiello. Este imposibil ca Ștefan cel Mare să nu fi intuit această evoluție a evenimentelor, dată fiind deteriorarea relațiilor moldo–polone de la încoronarea lui Jan Olbracht, în 1492.

Conștient de pericolul care îl pândea, domnul Moldovei a ales să facă deocamdată jocul regelui polon, apelând în secret la sprijinul aliaților săi creștini și musulmani. La scurt timp după întrevederea dintre Jan Olbracht și Alexandru Jagiello, la Parczew, în noiembrie 1496, regele Poloniei l-a trimis pe Kreslau Kuroswanski, episcop de Vladislavia (Wodzisław Śląski), la Ștefan cel Mare, pentru a-l convoca să se alăture viitoarei campanii antiotomane, conform obligațiilor asumate față de Cazimir IV, la Colomeea, în 1485. Potrivit expresiei plastice a lui Bernard Wapowski, „nu fără plăcere își ascuți Ștefan sabia“[1], lăudând inițiativa regelui polon de a recupera Chilia și Cetatea Albă din mâinile „barbarilor dușmani“. În același timp a fost elaborat și planul strategic de colaborare moldo–polonă, conform căruia domnul Moldovei a făgăduit trecerea liberă a trupelor polone prin teritoriile sale și asigurarea proviziilor necesare în timpul campaniei. Oastea lui Jan Olbracht trebuia să meargă de-a lungul Nistrului, pe la Camenița, spre sud, până la Cetatea Albă. Ștefan cel Mare urma să-și mobilizeze oastea „la cele dintâi semne ale primăverii“, cu rezerva că trupele voievodului urmau

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem 1480–1535*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 179.

să facă joncțiunea cu oastea regală doar după ce aceasta ajungea sub zidurile Cetății Albe, pentru a nu risca un atac prematur din partea otomanilor.

Solia episcopului Kreslau Kuroswanski poate fi datată în iarna dintre anii 1496 și 1497, când Ștefan cel Mare cunoștea deja intenția lui Jan Olbracht de a-l înlătura. Astfel, în prima jumătate a anului 1497, domnul Moldovei a trimis solii la Buda, Târgoviște, Constantinopol și Kirk Yer, astăzi Çufut-Kale în Crimeea.

Din păcate, corespondența dintre Ștefan cel Mare și aliații săi nu s-a păstrat, iar izvoarele conțin foarte puține informații în legătură cu schimburile de solii din anul 1497. Cum era de așteptat, primul care a dat curs cererii de ajutor a voievodului Moldovei a fost sultanul Baiazid II. Ștefan cel Mare l-a trimis pe logofătul Ion Tăutu la Înalta Poartă pentru a plăti tributul cuvenit și pentru a solicita ajutorul militar al sultanului, istoricii fiind de acord că această solie a avut loc în prima jumătate a anului 1497. *Jurnalul de campanie* al cavalerilor teutoni, scris de Liborius Nacker, consemnează, la 2 august 1497, mărturia negustorului liovean Merten Wasserbrot, potrivit căruia cancelarul Moldovei (logofătul Tăutu) s-a întors de la Înalta Poartă „în urmă cu o lună“, așadar la începutul lunii iulie, ceea ce confirmă faptul că solia avusese loc în prima jumătate a aceluiași an.

Cronicarul Ludovicus Tubero chiar reproduce în cronica sa scrisoarea apocrifă a lui Ștefan cel Mare către Baiazid II: „Ștefan Carabogdanes [sic!] salută pe Baiazid otomanul, cel mai puternic dintre regi. Silit de grozăvia polonilor, care, fără să fie neliniștiți cu vreo nedreptate din partea mea, ci din adânca lor plăcere de a stăpâni, au jefuit cu oștiri mari ținuturile de sub oblăduirea mea, al căror stăpânitor ești însă tu, m-aș fi despărțit de legătura ce mă leagă de tine, de nu m-aș fi hotărât în sufletul meu să rămân în aceeași statornică credință și să fiu tot așa cum am fost când am început prietenia cu tine și când prin tribut anual am început să mă îngrijesc de mărirea norocului tău, care nu numai că te-a pus în fruntea neamurilor mai apropiate, dar te-a ridicat mai presus decât regii întregului pământ. Dacă nu-mi vei veni în ajutor la timp, mântuind credința de

aliat, pe care, cât va fi în mine, negreșit toată ți-o voi jertfi, să știi că nu mă vei mai avea pe mine vecin, ci pe poloni, cu a căror putere eu nu mă pot măsura. Pentru că oamenii mei, care sunt supușii tăi, voiesc mai bine să câștige pacea de la poloni prin bună învoială decât să fie subjugați și stăpâniți, după ce au fost învinși în război. Căci să știi că Albert nu a năvălit în țara mea cu gândul ca, luându-ne turmele, să se întoarcă acasă și să ne dea pace. Un dușman din afară poate face o astfel de nelegiuire fără să ne răpească prin aceasta libertatea. Dar noi am aflat că Albert vrea să pună stăpânire statornică pe moșia noastră, și încă cu atâta foc dorește aceasta, cum numai un rege mare și foarte puternic poate să dorească. Să te păzești deci, dar, ca nu cumva dușmanul acesta, după ce mă va supune pe mine, să-ți dea din greu și ție de lucru pentru că, învingându-mă pe mine, va începe să te neliniștească și pe tine, ceea ce spune pe față că va face cât mai curând.

Și faptul este că vor cuteza și ceilalți creștini să te atace, cu care polonii negreșit nu sunt de neasemănat. Și aș vrea să nu-ți scape din vedere că creștinilor vecini din Europa le este cu mult mai greu să înceapă războiul împotriva ta, decât să-l poarte. Căci ei cred că, pentru o astfel de expediție și pentru o astfel de întreprindere, le lipsește mai mult născocitorul decât puterile. Căci, atât pentru războiul pe uscat, cât și pentru cel pe mare, ei au de toate din belșug: arme, cai, tot felul de unelte de război, corăbii, destoinicie pe mare, bani, pedestrași, călăreți, pricepere în ale războiului, vitejia comandanților și mărirea inimii. Din cauza aceasta, dacă vei asculta de rugămințile mele și-mi vei da ajutor cât mai degrabă, o vei face aceasta nu mai puțin spre folosul tău ca al meu. Să știe creștinii de rit roman că tu nu numai că ești neînvins, dar că nici nu poți ierta o nedreptate, oricât de mică. Făcând acest lucru, voi câștiga din cinstea ta și eu, care m-am încredințat pazei tale, și mai ales îți vei păzi prin aceasta propria ta stăpânire"[1].

1. Ludovicus Tubero, *Commentariorum de rebus suo tempore nimirium ab a. 1490 usque ad a. 1522 in Pannonia et finitimis regionibus gestis*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., pp. 217–218.

Chiar dacă litera textului îi aparține lui Tubero, spiritul său (cunoscut în mediile polone) reflectă verosimil mesajul pe care Ștefan cel Mare l-a trimis lui Baiazid II. E cert că solia moldovenească l-a alertat pe sultan, care a și luat măsuri imediate pentru ajutorarea aliatului său. În primul rând, i-a poruncit lui Yakub Pașa, beilerbeiul Rumeliei, să mobilizeze la Plovdiv toate trupele de sub jurisdicția sa. De asemenea, i-a poruncit lui Mesih Pașa, beilerbeiul de Akkerman, să-și mobilizeze trupele și să fie pregătit pentru a interveni în Moldova, imediat ce Ștefan cel Mare o să-i solicite acest lucru.

Cam în același timp, Ștefan cel Mare a solicitat ajutorul militar al lui Radu cel Mare, domnul Țării Românești. Din păcate nu s-au păstrat izvoare despre tratativele diplomatice dintre cei doi domni, colaborarea militară dintre ei fiind menționată lapidar de către cronicarii epocii. De asemenea, nu se poate ști dacă domnul de la Târgoviște și-a trimis oștenii în Moldova imediat după ce a primit solicitarea de ajutor din partea domnului de la Suceava, sau dacă acesta din urmă i-a cerut sultanului să-i poruncească beiului din *Kara-Eflak* să-i vină în ajutor.

Dintr-o scrisoare trimisă de Mengli Ghirai lui Ivan III al Moscovei, în august 1498, aflăm că, în anul precedent, domnul Moldovei solicitase ajutorul hanului crâmlean împotriva regelui polon, care îl atacase cu puterea armelor. Fără să stea pe gânduri, Mengli Ghirai și-a mobilizat hoarda la Djankerman, pe Nipru, dar o epidemie de ciumă l-a obligat să-și trimită războinicii acasă, cu excepția a 1.000 de călăreți pe care i-a lăsat sub comanda fiului său, Mehmet Ghirai. Aceștia din urmă au fost învinși însă de trupele lituaniene ale cneazului Constantin Ostrogski, împiedicându-i să mai ajungă în Moldova. Lipsa de eficiență a tătarilor crâmleni l-a întristat pe Ștefan cel Mare, iar mărturia hanului Mengli Ghirai dezminte consemnările cronistice potrivit cărora moldovenii au beneficiat de ajutor militar din partea hoardei tătare. Este foarte probabil ca cronicarii să fi confundat detașamentele de achingii otomani cu hoardele de tâlhari ai stepelor.

În același timp, Ștefan cel Mare a apelat la ajutorul suzeranului său, Vladislav II al Ungariei și Boemiei. Arătam în capitolul precedent că regele a poruncit mobilizarea generală a Regatului Ungariei și că l-a însărcinat pe Bartolomeu Dragffy, voievodul Transilvaniei, cu mobilizarea provinciei și cu intervenția la est de Carpați. Deși oastea Transilvaniei se afla în tabără deja în luna august a anului 1497, Bartolomeu Dragffy a trecut Carpații abia după ce tentativa lui Vladislav II de a soluționa prin diplomație conflictul dintre Jan Olbracht și Ștefan cel Mare a fost pe punctul de a eșua.

Până la mobilizarea aliaților, Ștefan cel Mare a fost obligat să facă jocul lui Jan Olbracht, trimițându-i o serie de solii, pentru a-i afla intențiile. În aceeași măsură, rețeaua de spioni a voievodului moldovean lucra fără încetare, ținând sub supraveghere continuă mișcările trupelor polone și teutone. Liborius Nacker consemnează în mai multe rânduri prezența suspectă a unor spioni români care dădeau târcoale oștii teutone: la 18 iulie, cronicarul consemnează că un român a furat calul preotului din orășelul Kuyschnitz, în apropiere de Liov, iar în data de 31 a aceleiași luni, arestarea unui român venit să iscodească puterea militară a teutonilor, ajunși între timp la Halici. Din textul lui Liborius Nacker reiese eficiența rețelei de spioni aflată în slujba lui Ștefan cel Mare, care știa exact mișcările inamicilor.

În timp ce oastea polonă traversa voievodatul Rusia Roșie, Ștefan cel Mare l-a trimis pe vistiernicul Isac la Jan Olbracht, pentru a-i afla intenția. Regele l-a primit cu bunăvoință pe solul moldovean și, după ce a acceptat darurile aduse de la domnul său, l-a asigurat că expediția militară pe care o conduce este îndreptată împotriva turcilor. Mai mult, Jan Olbracht i-a trimis pe vistiernicul Isac și pe ambasadorii proprii, Kreslau Kuroswanski și Nicolae Podlodowski, la Ștefan cel Mare, pentru a-i confirma faptul că a pornit împotriva turcilor. „Domnul voievod i-a ospătat [pe soli] bine și i-a slobozit cu cinste la ale lor“[1].

---

1. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 19.

Când Jan Olbracht și oastea sa s-au apropiat de vadul de la Mihălceni, pe Nistru, devenise clar pentru toată lumea că ținta campaniei nu este recuperarea cetăților Chilia și Cetatea Albă, ci cucerirea Moldovei! Astfel, Ștefan cel Mare i-a trimis încă o dată pe vistiernicul Isac și pe logofătul Ion Tăutu, recent întors de la Înalta Poartă, pentru a afla intențiile reale ale lui Jan Olbracht. Solii domnului Moldovei i-au cerut imperativ regelui să le expună clar obiectivele campaniei, care nu urma traseul stabilit de-a lungul Nistrului, pe la Camenița, spre Cetatea Albă. Jan Olbracht a primit darurile aduse de solii moldoveni, dar a refuzat să le dea un răspuns clar și a poruncit arestarea lor, împotriva dreptului ginților. Mai mult, când a ajuns la Coțmani, în ultima decadă a lunii august, regele a dispus ca solii moldoveni să fie legați cu lanțuri și trimiși la Liov. Astfel, i-a declarat război deschis domnului Moldovei.

Deja în iulie 1497, Ștefan cel Mare știa că un război deschis cu Jan Olbracht este inevitabil și că e doar o chestiune de timp până la începerea ostilităților. Prin urmare, domnul Moldovei a chemat în ajutor trupele otomane pe care Mesih Pașa le ținea pregătite de luptă, la Akkerman. Potrivit cronicarului Mehmed Pașa Küciük Nișandji, „el [domnul Moldovei] a trimis veste emirilor de margine ca în țara lui să vină negreșit, pe un drum conoscut, un sangeacbei cu luptătorii aflați sub steagul său și să se ascundă în locul ce i se va arăta, urmând să iasă la iveală atunci când va da el semnalul“[1].

Liborius Nacker, cronicarul Ordinului Teuton, consemnează la data de 4 august 1497 că turcii arseseră deja Colomeea și încă un oraș, probabil Snyatin. Istoriografia română a respins această informație, încercând să nege sau să minimalizeze colaborarea moldo–otomană din vara anului 1497, dar nu a observat că arderea Colomeei de către turci este menționată și de Jan Olbracht într-o epistolă către fratele său Vladislav II, regele Ungariei și al Boemiei. Prin urmare, se poate afirma cu

1. Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi, *Coroana istoriilor*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 284.

certitudine că, cel mai târziu la începutul lunii august 1497, Ștefan cel Mare beneficia deja de ajutorul militar al otomanilor de la Akkerman.

Între timp, voievodul Moldovei a poruncit mobilizarea întregului potențial militar al Moldovei în „beleagul“ (tabăra permanentă) de la Roman. Arestarea vistiernicului Isac și a logofătului Ion Tăutu și trimiterea lor în fiare la Liov, în ultima decadă a lunii august 1497, au fost semnalul așteptat de domnul Moldovei. Fără întârziere, a trimis câteva steaguri de călăreți moldoveni să păzească târgul Cernăuți, de la granița de nord a Moldovei. În înaintarea spre sud, oastea polonă a fost nevoită să evite o confruntare cu oștenii moldoveni de la Cernăuți, ocolind acest punct pe la nord.

Între timp, duminică, 27 august 1497, Ștefan cel Mare și boierii săi au părăsit cetatea Sucevei, pentru a merge în tabăra de la Roman, unde mobilizarea trupelor moldovenești era în plină desfășurare și unde erau așteptate, din zi în zi, trupele aliate.

ASEDIUL SUCEVEI

La sfârșitul secolului al XV-lea, cetatea Sucevei nu era numai reședința principală a domnului Moldovei, ci și una dintre cele mai puternice fortificații de la est de Carpați. Nucleul ansamblului, construit în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, consta dintr-un castel de piatră în plan pătrat, întărit cu opt turnuri puternice, în același plan, amplasate în cele patru colțuri ale fortificației, respectiv în punctele mediane ale celor patru laturi. Unul dintre aceste turnuri, probabil cel din sud-est, avea o dimensiune impresionantă, fiind amenajat ca donjon sau turn-locuință, numit de moldovenii medievali în limba slavă *Neboisea*, adică „nu te teme“. Pe latura estică, între turnul nord-estic și cel din punctul median al zidului, era amenajată poarta, dublată de o hersă (grătar de lemn sau de fier care se lăsa și se ridica deasupra porții). În fața acestei porți pare să fi

fost amenajată o barbacană, fortificație menită să dubleze și să apere poarta.

Pe cele patru laturi interioare ale castelului era amenajat palatul, locuința reprezentativă a domnului țării. Fiecare dintre cele patru laturi ale sale era formată dintr-un demisol supraînălțat, etajul I și etajul II. La demisol erau depozite și încăperi administrative, inclusiv bucătării și băi cu apă curentă și canalizare. Ca la toate palatele, etajul I era nivelul reprezentativ, unde se găseau săli spațioase cu bolți gotice, capela (paraclisul) castelului și, foarte probabil, apartamentele domnului și ale familiei sale. Etajul II era, probabil, mai scund, ca un mezanin, cu încăperi destinate servitorilor și personalului auxiliar. În mijlocul curții interioare se afla fântâna, alimentată dintr-o cisternă subterană, pe principiul vaselor comunicante.

Castelul fusese amplasat pe extremitatea nordică a unui promontoriu. Dacă latura nordică era apărată natural de o râpă abruptă, celelalte trei laturi erau dublate de o a doua centură de fortificații, amplasată la o distanță de 15-25 de metri față de zidurile interioare. Centura începe de la turnul nord-estic al castelului și îl înconjoară circular, la distanța amintită, cel mai probabil până la turnul nord-vestic, parte astăzi prăbușită. Centura exterioară a avut două faze de construcție: într-o primă fază a fost construit un zid simplu, lat de 1,5 m și întărit cu 3 sau 4 turnuri în plan pătrat. În cea de-a doua fază, un alt zid, lat de 3 metri, a fost adosat zidului inițial, ajungându-se astfel la o lățime totală de 4,5 m. La rândul lor, turnurile au fost adosate cu un zid la fel de gros, planul lor fiind transformat într-unul semicircular, pentru a face față artileriei din ce în ce mai performante. Pe lângă turnurile inițiale ale fortificației exterioare au mai fost construite încă 5 turnuri din piatră, în plan semicircular, fortificația exterioară dispunând după cea de-a doua fază de construcție de nu mai puțin de 8-9 turnuri. Istoriografia mai veche a considerat că acestea au fost simple bastioane de artilerie, scunde și pline de pământ, dar pentru epoca lui Ștefan cel Mare ar fi fost anacronice, primele cetăți bastionare apărând în Italia, în preajma anului 1500.

Fortificația exterioară a Sucevei era formată din ziduri și turnuri înalte, cu coronament crenelat, după cum se poate vedea și în reprezentarea grafică (și parțială) a cetății Suceava, în pictura murală a mănăstirii Sucevița. La mijlocul secolului al XVII-lea, călătorul Marco Bandini a descris fortificația exterioară a Cetății Neamțului, construită în aceeași perioadă și în aceeași manieră cu cea a Cetății Sucevei, ca fiind înaltă de 80 de picioare, adică de cca 25 m. Cam aceeași înălțime au și turnul și curtina de artilerie construite în vremea lui Ștefan cel Mare la Cetatea Hotinului, deci se poate presupune că și fortificația exterioară de la Suceava, care era Cetatea de Scaun a Moldovei, avea o înălțime de cel puțin 25 m, cu atât mai mult cu cât cota maximală a unui fragment de zid exterior, dezgropat din moloz la mijlocul secolului al XIX-lea, de către arheologul austriac Romstorffer, are 17 m.

Poarta exterioară a fost amenajată în extremitatea nord-estică, în dreptul porții interioare, fiind străjuită de două turnuri semicirculare. Ea era prevăzută cu un pod mobil, care cobora pe un pilon amplasat la mijlocul șanțului de apărare, care înconjura cele trei laturi ale fortificației exterioare. Șanțul era pietruit și nu a fost umplut cu apă niciodată, fiindcă atât extremitatea sa nord-estică, cât și cea nord-vestică erau deschise spre valea Sucevei. Șanțul a fost amenajat odată cu cea de-a doua fază de construcție a fortificațiilor exterioare.

În ceea ce privește datarea celor două faze de construcție ale fortificației exterioare, istoriografia mai veche le-a atribuit pe ambele domniei lui Ștefan cel Mare, prima fază la începutul domniei și cea de-a doua fază după luptele antiotomane din anii 1475–1476. E greu de crezut că marele voievod și-a investit resursele la începutul domniei în construcția unei fortificații modeste, cu turnuri pătrate care nu mai puteau face față artileriei tot mai performante din a doua jumătate a secolului al XV-lea, cu atât mai mult cu cât nucleul Cetății Noi de la Roman, ridicat înainte de 1466, a fost construit direct cu turnuri semicirculare, în conformitate cu necesitățile militare ale epocii. Prin urmare, prima fortificație trebuie atribuită perioadei

anterioare, cel mai târziu în epoca urmașilor lui Alexandru cel Bun, în timp ce faza a doua de construcție poate fi atribuită începutului domniei lui Ștefan cel Mare. Există chiar documente din primul deceniu al domniei sale, care menționează obligațiile unor sate învecinate de a lucra la cetate, ceea ce înseamnă că pe la 1460 construcția fazei a II-a a fortificațiilor exterioare de la Suceava era în plină desfășurare.

La 1476, Cetatea Sucevei pare să fi fost deja funcțională, atâta timp cât Giovanni Angiolello, secretarul sultanului Mahomed II, care a văzut cetatea cu ocazia campaniei sultanale din acel an, o descrie în felul următor: „...castelul Sucevei era clădit din piatră și tencuială, pe o coastă în afara orașului. Acesta rezista [atacului otoman] și era bine înzestrat..."[1].

Mult mai ample sunt descrierile cetății făcute de cronicarii din alaiul lui Suleiman Magnificul, care a ocupat Suceava, în 1538. Nasuh Matrakçi scrie că Cetatea Sucevei este „ca o pasăre minunată și cu ziduri numeroase și puternice, asemenea celor ridicate de Alexandru cel Mare, și având dintr-un capăt la altul trei rânduri de turnuri care se înalță la cer"[2]. Mustafa Gelalzade, și el martor ocular al cuceririi din 1538, face o descriere mai puțin poetică a cetății: „Cetatea este înaltă, turnurile sunt solide, porțile înguste, șanțurile largi, deci este cu neputință de pătruns chiar pentru zborul unei păsări. În turnurile sale se găsesc așezate tunuri de toate mărimile, muniții și provizii din belșug. În șanțurile cetății sunt înfipte țepușe de fier și de lemn, care alcătuiesc alte piedici. Cetatea este așa de bine întărită, încât cu greu poate fi cucerită"[3]. Din aceste descrieri reiese foarte clar că fortificația exterioară a Cetății Sucevei era prevăzută cu turnuri înalte, și nu cu bastioane scunde de artilerie.

1. Giovanni Maria Angiolello, *Historia Turchesca*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 318.

2. Nasuh Matrakçi, *Fetihname-I Kara Bogdan*, în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, sec. XV–mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, p. 229.

3. Mustafa Gelalzade, *Tabakat Al-Memalik Ve Daradjat Al-Mesalik*, in *ibidem*, p. 269.

În vara anului 1497, Ștefan cel Mare a lăsat cetatea în grija lui Luca Arbore, portar (comandant militar) al Sucevei și hatman al Moldovei, și a unei garnizoane puternice și loiale, înzestrată cu tot felul de arme, mai ales arbalete, puști de mână și tunuri, precum și, vorba cronicarului, „muniții și provizii din belșug“. După ce Jan Olbracht i-a arestat pe vistiernicul Isac și pe logofătul Ion Tăutu, domnul moldovean a știut că un război cu regele Poloniei e inevitabil, de aceea a luat hotărârea să meargă în „beleagul“ de la Roman, unde trupele sale erau în curs de mobilizare. Duminică, 27 august, lanțuri grele au ridicat, scrâșnind și scârțâind, podul mobil al cetății în urma voievodului, care a pornit în fruntea boierilor și oștenilor săi spre Roman. După plecarea lui Ștefan cel Mare, peste cetate s-a așternut liniștea, iar pentru garnizoană au început plictisul și așteptarea...

Duminică, în 24 septembrie, gărzile din turnurile cele înalte ale Cetății Sucevei au văzut apropiindu-se dinspre nord primele detașamente ale oștii lui Jan Olbracht. Regiment după regiment și escadron după escadron, oastea polonă a ocupat așezarea de la poalele cetății. Șanțul, valul de pământ și palisada care înconjurau târgul, ale cărui clădiri erau în marea lor majoritate din lemn, nu au constituit un obstacol serios pentru oamenii de arme ai regelui polon. Străjerii din cetate au văzut cum polonii jefuiesc, ard și distrug casele din lemn și bisericile din piatră ale târgului. În câteva ceasuri, polonii au înconjurat cetatea din toate părțile. Întrucât oștile medievale nu se amestecau niciodată, oamenii de arme ai regelui Jan Olbracht au alcătuit patru tabere distincte, corespunzând oștilor din Polonia Mică, Polonia Mare, Rusia Roșie și contingentul Ordinului Teuton. Din păcate, izvoarele nu permit localizarea fiecărei tabere în parte, cert este că ele înconjurau Cetatea Sucevei din cele patru zări. Ca din pământ au răsărit miile de pavilioane colorate, împodobite cu steaguri și flamuri ale nobilimii, și corturile simple ale oștenilor de rând. De jur împrejur, cele patru tabere au fost fortificate cu

carele de transport legate între ele cu lanțuri, alcătuind o imensă cetate de care (de fapt patru cetăți de care, legate între ele), după modelul *wagenburg*-urilor husite.

Odată cu tabăra au fost amplasate și piesele de artilerie, inclusiv tunurile gigantice trase de zeci de perechi de animale de tracțiune. Întrucât la vremea respectivă tunurile nu aveau afet și erau transportate pe care, ca orice alt material de război, geniștii poloni au construit baterii fixe, apărate dinspre cetate cu gabioane din nuiele împletite, umplute cu pământ. În fața gurilor de foc erau amplasate porți mobile, care, între două focuri, erau închise pentru ca în spatele lor tunarii să încarce din nou tunurile, feriți de focul inamic. Marți, pe 26 septembrie, către seară, lucrările genistice de amplasare a artileriei au fost finalizate, iar regele Jan Olbracht a dat semnalul pentru începerea bombardamentelor asupra cetății. Timp de trei săptămâni, zi și noapte, artileria polonă a bombardat fără încetare Cetatea Sucevei, a cărei garnizoană s-a apărat cu bărbăție, răspunzând la focul inamic cu arbaletele, puștile și, mai ales, cu tunurile amplasate în turnurile cetății.

Din păcate, izvoarele păstrate consemnează foarte puține detalii despre operațiile militare care au avut loc în jurul Cetății Sucevei, în perioada 26 septembrie–16 octombrie 1497. Inițial, zidurile și turnurile puternice ale cetății au rezistat cu brio puternicului bombardament al artileriei polone. Stricăciunile pricinuite de ghiulelele inamice erau imediat reparate de garnizoana portarului Luca Arbore. Totuși, un punct culminant al asediului a fost atunci când, la o dată imposibil de stabilit, artileriștii lui Jan Olbracht au reușit să spargă o breșă imensă în zidul exterior al cetății. Trupele polone au jubilat, crezând că pot intra în sfârșit în cetate prin breșa făcută de artilerie, dar apărătorii înarmați și ei cu arme de foc au respins orice tentativă de apropiere a polonilor. Mai mult, moldovenii au astupat breșa cu butuci de stejar bătuți cu noroi și cu butoaie imense, pline cu pământ.

Jan Olbracht, care urmărea desfășurarea operațiunilor militare din pavilionul său, și-a dat seama că Cetatea Sucevei nu

poate fi luată prin luptă, de aceea a încercat să o obțină prin trădare. Într-o dimineață, un pâlc de călăreți poloni care purtau un steag alb s-au apropiat de poarta cetății. La vederea soliei de pace, moldovenii i-au lăsat pe poloni să se apropie pentru a le afla intențiile. Trimișii lui Jan Olbracht l-au convocat pe Luca Arbore la o întrevedere cu crăiescul lor stăpân. Cu maximă precauție și plin de suspiciune, portarul Sucevei a părăsit cetatea pentru a se întâlni cu regele Poloniei. În cadrul întrevederii, Jan Olbracht i-a propus lui Luca Arbore, pe care îl bănuia că nutrește ambiții domnești, să-l sprijine în domnia Moldovei, în schimbul predării Cetății de Scaun. Regele s-a înșelat însă în legătură cu „pretendența“ portarului, care era și hatman (căpitan suprem) al Moldovei, credinciosul dregător respingând propunerea sa. Văzând că situația îi scapă de sub control, Jan Olbracht a poruncit arestarea lui Luca Arbore, dar viteazul căpitan a reușit să se retragă la timp în cetate și să ridice podul mobil în urma sa.

Autorul anonim al *Letopisețului de la Byhovec* a stilizat în felul următor răspunsul moldovenilor către craiul polon:

„— Află singur că noi, domnului nostru și cetății sale, nu-i putem fi trădători, căci al nostru domn, Ștefan voievod, este în câmp cu oastea sa; dacă vrei, du-te și învinge-l, iar cetățile și toată țara lui îndată vor fi în mâinile tale“[1].

Întrucât episodul de mai sus este amintit lapidar într-o sursă privitoare la moartea lui Ștefan cel Mare, în 4 iulie 1504, mai mulți istorici care nu au citit-o cu atenție au lansat teoria falsă în legătură cu o așa-zisă pretendență a lui Luca Arbore la moartea marelui voievod. În realitate, sursa cu pricina, care îl menționează pe hatmanul Moldovei în contextul morții lui Ștefan cel Mare, vorbește retrospectiv de episodul cu Jan Olbracht, din timpul asediului Cetății de Scaun, din anul 1497. Din păcate, nici spargerea breșei în zidul exterior al cetății, nici episodul cu tentativa lui Jan Olbracht de a-l corupe pe Luca Arbore nu pot fi datate cu exactitate.

1. *Cronica Byhovec*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 235.

Între timp, Ștefan cel Mare nu a stat cu mâinile în sân: oastea Moldovei se afla deja sub steaguri la Roman, unde au sosit și aliații munteni și turci. Deși contemporanii, mai ales cronicarii poloni, vorbeau despre efective formidabile de 40.000 de oameni, Ștefan cel Mare trebuie să fi avut în realitate cca 10.000 de oameni, dat fiind faptul că a fost mobilizată și țărănimea, efective la care s-au adăugat și auxiliarii munteni și otomani.

Din izvoarele păstrate nu se poate stabili câți oșteni a trimis Radu cel Mare în Moldova, în toamna anului 1497. În schimb, istoriografia este de acord că Ștefan cel Mare a primit de la Mesih Pașa, beilerbeiul de Akkerman, 2.000 de achingii, aflați sub comanda voievodului otoman Yahya Aga. Dintre aceștia s-au distins cei 300 de gazii rumelioți, aflați sub comanda lui Mahmud Celebi, fiul lui Nasuh Bei din Kiustendil (astăzi în Bulgaria). În ciuda mobilizării generale ale vilayetelor (provinciilor) Rumelia și Akkerman, efectivele care au pornit în ajutorul voievodului Moldovei par foarte reduse, ceea ce indică, pe de-o parte, că pregătirile militare masive ale otomanilor aveau menirea de a opri o eventuală campanie ofensivă a polonilor și, pe de altă parte, că Ștefan cel Mare a încercat probabil să-și cruțe propriile teritorii de jafurile și distrugerile inerente prezenței oricărei oști străine. Această prevedere este cu atât mai îndreptățită, cu cât oastea aliată era formată din achingii otomani, adică din jefuitori de profesie.

În cele din urmă, și Vladislav II i-a poruncit lui Bartolomeu Dragffy să treacă cu trupele sale Carpații. Acesta din urmă a părăsit tabăra de la Prejmer în 12 septembrie, trecând în Moldova prin pasul Oituz, în jurul datei de 15 septembrie. În 20 septembrie, Bartolomeu Dragffy a sosit în tabăra lui Ștefan cel Mare de la Roman, însoțit de o oaste ale cărei efective au fost apreciate de contemporani la 12.000 de oameni (mercenari, nobili români, unguri și secui).

Din „beleagul" de la Roman, Ștefan cel Mare a trimis detașamente de călăreți moldoveni, unguri, secui, munteni și otomani să hărțuiască tabăra polonă din jurul Cetății de Scaun și, mai ales, să-i prindă și să-i ucidă pe inamicii trimiși după

hrană și nutreț. Cavaleria ușoară trimisă de domnul Moldovei a evitat ciocnirile frontale cu cavaleria grea a inamicului, iar tactica de gherilă adoptată de cea dintâi a dat roadele scontate: pe de-o parte a împiedicat aprovizionarea oștii polone, pe de altă parte a provocat scăderea moralului acesteia, întocmai din cauza greutăților de aprovizionare și a atacurilor-fulger lansate de călăreții moldoveni, unguri, secui, munteni și otomani. Cruzimea manifestată de domn față de prizonieri a fost alt factor care a dus la demoralizarea trupelor polone.

Simțind din ce în ce mai mult lipsurile și teama, oștenii poloni, nobili și nenobili deopotrivă, au început să murmure a nemulțumire. Murmurele s-au transformat în scurt timp în reproșuri deschise și strigăte de nemulțumire adresate regelui Jan Olbracht. Oastea sa s-a transformat în câteva săptămâni din oaste asediatoare în oaste asediată. Solia regelui Vladislav II al Ungariei și Boemiei a fost prilejul perfect pentru ridicarea asediului.

Regele Vladislav II a dezaprobat acțiunea lui Jan Olbracht, fratele său, încă din luna februarie a anului 1497, când cel din urmă l-a anunțat că pornește împotriva turcilor, prin intermediul nobilului rutean Jan Chodecki. Cererile de ajutor venite din partea voievodului Moldovei l-au determinat pe regele Ungariei să dispună mobilizarea generală și să-i poruncească lui Bartolomeu Dragffy, voievodul Transilvaniei, să-și țină trupele pregătite pentru a interveni, la nevoie, în Moldova. Semnalul de acțiune a venit cel mai târziu la începutul lunii octombrie: potrivit lui Bernard Wapowski, vestea despre breșa din zidul exterior al Cetății Sucevei l-a alertat pe Ștefan cel Mare, care a trimis neîntârziat o solie la Vladislav II, prin care îi solicita ajutorul neîntârziat. Regele Ungariei și Boemiei a răspuns prompt și a încercat soluționarea pe cale diplomatică a conflictului moldo–polon: a trimis un sol la regele Poloniei, pentru a-l determina să încheie pacea cu voievodul Moldovei. Istoriografia mai veche l-a identificat greșit pe acest sol cu baronul maghiar Ladislau Losonci. De curând s-a arătat însă, cât se poate de convingător, că Vladislav II l-a trimis la Jan Olbracht pe Wacław Čic, mareșalul Curții regale a Boemiei.

Alegerea nu a fost întâmplătoare, regele Ungariei și Boemiei dorind să-și etaleze puterea politică și militară, care se baza pe ambele regate pe care le stăpânea, o poziție de forță menită să-l convingă pe regele Poloniei să renunțe la cele începute.

Ajuns în tabăra lui Jan Olbracht de lângă Cetatea Sucevei, mareșalul Wacław Čič a expus următoarea solie, din partea lui Vladislav II: „Majestatea Sa [regele Poloniei] a intrat cu întreaga sa armată în Moldova, pe care a invadat-o și o devastează prin sabie și foc, în scopul de a-l izgoni pe voievodul nostru și de a supune țara stăpânirii sale [...]. O ofensă așa de mare din partea Majestății Sale nici n-am nădăjduit, nici n-am crezut să se întâmple, mai ales că atât prin scrisori, cât și prin solii săi ne-a făcut mereu cunoscut că nu trebuie să bănuim așa ceva din partea Majestății Sale“. Regele Ungariei și Boemiei îi amintea fratelui său că lămuriseră chestiunea în timpul congresului de la Levoča și că era dator să apere Moldova, ca urmare a faptului că voievodul acestei provincii îi jurase credință. Astfel, pagubele pricinuite Moldovei erau considerate ofense directe la adresa Ungariei, regele făcând apel la pacea și înțelegerea care ar fi trebuit să domnească între cele două regate.

Totuși, în cazul în care Jan Olbracht nu renunța la acțiunea sa, Vladislav II îl amenința: „va decurge din aceasta cea mai mare rușine pentru noi amândoi și chiar pentru regatele noastre, și nu numai rușine, ci și veșnică defăimare și, în cele din urmă, chiar și primejdie. Căci mai întâi [se va isca] între noi și Majestatea Sa ură și discordie, iar între aceste trei regate ilustre, anume Ungaria, Boemia și Polonia, un război primejdios și un incendiu care nu va putea fi stins nici ușor și nici repede. Căci noi [...] nu putem părăsi țara aceea și pe voievodul acela, ci suntem siliți, pentru onoarea noastră și pe temeiul jurământului prestat, să-l ajutăm și să-l apărăm și astfel vom fi siliți să recurgem la arme împotriva Majestății Sale“. În continuare, Vladislav II, dând dovadă de realism și pragmatism politic, motivează implicarea sa într-un eventual conflict cu Jan Olbracht „mai întâi, din cauza jurământului nostru prestat și al onoarei.

În al doilea rând, pentru că dacă am neglija să-i apărăm [pe voievod și țara lui], supușii noștri ar socoti că am avut cu Majestatea Sa o înțelegere secretă [...]. Iar Majestatea sa poate să cugete cât de primejdios ar fi pentru principi ca supușii lor să fie bănuitori".

În al treilea rând, regele Ungariei arăta că, în eventualitatea ocupării Moldovei de către poloni, era sceptic în legătură cu capacitatea acestora din urmă de a apăra provincia de atacurile otomanilor, care nu numai că l-ar alunga pe domnul impus de ei, dar ar ocupa toată țara, ajungând să aibă graniță comună cu Regatul Polon. Astfel, polonii le-ar da o șansă în plus turcilor să ocupe țările înconjurătoare: „înainte de toate, aceste trei țări, anume Moldova, Valahia și Transilvania și în sfârșit Ungaria însăși". Nu în ultimul rând, chiar dacă Jan Olbracht ar reuși să-l pună pe Sigismund Jagiello, fratele lor, ca domn al Moldovei, moldovenii nu l-ar accepta și l-ar preda turcilor. Astfel, regele Poloniei era sfătuit să întrerupă expediția și să se întoarcă acasă, iar dacă avea pretenții asupra Moldovei, să se prezinte în fața unui tribunal al principilor din zonă pentru a-și pleda cauza. Cu atât mai mult, cu cât Baiazid II i-a trimis un sol lui Vladislav II, prin care confirma pacea dintre stăpânirile lor și recunoștea drepturile Ungariei asupra Moldovei și a Țării Românești[1].

Jan Olbracht a fost „convins" să ridice asediul și să întrerupă campania nu numai de raidurile cavaleriei inamice și de lipsurile din ce în ce mai acute, ci și de prezența oștii transilvănene în beleagul moldovenilor, de la Roman. Mai mult, în timpul asediului, regele s-a îmbolnăvit de friguri (cronicarii poloni spun că „de inimă rea"), ceea ce l-a determinat cu atât mai mult să accepte încheierea ostilităților.

Pe lângă misiunea diplomatică a mareșalului Wacław Cic la Jan Olbracht, voievodul Bartolomeu Dragffy a avut, la rândul

1. Fragmente și rezumat *in extenso*, apud Ștefan S. Gorovei, M.M. Szekely, *Princeps omni lauda maior: O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Putna, 2005, pp. 327–329. Autorii preiau interpretarea mai veche, potrivit căreia solul trimis de Vladislav II la Jan Olbracht a fost baronul Ladislau Losonci.

său, misiunea de a-l convinge pe Ștefan cel Mare, cumnatul său, să accepte soluționarea conflictului prin intemediul diplomației. Acesta din urmă a acceptat, dar un tratat de pace între regele Poloniei și voievodul Moldovei nu a fost încheiat. Cei doi suverani au încheiat doar un armistițiu care prevedea încheierea ostilităților și retragerea nestingherită a trupelor polone. Ștefan cel Mare i-a permis lui Jan Olbracht să-și retragă trupele spre Polonia, cu condiția să urmeze același drum pe care venise, adică pe ruta Siret–Codrii Cosminului–Cernăuți.

Oficial, această condiție a fost pusă pentru ca trupele polone să nu devasteze și alte ținuturi decât cele prin care trecuseră deja. Dar istoricii militari Constantin Rezachevici și Dan Căpățână au arătat în mod convingător că „oricare ar fi fost drumul de întoarcere al polonilor între orașul Siret și Prut (circa 45 de km), el se afla înscris într-un perimetru prea mic pentru a nu fi fost pustiit în prima parte a campaniei"[1]. Neoficial însă, Ștefan cel Mare a insistat ca oastea lui Jan Olbracht să urmeze aceeași rută pe care a venit, pentru a putea pregăti din timp un atac hotărâtor asupra trupelor polone. Neavând încotro și nebănuind cursa care i se întindea, regele Poloniei a acceptat condiția impusă de voievodul Moldovei și în 16 octombrie a întrerupt asediul cetății Suceava. Trei zile mai târziu, imensa oaste a Coroanei Polone a început retragerea.

După încheierea armistițiului moldo–polon, prin mijlocirea diplomației ungare, Ștefan cel Mare l-a invitat pe Bartolomeu Dragffy la un ospăț, în cadrul căruia i-a acordat toată cinstea cuvenită și i-a făcut daruri bogate. După aceea, domnul Moldovei l-a concediat pe cumnatul său, laolaltă cu trupele transilvănene. În jurul datei de 20 octombrie, Ștefan cel Mare a rămas doar cu oastea sa și cu auxiliarii munteni și otomani, pentru a îndeplini Legea Talionului: „Ochi pentru ochi și dintre pentru dinte". Grigore Ureche consemna că „fiindu înhierbântatu Ștefan

1. Dan Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert: Bătălia din Codrii Cosminului*, în *File din istoria militară a poporului român: Studii*, vol. III, (coord.) Ilie Ceaușescu, București, 1975, p. 57.

vodă de războiu, socotind că are vréme de a-și răscumpăra strâmbătatea sa dinspre cela ce nu numai pacea cea véche o au călcat-o, care avusése domnii Moldovei cu craii leșăști, ce și jurământul și pacea ce legase atuncea de curându, așezându-să să să întoarcă pe urmă pe unde venise, décii îl ațița și ajutoriul ce-i venise di pretitindirlea și oastea sa toată gata strânsă și odihnită, vâzându dobânda [= victoria] di pre cei flămânzi și slăbiți", a pregătit ambuscada din Codrii Cosminului.[1]

CODRII COSMINULUI ȘI LENȚEȘTI

Odată cu încheierea armistițiului cu Ștefan cel Mare, în 16 octombrie 1497, Jan Olbracht a dat porunca de încetare a bombardamentelor asupra Cetății Sucevei. După o scurtă vizită a voievodului transilvănean Bartolomeu Dragffy, în timpul căreia au fost stabilite condițiile armistițiului, regele a dispus ridicarea taberei. Tunurile și mașinăriile de război au fost încărcate pe care, la fel și celelalte bagaje ale oștii. Ultimele au fost adunate pavilioanele și corturile care alcătuiau tabăra, pe măsură ce oștile au format coloanele de marș. La 19 octombrie, totul era pregătit de drum: primii care au ridicat corturile au fost șleahticii și oștenii din Polonia Mare. În urma acestora veneau carele grele încărcate cu artileria și bagajele regale. După acestea venea Jan Olbracht, bine înfofolit din cauza frigurilor care îl chinuiau, într-o trăsură înconjurată de dregătorii, căpitanii, curtenii și cavalerii săi. Cortegiul regal era urmat de oastea din Rusia Roșie și de cea din Polonia Mică. Ariergarda era asigurată de regimentele de mercenari, călări și pedeștri, precum și de contingentul Ordinului Teuton, care încheia formațiunea de marș.

Până la data ridicării asediului, oastea Coroanei Polone nu suferise pagube serioase, astfel că efectivele, apreciate de con-

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 63.

temporani la 80.000 de oameni, precum și totalul carelor de transport, apreciat la 30.000, erau încă aproape intacte. Prin urmare, oastea lui Jan Olbracht alcătuia o lungă coloană de marș: la 22–23 octombrie, în timp ce regele și suita sa se aflau la Siret, ariergarda încă nu ridicase corturile de lângă cetatea Sucevei. Astfel, șirurile nesfârșite de călăreți, pedestrași și care de artilerie și bagaje înaintau răsfirate spre nord, în direcția Codrii Cosminului.

Făgetul din dreptul satului Cosmin acoperea o colină și era străbătut, de la nord la sud, de „drumul mare care vine de la Cernăuți", pe o distanță de cca 9–10 km. Drumul era desfundat și îngust, urmând pantele colinei. Atât satul, cât și Codrii Cosminului au fost ceea ce am numi astăzi „proprietatea privată" a lui Ștefan cel Mare și fuseseră donate Mănăstirii Putna, ctitoria sa, înainte de 1488. La data menționată, voievodul confirma donația pentru mănăstirea unde avea să-și doarmă somnul de veci. Fiind proprietatea sa, Ștefan cel Mare cunoștea bine terenul pe care a pregătit cursa mortală pentru oastea rivalului său, Jan Olbracht. De aceea, în cursul tratativelor mediate de Wacław Cič și Bartolomeu Dragffy, a insistat ca polonii să se întoarcă pe același drum pe care veniseră.

În cursul lunilor septembrie și octombrie, Ștefan cel Mare s-a aflat în tabăra permanentă a oștii sale, la Roman. Tocmai în această perioadă, voievodul Moldovei a suferit de un atac de gută, care i-a afectat mai ales vechea plagă împușcată de la glezna stângă, primită în timpul asediului cetății Chilia, în 1462. După încheierea armistițiului moldo–polon și concedierea voievodului Bartolomeu Dragffy și a trupelor transilvănene, Ștefan cel Mare a dispus să fie transportat în teatrul de operații, pentru a supraveghea personal pregătirea ambuscadei asupra inamicilor, precum și operațiile militare ale oștii sale și ale auxiliarilor munteni și otomani. Din cauza suferințelor fizice cauzate de accesul de gută, voievodul nu a putut încăleca, ci a fost dus spre nord cu o sanie, mijloc de transport foarte răspândit la slavii din răsăritul Europei, folosit indiferent dacă pământul era sau nu acoperit cu zăpadă. El a pornit în fruntea

oștii sale și a contingentelor de aliați, cel mai târziu în data de 20 octombrie. După un marș forțat, oastea Moldovei a ajuns undeva în apropierea „drumului mare“ care intra în Codrii Cosminului și și-a întins tabăra într-un loc ascuns, pentru a nu fi reperată de iscoadele inamicului. În același timp, domnul moldovean a trimis oșteni și țărani la intrarea sudică a „drumului mare“ care străbătea Codrii Cosminului, pentru a pregăti ambuscada. Înainte de 25 octombrie, când au ajuns în acel loc primele detașamente polone, oamenii Măriei Sale au tăiat aproape de tot copacii de pe cele două laturi ale drumului îngust, pentru a-i prăvăli la momentul oportun asupra oștii inamice.

În legătură cu această ambuscadă, Grigore Ureche nota că moldovenii, „lovindu-i [pe poloni] din toate părțile și oborându copacii cei inținați asupra lor, multă oaste leșască au pieritu, unii [uciși] de oșteni, alții de țărani, că le coprinsese ca cu o mreajă calea, alții de copacii cei inținați“[1]. Pornind de la acest pasaj, mulți istorici au considerat că bătălia de la Codrii Cosminului a fost un masacru din cauza copacilor doborâți de moldoveni asupra polonilor. Din păcate nu s-a păstrat nici un izvor care să releve intențiile tactice și strategice ale lui Ștefan cel Mare, dar din analiza documentelor reiese că, în realitate, copacii doborâți au avut doar menirea de a bloca drumul și, astfel, de a tăia retragerea unei părți a oștii polone. Este posibil însă ca unii dintre copacii doborâți de moldoveni să se fi prăvălit pe câțiva dintre oștenii poloni care se îmbulzeau pe drumul îngust de pădure.

Fără să știe că au fost ocoliți de oastea Moldovei, cel mai probabil prin vest, de-a lungul râului Siret, care străbate Moldova de la târgul Siret în nord tocmai până la târgul Roman în sud, polonii și-au continuat drumul spre Codrii Cosminului, unde li se pregătea capcana mortală. După ce a trecut de târgul Siret, avangarda polonă s-a oprit pentru a aștepta restul

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p, 63.

oștirii, care venea încet din urmă. Cel mai târziu în dimineața zilei de 25 octombrie, trupele polone erau concentrate din nou toate în același loc. Alcătuind coloana de marș în aceeași ordine în care plecaseră de la Suceava, polonii s-au apropiat în după-masa aceleiași zile de intrarea în Codrii Cosminului. Oastea din Polonia Mare a reușit să traverseze drumul de pădure încă în acea după-masă, întinzându-și tabăra la nord de Codrii Cosminului. Grosul oștii a rămas însă lângă liziera sudică, întinzându-și tabăra de-a lungul drumului care intra în pădure. Ca măsură de precauție, carele cu tunuri și bagaje au fost legate cu lanțuri în jurul pavilioanelor și corturilor întinse în grabă.

După ce și-au petrecut noaptea în liniște, în dimineața zilei nefaste de 26 octombrie, când în calendarul catolic e sărbătoarea lui Simon și Iuda (întruchiparea trădării!), polonii au primit din partea lui Jan Olbracht ordinul de marș. Înainte de a descrie desfășurarea efectivă a bătăliei de la Codrii Cosminului, se cuvine încă o observație în legătură cu ambuscada pregătită din porunca lui Ștefan cel Mare. În momentul în care Jan Olbracht a dat ordinul de marș, polonii nu bănuiau cursa care li se întinsese, fapt ce demonstrează că în noaptea dintre 25 și 26 octombrie ei nu au auzit loviturile de topor în trunchiurile copacilor nu foarte îndepărtați, al căror ecou ar fi fost oricum amplificat de pădure, fiind astfel absolut clar că ambuscada fusese pregătită de către domnul Moldovei cu cel puțin o zi-două înainte.

Primele au pornit pe șleaul din pădure carele care transportau artileria, mai ales tunurile de asediu trase de zeci de perechi de animale de tracțiune, urmate de carele cu bagajele regelui. Venea apoi un detașament de cavaleri regali care păzeau trăsura în care Jan Olbracht clănțănea din dinți, bine înfofolit. Oastea din Polonia Mică și cea din Rusia Roșie, precum și mercenarii și teutonii care încheiau coloana veneau în urma regelui, „fără arme și fără nici o ordine, ca în cea mai desăvârșită pace“[1]. Când coloana de marș a polonilor, care

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem 1480–1535*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 185.

înainta încet din cauza drumului desfundat și în pantă, a ajuns la mijlocul pădurii, moldovenii au dat semnalul de atac. Oștenii și țăranii, ascunși cu grijă de voievod în desișul pădurii, au așteptat în liniște deplină acest semnal. Când l-au auzit, au prăvălit copacii întinați asupra drumului îngust pe care se îmbulzeau polonii. E sigur că o parte dintre bușteni s-au prăvălit, pârâind asurzitor, asupra inamicilor care nu au avut unde să se ferească. Astfel, oștile din Polonia Mică și Rusia Roșie, precum și mercenarii și oastea Ordinului Teuton au fost rupte de restul oștirii, care înainta alături de rege, spre nord. În momentul în care moldovenii s-au năpustit din spatele copacilor prăvăliți și din desișul pădurii asupra inamicilor, cu strigăte groaznice de „ucide! ucide!", domnul a atacat cu oastea sa dinspre sud.

În ciuda gutei care îl chinuia, Ștefan cel Mare s-a ridicat de pe sania din care urmărea desfășurarea operațiunilor militare, a încălecat și a pornit în fruntea cavaleriei sale împotriva inamicilor. Pe lângă boierii, vitejii și curtenii săi, care luptau ca lăncieri călări, erau și contingentele muntenești și otomane. Pentru a spori efectul psihologic al atacului celor 2.000 de turci, domnul Moldovei și-a deghizat unul sau mai multe detașamente de cavalerie cu veșmintele specifice ale spahiilor rumelioți. Cronicile polone și Liborius Nacker atestă în rândurile oștii de care dispunea Ștefan cel Mare și unguri și secui, cu toate că am văzut că oastea din Transilvania fusese concediată imediat după încheierea armistițiului moldo–polon, în 16 octombrie 1497. Astfel, nu este exclus ca o parte din cavaleria nobiliară din Transilvania și dintre secui să fi rămas în slujba domnului Moldovei, în regim de mercenariat. Altminteri, stilul de luptă al nobililor transilvăneni și al secuilor nu era mult diferit de cel al moldovenilor, muntenilor și turcilor, cu toții fiind lăncieri călări, cu echipament defensiv ușor.

Cu aceste trupe de cavalerie ușoară, Ștefan cel Mare s-a năpustit asupra inamicilor rămași în câmp deschis, la liziera sudică a Codrilor Cosminului. Domnul și-a împărțit oastea în trei detașamente: corpul principal, aflat sub comanda sa directă, a atacat frontal oastea polonă, de la sud spre nord, în timp ce

auxiliarii otomani și călăreții deghizați în veșminte rumeliote au atacat flancurile inamicului, acesta fiind înconjurat astfel din toate părțile. Polonii au fost năuciți de ambuscada în care fuseseră atrași și de atacul fulgerător al cavaleriei inamice. Cei mai afectați au fost mercenarii și teutonii, care formau ariergarda oștii lui Jan Olbracht. Îmbulzeala s-a transformat în busculadă atunci când oștenii poloni, nobili și de rând, au fugit la carele de transport pentru a-și lua armamentul greu (arătam mai sus că ei mergeau aparent neînarmați și fără nici o ordine). Gaziii otomani aflați sub comanda supremă a lui Ștefan cel Mare au lansat un puhoi de săgeți asupra polonilor, în timp ce lăncierii moldoveni și munteni, însoțiți de detașamente de husari unguri și secui, au șarjat împotriva rândurilor inamice care se agitau în dezordine. Salvarea polonilor a fost *wagenburg*-ul care înconjurase în noaptea precedentă tabăra și care nu fusese încă desfăcut pentru a se alătura coloanei de marș. Din spatele carelor, polonii s-au apărat cât au putut de bine cu arme și cu câteva piese de artilerie rămase în urmă. În jurul acestei fortificații s-a încins o luptă pe viață și pe moarte.

În timp ce luptele de la liziera sudică a Codrilor Cosminului erau în toi, mai mulți curieri călări au ajuns la rege, care se afla deja la mijlocul pădurii, la cca 5 km mai la nord. Uitând de friguri, Jan Olbracht s-a ridicat și le-a poruncit cavalerilor săi să pornească în ajutorul camarazilor lor, care luptau cu disperare la marginea sudică a pădurii. Potrivit relatărilor cronicarilor vremii, garda regală, formată din catafractari călări, a alcătuit neîntârziat o formațiune compactă de luptă și s-a întors, fără întârziere, spre sud. Când au ajuns în apropierea locului de bătălie, catafractarii regali au înclinat lăncile și au lansat o șarjă, în sunetul trâmbițelor și al tobelor. Contraatacul cavaleriei grele a avut efectul scontat, moldovenii fiind dizlocați din pozițiile lor fixe, amplasate în spatele copacilor prăvăliți care baricadau drumul. După ce trunchiurile au fost trase la o parte, eliberându-se astfel drumul, catafractarii lui Jan Olbracht s-au angajat într-o luptă crâncenă cu cavaleria ușoară de sub comanda lui Ștefan cel Mare, pe care a împins-o până la tabăra de care în spatele cărora luptau polonii. Aceștia, însuflețiți de

succesul gărzii regale, au reușit să-i respingă pe oștenii de sub comanda lui Ștefan cel Mare. Astfel, asediul moldovenilor și al aliaților lor a fost spart și drumul a fost eliberat pentru retragere. Cavaleria regală s-a întors pe unde venise, fiind urmată de detașamentele polone care ieșeau rând pe rând din tabăra fortificată. Desigur, luptele în jurul carelor legate între ele cu lanțuri au continuat sporadic, polonii reușind chiar să blocheze drumul în urma lor, cu care. Cavaleria lui Ștefan cel Mare s-a încurcat în aceste care, răsturnându-le pe unele, jefuindu-le pe altele, astfel încât polonii au câștigat timpul necesar pentru a traversa drumul de cca 10 km, prin pădure. Drumul a fost eliberat după ce tunurile, bagajele și chiar și trăsura regelui au ajuns în tabăra trupelor din Polonia Mare, care formau avangarda oștii. În tabăra de la liziera nordică, Jan Olbracht i-a așteptat pe fugari în după-amiaza aceleiași zile și în ziua următoare, 27 octombrie, când a făcut o trecere în revistă a trupelor care au reușit să scape din măcel. Pentru a minimaliza pierderile suferite de oastea Coroanei, cronicarii poloni pretind că în timpul acestei treceri în revistă a trupelor părea că nu lipsește nimeni dintre cei porniți în campanie. În realitate, oastea lui Jan Olbracht suferise pagube umane și materiale serioase, asupra cărora vom reveni mai jos. Deocamdată menționăm doar că istoricul Constantin Rezachevici a descoperit în Polonia registrul original de pierderi suferite de oastea lui Jan Olbracht, care cuprinde zeci de pagini cu numele nobililor căzuți în luptă și cu herburile de care aparțineau aceștia.

După stabilirea pierderilor, Jan Olbracht a luat măsurile necesare pentru continuarea marșului spre nord, care urma să fie reluat în dimineața următoare. Deși, într-o primă fază, moldovenii și aliații lor nu i-au urmărit pe fugarii poloni, în ziua de 27 octombrie tabăra polonă a fost hărțuită neîncetat de cavaleria ușoară de sub comanda lui Ștefan cel Mare.

Mai mult, în noaptea de 27–28 octombrie, moldovenii au aprins vegetația uscată din jurul taberei polone de la liziera nordică a Codrilor Cosminului. Un vânt puternic a ațâțat pălălăile spre tabăra regală, care s-ar fi aflat în real pericol dacă oștenii nu ar fi ieșit să cosească ierburile înalte care o înconjurau. În paranteză fie spus, acest episod demonstrează că în ultima

decadă a lunii octombrie a anului 1497 încă nu ninsese și sania lui Ștefan cel Mare fusese trasă de la Roman până la Codrii Cosminului pe pământ și vegetație.

Obosiți, flămânzi și demoralizați, polonii și-au continuat drumul spre nord, a doua zi, în 28 octombrie. Două zile mai târziu, Jan Olbracht și oastea sa au ajuns în sfârșit la vadul Prutului, în apropiere de Cernăuți, cu cavaleria inamică pe urme. Mai mult, detașamentele moldovenești controlau acest punct strategic, încercând să oprească trecerea trupelor inamice. Prins între două fronturi, Jan Olbracht a fost silit să accepte lupta, asupra cărora izvoarele au păreri împărțite. Pe de-o parte, cronicile moldovenești consideră această confruntare drept o victorie decisivă împotriva inamicilor, în timp ce cronicarii poloni consideră lupta drept un succes al regelui lor, care astfel a reușit să răzbune rușinea suferită la Codrii Cosminului. Dincolo de faptul că nu există o părere unanimă în legătură cu deznodământul acestei confruntări, nu există nici detalii consemnate în legătură cu desfășurarea ei. Cel mai probabil a fost vorba de un raid mai amplu al cavaleriei moldovenești asupra taberei polone, în încercarea de a recupera cel puțin o parte din prada luată de inamici. Astfel de operațiuni erau obișnuite în tactica de gherilă adoptată de oastea lui Ștefan cel Mare încă de la începutul războiului. Cert este că polonii au reușit să respingă trupele inamice și să treacă râul, operație care a durat trei zile.

După trecerea Prutului, zvonurile despre un nou atac al moldovenilor au provocat panică în rândurile trupelor polone: „tot acolo [pe malul Prutului], noaptea, s-a primit la oaste știrea că vrăjmașul e aproape și că regele vrea să plece numaidecât de la oaste. S-a produs o mare învălmășeală în oaste, încât polonii mari [adică luptătorii din Polonia Mare], legându-și poverile pe cai, voiau să fugă, părăsind carele. Regele, deși bolnav greu, a trebuit să urce pe cal și să se arate. Pe fratele său, Sigismund, l-a trimis să încredințeze pe ostași că nu-i nici o primejdie și că regele nu se gândește să-i părăsească. Și, umblând cu făclii aprinse prin oaste, abia au reușit să potolească învălmășeala"[1].

1. Bielski, *Kronika Polska*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 204.

La scurt timp după trecerea Prutului, în tabăra lui Jan Olbracht a sosit un contingent lituanian format din 1.000 de călăreți, trimiși de Alexandru Jagiello de la cetatea Bracław, recuperată de la tătari. Simpla prezență a lituanienilor a avut darul de a ridica moralul trupelor polone, dar regele le-a oprit înaintarea spre Moldova, luându-i cu el în Polonia. La 12 noiembrie, Jan Olbracht și oastea sa treceau pe lângă Liov, în drum spre Cracovia.

Izvoarele păstrate nu cuprind informații în legătură cu implicarea lui Ștefan cel Mare în acțiunea de urmărire a oștii polone. De altfel, ultima informație sigură despre domn se referă la șarja de cavalerie pe care a comandat-o personal la începutul bătăliei de la Codrii Cosminului. Se poate presupune că după acest efort supraomenesc, dată fiind și suferința fizică pricinuită de atacul de gută, voievodul s-a prăbușit în sania sa, de unde a urmărit evoluția evenimentelor. Dovadă în acest sens este faptul că următoarea operațiune militară a fost încredințată unuia dintre dregătorii săi loiali.

În timp ce moldovenii și aliații lor îi urmăreau pe poloni, în tabăra lui Ștefan cel Mare, rămasă foarte probabil în poziția inițială la sud de Codrii Cosminului, a sosit un curier care a adus vestea că o nouă oaste a intrat pe teritoriul Moldovei. Era vorba despre contingentul trimis de Conrad III al Mazoviei, pe care Liborius Nacker, aflat în cortegiul funerar al maestrului teuton Johann von Tiefen, îl întâlnise la Lublin, oraș situat la jumătatea drumului dintre Liov și Varșovia, în primele zile ale lunii septembrie. Voievodul Moldovei nu avea de unde să știe că sub comanda hatmanilor Bernhardt și Drawschitz se aflau doar 600 de oameni, efective pe care polonii le considerau trimise în bătaie de joc (cum de altfel și erau!). Astfel, Ștefan cel Mare l-a trimis pe vornicul Sima Boldur în fruntea unui corp de oaste format din 3.000 de călăreți aleși, pentru a-i lichida pe noii invadatori. În seara zilei de sâmbătă, 28 octombrie, detașamentul de cavalerie al vornicului a trecut Prutul. A doua zi, duminică,

29 octombrie, vornicul Boldur și călăreții săi i-au interceptat pe mazovieni la satul Lențești, potrivit cronicilor moldovenești, sau la satul Șipeniț, potrivit celor polone, cronicarii celor două tabere raportându-se la direcția de marș a trupelor proprii. Se pare că și unii, și ceilalți au dreptate, întrucât bătălia s-a desfășurat pe drumul Lențești–Șipeniț. Din păcate, izvoarele nu consemnează detalii în legătură cu această bătălie, cu excepția faptului că a fost crâncenă. În *Letopisețul anonim* al Moldovei, care are la bază *Letopisețul slav* scris la curtea lui Ștefan cel Mare, citim doar: „[Boldur și oastea sa] au bătut și acea oaste, din mila lui Dumnezeu și cu norocul domnului Ștefan voievod. Și a fost acolo măcel mare în acea zi între leși [= mazovieni] de armele moldovenești și a căzut acolo multă oaste leșească, în locul numit satul Lenteștii"[1]. Intensitatea acestei confruntări credem că rezultă din diferențele dintre cele două oști: în timp ce moldovenii erau superiori numeric, mazovienii par să fi beneficiat de superioritate tehnică, care le-a permis să facă față cu străşnicie inamicilor. Cert este că vornicul Sima Boldur și oastea sa au reușit să nimicească oastea mazoviană a hatmanilor Bernhardt și Drawschitz. Regele Jan Olbracht nu a aflat de apropierea contingentului mazovian decât după ce acesta a fost învins și nimicit de călăreții lui Boldur.

Întors la Cracovia, Jan Olbracht era dezolat, în pragul depresiei, după insuccesul întreprinderii sale ambițioase. Ca să mai uite de înfrângerea suferită și să-și alunge gândurile negre, regele s-a cufundat în petreceri, desfrâu și beții infernale, o atitudine nocivă împotriva căreia a fost nevoit să intervină fratele său, cardinalul Frederick Jagiello, care nu era tocmai un model de cumpătare și moralitate. El l-a trezit la realitate pe crăiescul său frate, deschizându-i ochii asupra consecințelor politice internaționale atrase de înfrângerea suferită în Moldova. Prin

1. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 20.

aburii alcoolului, Jan Olbracht își va fi amintit de îndemnurile și, mai ales, de amenințările transmise de Vladislav II al Ungariei și Boemiei, prin intermediul mareșalului Wacław Čič, câtă vreme se afla încă în tabără, sub zidurile înalte ale Cetății Sucevei. Prin urmare, la sfârșitul aceluiași an, Jan Olbracht a trimis o solie la Vladislav II, în care încerca să-și justifice acțiunea militară din Moldova. Întrucât documentul reprezintă o adevărată cronică a evenimentelor militare din 1497, îl reproducem integral mai jos, cu specificarea că el reflectă varianta oficială a regelui Poloniei, care nu este întru totul sinceră și conformă cu realitatea:

„Știm că Maiestății Sale [Vladislav II] nu-i scapă din cunoștință faptul că, de la începutul [domniei] dvoastră, ba chiar cu mult timp înainte, se făceau incursiuni în regatul nostru și se pricinuiau stricăciuni din partea turcilor și din partea tătarilor; care cauză ne provoacă pe noi să luăm armele contra acestor dușmani, dar mai cu seamă contra Turcului, acestui prea înverșunat dușman al regatelor noastre amândurora și al întregului neam creștinesc; căci oricine știe ce și cât de mari stricăciuni a pricinuit acest dușman al regatului fiecăruia dintre noi. Pentru ca să punem, așadar, odată capăt acestui rău, acestei calamități atât de extinse, am orânduit adunări în care s-a discutat acest lucru și s-a stabilit, printre altele, că dacă s-ar restitui voievodului Moldovei localitatea fortificată ce fusese cucerită de Turc și înaintea cărei [cuceriri] nu se făcea nici o năvălire în regatul nostru, s-ar închide intrarea la noi a dușmanului sus amintit.

Dar însuși voievodul Moldovei ni se adresa mereu nouă și ne ruga și, jeluindu-se cu amar, căuta să ne înduplece a-i acorda, ca unui preaplecat și supus al nostru, sprijinul datorat și promis de ilustrul de odinioară al nostru părinte și de noi; susținând că, dacă nu-i vom veni în ajutor la timp, va cădea desigur pradă dușmanului și apoi va pieri cu desăvârșire; totodată ne atrăgea atenția să deducem din greaua lui situație ce pericol va amenința regatul nostru în urma căderii lui.

La acestea se adaugă și faptul că trimisul nostru pe care îl aveam la Turc nu putea să încheie o pace în condiții onorabile

și că, prin urmare, era evident că noi trebuia să așteptăm în Patrie acele năvăliri de jaf, bunăoară o armată dușmană, sau să o întâmpinăm în afară.

Provocați, așadar, de aceasta și de multe alte cauze bine întemeiate și puternice, deciserăm că trebuie să întreprindem o expediție, având înțelegere și cu ilustrul domn mare duce de Lituania, fratele nostru, pe care îl amenința aceeași primejdie și care s-a oferit să ne vină în ajutor cu trupe.

Odată hotărâtă începerea expediției, noi o aduserăm la cunoștința Majestații Sale printr-o scrisoare, și apoi prin trimisul nostru Jan Chodecki, pe care expediție Majestatea Sa a găsit-o vrednică de laudă și a regretat mult că nu poate să ne întovărășească, din cauza condițiilor pe care le avea atunci cu Turcul.

După ce însă porniserăm expediția și făcuserăm chiar, cu mari cheltuieli, pregătiri la hotarul Valahiei [= Moldovei], voievodul sus-pomenit, el, care ne-a sfătuit și îndemnat cu atâta străduință să întreprindem războiul, nu știm din ce motive sau de cine pus la cale, s-a schimbat odată și urmând altă direcție și-a arătat reaua credință chiar în mijlocul întreprinderii [noastre] și a perspectivei de reușită; căci trimițând cetele sale, împreună cu Turcul, prădă teritoriul Halici, trecând prin foc și sabie mai multe sate. Dar câțiva ostași de-ai noștri izgoniră pe acei turci și valahi [= moldoveni] și, dacă n-ar fi fost apărați de valahi [= moldoveni], care se făcuseră stăpâni pe pradă, fără îndoială că puțini turci ar fi scăpat.

Apoi, după puține zile, trimise însuși voievodul altă armată de turci și tătari (sic!), care pustii orașul nostru Colomeea, în care armată se aflau mai mulți valahi [= moldoveni] exercitând asupra credincioșilor lui Christos o cruzime mai mare decât turcii sau tătarii. Aceia fură puși pe fugă de ai noștri și a fost luată de la ei toată prada, în afară de aceea care fusese dată unui oarecare logofăt (sic!), care venise în acel timp la noi cu un oarecare alt coleg. Ei erau inițiatorii acestui fapt, căci familia lor și alți supuși împreună cu cei amintiți comiseră prădăciuni.

Și, puțin după aceea, veni la noi însuși logofătul [Ion Tăutu], cerând într-un mod prea puțin hotărât scuze pentru aceste rele

fapte, pe care însuși voievodul le săvârșise; neputându-le ascunde însă, declară, în fine, că voievodul este supus Turcului și că, prin urmare, va fi dușmanul nostru.

La auzul acestora, o indignare profundă ne cuprinse, atât fiindcă ne vedeam acțiunea împiedicată, dar și fiindcă înțelegeam cu câtă rușine și pericol amenință din partea sus-numitului om, nu numai pentru țările noastre, dar și pentru întreaga cetate a Creștinismului; și de aceea hotărâserăm a trimite solii noștri la Majestatea Sa, pentru a-i pune în vedere fărădelegea voievodului. Într-aceea sosi știrea că solii Majestății Sale se apropie și, din această cauză, îi reținurăm pe ai noștri.

Dar, deoarece solii Majestății Sale întârziau a sosi, și deoarece nu puteam ține numai într-un singur loc armata, nici nu ne era cu putință a ne retrage fără mari daune și rușine și mai mare, înaintarăm încet, fără a pricinui stricăciuni, decât numai cu procurarea proviziilor necesare, căci nici cetățile care erau în drum nu le-am călcat, nici satele nu le-am pustiit cu foc [...], după cum a declarat însuși voievodul, că intrăm ca dușmani, fără să așteptăm dacă cumva vor veni solii Majestății Sale; și, cu toate acestea, chiar uitându-le pe cele ce le făcuse mai înainte, sfătuirăm pe acel voievod să rămână credincios condițiilor din trecut și să coopereze cu noi, și spre binele lui, și spre binele țărilor creștine.

Acestor sfaturi de folos, și pentru el, și pentru ceilalți domnitori creștini și pentru acțiunea noastră, nedându-le atenția meritată, nu numai că refuză ajutorul promis și datorat, dar se declară în mod public supus al Turcului și dușman pe față al acțiunii noastre și al regatului nostru, accentuând că mai bucuros ar păși ca dușman contra noastră decât să renunțe la planul său.

Văzând, așadar, că un mare pericol ne amenință, nu numai pe noi, ci, după cum am spus mai sus, și pe o mare parte dintre creștini, am fost siliți să luăm o hotărâre ce se impunea și era necesară, nu atât pentru a ne răzbuna asupra voievodului pentru încălcarea lui nemaipomenită, cât spre a ne deschide nouă un drum mai sigur pentru urmărirea planului conceput,

și am fost siliți a întoarce acele arme pe care le luasem în mare parte pentru ajutorul voievodului, chiar împotriva lui.

Nevenind însă solii Majestății Sale, noi îi trimiserăm într-aceea pe ai noștri.

Bartolomeu Dragffy, palatinul Transilvaniei, împreună cu ceilalți supuși ungari ai Majestății Sale ne-au combătut pe noi și s-a declarat dușman și, în scrisoarea pe care ne-a scris-o, a întrebuințat un ton și mai nerușinat. Și, deși credem că cele comunicate și săvârșite de domnul Bartolomeu Dragffy n-au purces de la voința Majestății Sale, totuși nu fără mare mirare și adânc regret le-am întâmpinat și luat în considerare.

Veni, după aceea, mareșalul Majestății Sale [Wacław Čič] și, cu toate că pricinile anterioare ne supăraseră, solia sa ne umplu de o durere cu atât mai adâncă, cu cât constatarăm din acea delegație că un mare foc și sămânță a discordiei și neînțelegerii se aruncă nu numai între noi și Majestatea Sa, căruia voim, după cum se și cade, a-i plăcea și a o mulțumi, dar și între ambele aceste două regate, din partea acelora care caută fală și folos în dezbinarea fraților și în rivalitatea regatelor ale căror oameni le acordă Majestatea Sa ascultare [...]. Și ca să nu se acrediteze în privința noastră opinia pe care Majestatea Sa a declarat-o prin această delegație că o are asupra noastră, am dat satisfacție dorinței Majestății Sale, dorință care ne-a fost pusă în vedere de același domn mareșal, și în urma stabilirii unor condiții cu același domn mareșal în numele Majestății Sale, ne-am retras din Moldova, pe care o numim [și] Valahia.

Din toate cele expuse, așadar, Majestatea Sa poate lesne înțelege cum, din ce motive imperioase, am luat armele contra Turcului, și cum apoi acele arme am fost siliți să le întoarcem împotriva voievodului Moldovei, și dacă s-a cuvenit Majestății Sale a ne învinui atât de crud prin solia sa, mai cu seamă afirmând Majestatea Sa că noi, împotriva promisiunilor noastre și sub pretext de a-l ataca pe Turc, am luat armele ca să invadăm sau să ocupăm Valahia [= Moldova] și s-o punem sub stăpânirea noastră sau să-l punem acolo pe prea scumpul nostru frate Sigismund, în mijlocul pericolelor pe care Majestatea

Sa le enumeră prin solia sa, fapte dintre care la nici unul nu ne-am gândit vreodată. Căci însăși realitatea dovedește, și martor este Dumnezeu, că, doar cu gândul arătat mai sus, nici n-am avut vreodată intenția de a-l arunca pe acel frate al nostru în pericolele spuse, cum mai vârtos, după cum suntem datori, am fost și suntem îngijorați întotdeauna de bunăstarea lui, nu mai puțin decât de a noastră.

Venind aceste observații de la vreo persoană oarecare, străină, tot ar trebui să ne atingă în mod dureros, cu atât mai mult cu cât vin din partea Majestății Sale, de la care trebuie să așteptăm și așteptăm tot binele, ca de la un frate al nostru mai mare, care are datoria, ca și noi, de a supraveghea la binele și vaza Casei noastre.

Astfel fiind, noi nu credem că am comis ceva ce ar fi contrar iubirii frățești și ceea ce ar trebui să provoace cu tot dreptul ură, dezbinare și, prin urmare, război între aceste două regate; ci, din contră, întotdeauna ne-am gândit și ne gândim cum am putea conserva legăturile cele vechi dintre regate și garanția unei păci neîntrerupte, precum și iubirea noastră frățească reciprocă.

Dovadă în acest sens este retragerea noastră din Valahia [= Moldova]: căci, deși știam că putem să ne răzbunăm cum trebuia asupra încercărilor acelui voievod făcute nouă și, în special credinței creștine, totuși, ca să dăm satisfacție Majestății Sale, ne-am abținut de la o îndreptățită pedeapsă a aceluiași voievod, mai cu seamă ca să nu putem fi învinuiți că dăm noi ocazie de neînțelegeri între aceste regate, unite prin vechi alianțe; și aceasta am făcut-o nu fără o foarte mare daună din cauza cheltuielilor făcute și nu fără o mare discreditare a numelui nostru și a întregii noastre Case, din cauza faimei despre expediția noastră, răspândită aproape pe întreg pământul.

Pe când ne întorceam, astfel, din Valahia [= Moldova], conform condițiilor stabilite cu trimișii Majestății Sale, am fost atacați pe neașteptate, contrar dreptului și a condițiilor încheiate în numele Majestății Sale, am fost atacați, zic, de acel voievod, în favoarea căruia Majestatea Sa intrase în tratative cu noi. Și anume, acel voievod unindu-se cu turcii și, ceea ce

este mai grav, cu ungurii, ne-a pricinuit nouă pierderi însemnate în materiale și oameni; dar toate acestea ni s-au întâmplat nouă fiindcă ne-am încrezut în promisiunile și în pactul încheiat cu trimișii Majestății Sale.

[Urmează instrucțiunea lui Jan Olbracht către solii trimiși la Vladislav II]

Narându-i Majestății Sale cu băgare de seamă toate acestea [voi, solilor] o veți ruga, ca pe un frate preascump și vrednic de toată cinstea, ca, dacă are din pricina tuturor acestor lucruri în inima sa o altă părere despre noi, pe care trebuie s-o aibă, să binevoiască a o părăsi.

Mai departe, o veți ruga pe Majestatea Sa să considere ca întâmplate ei înseși această perfidă crimă și pagubele cauzate nouă, contra condițiilor pomenite de acel voievod, care se bazează pe protecția și scutul Majestății Sale, și, având în vedere dragostea frățească și această rușine a Casei noastre comune și învoiala amintită, să binevoiască a ne asista cu sfatul și cu ajutorul său frățesc, ca acel voievod să-și primească pedeapsa meritată pentru perfidia sa, să se șteargă rușinea comună a Casei noastre și să se curme prigonirea din partea dușmanilor neamului creștinesc, ceea ce credem, cu siguranță, că va face Majestatea Sa.

Căci, dacă n-ar face aceasta, ar trebui să se gândească cu tot dinadinsul că ar da prilej la multe șoapte despre sine și întreaga noastră Casă și [ar da] ocazie de scandal, fiindcă s-ar putea cu tot dreptul crede că Majestatea Sa, unindu-și puterile cu turcii și tătarii, ar ridica sabia contra noastră, a fratelui său de sânge, și contra creștinilor și, în fine, contra regatului celui mai unit prin vechi tratate și, mai vârtos, împotriva acelui regat în care s-a născut și a fost educat într-un mod fericit Majestatea Sa, și de la care viitorul și demnitatea sa au primit primele și multe sprijinuri și avânturi, fapt care ar fi cu totul nedemn pentru Majestatea Sa. Căci când s-a mai pomenit ca vreun principe creștin, în orice ostilitate, indiferent cât de gravă, s-ar găsi, pentru prestigiul sfintei credințe și al religiei, să apeleze la ajutorul necredincioșilor. Prin urmare, o veți ruga

pe Majestatea Sa să binevoiască a da acestor lucruri atenția cuvenită și a le considera și pătrunde cu mintea, după cum cere sângele și datoria iubirii frățești și amiciția reciprocă, precum și amintitele tratate dintre regate și, înainte de toate, dragostea și protecția fräteștii religii.“[1]

Deși Jan Olbracht a estetizat puțin narațiunea pentru a-și susține cauza în fața lui Vladislav II al Ungariei și Boemiei, textul confirmă și completează în multe puncte celelalte izvoare. Astfel, el confirmă colaborarea moldo-otomană în vara anului 1497 (raidurile asupra Haliciului și Colomeei), cele două solii moldovenești trimise la regele Poloniei, intervenția diplomatică a mareșalului Wacław Čič, altminteri doar de curând evocată și intrată în circuitul istoriografic, și, nu în ultimul rând, participarea unor contingente ungurești (în regim de mercenariat?) la bătălia de la Codrii Cosminului. Nu în ultimul rând, documentul citat mai sus *in extenso* este singura mărturie documentară emisă de un participant la evenimentele militare din Moldova, în vara anului 1497, care s-a nimerit să fie chiar protagonistul lor.

„CÂND OLBRACHT A DOMNIT, ȘLEAHTA A PIERIT!“

Ambuscada pregătită de Ștefan cel Mare oștii lui Jan Olbracht în Codrii Cosminului a avut efectul scontat. Desigur, polonii nu au fost nimiciți cu desăvârșire, și e clar că voievodul Moldovei nici nu a intenționat acest lucru, fiind conștient că nu are mijloacele necesare pentru așa ceva, însă elementul-surpriză, constând în prăvălirea copacilor asupra drumului îngust din pădure, și atacul fulgerător al cavaleriei de sub comanda lui

1. Text latin și traducere în limba română la Eduard Fischer, *Bătălia din Codrii Cosminului: Războiul dintre Ștefan cel Mare și regele polon Ioan Albert în anul 1497*, București, 1904, pp. 53–67.

Ștefan cel Mare asupra cetelor de oșteni rămase în dezordine la liziera pădurii, în câmp deschis, le-au provocat pagube materiale și umane însemnate.

Letopisețul anonim al Moldovei, care are ca sursă *Letopisețul slavon* scris la curtea lui Ștefan cel Mare, consemnează: „a fost măcel mare între leși de armele moldovenești. Și au fost luate toate schiptrele [= steagurile] crăiești și au căzut acolo mulți boieri și voievozi leși mari, și a căzut acolo multă oaste și toate tunurile cele mari, cu care bătuseră în cetatea Sucevei, au fost luate atunci și alte mici și mai mici, multe, pe care nu este cu putință a le înșira"[1]. Fără îndoială că pentru Ștefan cel Mare bătălia de la Codrii Cosminului a fost o victorie strălucită și i-a poruncit cronicarului să o consemneze ca atare în *Letopisețul de Curte*. Dar informațiile legate de pagubele materiale și umane suferite de poloni în timpul bătăliei trebuie puțin nuanțate.

Este evident că moldovenii au reușit să captureze mai multe steaguri polone, dar „schiptrele crăiești" erau purtate lângă rege, care, în timpul atacului moldovenesc de la liziera sudică a pădurii, se afla deja 5 km mai la nord, pe la mijlocul drumului care străbătea pădurea. Este posibil însă ca *Letopisețul* să se refere la steagurile și drapelele oștilor din voievodatele Polonia Mică și Rusia Roșie.

În legătură cu tunurile capturate de moldoveni, arătam mai sus că, în momentul în care s-a declanșat bătălia, artileria regală era deja departe, în fruntea coloanei de marș a polonilor, care depășise deja mijlocul distanței de 9–10 km pe care o aveau de parcurs prin Codrii Cosminului. Așadar, artileria regală și „tunurile cele mari, cu care bătuseră în cetatea Sucevei" au fost salvate, ajungând cu bine în tabăra oștenilor din Polonia Mare, amplasată la liziera nordică a pădurii. În schimb, o parte din artilerie a rămas pentru paza taberei de la liziera sudică a pădurii, fiind amplasată pe carele legate între ele cu lanțuri. Cu

1. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 20.

ajutorul acestor piese de artilerie, polonii s-au apărat în cetatea lor de care împotriva șarjei lansate de cavaleria lui Ștefan cel Mare. Când, în cele din urmă, moldovenii și aliații lor au răsturnat carele, iar polonii au reușit să pornească înarmați spre nord, prin șleaul din pădure, cei dintâi au capturat piesele de artilerie rămase în urmă. Nu este exclus ca printre acestea să fi rămas și câteva mortiere și tunuri grele, de asediu. Pe lângă steaguri și artilerie, moldovenii și aliații lor au capturat tot felul de arme, însemne militare, tobe, trompete, dar și carele, pavilioanele și corturile lăsate în urmă de polonii care au reușit să scape din măcel, doar cu armele și cu hainele de pe ei. Pentru a face mai savuroasă povestea și a sublinia succesul militar, cronicarii otomani consemnează că moldovenii și gaziii turci au capturat, pe lângă arme și materiale de război, însăși comoara lui Abele, cum îl numeau ei pe Jan Olbracht.

De departe însă, pagubele umane suferite de poloni au fost mult mai însemnate decât cele materiale. După nefericita campanie în Moldova, a ieșit printre poloni zicerea „când Olbracht a domnit, șleahta a pierit!". Matei Miechowski, doctorul personal al lui Jan Olbracht, martor ocular al evenimentelor, vorbește despre pagubele umane suferite de poloni și îi enumeră nominal pe nobilii căzuți sau luați prizonieri. Bernard Wapowski, unul dintre izvoarele principale ale acestor evenimente, notează că „mulți dintre șirurile din urmă fură uciși la începutul luptei și mulți bărbați iluștri fură prinși"[1]. Afirmația cronicarului este confirmată de registrele celor dispăruți în timpul campaniei din Moldova, descoperite de Constantin Rezachevici, care cuprind zeci de pagini cu numele șeleahticilor morți sau luați în captivitate, după cum spuneam mai sus.

Amintirea pierderilor suferite la Codrii Cosminului a rămas vie peste generații în rândurile nobilimii polone. Anton Maria Gratiani, biograful lui Despot Vodă, scria că după căderea eroului său, Albert Laski, principalul său sprijin, și polonii din

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem 1480–1535*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 186.

garda sa au fost nevoiți să părăsească în grabă Moldova, cu oamenii lui Ștefan Tomșa pe urme, teama lor fiind sporită „de faptul că retragerea lor se făcea prin acea pădure în care dăinuia vie din amintirea părinților lor marea înfrângere suferită de regele Ioan Albert al Poloniei din partea moldovenilor conduși de Ștefan, regele lor neînfricat și neobosit“[1]. Și, într-adevăr, nobilul Stanislaus Sarnicki consemna la scurt timp: „spun aceia care veneau împreună cu palatinul Syradiei, magnificul Albert [Laski], de la voievodul Moldovei, Lascu, în anul 1562, că au văzut în acele păduri oasele celor care au fost împresurați și omorâți de moldoveni. Dar eu cred că se găsesc acolo și oase de-ale moldovenilor. Pentru că și în ei au făcut mare măcel ai noștri, mai ales oastea din garda regelui, așa încât ca învinși au plecat moldovenii după acea ciocnire și au pierit cu mult mai mulți decât ai noștri, afară de cetele mazoviene, care, necunoscând felul acelora de luptă prin păduri și moldovenii folosindu-se de aceasta, au fost tăiați până la unul. Însă, îndată ce au ajuns pe malul Prutului, s-a dat din nou luptă cu vitejie din partea polonilor. Moldovenii risipiți și alungați s-au retras prin păduri, făcând ai noștri mare măcel în ei“[2].

Mai mult, călătorul și diplomatul polon Matei Strykowski, care a trecut prin Moldova, consemna în cronica sa: „și astăzi, în anul 1574, am văzut eu însumi în acel loc [la Codrii Cosminului] o movilă foarte mare și oase răspândite“[3]. Interesant este faptul că Eduard Fischer, căpitan în jandarmeria chezaro-crăiască din Cernăuți[4], care a întocmit primul studiu monografic despre campania și bătălia de la Codrii Cosminului, nota pe la 1900: „poporul povestește că înainte vreme, când s-a început

1. [Anton Maria] Gratiani, [*Retragerea lui Laski din Moldova*], în *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970, p. 621.

2. Stanislaus Sarnicius (Sarnicki), *Annales seu de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 196.

3. Maciej Stryjkowski, *Kronika Polska*, în *ibidem*, p. 195.

4. Între 1774 și 1918, Bucovina a fost provincie a Monarhiei Habsburgice, cu capitala la Cernăuți.

cu defrișarea pădurilor [care a avut loc, potrivit aceluiași autor, „acum vreo 60 de ani", așadar pe la 1840], s-au găsit în împrejurimile de la Hliboca [la cca 20 km sud de Cernăuți], pe lângă spade, vârfuri de lănci, diferite piese de armătură și ghiulele de fier, care au servit apoi în comună ca o îndatorire de a face de gardă. În acest scop, ele treceau de la vecin la vecin, și acela care primea dimineața o astfel de ghiulea era obligat să facă în acea zi gardă comunală și după 24 de ore să predea ghiuleaua vecinului său, care urma apoi de serviciu"[1]. Iată, deci, că memoria și urmele fizice ale bătăliei de la Codrii Cosminului au rămas vii până la mijlocul secolului al XIX-lea, memorie alimentată desigur de scrierile de tot felul (cronici, istorii, povestiri și legende).

În legătură cu numărul celor uciși în bătălie nu se poate nici măcar specula. Este corectă observația cronicarului Stanislaus Sarnicki, potrivit căreia movila de pământ de la Codrii Cosminului acoperea oasele tuturor victimelor, poloni și moldoveni deopotrivă. Știm sigur că Ștefan cel Mare a procedat la fel și după bătălia de la Vaslui, când a acoperit toate victimele luptei cu trei movile de pământ, văzute de același călător Matei Strykowski, în 1574, când a văzut și movila de la Codrii Cosminului.

Mult mai numeroși par să fi fost însă polonii luați prizonieri de moldoveni și de aliații lor. E greu de apreciat câți dintre nobilii ale căror nume sunt înregistrate de listele descoperite de Constantin Rezachevici au pierit, și câți au căzut prizonieri. Cronicile polone sunt de acord că numărul acesta a fost foarte mare, probabil de ordinul miilor. Un argument în favoarea acestei interpretări este detaliul potrivit căruia Ștefan cel Mare i-a trimis sultanului Baiazid II nouă căpetenii și 200 de ostași poloni, care au ajuns la Constantinopol la sfârșitul lunii decembrie 1497.

Arătam mai sus că Ștefan cel Mare a manifestat o cruzime aparte față de prizonierii de război poloni, nobili și nenobili deopotrivă: îi decapita, le despica trupul cu spada sau îi

1. Eduard Fischer, *Bătălia din Codrii Cosminului – Războiul dintre Ștefan cel Mare și regele polon Ioan Albert în anul 1497*, București, 1904, pp. 51–52.

spânzura fără milă. Nu este vorba însă de un act de cruzime gratuită din partea voievodului, altminteri „mânios și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat", ci o tactică de război psihologic menit să demoralizeze inamicul. Pe de altă parte, prizonierii de război, mai ales nobilii, erau o marfă foarte valoroasă în epocă; ei reprezentau surse de venit alternative. Ștefan cel Mare putea încasa sume considerabile din răscumpărarea lor sau din vinderea lor ca sclavi, la turci și la tătari. Astfel, viața multor nobili și oșteni poloni a fost cruțată, unii reușind să se răscumpere, alții fiind vânduți la negustorii de sclavi din Imperiul Otoman sau din Hanatul Crimeii. După mulți ani, o parte dintre aceștia au reușit să se întoarcă acasă.

În ceea ce îi privește pe nobilii poloni luați prizonieri de moldoveni, există un episod interesant care relevă urmările culturale ale războiului. Cronicarii poloni Matei Miechowski, Bernard Wapowski și Martin (Joachim) Bielski consemnează că șleahticii care au fost duși în fața lui Ștefan cel Mare au fost legați între ei de pletele pe care le purtau ca însemn al nobilității lor. Ba chiar voievodul i-ar fi spânzurat pe unii de plete. În urma acestui episod rușinos, nobilimea polonă a renunțat la purtarea pletelor și a început să se tundă scurt: „pe atunci – consemna Bielski în a doua jumătate a secolului al XVI-lea – ai noștri purtau plete lungi; au început a le reteza și tunde"[1]. Într-adevăr, pe tabloul anonim care reprezintă bătălia dintre trupele Uniunii Polono-Lituaniene și cele moscovite, șleahticii care dintr-un motiv sau altul sunt reprezentați fără pălărie sau coif poartă părul tuns scurt.

Boierimea din Moldova a păstrat în memoria colectivă, peste generații și secole, o anecdotă în legătură cu polonii prinși în urma victoriei obținute de cel mai mare voievod al ei. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Ion Neculce consemna „O samă de cuvinte ce sunt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisățu nu sunt scrise, ce s-au scris aicea [...].

1. Bielski, *Kronika Polska*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 204.

Decii, cine va ceti și le va créde, bine va fi, iară cine nu le va créde, iară va fi bine; cine, precum îi va fi voia, așia va face". În legătură cu evenimentele militare din 1497, cronicarul povestește, ca un unchieș hâtru din Moldova (ceea ce și era!), că „Ștefan vodă cel Bun și cu fiiul său Bogdan vodă de multe ori au avut războaie cu léșii. Și multe robii au făcut în Țara Leșească, cât au pus pe léși la plug de au arat cu dânșii, de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi pentru pomeniré, ca să nu s[ă] mai acolisască de Moldova [= să nu se mai țină de capul Moldovei]: Dumbrava Roșiie la Botășeni și Dumbrava Roșiie la Cotnari și Dumbrava Roșiie mai gios de Roman. Și léșii încă nu tăgăduiescu, că scrie și în cronica, în létopisățul lor. Numai mă mier de Miron [Costin] logofătul cum au acoperit acest lucru de n-au scris. Și așia vorbăscu oamenii că, când au fost arând cu dânșii, cu léșii, i-au fost împungând cu strămurările [= nuiele ascuțite], ca pre boi, să tragă. Iar ei se ruga să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciușcile; iar când îi bătea cu biciușcile, ei să ruga să-i împungă"[1]. În treacăt amintim că această anecdotă savuroasă a inspirat poemul epic, de factură romantică, *Dumbrava Roșie*, al lui Vasile Alecsandri, scris în 1874. Dacă este sau nu real, Ion Neculce îl lasă pe cititor să decidă, dar e foarte probabil că el însumează mai multe episoade, contopite și alterate de memoria colectivă, ca de altfel toate „Cuvintele" cronicarului.

Înainte de orice, Ștefan cel Mare a fost un suveran medieval care cunoștea perfect valoarea prizonierilor nobili, așadar e sigur că nu i-a umilit pe aceștia într-un asemenea fel. Din contră, obiceiul epocii era, în general, ca prizonierii de rang înalt să fie tratați cu toată cinstea cuvenită, până când rudele reușeau să adune sumele necesare pentru răscumpărarea lor. Cel mai probabil așa s-a petrecut și cu șleahticii căzuți în prinsoare la Ștefan cel Mare. Nu numai nobili poloni au fost capturați de moldoveni și de aliații lor, ci și aproape jumătate din efectivele Ordinului Teuton. Unii cavaleri teutoni și sergenți ai Ordinului au rămas prizonieri în Moldova, alții au fost duși ca robi de achingiii lui Yahya Aga. La 16 decembrie 1497,

1. Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 102.

guvernatorul Wilhelm von Eyszenburg și membrii conducerii interimare a Ordinului Teuton, rămas fără mare maestru după moartea lui Johann von Tiefen, au scris o epistolă către magistratul din Liov, pe care îl rugau să găsească o cale pentru a-i răscumpăra pe teutonii rămași captivi în „Valahia", dar fără a-i împovara foarte tare, deoarece Ordinul suferise pagube materiale serioase în urma campaniei din acel an. De asemenea, liovenii erau rugați să se intereseze câți prizonieri teutoni sunt în Moldova, cine sunt aceștia, ce sume solicită voievodul pentru ei și, mai ales, să nu-i lase în urmă pe cei bolnavi. Dată fiind starea de război între Polonia și Moldova, liovenii nu par să fi ajuns la o înțelegere cu Ștefan cel Mare. Dovadă în acest sens sunt intervențiile repetate ale Ordinului Teuton pe lângă regele Poloniei în vederea eliberării cavalerilor și sergenților rămași captivi în Moldova. Atât guvernatorul Wilhelm von Eyszenburg, în 1498, cât și Frederick de Saxonia, noul mare maestru, în 1499, i-au scris lui Jan Olbracht în vederea eliberării „oamenilor de ispravă" ținuți captivi de Ștefan cel Mare. Războiul amintit dintre Polonia și Moldova l-a împiedicat pe rege să intervină la inamicul său din Moldova, iar problema captivilor teutoni a fost mereu amânată. O singură cronică teutonă consemnează totuși că, în timp, aproape toți prizonierii teutoni s-au întors acasă.

Problema prizonierilor poloni și teutoni nu a putut fi soluționată până la încheierea Tratatului de la Cracovia (16 aprilie 1499), ratificat la Hârlău (12 iulie 1499), document care nu menționează explicit problema eliberării captivilor. E sigur însă că pe durata războiului dintre Ștefan cel Mare și Jan Olbracht, între 1497 și 1499, această chestiune nici nu putea fi pusă în discuție. În realitate, fiecare prizonier de război în parte, nobil sau nenobil, și-a aranjat eliberarea cum a putut – sau nu. De pildă, doctorul Matei Miechowski notează că „Ioan, fiul lui Sbigneu de Thanczin, subcamerarul Cracoviei și căpitanul Marienburgului, care fusese vândut în Turcia, a scăpat cu fuga"[1]. Era, așadar, fiecare pentru sine!

1. Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p.174.

TRIUMFUL CELOR ÎNVINȘI

Pentru acest ultim subcapitol am împrumutat titlul inspirat pe care romancierul german Gerd Trommer l-a dat romanului său despre domnia turbulentă și căderea împăratului roman Domițian (81–96 p. Chr.): *Triumph der Besiegten*. Întocmai ca Domițian, Jan Olbracht a fost mânat de o ambiție nemăsurată și a luat o serie de măsuri arbitrare și tiranice, inclusiv organizarea expediției militare din Moldova, care au dus la prăbușirea sa (politică). Motivul principal pentru care am ales acest titlu este însă caracterul său antagonic, de-a dreptul distopic, fiind greu de imaginat un marș triumfal al unei oști învinse. Și totuși, chiar dacă oastea învinsă a lui Jan Olbracht a fost demobilizată în liniște, iar un astfel de triumf absurd nu a avut loc niciodată, în epocă au circulat destule vești și zvonuri despre victoria obținută de regele Poloniei.

Medievistul bucureștean Ovidiu Cristea, care a analizat modul în care circulau și erau receptate știrile și zvonurile politice la sfârșitul Evului Mediu, a remarcat de curând, pe bună dreptate, că „expediția polonă în Moldova din anul 1497 a dat naștere unuia dintre cele mai curioase și, deopotrivă, spectaculoase cazuri de distorsionare a informației. Este drept, existau premise pentru o percepere incorectă a derulării evenimentelor. Acțiunea militară a regelui Ioan Albert a fost prezentată, mult înainte de lansarea ei, drept o «cruciadă» ale cărei obiective vizau, într-o primă fază, recucerirea cetăților Chilia și Cetatea Albă. Faza ulterioară își propunea un atac de anvergură asupra provinciilor europene ale Imperiului Otoman.

Între ținta declarată și obiectivele reale ale campaniei a existat, foarte probabil încă de la început, o diferență sensibilă. Pe lângă această deosebire, în epocă au circulat diferite interpretări despre motivele care l-au împins pe rege la o astfel de acțiune. Unele voci au afirmat că Ioan Albert s-a folosit de conflict pentru a distruge nobilimea și a impune un regim personal. Alții au pretins că, departe de a risca un conflict cu

Poarta, regele Ioan Albert a intenționat înlăturarea incomodului domn al Moldovei și înlocuirea lui cu Sigismund Jagiello"[1].

În continuare, Ovidiu Cristea face un studiu de caz în legătură cu recepționarea știrilor și a veștilor despre campania lui Jan Olbracht în Moldova de către cronicarul venețian Marino Sanudo, în *Jurnalele* sale. Acestea nu constituie o cronică în sine, ci o colecție de rapoarte, corespondență și, în general, tot ceea ce i-a căzut autorului în mână despre evenimentele timpului său, în vederea alcătuirii unei *Istorii* monumentale. Astfel, materialele copiate fără prea multă atenție și spirit critic de către nobilul venețian sunt o adunătură mai mult sau mai puțin întâmplătoare, cu atât mai mult cu cât în anul 1497 nici Polonia, nici Moldova nu constituiau obiective prioritare ale politicii externe venețiene, iar la Constantinopol nu rezida în acel moment un *bailo* (ambasador plenipotențiar) al Serenissimei, acesta fiind expulzat de sultan cinci ani mai devreme. În legătură cu expediția militară a regelui Jan Olbracht în Moldova, Marino Sanudo a adunat 15 rapoarte, dintre care unul a fost întocmit de doi florentini și 14 de șapte supuși ai Veneției, care au îndeplinit diferite misiuni oficiale în Imperiul Otoman și în împrejurimile sale. Prin urmare, toți aceștia au reușit să culeagă doar zvonuri care reflectau foarte distorsionat evenimentele militare din Moldova. Din punct de vedere cronologic, rapoartele copiate de Marino Sanudo se întind pe perioada septembrie 1496–martie 1498, știrile paralele fiind lacunare și adesea contradictorii. Acest noian de informații oferă un tablou halucinant al evenimentelor din anul 1497: potrivit lui Ovidiu Cristea, „analiza veștilor, reunite de Marino Sanudo în *Jurnalele* sale, conduce spre o versiune desprinsă parcă din paginile unui roman de ficțiune. Expediția polonă nu numai că nu a afectat Moldova, dar regele, în alianță cu domnul și cu alți monarhi creștini din regiune, ar fi reușit în încercarea de a recuceri cetățile Chilia și Cetatea Albă, iar apoi ar fi provocat încă o serie

1. Ovidiu Cristea, *Puterea cuvintelor. Știri și război în sec. XV–XVI*, Târgoviște, 2014, pp. 223–224.

de înfrângeri Imperiului Otoman“[1]. Cercetătorul argumentează că cel puțin o parte dintre știrile false despre succesele militare ale creștinilor asupra otomanilor, culese de agenții venețieni, au fost puse în circulație chiar de Baiazid II. Sultanul ar fi încercat, astfel, o adevărată „cacealma“ pentru a înșela vigilența autorităților venețiene, împotriva cărora se pare că intenționa să întreprindă o expediție navală, pentru a le cuceri pozițiile întărite din Peninsula Balcanică.

O epistolă latină descoperită de autorul acestor rânduri la *Arhiva Secretă a Moștenirii Culturale Prusace* (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) din Berlin-Dahlem, în anul 2012, demonstrează că știri și zvonuri false despre succesele militare ale lui Jan Olbracht în Moldova au ajuns până în îndepărtata Prusie teutonică. În 15 august 1497, Georgius Wehr, plebanul din Heilsberg (astăzi Lidzbark Warmiński, în nord-estul Poloniei), îl informa pe un oarecare Michaelus, doctor în drept și cancelar al marelui maestru, că regele Poloniei asediase deja cetățile Chilia și Cetatea Albă (*Kilia et Bialogradt*), dar nu reușise să le cucerească, deoarece turcii le întăriseră cu muniții și provizii din belșug. Pătruns de fervoare cruciată, plebanul teuton își exprimă convingerea că, în cele din urmă, cele două cetăți vor fi cucerite, deoarece garnizoanele lor nu erau prea numeroase. Deși optimist, Georgius Wehr era foarte departe de adevăr. La data la care a emis epistola, așadar în 15 august, Jan Olbracht și oastea sa stăteau în tabără la Snyatin, în Pocuția, unde au rămas până în 21 august. Drumul până la Chilia și Cetatea Albă era încă foarte lung...

Un alt exemplu, însă mult mai moderat, îl oferă altă epistolă, al cărei original a fost redescoperit de autorul acestor rânduri la *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* din Viena, tot în anul 2012, după ce ea fusese descoperită și publicată de Nicolae Iorga, în 1897. Este vorba despre raportul trimis în 23 octombrie 1497, de un

1. *Ibidem*, p. 225.

anume Georg Neydegk din Buda, către doctorul Johann Fuxmag, consilier imperial și regent al Vienei, în legătură cu evenimentele militare din Moldova. Potrivit acestui document, regele Poloniei și fratele său Alexandru [Jagiello] ar fi pornit cu o oaste numeroasă, ale cărei efective erau apreciate de emitent la cincizeci de mii de oameni, să recupereze cetățile Chilia și Cetatea Albă (*Kylyan vnd Nesterweyssenburg*) din mâinile turcilor. Regele l-ar fi convocat și pe voievodul Moldovei (*Wayda in Moldaw*) să i se alăture în întreprinderea sa, dar cei doi suverani au intrat în conflict și au început să se dușmănească. Emitentul epistolei nu menționează cauza acestei rupturi politice. Ajuns în Moldova, regele ar fi trecut provincia prin foc și sabie și ar fi pus să fie decapitați prizonierii de război, înfigându-le apoi capetele în țepe. Voievodul Moldovei ar fi solicitat ajutorul voievodului Transilvaniei, care a mers la est de Carpați în fruntea unei oști mari, la care au luat parte nobili și episcopi unguri. Pe lângă aceștia, domnul moldovean ar fi chemat în ajutor și o oaste otomană, apreciată la 20.000 de oameni. Ba chiar, potrivit unui zvon, regele Ungariei ar fi intenționat să pornească personal în fruntea oștii sale dacă fratele său din Polonia nu l-ar fi lăsat în pace pe supusul (*Unterthan*) său din Moldova. Georg Neydegk a înregistrat chiar știri despre o luptă care a avut loc între oastea voievodului Moldovei și cea a regelui Poloniei, luptă pierdută de poloni, dintre care 300 de captivi ar fi fost trași în țeapă sau decapitați. Honwitzky, rotmistrul (= comandantul) lor, și alt șleahtic numit Philipp au fost cruțați și trimiși la regele Ungariei ca prizonieri. Epistola se încheie cu unele chestiuni private, fără legătură cu știrile politice și militare de mai sus. Desigur, Georg Neydegk nu avea de unde să știe deznodământul campaniei, deoarece bătălia din Codrii Cosminului s-a desfășurat trei zile mai târziu, adică în în 26 octombrie 1497.

Spre deosebire de epistola exaltată a plebanului Georgius Wehr din Heilsberg, raportul lui Georg Neydegk din Buda este mult mai precis, grație probabil apropierii geografice a celui din urmă de teatrul de operații militare. Textul acestui raport relevă un observator atent și onest, care nu înregistrează știri

false sau exagerate, cu excepţia participării lui Alexandru Jagiello la campania lui Jan Olbracht în Moldova și intenția regelui Vladislav II de a porni în ajutorul lui Ștefan cel Mare, vasalul său. Această din urmă știre este posibil să reflecte amenințările războinice ale regelui Ungariei și Boemiei, transmise fratelui său prin intermediul mareșalului Wacław Čič. Acest izvor demonstrează că la Buda, aflată mult mai aproape de Moldova decât Heilsbergul, Veneţia sau Constantinopol, circulau știri mult mai precise, și că acestea erau transmise în întreaga Europă Centrală, mult mai interesată și direct implicată în evoluția evenimentelor militare din Moldova în toamna anului 1497.

EPILOG
BALANȚA PUTERII SE ÎNCLINĂ DIN NOU

Campania lui Jan Olbracht împotriva lui Ștefan cel Mare nu a rămas fără consecințe: pe de-o parte, domnul Moldovei și aliații săi otomani au întreprins o serie de expediții militare de represalii în voievodatele sud-estice ale Coroanei Polone; pe de altă parte, regele de la Cracovia s-a trezit izolat politic. Repetatele intervenții diplomatice ale lui Vladislav II, regele Ungariei și Boemiei, precum și raidurile moldovenilor, turcilor și tătarilor în teritoriile sale sud-estice l-au convins pe Jan Olbracht să încheie pacea cu Ștefan cel Mare, conform condițiilor impuse de acesta. Astfel, în 1499 s-a încheiat Tratatul de Pace de la Cracovia, ratificat la Hârlău, ce ar fi trebuit să-i împace pe cei doi suverani, care au aderat totodată la o mare ligă antiotomană, formată din Ungaria, Boemia, Polonia, Lituania, Moldova și Țara Românească. Nu numai că proiectata cruciadă împotriva necredincioșilor nu s-a materializat, dar în scurt timp Ștefan cel Mare s-a aflat din nou pe picior de război cu Jan Olbracht, din cauza unui vechi litigiu de graniță, care a durat încă mult timp după moartea celor doi suverani.

ȘTEFAN CEL MARE ȘI TURCII ÎN SUDUL POLONIEI (1498–1499)

Victoria oștii lui Ștefan Vodă de la Codrii Cosminului, în toamna anului 1497, trebuie să le fi părut moldovenilor din acele timpuri un miracol dumnezeiesc. De altminteri, mai multor boieri care au participat la evenimente li s-a părut că au văzut cum divinitatea a intervenit fizic în lupta lor contra unui inamic formidabil. Cel puțin așa le-au povestit ei fiilor și nepoților lor, a căror memorie istorică a fost înregistrată de Grigore Ureche, în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În legătură cu victoria de la Codrii Cosminului, cronicarul scrie următoarele: „zic unii să să fi arătat lui Ștefan vodă la acest războiu Sfântul Mucenicu Dimitrie, călare și într-armatu ca un viteazu, fiindu-i în ajutoriu și dând vâlhvă oștii lui, ci este de a și crederea, de vreme ce au zidit biserica“[1]. Este vorba despre biserica Sf. Dimitrie din Suceava, reconstruită ulterior de Petru Rareș.

Ca orice suveran medieval, Ștefan cel Mare era pătruns de credința că în toate faptele sale, și mai ales în victoriile obținute, era călăuzit de Dumnezeu. Ca un act de mulțumire, voievodul a ctitorit numeroase lăcașuri de cult, închinate sfinților care îi asigurau legătura directă cu Divinitatea. Același Grigore Ureche reține că „au domnitu Ștefan vodă 47 ani și 2 luni și trei săptămâni și au făcut 44 de mănăstiri și însuși țiitoriu preste toată țara“[2]. Trebuie totuși specificat faptul că domnul Moldovei nu a ctitorit aceste lăcașuri de cult ca un act de mărinimie pentru poporul său: atât în mănăstiri, cât și în bisericile care serveau drept paraclise (capele) ale curților domnești (astăzi dispărute), răspândite pe întreg teritoriul Moldovei, se ruga doar el, alături de familia domnească și, eventual, de marii boieri din anturajul său.

---

1. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 65.
2. *Ibidem*, p. 69.

Arătam mai sus că, după trecerea Prutului, oastea polonă a intrat într-o panică irațională, înfricoșată fiind de perspectiva unui nou atac moldovenesc, fiind cu greu liniștită de Jan Olbracht și de Sigismund Jagiello, fratele său. Polonii nu aveau de unde să știe însă că Ștefan cel Mare oprise oștile de sub comanda sa, moldoveni și aliați deopotrivă, să meargă în urmărirea lor. Din contră, după confruntarea de la vadul Prutului, voievodul Moldovei i-a concediat pe aliați și și-a demobilizat oastea, amânând ospățul ostășesc timp de o lună. Conform poruncii domnești, boierii și oștenii Moldovei trebuiau să se prezinte la curtea domnească din Hărlău, o adevărată cetate, pe data de 6 decembrie, data la care este sărbătorit Sfântul Nicolae, întruchiparea dărniciei, pentru a-și primi răsplata, fiecare după merit. Pentru moment, domnul Moldovei trebuia să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru victoria pe care i-o îngăduise, victorie pentru care i-a închinat două lăcașuri de cult.

De pe câmpul de luptă, Ștefan cel Mare a mers direct la sfințirea Mănăstirii Tazlău, a cărei construcție începuse în 4 iulie 1496. În 8 noiembrie 1497, domnul și familia sa au asistat la sfințirea bisericii închinate Nașterii Maicii Domnului, ca prinos închinat lui Dumnezeu pentru victoria dobândită. De la Tazlău, Ștefan cel Mare și familia sa și-au continuat pelerinajul, ajungând în 14 noiembrie la Mănăstirea Neamț, pentru sfințirea noii biserici, a cărei zidire s-a isprăvit chiar în ziua aceea. 15 ani mai târziu, în 1512, grămăticul Dimitrie nota în Tetraevangheliarul copiat pentru biserica mănăstirii: „În vremea aceea, când s-a zidit această sfântă biserică, din darul și cu porunca de Hristos iubitorului domn al Țării Moldovei, Ioan Ștefan voievod, în aceeași vreme a venit și Albert, craiul leșesc, cu multă putere și mult a bătut cetatea Sucevei și n-a putut lua cetatea și s-a întors fără de ispravă. Iar Ștefan voievod a mers împotriva lui, tare, cu ostașii săi, și l-a bătut la Cozmin în anul 7005 [1497], luna octombrie 26, într-o joi, în ziua Sfântului Dimitrie. Și după aceea s-a întors din război și a sfințit această biserică, în același an, luna noiembrie 14, care [biserică]

și noi ne-am trudit cu zidirea ei și cu frații de atunci"[1]. Era cel de-al doilea prinos adus de domnul Moldovei bunului Dumnezeu.

Desigur, Ștefan cel Mare nu a uitat nici de răsplata boierilor și oștenilor care s-au remarcat în timpul luptelor din toamna acelui an. Conform celor hotărâte, în 6 decembrie, de Sfântul Nicolae, domnul i-a așteptat pe toți la curtea domnească de la Hârlău, pe care cronicile moldovenești din secolele XVI–XVII o numesc în mod consecvent „Hârlău cetate", pentru a le oferi ospățul și darurile cuvenite. *Letopisețul anonim al Moldovei*, care are ca izvor *Letopisețul* de la curtea domnului, notează: „deci, s-au adunat toți în acea zi. Și acolo, atunci, domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăț tuturor boierilor săi, de la mare până la mic, și atunci a instituit mulți viteji și i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecare după vrednicia sa. Și i-a slobozit la ale lor și i-a învățat să laude și să binecuvânteze pe Dumnezeu cel Preaînalt pentru cele ce le-au fost dăruite, pentru că toate biruințele sunt de la Dumnezeu"[2].

Sentimentele pioase, euforia victoriei și atmosfera sărbătorească nu au adormit nici o clipă realismul și pragmatismul politic al domnului Moldovei. În iarna dintre anii 1497 și 1498, Ștefan cel Mare l-a trimis la Constantinopol pe Yahya Aga, comandantul aliaților otomani, pentru a-l anunța pe Baiazid II despre victoria obținută împotriva oștii lui Jan Olbracht. Voievodul lui Mesih Pașa din Akkerman a dus la Înalta Poartă și o parte dintre trofeele de război capturate de la inamici: 29 de steaguri și drapele, arme, tobe și trompete, precum și 7 bani (termen maghiar folosit de otomani pentru a-i desemna pe baroni) și 200 de cavaleri poloni, călare, echipați cu armuri și înarmați cu lănci împodobite cu flamuri. Uimit de aceste trofee bogate, pe care otomanii le asemănau cu cele obținute de strămoșii lor după bătăliile de la Varna (1444), Kosovo Polje (1448) și după cucerirea Constantinopolului (1453), sultanul Baiazid II

1. Citat *apud* Ștefan S. Gorovei, M.M. Szekely, *Princeps omni lauda maior: O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Editura Mușatinii, Putna, 2005, p. 341.
2. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 20.

a anunțat victoria lui Istefan Bei, vasalul său din Kara Bogdan, tuturor principilor islamici din vecinătate. Astfel, de exemplu, a trimis patru bani poloni, călare, echipați și înarmați cu armurile și armele lor, vasalului său anatolian Alîeddevle, emirul din Dulkadir (emirat turc din sud-estul Asiei Mici).

În primăvara anului 1498, Ștefan cel Mare a trimis încă o solie la Baiazid II, pentru a-i plăti haraciul pe anul în curs și a-i solicita ajutor militar în vederea întreprinderii unei expediții de represalii împotriva Poloniei. Pentru a-l asigura pe sultan de credința datorată, domnul Moldovei l-a trimis ca ostatic la Înalta Poartă pe „fiul“ său, de fapt, pe nepotul de fiu, viitorul domn Ștefan Lăcustă (1538–1540). Pe lângă tributul obișnuit, solia moldovenească a împărțit daruri bogate atât sultanului, cât și pașalelor din Divanul Imperial. Unii dintre cronicarii otomani au considerat chiar că Ștefan cel Mare s-a prezentat în persoană în fața lui Baiazid II, fapt imposibil din cauza sănătății precare a voievodului; de altfel, documentele îl atestă cu certitudine în 8 martie la Suceava și în 20 mai la Hârlău. Cert este că domnul Moldovei a trimis o solie solemnă la Înalta Poartă, solie care a făcut impresie în rândurile înaltei societăți stambuliote a vremii.

Baiazid II a fost deplin mulțumit de victoria obținută de Ștefan cel Mare asupra polonilor, dar și de dovezile de fidelitate ale acestuia, materializate în plata la timp a haraciului și trimiterea la Înalta Poartă a ostaticului solicitat încă la înțelegerea din 1486. Prin urmare, i-a confirmat domnia asupra Moldovei, trimițându-i însemnele specifice: caftan, bonetă aurită de tip *üsküf* și un dar bogat, constând din bani și cai. De asemenea, sultanul Baiazid i-a îngăduit lui Malkoçi-oğlu Bali Bei, sangeacbeiul de Silistra, să-l însoțească pe Istefan-Bei din Kara Bogdan în expediția de represalii îndreptată împotriva Lehiei. Sub steagurile căpeteniei de achingii s-au strâns o sumedenie de luptători anatolieni și rumelioți, ba chiar și trupe de la Înalta Poartă. Cel mai târziu în luna aprilie, gaziii otomani se aflau deja în Moldova, de unde au pornit alături de moldoveni în expediția de pradă.

Între timp, Ștefan cel Mare și-a mobilizat oastea și a trimis o solie la Mengli Ghirai pentru a-i solicita ajutorul. Tătarii nu s-au lăsat invitați a doua oară și, după o mobilizare rapidă, au intrat în Rusia Roșie, unde au făcut joncțiunea cu trupele moldo-otomane. Noua oaste de invazie, formată din moldoveni, turci și tătari, număra potrivit contemporanilor 40.000 de oameni, cifră evident exagerată, care indică totuși efectivele ridicate ale trupelor aliate. În luna mai, ele au intrat în voievodatul Rusiei Roșii, trecând 140 km nord de orașul Liov, capitala provinciei.

Izvoarele abundă în descrierea atrocităților și jafurilor făcute de moldoveni, turci și tătari cu această ocazie, dar nu cuprind nici un detaliu despre desfășurarea efectivă a operațiilor militare. Ele vorbesc doar despre faptul că inamicii nu au întâlnit în cale nici măcar un străjer polon, fapt ce le-a permis să prade și să devasteze ținuturi întinse și, mai ales, zonele rurale ale Rusiei Roșii.

Într-o demonstrație de forță, aliații au asediat pentru o zi chiar Liovul, după cum se poate citi în copia unei inscripții care fusese amplasată deasupra porții orașului, care păzea drumul spre Halici: „Ștefan, voievodul Moldovei, bărbat cunoscător în ale ostășiei, aprig, uitător al credinței jurate, a atacat cu dușmănie Liovul în chiar ziua sacră a Sfântului Servatius [13 mai], cu 40.000 de turci și tătari. Totuși, înșelat în speranța de a pune stăpânire pe oraș, întors și împiedicat de Dumnezeu, salvatorul nostru, a doua zi dimineață a ridicat asediul, în Anul Domnului 1498, și, mergând mai departe, a pustiit prin fier și foc Przemyśl, Jaworów, Radymno și Kanczuga"[1]. Această inscripție a fost pusă ulterior, autorul textului înșelându-se asupra participării personale a lui Ștefan cel Mare la campanie, care în 20 mai este atestat documentar la Hârlău. Cert este că aliații moldoveni, turci și tătari și-au întins tabăra în fața Liovului, dar nu au început asediul, fie și numai din lipsa unor piese de artilerie. Oștile mobile trimise pentru pradă în teritoriul inamic nu purtau niciodată

1. *Apud* Ștefan S. Gorovei, *Mai 1498: Ștefan cel Mare și Polonia*, în *Analele Putnei*, X, 2014, 2, p. 402.

cu ele tunuri, care le-ar fi îngreunat înaintarea. Înainte de sfârșitul lunii, moldovenii, turcii și tătarii s-au retras din Rusia Roșie încărcați de prăzi.

În luna iunie a anului 1498, Ștefan cel Mare a condus o a doua oaste de invazie contra provinciilor din sud-estul Poloniei. Din nou, cronicile polone abundă în descrierea fărădelegilor și atrocităților înfăptuite de invadatori în satele și orașele întâlnite în cale, dar nu oferă informații concrete asupra succesiunii evenimentelor militare. Doar *Letopisețul anonim al Moldovei*, prelucrare a *Letopisețului de Curte* al lui Ștefan cel Mare, consemnează itinerariul acestei expediții de jaf întreprinse sub comanda directă a voievodului: întâi au fost cucerite și jefuite cetățile Trembowla, Buczacz și Podhajce (astăzi Terebovlia, Buceaci și Pidhaiti, în sud-estul Ucrainei), după care moldovenii au prădat din nou ținuturile din jurul Liovului, întorcându-se spre Halici, spre Podolia. Fără să întâlnească opoziție serioasă, expediția de jaf și pradă comandată de Ștefan Vodă a fost un real succes, în urma căruia voievodul „a venit cu mare izbândă în țara lui“[1].

La sfârșitul aceluiași an, provinciile din sud-estul Poloniei au fost atinse de o a treia invazie. În toamnă, Malkoçi-oğlu Bali Bei a primit din nou îngăduință de la sultanul Baiazid II să întreprindă o expediție de jaf, pe spezele sale. Căpetenia de achingii a reușit să adune o oaste enormă, apreciată de contemporani între 25.000 și 40.000 de oameni, cifre mult exagerate, menite să sublinieze mulțimea dușmanilor. Nu se poate stabili traseul urmat de achingii, dar este foarte probabil că aceștia au ocolit Moldova, mergând în amonte pe malul răsăritean al Nistrului. Din nou, oastea provincială a Coroanei Polone a fost depășită de situație, dar populația civilă a reușit să se ascundă în păduri și în munți, după ce fusese prevenită în legătură cu noua invazie otomană chiar de către voievodul Moldovei.

Achingiii otomani au găsit satele pustii, însă au reușit să dea de o parte dintre țăranii ruteni, mergând pe urmele vitelor

1. *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 21.

şi carelor cu care fugiseră în păduri şi munţi. O răcire bruscă a vremii şi un viscol venit pe neaşteptate au părut la început un ajutor nesperat pentru invadatorii otomani: frigul extrem şi zăpada troienită i-au scos pe ţărani din ascunzători, mânându-i direct în ghearele achingiilor. În scurt timp însă, gerul şi viscolul le-a venit de hac şi călăreţilor turci, care au început să sufere de degerături şi chiar de îngheţ. Astfel, vremea extremă l-a silit pe Malkoçi-oğlu Bali Bei să ordone retragerea. Când s-au apropiat de graniţele Moldovei, străjerii lui Ştefan cel Mare le-a ţinut turcilor calea, încăierându-se cu cei care încercau să forţeze trecerea. Prin urmare, achingiii turci au fost siliţi să înconjoare din nou Moldova pe la est şi să coboare de-a lungul Nistrului, spre Akkerman. În timpul acestei retrageri, turcii au suferit îngrozitor din cauza frigului, Bernard Wapowski povestind că „turcii sunt născuţi în ţări calde şi sunt foarte puţin dedaţi cu astfel de friguri. Aşa s-a întâmplat că, de foame şi de gerul cel mare, care creştea mereu, au pierit mai mult de 40.000 de oameni, pe lângă pierderile cu mult mai mari de vite. Mulţi, ca să scape de îngheţ, se vârau în pântecele cailor după ce le scoteau intestinele, şi nu puteau nici aşa să scape de moarte, deoarece căldura se pierdea curând. S-au găsit nenumărate leşuri omeneşti în pântecele animalelor“[1]. Interesant este faptul că acest detaliu, care pare mai degrabă un topos literar, s-a păstrat şi într-o legendă populară din Moldova, intitulată „Marcoş Paşa în luptă cu Crivăţul“ sau „Balada Crivăţului“, precum şi în expresia populară, care a supravieţuit până recent, „gerul lui Marcoci“.

Pe la sfârşitul lunii ianuarie 1499, ruda unui spion milanez, ajuns la Chilia cu treburi personale, i-a întâlnit acolo pe achingiii lui Malkoçi-oğlu Bali Bei, care tocmai se întorseseră îngheţaţi din campania de iarnă în Polonia. În 16 februarie, spionul a trimis un raport către Ludovic Sforza, *il Moro*, ducele Milanului, care cuprinde copia epistolei trimisă de ruda sa în legătură cu situaţia jalnică a celor întorşi din campanie: „Şi atunci,

1. Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem 1480–1535*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, ed. cit., p. 189.

ţinând seama şi imaginându-ne felul şi aşezarea ţării sau regiunii, am expus pe scurt urmarea, cuprinzând ştiri distincte, pentru ca mai jos Domnia Voastră Preailustră să vadă şi să înţeleagă ceea ce o rudă de-a mea a văzut cu ochii săi, mergând pentru afacerile sale în acea ţară a Moldovei. Aşa că mai întâi urmează o scrisoare dată la 16 februarie 1499 din Nicopol, în care vă voi spune ceea ce am văzut cu ochii mei. Şi mai întâi vreau să ştiţi că am călărit 16 zile continuu de-a lungul Dunării, până la vadul/locul de trecere situat la jumătate de zi în vecinătatea Chiliei, numită şi Licostomo, şi acolo i-am găsit pe turci, întorcându-se dinspre Polonia". Aceştia din urmă erau „aşa de răvăşiţi, părăsiţi şi distruşi de frig şi de foame, încât abia se putură urca pe nave şi cu puţină vlagă trecură [fluviul], părăsiţi cu totul de înfăţişearea omenească şi cu trupurile aproape nimicite".

„În această situaţie am vrut să aflu mai multe de la principalul căpitan al portului, cam câţi turci fură la plecarea în expediţie? Mi-a zis că plecară 26.000 de cai şi 25.000 de oameni, şi că aşa mare număr de cai nu mai admirase. Motivul [unei mulţimi atât de numeroase] era certitudinea într-o pradă bogată şi, ca să poată jefui lucruri şi robi, aduseră aşa cai mulţi şi, spre nenorocirea creştinilor, ar fi câştigat foarte mult, dacă Dumnezeu nu i-ar fi lovit în felul acesta".

„[Turcii] intrară în Polonia dincolo de fluviul Nistru, cale de patru zile. Acolo găsiră toată ţara pustie şi nelocuită şi nu găsiră nici un străjer. Nici de rege sau de baronii acestuia nu auziră nimic, nici nu ştiau unde ar fi putut fi, căci nu se vedea nici ţipenie de om. De aceea, pomeniţii turci se opriră pentru câteva zile miraţi şi bănuitori de vreun vicleşug. Între timp, dădu zăpada şi un îngheţ de nesuportat, astfel că îi constrânse pe sărmanii oameni ascunşi în munţi, în păduri şi codri [să-şi părăsească refugiile] şi să cadă în mâinile turcilor. Şi muri de frig mare mulţime din acel nenorocit popor creştin, precum şi dintre turci şi dintre caii lor. Pe urmă plecară spre Dunăre, unde ajunseră lipsiţi de orice înfăţişare umană; numai că domnul Moldovei, Carabogdan,

le-a interzis trecerea prin țara lui și, fiind nevoiți să ia calea prin pustiu, încât păreau nu oameni, ci fantome.“

„Și traversând Dunărea timp de două zile așa, pe jumătate vii, încât o parte din ei [abia] au apucat să treacă, a căzut zăpadă foarte mare, astfel că Dunărea crăpă și se sparse, în așa fel încât cei care rămaseră dincolo de fluviu, scoțând strigăte până la cer, parte se înecară, iar parte rămaseră agățați de trunchiuri de copac [...]. Noaptea următoare toate apele înghețară, astfel încât cei mai slabi din fire, de dincoace de fluviu, au început să se târască în patru labe, trecând peste cadavrele tovarășilor lor și a năpăstuiților creștini captivi, între care erau nenumărați băieți și, sfârșindu-se clipă de clipă, și-au dat sufletul. Și mulți dintre cei ajunși la adăpost aici în port, neavând altă mâncare decât carnea de cal, înghețară în jurul caselor; [erau] cam șaizeci de morți și muribunzi care se văicăreau și plângeau. Acei puțini oameni [rămași în viață] rămaseră ciungi, schilozi, care fără nas, care fără urechi. Iar caii, și ei toți neputincioși, se duseră fără vlagă călcând peste cadavrele celor înghețați [...]. Iar acest «spectacol» dură 17 zile ca să fie văzut și contemplat. Apoi, văzând astea toate, mă luai la drum și trecui Dunărea în Țara Valahilor, chemați rumâni, adică romani, și, în 11 zile, călărind mereu de-a lungul Dunării, am venit aici“[1].

Ce se întâmplase? De ce i-a informat Ștefan cel Mare pe poloni despre incursiunea lui Malkoçi-oğlu Bali Bei? Și de ce a poruncit voievodul Moldovei închiderea drumului pentru achingiii care se întorceau, înghețați, din Polonia? Cum a îndrăznit Istefan Bei, vasalul cel credincios al sultanului, să-i atace pe luptătorii otomani care au forțat trecerea prin Moldova? Răspunsul la toate aceste întrebări se găsește în schimbările care au avut loc pe eșichierul diplomatic și politic al Europei răsăritene chiar în timpul în care trupele moldovene, turcești și tătare devastau provinciile sud-estice ale Regatului Polon.

---

1. *Apud* Ovidiu Cristea, „Peripețiile unei expediții otomane: izvoare noi și vechi despre incursiunea lui Malcocioglu Bali Beg (noiembrie 1498–februarie 1499)“, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 102–103, 103–104, 105, 106, 107–108, 113–114.

TRATATUL DE LA CRACOVIA-HÂRLĂU SAU PACEA ADUCĂTOARE DE RĂZBOI

Solia trimisă de Jan Olbracht la curtea de la Buda, în iarna 1497–1498, a avut efectul scontat. Vladislav II, regele Ungariei și Boemiei, care afișase o atitudine împăciuitoare de la începutul ostilităților dintre regele Poloniei și voievodul Moldovei, a avut înțelepciunea și simțul politic de a nu căuta vinovați, ci soluții pentru conflictul dintre cei doi suverani. Astfel, monarhul de la Buda a acceptat scuzele fratelui său de la Cracovia și, în luna iunie 1498, i-a trimis o solie pentru tratarea și încheierea unei păci cvadripartite între Ungaria, Polonia, Lituania și Moldova. Pacea, buna înțelegere și colaborarea dintre cele patru părți era vitală pentru o întreprindere militară comună împotriva Imperiului Otoman, pe care regele Ungariei și-o dorea într-un timp nu foarte îndepărtat.

Astfel, solii lui Vladislav II i-au propus lui Jan Olbracht încheierea unei păci ungaro–polone, cu condiția încheierii conflictului pe care suveranul de la Cracovia îl avea cu Ștefan cel Mare. Întrucât atitudinea favorabilă a voievodului de la est de Carpați era vitală pentru încheierea păcii, solii unguri l-au îndemnat pe regele Poloniei să înceteze orice acțiune ostilă împotriva acestuia. În caz contrar, regele Ungariei era nevoit să-și ajute vasalul din Moldova, care, la rândul său, ar fi putut trece cu totul de partea sultanului otoman, ceea ce ar fi putut duce la căderea Casei Jagiellonilor. Vladislav II știa despre reînnoirea relațiilor dintre Ștefan cel Mare și Baiazid II, deoarece solul său era la Înalta Poartă în momentul în care ajunsese acolo solia din Moldova. Regele Ungariei îl considera pe voievodul moldovean un actor principal pe scena politică a Europei răsăritene, de aceea a insistat pe lângă crăiescul său frate din Polonia să înceteze ostilitățile și să-l asigure pe suveranul de la est de Carpați de bunele sale intenții.

Cam în același timp, regele Vladislav II a trimis o solie de pace și la Ștefan cel Mare, care s-a arătat dispus să accepte

propunerea de a se împăca cu Jan Olbracht, însă cu condiţia ca acesta din urmă să renunţe la toate pretenţiile politice pe care le avea asupra Moldovei, ameninţând deschis că, în caz contrar, o să treacă definitiv de partea Înaltei Porţi. Totuşi, dacă suzeranul său de la Buda reuşea să încheie pacea în conformitate cu condiţiile impuse de el, domnul Moldovei se oferea să medieze pacea între Ungaria şi Polonia, pe de-o parte, şi Imperiul Otoman, de cealaltă parte, ba chiar promitea să pornească în fruntea unei oşti formate din 20.000 de luptători, dacă cei doi regi se hotărau să plece într-o campanie militară îndreptată împotriva turcilor.

Acest răspuns l-a determinat pe Vladislav II să-i trimită lui Jan Olbracht o nouă solie, în luna iulie, prin care îl îndemna din nou să încheie pacea cu Ştefan cel Mare, care ameninţa că o să treacă definitiv de partea lui Baiazid II. Convins de repetatele solii ale regelui Ungariei şi, mai ales, de expediţiile de represalii ale voievodului moldovean, din mai şi iunie-iulie 1498, regele Poloniei a cedat şi a acceptat condiţiile impuse de domnul de la Suceava. Astfel, tratatul de pace ungaro–polon a fost încheiat la Cracovia în 13 iulie şi ratificat de către curtea de la Buda la 1 august. Documentul cuprindea o clauză specială conform căreia pacea dintre cele două regate era condiţionată de bunele relaţii ale Moldovei cu Polonia şi Lituania. Astfel, Jan Olbracht l-a asigurat pe Ştefan cel Mare de atitudinea sa favorabilă, garantându-i o „pace perpetuă“. La rândul său, domnul Moldovei trebuia să-l informeze pe monarhul polon de mişcările turcilor, să le interzică acestora trecerea prin teritoriul său spre regatul din miazănoapte şi, nu în ultimul rând, să acorde „ajutor şi sfat“ (*auxilium et consilium*) în cazul unei expediţii antiotomane. Astfel se explică de ce Ştefan cel Mare i-a informat pe poloni în legătură cu expediţia de pradă organizată de Malkoçi-oğlu Bali Bei şi de ce le-a interzis achingiilor otomani să treacă prin teritoriul său, iar pe cei care au forţat trecerea i-a atacat fără milă în cumplita iarnă dintre anii 1498 şi 1499.

Practic, pacea ungaro–polonă din vara anului 1498 a pregătit terenul pentru Tratatul de la Hârlău din vara anului următor.

În primăvara anului 1499, s-au întrunit la Cracovia reprezentanții Ungariei, Moldovei, Poloniei și Lituaniei pentru a încheia pacea și o alianță comună împotriva Imperiului Otoman. În cadrul acestei „conferințe internaționale“ de pace, care a durat în totalitate cinci luni (aprilie–septembrie), au fost încheiate o serie de tratate de alianță, în urma căreia s-a constituit un adevărat „bloc antiotoman“ al celor patru puteri din Europa răsăriteană, la care s-au adăugat Boemia, ca parteneră a Ungariei, și Țara Românească. Primul tratat de alianță a fost încheiat între Vladislav II și Jan Olbracht, repetându-l pe cel încheiat în vara anului precedent, cu specificarea că „aceste articole se consideră a fi încheiate în măsura în care cele care îl privesc pe voievod însuși voievodul Moldovei le va accepta“. Trimișii lui Ștefan cel Mare, boierii Hărman și Ivanco Isăescul, au tratat ratificarea acestui document, după clarificarea unor rezoluții, reformularea altora și introducerea unor clauze noi.

În Moldova, domnul țării și-a convocat boierii la sfat la curtea domnească de la Hârlău. După multe tratative, în 12 iulie 1499, cancelaria domnească a emis varianta finală a tratatului de pace și alianță dintre Ștefan cel Mare și Jan Olbracht, în slavonă și latină, așa cum au promis cei doi reprezentanți moldoveni la „congresul de pace“ de la Cracovia. Astfel, pacea moldo–polonă a fost restaurată, în zece puncte: I. Jan Olbracht îl iartă pe Ștefan cel Mare pentru toate nedreptățile și pagubele pe care i le-a pricinuit în războiul trecut și garantează domnului și urmașilor săi domnia nestingherită asupra Moldovei; la rândul său, domnul de la Suceava și fiul său Bogdan, împreună cu clerul, dregătorii și boierii Moldovei, jură să dea uitării vechea dușmănie și să păstreze pacea perpetuă cu regele Poloniei și cu frații săi. II. Cele două părți se obligă să fie prieten prietenului și dușman dușmanului, formulă împrumutată, fără îndoială, din diplomația otomană. III. Regele și frații săi se obligă să nu adăpostească nici un pretendent la tronul Moldovei sau, dacă ar găsi un astfel de pretendent pe teritoriile lor, să-l alunge. Aceeași obligație și-o asumă și domnul de la Suceava, în cazul în care s-ar ivi în stăpânirile sale un pretendent

la Coroana Polonă. IV. Voievodul Moldovei se obligă să nu acorde azil politic fugarilor poloni și să-i alunge din țară pe toți cei care nu obțin iertarea regelui fie direct, fie chiar prin intermediul său. Aceleași obligații și le asumă și regele polon față de pribegii moldoveni. V. Atât regele Poloniei, cât și cel al Ungariei se angajează să-i acorde azil politic lui Ștefan cel Mare, familiei sale, averilor sale și boierilor care îl vor însoți, în cazul în care vor fi obligați să părăsească Moldova; de asemenea, cei doi suverani se obligă să-i acorde voievodului moldovean și loialilor săi, la nevoie, ospitalitate și ajutorul necesar pentru a-și recupera tronul. VI. Ștefan cel Mare se angajează să nu păgubească Regatul Polon nici cu vorba, nici cu fapta, și să-l informeze pe Jan Olbracht de orice acțiune dușmănoasă îndreptată împotriva sa sau a regatului său. Suveranul polon îi promite voievodului moldovean să procedeze la fel. VII. Dacă Vladislav II și Jan Olbracht ar porni în persoană împotriva turcilor, Ștefan cel Mare se obligă să-i însoțească cu toate puterile sale, în persoană sau, dacă nu va putea lua parte personal la campanie, îl va trimite pe fiul său Bogdan. Dacă regele Ungariei urma să treacă peste Țara Românească, regele Poloniei nu putea trece decât pe la Oblucița, altă rută nefiindu-i permisă fără acordul domnului de la Suceava. VIII. Până la viitoarea campanie, atât regele Ungariei, cât și cel al Poloniei sunt datori să-i acorde voievodului Moldovei ajutorul necesar împotriva turcilor, iar cel din urmă se obligă să-i informeze pe cei doi suverani în legătură cu toate mișcările strategice ale inamicilor necredincioși și, desigur, nu le va acorda acestora ajutor militar. IX. Cele două părți își garantau reciproc libera circulație a negustorilor, care erau datori să plătească doar vămile obișnuite, stabilite prin vechile înțelegeri. X. Nedreptățile și pagubele suferite de supușii poloni în Moldova vor fi judecate de staroștii din Cernăuți și Hotin, iar cele suferite de moldoveni în Polonia, de starostele din Camenița. La nevoie, regele Poloniei și domnul Moldovei vor constitui „comisii juridice" mixte, formate din reprezentanți poloni și moldoveni, care să judece personal cazurile care depășesc competențele celor trei staroști. Martorii documentului sunt mitropolitul,

episcopii de Roman și Rădăuți, precum și marii boieri și dregători ai Moldovei, enumerați nominal. Documentul, atât în varianta slavă, cât și în cea latină, a fost sigilat de domnul țării și de toți martorii enumerați.[1] În textul tratatului, pacea dintre Moldova și Regatul Poloniei părea de neclintit.

În urma unor tratative similare cu trimișii lituanieni, despre care izvoarele păstrate tac cu desăvârșire, în 14 septembrie 1499 cancelaria domnească emitea la Suceava un tratat de pace și alianță similar între Ștefan cel Mare și Alexandru Jagiello, ducele Lituaniei. Astfel, domnul Moldovei a fost inclus în marea alianță antiotomană dintre Ungaria (cu Boemia), Polonia și Lituania, perfectată în aceeași lună.

Prin poziția de forță din anii 1497–1498 și prin tratativele diplomatice din 1498–1499, Ștefan cel Mare nu numai că și-a dobândit recunoașterea internațională, ca factor activ și decisiv pe scena politică a Europei răsăritene, dar a reușit să-l determine pe Jan Olbracht să renunțe la pretențiile sale asupra Moldovei. Acestea din urmă își aveau originea în jurământul și tratatele de la Colomeea, din 1485, care oricum fuseseră anulate de papă în 1489, însă prin Tratatul de la Hârlău chiar regele Jan Olbracht recunoștea anularea acestora și, totodată, renunță la suzeranitatea Coroanei Polone asupra Moldovei. În schimb, Ștefan cel Mare a recunoscut suzeranitatea lui Vladislav II, regele Ungariei și al Boemiei, singurul în măsură să-i acorde sprijinul diplomatic, politic și militar de care avea nevoie. Suveranul de la Buda chiar a instituit un subsidiu anual menit să sprijine eforturile antiotomane ale moldovenilor, de care s-au bucurat atât Ștefan cel Mare, cât și urmașii săi, Bogdan III (1504–1517) și Ștefăniță Vodă (1517–1527).

Totuși, Tratatul de la Hârlău cuprindea o breșă juridică, aparent minoră, dar care a escaladat în scurt timp într-un conflict politic, degenerat la rându-i într-unul militar. După

1. Textul slav, cu traducere în română, și cel latin al Tratatului de la Hârlău, însoțit de un amplu comentariu, în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 417–441.

cum se poate vedea din rezumatul de mai sus, textul nu cuprinde nici o referire la granița dintre Moldova și Coroana Poloniei, mai precis voievodatele Rusia Roșie și Podolia. Hotarul moldo–polon a fost fixat separat, de-a lungul râului Ceremuș, unde logofătul Ion Tăutu a primit mai multe sate de la Jan Olbracht, pe lângă cele pe care le cumpărase din banii primiți de la Baiazid II în 1486, cu prilejul încheierii păcii moldo–otomane. Totuși, problema Pocuției a rămas însă deschisă, urmând să fie clarificată pe cale juridică. Astfel, în perioada 1499–1502, au urmat nesfârșite comisii mixte moldo–polone, ordinare și extraordinare, procese și hotărnicii, toate fără nici un rezultat. În cele din urmă, în cadrul unui proces desfășurat la fața locului, la care a fost prezent Ștefan cel Mare, dar la care reprezentanții regelui polon nu au apărut (fiind așteptați aproape șase săptămâni!), domnul Moldovei și-a adjudecat cu de la sine putere mult disputata provincie Pocuția. Argumentul adus de domn pentru această manifestare a puterii a fost neprezentarea la judecată a părții adverse. Ștefan cel Mare era însoțit de dregătorii și boierii săi, dar și de o mare oaste dotată cu artilerie. În luna octombrie a aceluiași an, domnul Moldovei și oastea sa au ocupat satele, târgurile și cetățile din Pocuția în care mai erau garnizoane polone.

Pocuția a rămas sub autoritatea domnilor de la Suceava și după moartea lui Ștefan cel Mare, în 2 iulie 1504. Ea fost pierdută de Bogdan III, fiul și urmașul la tron al marelui domn, în anul 1506, pe cale diplomatică. Noul domn al Moldovei a pețit-o pe Elisabeta Jagiello, sora lui Sigismund Jagiello, regele Poloniei (Jan Olbracht murise în 1501, iar succesorul său, Alexandru Jagiello, în 1505), dar, pentru a încheia căsătoria, a predat Pocuția Coroanei Polone, urmând să o reprimească în dota prințesei. Elisabeta Jagiello nu a acceptat nici în ruptul capului să se căsătorească cu Bogdan III, care nu numai că era *monoculus*, adică avea un singur ochi, dar mai era și schismatic, adică ortodox, preferând să meargă la mănăstire decât să încheie o astfel de căsătorie. Nu se știe dacă alianța matrimonială moldo–polonă a căzut din cauza nazurilor tinerei prințese (avea 22 de

ani), sau dacă a fost un plan bine ticluit pentru a-l determina pe domnul Moldovei să predea mult disputata provincie. Cert este că Bogdan III a rămas și fără Elisabeta Jagiello, și fără Pocuția, ceea ce l-a determinat să declare război Coroanei Polone, război care s-a desfășurat între 1506 și 1512. Astfel, Tratatul de la Hârlău a adus indirect războiul, Moldova și Uniunea Polono-Lituaniană aflându-se pe poziții ireconciliabile până la mijlocul secolului al XVI-lea.

Item jm Jar vnsers herrn Tusentvierhundertsiebenundnewnczigk am achten tage des heiligen mertyrs laurencii ist der hoerwirdige und grosmechtigste herr herr hans von Tieffen hoemeister deutsches ordens mit diesen nachgeschrieben herrn und guten leuten und dynern uff erfordern des allerdurchlauchtigsten fursten und grosmechtigsten herrn herrn Johannis Alberti konigs zu polen etc wider die vngleubigen [illegible] jn walachey ußgezogen und wie hernach folget seynen tagk und reise gesagt und gelendet [illegible]

Item am mitwoch vor viti feri und seyers achte ist meyn gnedigster herr hoemeister zu poltoffsky in [illegible] wapen rocke hot jme der erwirdige in got vater und herr herr petrus der kirchen zu plogk bisschoff eyn alter fromer herr seyn gnade und seyne gewegisten herrn Compthur und bruder zu gast geladen gutlich gethan an essen und guten getranke kostlichen gepflegen aber von swacheit und alder selbs nicht zu tische gesessen Noch der malzeit lyplich gesegnet der herr bisschoff sich vor des herrn hoemeisters capplan erboten seyner gnade eyne lange kemisten weyn geschenckt alle ere bewiset hot etc
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Natz

Item am Sonnabende nach viti durchwunsten furer pauli zu wagen [illegible] etc an die weissel diesshalb warschaw gelegert und den Sontag marci et marcelliani den Sontag stelle gelegen jderman wer gekomen hatte fur obir die weissel und schuff [illegible] Der hertzog Conradt uff der mazaw [illegible] aber dem herrn hoemeister keyn ere wie [illegible] wol gezimet was liess sich entschuldigen alss die sach itzt zwuschen jme und dem herrn konige gelegen were stunde nicht zu thun meynem gnedigen herrn hoemeister erkeyne ere thun mochte und vermerkunge willen Doch were einer bey seyner gnaden den man schawen muste er wart uffgenomen ze syn und erkant vor eyne entschuldigunge die nicht grundt hatte wir woll an dem gleitsman des herrn konigs schelunge und in der mazaw vorgehalden was etc qui post mortem illustris principis Johannis ducis mazovie [illegible] scriba et [illegible] curialis erat ad regem declinavit et a mazovita desivit unde sibi magna ocia fuit suspicio malis etc [illegible] [illegible] pauli erat [illegible] longe a moribus et vita sancti pauli cum tamen solempnitas [illegible] [illegible]

Im Jare vnsers herrn Tusentvierhundertsiebenundnewntzigk Am achtem tage des heiligem marterers laurencii ist der hochwirdige vnnd grosmechtige furst vnnd herr herr hanns vom Thieffen homeister dutschs ordens mit diesem nachgeschrieben herrn gutem leutten vnnd dynern uff erfordern des allerdurchlauchtigsten fursten vnd grosmechtigsten herrn herrn Johannis alberti konigs zu polan etc wider die vngloubigen Turcken gen Walachiam vszgetzogen vnnd wie hernachvolget seinen tagk vnnd reise gesatzt vnnd gelendet

Item Am mitwoch vor viti feri vndsechs achte ist mein genedigster herr homeister zu Poltoffsky in [illegible] in wappen rocke hot jme der erwirdige jn goth vater vnnd herr herr Petrus der kirchen zu plotzk bisschoff ein alter fromer herr seyn grade vnnd seine gewegisten herrn Compthur vnnd bruder tzu gast geladen gutlich geramen an essen vnnd gutem getrancke kostlichen gepflegen aber von swacheit vnnd alder selbes nicht zcu tische gesessen nach der malzeit lyplich gesegnet der herr bisschoff sich vor des herrn homeisters capplan erboten seyner genade eine loge kemisten weyn geschanckt alle ere bewoiszet hot etc

Item am Sonnabende nach viti durchwunsten furer Paulu [illegible] wagen [illegible] etc an die weissel diesshalb warschaw gelegert vnd den Montag marci et marcelliani den Montag stelle gelegen jderman war zu komen hette fur obir die weissel vnd schuff [illegible] Der hertzogk Conradt uff der mazaw [illegible] aber den herrn homeister kein ere wie gezimet wol gestiemet was liess sich entschuldigen alss die sach itzt zwuschen jme vnnd dem herrn konige gelegen were stunde nicht zu thun meynem genedigen herrn homeister erkeine ere thun mochte vnd vormerkunge willen Doch were einer bey seinen gnaden den man schawen muste er wart uffgenomen ze syn vnd erkant vor eine entschuldigunge die nicht grunde hatte wir woll an dem gleitsman des herrn konigs schelunge vnnd jn der mazaw vorgehalden was etc qui post mortem illustris principis Johannis ducis mazovie [illegible] scriba et curialis erat ad regem declinavit et a mazovita desivit unde sibi magna ocia fuit suspicio malis etc [illegible] pauli erat [illegible] longe a moribus et vita sancti pauli cum tamen solempnitas [illegible] [illegible]

Item am [illegible] Johannis bap[illegible] lagk der herr homeister mit alle seinen herrn vnd guten leuten stille [illegible] do der herr abraham [illegible] jn geistlichen rechten doctor vnd [illegible] zu [illegible] gegen dem herrn homeister sich erlich [illegible] [illegible]

Am montage Johannis et pauli martirum kam der hochwirdige furst herr hanns vom Tieffen homeister dutsches ordens zcu [illegible] jn die stat jm wappen rocke vnd diss nachgeschriben herrn vnnd guten leute mit [illegible]

Item am tage Johannis baptiste lagk der herr hoemeister mit alle seinen herren und
guten leuten stille. [illegible] der her Abraham Konigky zu geistlichen
rechten [illegible] und erlangk zu kueff [illegible] den herrn homeister sich [illegible]
[illegible]

Am montage Johannis et pauli vormittag der hochwurdigiste furst her hans von [illegible]
Hoemeister dutsches ordens zu Lobly in die Stadt mit wagen [illegible] und [illegible]
[illegible] hern und guten leute mit [illegible] knechten alle im harnisch nach ordenung
die fusknechte und wagenburgk darnach folgende

Item Die wirdigen Edlen und Geistlichen Gestrengen Erbar und vesten
herrn Simon von drahe an Stadt eins obersten marschalks und zu hollandt
ludewigk von [illegible] zu Osterode Comptur Jorge von [illegible]
wilhelm Schaumbergk zu [illegible] pfleger Eberhardt Thorer [illegible]
und feltbanerfurer her gr[illegible] Hans von der Gabelentz obirster compan
Hans Gatwitz under compan Adrian [illegible] Heinrich pilgram kuchmeister
her fabian priester [illegible] — dutsches ordens, her Eustachius von Sleyniz Ritter Doctor wilhelmus
Haldendorff Liborius nacker obirster Secretarius mit zwen substituten Johannes
et [illegible] Marten prewss thezaurarius fridrich [illegible] hoffrichter [illegible] die
[illegible] Truchses Hans [illegible] [illegible] Cristoff Schenck
Cristoff [illegible] Caspar [illegible] Bernhardt von der Gabelentz Heinrich
Anshwalt Jorge [illegible] Jorge von Deben Hans [illegible] Fabian von
[illegible] Heinrich [illegible] N. [illegible] Cristoff [illegible] Tolk
Jorge [illegible] und Dietrich [illegible] Alle des herrn hoemeisters priester und
diener [illegible] und ander hoffknechte zu kuchen und keller gehorende
[illegible] lange der wagenburgk [illegible] der zeugk was [illegible] wart von
den polan gelobt und uff [illegible] man und pferd geschatzt

Sind in all man gut und bose iiij[c] mit
Reisigen und wagenpferden [illegible]

Item mit diesem zeuge ist der herr homeister ane eingerley uffrichtung und
hulff des herrn konigs getzogen durch die Cron von polan und mazaw
uff seiner gnaden eigene kost und zerunge biss gen Lobly von dannen eynen
botten mit schrifften an ko. ma. gesant wie hernachfolgt und der antwort
zu Lobly vorwartet von dem montage biss uff den sonnabende freitag
mit schwerer tewrer zerunge. Der rath thet eine kleine [illegible] CC scheffel haffer
und iiij achtel bier

4

2

Alle im harnisch nach ordenung die fussknechte und wagenborgk dar
nach folgende

Item die wirdigen Erbarn und Geistlichen Gestrengen und vesten her
Symon von Drahe an Stat eins obersten marschalcks und zu hollandt
Ludwig von [illegible] zu Osterrode Cumptur Jorge vom [illegible]
wolffgan von Schaumbergk zu [illegible] pfleger Eberhardt Thorer [illegible]
und feltbanerfurer her quat Hanns von der Gabelentz obirster compan
Hanns Gatwitz under compan Adrianus [illegible] Heinrich Pilgram
kuchenmeister her fabian priester her [illegible] ordens mit einem cap=
plan, her Eustachius von Sleynitz Ritter Doctor wilhelmus Haldendorff
Liborius nacker obirster Secretarius mit zwen Substituten Johann et
[illegible] prewss Thezaurarius fridrich [illegible] hoffrichter [illegible]
[illegible] Truchses, Jagermeister [illegible] furschneider Cristoff Schenck
Cristoff [illegible] Caspar [illegible] Bernt von der Gabelentz Heinrich [illegible]
[illegible] Anshwalt Jorge [illegible] Jorg von Deben Hanns [illegible] Fabian
von [illegible] Heinrich [illegible] N. [illegible] Cristoff [illegible] Tolk
Jorge [illegible] und Dietrich [illegible]. Alle des herrn homeisters priester und
diener [illegible] und ander hoffknechte zu kuchen und keller gehorende
[illegible] lange der wagenburg furer [illegible] der zeugk wart
von den polan gelobt und uff [illegible] man und pferde geschatzt

Sind in all [illegible] gut und bose
iiij[c] mit reisigen und wagenpferde

Item mit diesem zeuge ist der her homeister ane einigerley uffrichtunge
und hulff des herrn konigs gezogen durch die Cron von Polan und ma=
zaw uff seiner gnaden eigene kost und zerunge biss gen Lobly von
dannen einen boten mit schrifften an ko. ma. gesant wie hernachfol=
get und der antwort zu Lobly vorwartet von dem montage biss
uff den freitage mit schwerer tewrer zerunge der rath thet kleyne [illegible]
CC scheffel haffern und iiij achtel bier

Nach dem gewonlichen gruss

Allergnedigister her: uff e. k. m. erfordern gen [illegible] wedir die ungleubigen
Turcken hab ich mich mit etzlichen meinen gebietigern brudern und
guten leuten gerust den [illegible] zugk angefangen und e. k. m. Cron von polan
Lande begriffen [illegible] ich mit den meinen [illegible] an [illegible]
und futter wie ich durch e. k. m. botschafft vertrostet byn [illegible] funden
haben [illegible] wir [illegible] allerley, das ich mit gantz entblosst
vorheert und verzert ist, kein uffrichtung mogen bekomen [illegible]

2 4

+ Item wedir den willen unsers furern paul Krambecky dieselbe [illegible] liess ir[illegible] wie hirnach folget furten wir unsirn fursten von dannen gantz kranck den selbigen [illegible] do die [illegible] wurden [illegible] bleib der geduldige her allen uff eyme stule sitzen und sach die armenleute die beschedyget waren und dasselbe [illegible] Dass ine erbarmte und sprach zu seynem [illegible] [illegible] was mag das arme [illegible] got hot dich gestrafft das du das umb hohe lassen [illegible] [illegible] meynen willen geschehen und bin der gantz betrübet [illegible] man hot es also wolt, [illegible]

+ Item uff den obende am dornstage qwomen wir in eyns edelmannes hoff der was dem konige [illegible] und die frawe nam uns in die [illegible] was [illegible] und [illegible]

Item Am freitage nach unser lieben frauwen tagk [illegible] do wir den fursten wolden uff den wagen brengen qwam zu uns eyn redlicher alder edelman des landes der do [illegible] dem schreiber und des fursten [illegible] die sprache wol kundig und handelte und redte von den geschefften sprechende [illegible] hot diss ungelucke sold nicht alleyne widder den Turken sunder den walachisschen woywoden [illegible] Wie wol der ist des konigs [illegible] und [illegible] willen der alden ist her vor dryssig jaren dem Thurken zinshafftig wurden So der wer von dem konige beschirmet und gehanthabet hette dem Thurken wol widderstanden So aber der walach den obersten kunig umb hulff und beschirmung hot gebeten und gesehen das her verlassen wart Bewechte her uff weise und wege wie her den zins uff den landen des konigs und nicht uff seyner lande dem Thurken bezalte [illegible] der konig eyn ursach [illegible] Nam uff eyner [illegible] zu [illegible] mit namen Muncza der was [illegible] in harnisch in krige und hatte zu hulffe die Tattern und verwuste die aller [illegible] die padolie und Rewsschen landt Nam alle [illegible] von folk von fihe pferden und guter [illegible] schaden thunde domen der walach dem Turken seynen zins gelden mochte hot die lande zo verderbet das grosse [illegible] gehabt haben an pferden an walachen [illegible] achthundert [illegible] schaffe [illegible] [illegible] verderbet das sie [illegible] die nach leben und nicht erslagen [illegible] nichts

Item der selbige edelman sprach dieser konig ist in der jogent eczlichmal gefert in die padolie und Rewsschen zu beschirmen die lande wie durch den walachen und seyne herschafften [illegible] und verwustet seyn Uff das her den vater [illegible] mochte die lande zu beschirmen und widderstandt thun dem walachen der vater ader als man spricht durch rath der konigynne mit der der walach eyn verstentnus hatte und [illegible] als man saget vil geben [illegible] und liess es also geschehen Nach des tode dieses konigs hot [illegible] Nu aber durch den [illegible] [illegible] und andere [illegible] hot dieses folk gesamelt uss polan prusen mazaw [illegible] und andersw[illegible]

Item der selbige alde Edelman sagte mehr von der walach des konigs [illegible] [illegible] und der andern [illegible] [illegible] hette Ich bekenne das ich dem [illegible] konige gehuldiget habe als meynem beschirmer der offtmals [illegible] und hulff habe angelanget das ich nicht dem Thurken zinshafftig wurde [illegible] hot mich verlassen und nicht beschirmet [illegible] also gezwungen das zinshafft den Thurken wurden bin Nu aber habe ich eynen [illegible] [illegible] zwusschen den Thurken [illegible] zwene hunde sollen sich [illegible] beissen [illegible] welche oberhant [illegible] der sall meyn herre seyn Hirumb so die ursprunglich ursach der verwustunge der lande Rewsschen und padolie [illegible] des walachen entschuldigunge [illegible] [illegible] und angesehen kan man leichtlich vernemen uss was [illegible] diese dinge gescheen seyn

x Item Am freitage nach assumpcionis marie qwomen wir gen [illegible] und hatten unser herberge bey dem pfarr der sich in allen dingen gantz fruntlich erzeigete und weisete [illegible] clegnodt der kirchen [illegible] [illegible] kelchen und ander [illegible] die her mit seynem eigen gelde hatte gezeuget als her sprach

Item fordan zoge wir [illegible] und [illegible] mit dem krancken fursten und qwamen am montage nach assumpcionis marie in die lemborgk und hatten [illegible] seyn [illegible] [illegible] zu herberge Aldo wart seyn mit allem fleiss [illegible] pflogen und als eyn furst [illegible] Was aber durch den Artzt doctor Wilhelmum mit [illegible] guter speise [illegible] [illegible] uss der apoteken und anderm wart gemacht zu [illegible] Nam stets der furst abe und uff [illegible] [illegible] der hunde und [illegible] Wart her am mitwoch uff die nacht mit dem sacrament des heiligen Olunge bereitet Und also mit allem [illegible] Vorsorget Am freitage in der nacht mit guter [illegible] gab seyner geist uff in die hende des almechtigen gotes nach Bartholomei

Item Am dinstage in achtentage ~~Am Montage nach assumpcionis~~ assumpcionis marie qwam her Hans [illegible] in die lemborgk [illegible] mit briffen und [illegible] [illegible] und [illegible] [illegible] und [illegible] gelt [illegible] und so dem der furste kranck was wart alle sache dem Compthur von Hallandt bevolen Dor [illegible] Dem Compthur [illegible] [illegible] und auch dem konige zu schreiben als hernach folget

Dem Compthur von Osterode

[illegible] und geistliche lieber herr Compthur [illegible] zu wissen das her Hans [illegible] in die lemborgk kommen ist [illegible] gelt mit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Item Am Sonnabende frue wart durch den hern doctor bereitet in der apteken ein wyss wechsen tuch mit mirre und ein zarch gemacht do man den toden Corper in verslissen und also in pruessen gefurt solde werden als dem ouch also geschach aber mit grosser arbeit

Item do paulus vast furer vernam das man den toden lichnam wolde wegk furen genam her mit dem hauptman von Olesse und mit etlichen des rathes Der hauptman vorzalte under andern worten Es gezimet sich nicht den corper des hern hoemeisters der ein furste und undersasse were des konigs von polan ane wissen und willen kn. ma. wegk zu furen sunder man solde des konigs antwort erharren Dem kn. ma. wird bestellen durch das gantze reich in allen steten den Corper belichen (?) solden inholen und mit herliker begencknis halden So man aber ane willen des koniges wurd die leiche wegk furen geschege dem konige hon und schande und si mochten das nicht verantworten der corper zu slecht solde wegk gefurt werden furchten kn. ma. ungnad

Daruff wart im also geantwort Des ordens gesetz und Statuta halden das seine und ist ouch des hauptlute wille und sunderlich geschefte und wo auch von not der lichnam eh y besser in pruessen komen mag uff das dem ordre und seinen landen kein schade entstee Dorste in hauptman und fursten nicht haben und ander ursachen die do bey gezalt wurden und gebeten sie keyn widerstand do hin thet. Do sie disse meinunge horten waren sy zufrede und sprachen wollen nicht verhindern den lichnam des fromen fursten wegk zu furen nach satzunge des ordens Wollen doch gleichwol furder daruff umb berathen Und gingen zu dem hern Ristchowen (?) przemisky der auch in der lemborgk an der seuche [illegible] grant kranck was und swach hatten ein rath mit ime Und quamen wider und gaben antwort sie sich were obinsicht Also wart dem rathe der Stadt lemborgk gedanckt vleisseglich Grosser ere fruntschafft und dienste lange unserm fursten an seynem leben erzeiget und den seinen Der wirdige orden solde stund [illegible] solchs zcu ire und dem stete erkennen

Dorzcu hatte paulus Brambetzky noch keyn genugen bearbeite sich noch by einem Mereklichen manne Burger von Crakow genant Bonera des konigs gewaltigk Der quam am Sontage mit paulo und phiadirte mit hubschen worten in dutsch begerte das wir kn. ma. antwort und willen erhatten Doch sagte her do bey zu es nicht gesein mochte solden wir des ordens beste merken und [illegible]
Cum nostrum sint ut supra et declarata quo etiam ordo in lino (?) staccant quo mox est [illegible] statuta ordo prussiam petit ad cavendum pericula ordini et [illegible] corporis absentia possint perdere

[illegible] paulus nicht posse [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] et omnia

Item daruff wart Bonera geantwort wie obgeschreben Und do by gezalt was dem orden von langem kriege und den landen entstehen mochte besunder so die lande Leifflandt ist in grosser far stunden der reussen halben doz not were zu eylen die vorsichtigen gebietiger wider uff ein haupt trachten mochten die lande des schaden [illegible] werde

Item paulus vernam nichts mochte schaffen mit seinen betrieglichen behelftniss Am montage do her sach die wagen und alle dingk bereitet zum zuge brachte abermols den genanten Bonera mit den ersten fleisse zur wegk zuhalten (?) Dieser Bonera sagte doch da bey ap es geschen mag wo es aber nicht gesein kan So sollet ir haben [illegible] gut und paulus und [illegible] dene ich von kn. ma. wegen bevele nicht sall [illegible] Dem paulo gantz unschiterlis wie wol her sich mit worten der zu wollen erbot Item wart paulus ye emerckt betrieglich do hinder [illegible] dem der mager was nicht gut sunder [illegible] dazu tadt

Item die rathmann der stadt lemborgk dem orden gunstig die dem fursten am leben vil ere gethan hatten offenbarten wie paulus sich bey ine bearbeitet hatte des fursten toden lichnam ane willen des konigs nicht solden gestatten wegk zu furen sunder solden die thor sliessen und umb alle bekomen Daruff sie haben [illegible] von keynem bevelt das wir solchs thun solten ouch gezimet uns nicht unsere herren toden lichnam zu bekomen ane sache heste aber uber [illegible] thu was recht ist Also wart paulus beschemet und quam in zwen tagen nicht zu uns etc.

Item Am Sonnabende zuvorn quam der selbige paulus alleine zu den hern und ouch in des hern hoemeisters herberge und gab fur es gezimet uns von hynnen zu zcihen ane koniglichen orlob Denn kn. ma. het bestalt dreyhundert [illegible] die hulffe des hern koniges [illegible] bracht het zu notdorfft des hern hoemeisters der solde all bestellen was wir bedorfften Und kn. ma. wurde den hern hoemeister erlichen begeben den comptur und der andern etc. Daruff antwort ime Liborius von sich selbst unbevolen Wie solde kn. ma. unsern fromen uns verstorbenen fursten begeben und ere beweisen So sie gerade ime in sinem leben so swere kranckt und trag nur haltz biss in die vierde wochen legende keyne ere bewiset hot nicht empfangen ader mit der geringsten botschafft besucht Wart paulus gereitzt und sprach er solt das nicht sagen Er mochte dem orden zu schaden komen Antwort liborius Die macht muss ouch geredt seyn und habs von mir selbst geredt etc. Disse und ander manchfeldige lugen die paulus furbracht wart her gar swerlich gemerckt und verdacht eyns argen

Item wann man recht wil merken und betrachten was von dem fromen verstorbenen fursten geschen ist der nicht geschonet hot seins alders sunder wolde gentzlich thun nicht alleyne den konigen frieden auch dem orden der uff die ungleubigen zu bestreiten gestifft ist hot sich zu solcher sweren [illegible] reisen gegeben mit ubrach (?) iiij c [illegible] pferden [illegible] und [illegible] uff dis ordens [illegible] kein hulff ader ere [illegible] des koniges gefolget werde die Christen [illegible] zu streiten [illegible] und sich gantz dor zu geschickt wie sie der konigk durch seyne betriegliche botschafft dor zu hatte gefordert Aber sein gnad hot keynen danck [illegible]

Pe paginile anterioare, facsimile din:

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1 (varianta A [germană-latină])

p. 272, Prima pagină a ms., fără titlu sau introducere, cuprinzând pregătirile militare ale teutonilor și plecarea lor în campanie.

p. 274, Numele cavalerilor care au participat la campanie și componența oștii teutone

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/2 (varianta B [germană])

p. 273, Prima pagină a ms., fără titlu sau introducere, cuprinzând pregătirile militare ale teutonilor și plecarea lor în campanie.

p. 275, Numele cavalerilor care au participat la campanie și componența oștii teutone

pp. 276–277, Relatarea bătrânului nobil polon despre Ștefan cel Mare și tâlharul Muha

pp. 278–279, Pregătirile teutonilor pentru transportul trupului neînsuflețit al marelui maestru în capitala Ordinului Teuton

EXCURS BIBLIOGRAFIC

I. DRAMATIS PERSONAE

MARS HUNGARICUS ȘI REGELE „BINE"

O privire de ansamblu asupra istoriei Regatului Ungariei în epoca lui Matia Corvinul și a Jagiellonilor (1458–1526), în Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan: Istoria Ungariei Medievale*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 319–385. Despre domnia lui Matia Corvinul vezi cele mai recente monografii – András Kubinyi, *Matthias Rex*, Budapesta, 2008 (în limba engleză) (în continuare: A. Kubinyi, *Matthias Rex*) și Jörg K. Hoensch, *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr, Mäzen*, [Graz-Viena-Köln, 1998] (în limba germană). Epoca Jagiellonilor în Ungaria (1490–1526) este în curs de reevaluare și încă nu beneficiază de o monografie închegată. A se vedea următoarele studii: András Kubinyi, *Hungary's Power Factions and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490–1526)*, în *Fight against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapesta, 2004, pp. 115–145, Martyn Rady, *Rethinking Jagiełło Hungary* (1490–1526), în *Central Europe*, 3, 1, 2005, pp. 3–18; despre noua elită pe care Vladislav II și-a sprijinit autoritatea, vezi Tibor Neumann, *Dienstleister der Dynastie. Die neue Aristokratie von König Wladislaw II. und der Wiener Fürstentag*, în *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, ed. Bogusław Dybaś și István Tringli, Budapesta, 2019, pp. 161–189.

REGELE TRÂNDAV ȘI PRINȚUL CRUCIAT

Pentru o privire de ansamblu asupra Uniunii Polono-Lituaniene în a doua jumătate a secolului al XV-lea, vezi Norman Davies, *Istoria Poloniei: Terenul de joacă a lui Dumnezeu*, vol I. *De la origini până în 1795*, București,

2014, pp. 138–141 (în continuare: N. Davies, *Istoria Poloniei*, I); subiectul a fost adus la zi, în toată complexitatea sa în Robert Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. I, *The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford, 2015, pp. 182–323 (în continuare: R. Frost, *History of Poland-Lithuania*, I) . Pentru Jagiellonii din a doua jumătate a secolului al XV-lea, vezi Almut Bues, *Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee und Adria*, Stuttgart, 2010, pp. 80–102 (Cazimir IV), pp. 105–108 (prințul Cazimir Jagiello), pp. 108–110 (episcopul-cardinal Frederick Jagiello), pp. 110–117 (Jan Olbracht), pp. 118–127 (Alexandru Jagiello). Despre acțiunile cruciate ale lui Jan Olbracht, vezi Natalia Nowakowska, *Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht, 1492–1501*, în *Crusading in the Fifteenth Century. Message and Impact*, Palgrave Macmillan, 2004, pp. 128–147 (cu unele erori), (în continuare: N. Nowakowska, *Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht*).

CAVALERII SFINTEI FECIOARE A TEUTONILOR LA MAREA BALTICĂ

Pentru locul și rolul Ordinului Teuton în istoria cruciadelor, precum și pentru raporturile sale cu celelalte ordine monaho-cavalerești, vezi Alain Demurger, *Cavalerii lui Christos. Ordinele religios-militare în Evul Mediu (sec. al XI-lea –al XVI-lea)*, București, 2003, pp. 48–49 (istoria timpurie), 83–93, 294–297, 332–350 (prezența teutonilor la Marea Baltică între secolele XIII și XV). Ca istorii generale ale Ordinului Teuton, a se vedea Jürgen Sarnowsky, *Der Deutsche Orden*, München, 2007, pp. 11–14, 20–26 (istoria timpurie a Ordinului), 28–51, 89–105 (prezența Ordinului Teuton la Marea Baltică). De asemenea, a se vedea expunerea narativă a lui Hermann Schreiber, *Der Deutsche Orden unter den Kreuzrittern*, München, 2003, pp. 51–88 (istoria timpurie a Ordinului Teuton). Pentru Războiul de 13 Ani dintre Ordinul Teuton și Uniunea Polono-Lituaniană, vezi R. Frost, *History of Poland-Lithuania*, I, pp. 222–230 (capitolul *The Thirteen Years War*).

CUCERITORUL, SFÂNTUL ȘI TÂLHARII STEPELOR

Istoria narativă a Imperiului Otoman în a doua jumătate a secolului al XV-lea este expusă limpede și documentat în Caroline Finkel, *Osman's Dream. The Story of the Ottoman Empire 1300–1923*, London, 2005, pp. 48–114. Domniile lui Mahomed II (1451–1481) și Baiazid II (1481–1512) sunt expuse și în lucrarea mai veche, dar bine documentată și frumos povestită, a lui Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman până în anul 1656*, București, 1978, pp. 96–149. Domnia lui Mahomed II se bucură de monografia monumentală a lui Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer. Weltstürmer einer Zeitwende*, München, 1953. Baiazid II nu dispune de o monografie asemănătoare, dar pentru politica externă a Imperiului Otoman în vremea

domniei sale, vezi Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481–1512*, Urbana, 1948. De asemenea, osmanistul Richard Kreutel a editat separat fragmentele despre domnia lui Baiazid II din cronica lui Orudj bin Adil și din așa-numitul *Annonimus Hanivaldanus*, vezi *Der fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481–1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Annonymis Hanivaldanus*, Graz-Viena-Köln, 1978. Pentru o privire de ansamblu asupra istoriei Hanatului Tătăresc din Crimeea și legăturile sale cu Imperiul Otoman, vezi Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover, 1978, pp. 1–17 (capitolele *The Origin of the Crimean Tatar Chanate* și *Ottoman Hegemony in the Crimea*). De asemenea, *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi*, ed. Alexandre Bennigsen *et alii*, Paris, 1978. Mai recent, Dariusz Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the european periphery (15th–18th century). A Study of peace treaties followed by annotated documents*, Leiden-Boston, 2011, pp. 3–63 (capitolul *The Quest of Genghisid Legacy: Shaping Eastern Europe (1240–1523)*).

UMBRA LUI DRACULA. LA TÂRGOVIȘTE

Pentru domnii Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XV-lea, vezi Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I (secolele XIV–XVI), București, 2001, pp. 101–131 (în continuare: C-tin Rezachevici, *Cronologia critică*, I). O expunere limpede a vieții, domniilor și epocii lui Vlad Țepeș este în Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș: Dracula*, ed. a III-a, București, 2015. Vezi și monografia lui Matei Cazacu, *Dracula*, București, 2008. Radu cel Frumos nu beneficiază de o monografie modernă, dar în linii mari rămâne valabil studiul monografic a lui Alexandru Lapedatu, *Radu cel Frumos (iunie 1462–ianuarie 1474)*, în *idem*, *Studii istorice*, ed. Camil Mureșanu și Nicolae Edroiu, București, 2008, pp. 129– 154 (studiul a apărut în 1902!). Domnia lui Radu cel Frumos a fost abordată și în monografia lui Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, 1976, pp. 137–148 (capitolul intitulat *Țara Românească între 1462–1475*). Pentru domniile lui Basarab Laiotă, vezi Liviu Cîmpeanu, „Basarab Laiotă, domn al Țării Românești: preliminarii pentru o monografie“, în *Studii și materiale de istorie medie*, XXXII, 2014, pp. 145–172; vezi și Liviu Cîmpeanu, „Basarab Laiotă, Ștefan cel Mare și Matia Corvinul la 1477“, în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 2, pp. 87–102. Pentru cea mai recentă interpretare a scrisorii în zeflemea trimisă de boierii brăileni lui Ștefan cel Mare, vezi Ovidiu Cristea, Marian Coman, „O scrisoare pierdută: Ștefan cel Mare și boierii de margine ai Țării Românești“, în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 23–51. Pentru domnia lui Vlad Călugărul, vezi Alexandru Lapedatu, *Vlad Vodă Călugărul. Monografie istorică*, în *idem*, *Scrieri istorice*, pp. 155–203

(studiu apărut în 1903!); de asemenea, vezi Alexandru Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare*, în *ibidem*, pp. 204–220 (text apărut inițial în 1916!). Recent, domnia lui Vlad Călugărul a fost reanalizată în Marian Coman, *The Reign of a Defrocked Monk. A Late Fifteenth-Century Case Study in the Wallachian Political Language*, în *Religious Rhetoric of Power in Byzantium and South-Eastern Europe. Proceedings of the session held at the 12th International Congress of South-Eastern Studies (Bucharest, 2–6 September 2019)*, Brăila, 2021, pp. 189–221.

II. ȘTEFAN CEL MARE. *VERUS CHRISTIANAE FIDEI ATHLETA* SAU *KARA BOGDAN HAKIMI*?

HARAÇGUZAR

Pentru contextul internațional al încheierii păcii moldo-otomane, în anul 1456, vezi Șerban Papacostea, *Moldova, stat tributar al Imperiului Otoman în secolul al XV-lea: cadrul internațional al raporturilor stabilite în 1455–1456*, în Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc: Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, pp. 109–126 (volumul se va cita în continuare: Ș. Papacosetea, *Evul Mediu Românesc*). Pentru cadrul mai larg al închinării Moldovei față de Imperiul Otoman vezi Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993, pp. 197–206 și Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV–XVIII)*, București, 1997, pp. 293–313. Pentru înțelegerea dintre Ștefan II al Moldovei și sultanul Murad II din anul 1432, în contextul războiului dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, vezi Liviu Cîmpeanu, „Anul 1432: începutul conflictului dintre Ilie vodă și Ștefan vodă, fiii lui Alexandru cel Bun“, în *Studii și materiale de istorie medie*, XXXIII, 2015, pp. 161–186.

ȘTEFAN VODĂ *SIN* BOGDAN VODĂ

Pentru războiul civil dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, în perioada 1432–1457, vezi C-tin Rezachevici, *Cronologia critică*, I, pp. 476–539. Pentru relațiile voievozilor moldoveni cu Ungaria și implicarea lui Iancu de Hunedoara în luptele de succesiune la tronul Moldovei, vezi Liviu Cîmpeanu, „Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Țara Românească și Moldova, 1442–1456: O reevaluare (I)“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 2, pp. 7–20, și Liviu Cîmpeanu, „Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Țara Românească și Moldova, 1442–1456: O reevaluare (II)“, în *Analele Putnei*, XVI, 2020, 1, *în curs de publicare*; Alexandru Pînzar, „Reizbucnirea crizei politico-dinastice în Moldova în 1447: O nouă analiză a izvoarelor“, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 35–44. Pentru copilăria și formarea lui

Ștefan cel Mare, vezi Andrei Eșanu, „O ipoteză: când s-a născut Ștefan cel Mare?“, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, Iași, 2003, pp. 9–20 (volumul se va cita în continuare: *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*); Sorin Iftimi, *Ștefan cel Mare și Borzeștii: Dincolo de legendă*, în *ibidem*, pp. 21–40; Leon Șimanschi, *Formarea personalității lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Putna, 2003, pp. 32–41 (volumul se va cita în continuare: *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*); Leon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în *ibidem*, pp. 42–66.

Pentru o viziune de ansamblu asupra domniei lui Ștefan cel Mare, vezi Veniamin Ciobanu, „Considerații privind raporturile Moldovei cu Polonia în timpul domniei lui Ștefan cel Mare“, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, pp. 249–268; P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 12–31; Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *ibidem*, pp. 517–555 (în continuare: Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*); Liviu Pilat, *Itinerariile lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, Putna, 2004, pp. 481–498 (în continuare: L. Pilat, *Itinerariile lui Ștefan cel Mare*; volumul se va cita în continuare: *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*); Șerban Papacostea, *Polonia și Moldova față cu primejdia otomană în a doua jumătate a secolului al XV-lea, opțiuni divergente și convergente:o însemnare a lui Filippo Buonoacorsi-Callimachus*, în *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, ed. Ovidiu Cristea, Petronel Zahariuc, Gheorghe Lazăr, Iași, 2012, pp. 31–34.

Monografiile despre viața, domnia și epoca lui Ștefan cel Mare, care reflectă evoluția istoriografică a acestei teme, sunt: Nicolae Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904; Ioan Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914; Ioan Ursu, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925; Ion Lespezeanu, Liviu Marcu, *Nebiruitul Vodă Ștefan*, București, 1962 (lucrare viciată de ideologia marxist-leninistă); Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare. Voievod al Moldovei (1457–1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid, 1970; Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, București, 1970; Nicolae Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982; Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei 1457–1504*, București, 1990; cea mai recentă lucrare monografică despre Ștefan cel Mare este: Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni lauda maior: O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Putna, 2005.

În legătură cu preluarea domniei și cu evenimentul de pe câmpia Direptate, vezi Leon Șimanschi, Dumitru Agache, *Înscăunarea lui Ștefan cel Mare: Preliminarii și consecințe (1450–1460)*, în *Ștefan cel Mare și*

Sfânt: Portret în istorie, pp. 292–315; o contribuție clasică la ocuparea tronului Moldovei de către Ștefan cel Mare, la Alexandru I. Gonța, „Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron", în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Iași, 1998, pp. 297–308 (publicat inițial în 1958) (volumul se va cita în continuare: Al. I. Gonța, *Studii de istorie medievală*). Vezi, mai nou, o nouă interpretare bine argumentată, la Maria Magdalena Szekely, „Pe Siret, pe tină, la Doljești", în *Anuarul Institutului A. D. Xenopol*, Iași, XXXI, 1994, pp. 503–516. Despre luarea efectivă a domniei de către Ștefan cel Mare, vezi Constantin Rezachevici, „A fost Ștefan cel Mare „ales"domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric": de la „tradiția" imaginară la realitate", în *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004: Portret în istorie*, pp. 316–333; Dan Ioan Mureșan, *Teoctist I și ungerea domnească a lui Ștefan cel Mare*, în *Romanii în Europa medievală (între orientul bizantin și occidentul latin): Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, Brăila, 2008, pp. 303–416.

„EU SUNT ÎNCONJURAT DE DUȘMANI DIN TOATE PĂRȚILE..."

Pentru începutul domniei lui Ștefan cel Mare în Moldova, vezi Leon Șimanschi, Dumitru Agache, *Un deceniu de ostilitate moldo–ungară (1460–1469)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 334–366; Șerban Papacostea, *Moldova și războiul Poloniei cu Ordinul Teutonic (1454–1466)*, în Ș. Papacostea, *Evul Mediu Românesc*, pp. 179–185; Șerban Papacostea, „Comerț, alianțe și acțiune militară în politica lui Ștefan cel Mare la începuturile domniei (1457–1462)", în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, pp. 445–454; Șerban Papacostea, *Politica externă a lui Ștefan cel* Mare: *opțiunea polonă (1459–1472)*, in *Analele Putnei*, IV, 2008, 1, pp. 83–96. Colaborarea militară moldo–otomană în epoca lui Ștefan cel Mare, cu o privire specială asupra asediului cetății Chilia în 1462, a fost analizată de curând în Ovidiu Cristea, *„«Prieten prietenului și dușman dușmanului»: colaborări moldo–otomane în timpul domniei lui Ștefan cel Mare"*, în *Putna: Ctitorii și vremea lor*, București, 2011, pp. 75–84.

De curând au fost puse în circulație noi izvoare armenești care confirmă faptul că, în 1465, Ștefan cel Mare a cucerit Chilia de la o garnizoană maghiară (instaurată aici în 1448), vezi Ștefan S. Gorovei, „«Noi» mărturii armenești despre Ștefan cel Mare și urmașii săi" , în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 2, pp. 69–81.

Pentru campania lui Matia Corvinul împotriva lui Ștefan cel Mare, vezi Alexandru I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, în Al. I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, pp. 309–326 (publicat inițial în 1967); Șerban Papacostea, *Un episod al rivalității polono-ungare în secolul al XV-lea: campania lui Matia Corvin în Moldova în lumina unui izvor inedit (1467)*, în Ș. Papacostea, *Evul Mediu*

Românesc, pp. 186–202; subiectul a fost abordat prin prisma istoriei militare la Emanuel Antoche, *L'expédition du roi de Hongrie, Mathias Corvin en Moldavie (1467). Qui remporta finalement la bataille de Baia (14/15 décembre 1467)?*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, pp. 197–227.

Pentru contextul internațional al luptelor lui Ștefan cel Mare cu Radu cel Frumos, vezi Liviu Pilat, „Respublica Christiana și Moldova (1471–1474)", în *Analele Putnei*, III, 2007, 2, pp. 91–104. Despre rivalitatea moldo-munteană asupra Brăilei, vezi Ovidiu Cristea, „Presiune otomană, reacții diferite: Moldova și Țara Românească la cumpăna secolelor al XV-lea și al XVI-lea", în *Analele Putnei*, XII, 2016, 1, pp. 147–160; pentru o expunere de ansamblu a rivalității politice moldo-muntene, vezi Laurențiu Rădvan, *Din relațiile lui Ștefan cel Mare cu Țara Românească*, in *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, pp. 269–284.

Pentru lupta lui Ștefan cel Mare cu tătarii la Lipnic și, mai ales, pentru datarea ei în 1471, vezi Nagy Pienaru, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Hanatul din Crimea. O controversă: prima incursiune tătară din Moldova*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, pp. 275–306. Vezi punctul de vedere al istoriografiei mai vechi în legătură cu acest subiect la Leon Șimanschi și Dumitru Agache, *Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 367–388. Pentru epistola lui Uzun Hassan către Ștefan cel Mare, vezi Nagy Pienaru, Ștefan Andreescu, „Sfidarea lui Mehmed Cuceritorul de către Uzun Hassan. Un izvor inedit", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 1, pp. 97–104; Ștefan Andreescu, „Data epistolei lui Uzun Hassan către Ștefan cel Mare. Noi contribuții", în *Analele Putnei*, V, 2009, 1, pp. 17–26; Ștefan Andreescu, „Uzun Hassan și Moldova. Noi observații", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 45–50.

UN RĂZBOI DE 13 ANI?

Pentru importanța anului 1473 în domnia lui Ștefan cel Mare, vezi Ștefan S. Gorovei, *1473 – un an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 389–393; contextul internațional la Ștefan S. Gorovei, *1473: Ștefan, Moldova și lumea catolică*, în *ibidem*, pp. 394–405.

Pentru o viziune de ansamblu a perioadei, vezi: Șerban Papacostea, „Ștefan cel Mare și turcii: războiul pierdut. Două documente (1473–1486)", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 2, pp. 59–64. Confruntările moldo-otomane din perioada 1476–1486 și-au găsit ecoul și în cronistica persană de la sfârșitul secolului al XVI-lea, vezi Nagy Pienaru, „Moldova și Persia. Extrase din cronica lui Hasan Rumlu privitoare la confruntările

moldo–otomane din vremea lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, IX, 2013,2, pp. 25–34.

Pentru contextul internațional al intervenției lui Ștefan cel Mare împotriva lui Radu cel Frumos, în anul 1473, vezi Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, „Țara Românească, Moldova și bătălia de la Bașkent“, în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 17–36. Pentru familia lui Radu cel Frumos și capturarea acesteia de către Ștefan cel Mare, vezi Ștefan S. Gorovei, „Maria Despina, doamna lui Radu cel Frumos“, în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 145–152; Maria Magdalena Székely, „Născută spre a fi doamnă: Maria, ultima soție a lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 315–348.

Despre rețeaua de informatori ai lui Ștefan cel Mare, îndeosebi ramura ei transilvăneană, vezi Ovidiu Cristea, „Știri, politică și război în Moldova lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, X, 2014, 1, pp. 99–126.

Bătălia de la Vaslui a făcut obiectul istoriografiei mai vechi, vezi de exemplu Alexandru I. Gonța, *Tactica și strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui*, în Al. I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, pp. 327–342; pentru cea mai recentă și verosimilă reconstituire a bătăliei de la Vaslui, vezi Constantin Rezachevici, *Pe la Boboteaza trecută am luat sabia în mână (I)*, în „Magazin Istoric“, an XXXVIII (2004), ianuarie, pp. 39–42; Constantin Rezachevici, „Pe la Boboteaza trecută am luat sabia în mână (II)“, în *Magazin Istoric*, an XXXVIII (2004), februarie, pp. 15–18.

În legătură cu scrisoarea de victorie trimisă de Ștefan cel Mare principilor Creștinătății vezi Ștefan S. Gorovei, „Informație, propagandă, mistificare: scrisoarea din 25 ianuarie 1475“, în *Analele Putnei*, III, 2007, 2, pp. 21–26; Ovidiu Cristea, „Victoria de la Vaslui și acțiunile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare: câteva opinii“, în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 241–250; Ovidiu Cristea, „Prima ediție critică a scrisorii lui Ștefan cel Mare către principii creștini: Observații pe marginea listei căpeteniilor otomane participante la bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475)“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 167–188.

Movilele de pământ înălțate la porunca lui Ștefan cel Mare peste cei căzuți în bătălia de la Vaslui au fost văzute de Matei Strykowski în 1574, vezi Maciej Stryjkowski, *Kronika Polska*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, p. 195. Monumentele („stâlpi“) care comemorau numeroasele bătălii care s-au desfășurat pe întreg cuprinsul Moldovei au fost văzute în 1582 și de călătorul german Martin Gruneweg, vezi Martin Gruneweg [*Prima călătorie. 1582*], în *Călători străini despre Țarile Române*, Supliment I, ed. Ștefan Andreescu *et alii*, București, 2011, pp. 77–93 (mai ales p. 82). Întreaga problematică la Ștefan Andreescu, *Câmpurile de bătălie – locuri ale memoriei: O nouă mărturie*, în Ștefan Andreescu, *Medievale*, Brăila, 2016. pp. 277–283 (mai ales p. 280) (în continuare: Șt. Andreescu, *Câmpurile de bătălie*).

În legătură cu trandafirul primit de Ștefan cel Mare de la papă și reprezentarea simbolică a acestuia în blazonul domnului moldovean, vezi Liviu Pilat, „Observații în legătură cu roza din stema lui Ștefan cel Mare și contextul de după victoria de la Vaslui", în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 2, pp. 101–114.

Pentru intervenția lui Ștefan cel Mare în principatul Theodoro-Mangop, vezi Alexander Gertsen, Nadezhda Gertsen, *Moldova și principatul Theodoro la 1475*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, pp. 141–156; Ștefan S. Gorovei, *Principatul de Theodoro (Mangop) și Moldova lui Ștefan cel Mare. Observații și ipoteze*, în *Marea Neagră. Puteri maritime–puteri teritoriale (sec. XIII–XVIII)*, București, 2005, pp. 199–225. Vezi detalii despre evenimentele pontice din anul 1475, la Matei Cazacu, *La chute de Caffa en 1475 á la lumière de nouveaux documents*, în Matei Cazacu, *Des Balkans à la Russie médiévale et moderne: hommes images et réalités*, Brăila, 2017, pp. 287–326; Andrei Pippidi, „1475: atacul otoman asupra Cetății Albe", în *Analele Putnei*, VII, 2011, 1, pp. 29–36.

Pentru alianța lui Ștefan cel Mare cu Matia Corvinul și noul context al luptei antiotomane după bătălia de la Vaslui, vezi Alexandru Pînzar, „«El Capitano Generale del Re d'Ungheria et del Valacho chiamato Stefano Vajovoda»: Statut și prestigiu reflectate în limbajul diplomatic al epocii lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, X, 2014, 1, pp. 143–156; Despre omagiul lui Ștefan cel Mare față de Matia Corvinul și despre statutul Moldovei față de Regatul Ungariei, vezi Liviu Pilat, „Ceremonialul închinării voievodului Moldovei la cronicarii maghiari și relațiile moldo-maghiare în vremea lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 51–57; Ovidiu Cristea, „Între Cruciadă și Imperiul Otoman: Relațiile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman în anii 1475–1476", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXXVI, 2018, pp. 247–258. Reacția polonă la schimbarea de opțiune politică a lui Ștefan cel Mare în 1475 și planul (nerealizat) al umanistului Filippo Buonaccorsi-Callimachus de a întreprinde o expediție polonă pentru readucerea Moldovei în sfera de influență a regelui de la Cracovia, la Șerban Papacostea, „Războiul amânat: relațiile polono-moldovene în 1478. Reflecții pe marginea unui text al lui Filippo Buonacorsi-Callimachus", în Ș. Papacostea, *Evul Mediu Românesc*, pp. 203–223 (în continuare: Ș. Papacostea, *Războiul amânat*).

Despre contextul internațional al evenimentelor militare din Moldova, în anul 1476, vezi Liviu Pilat, „Preliminariile «războiului amânat»: rivalitatea polono–maghiară și campania otomană din 1476", în *Analele Putnei*, XI, 2015, 2, pp. 7–24. Pentru luptele moldo–otomane din vara anului 1476 rămâne de căpătâi lucrarea *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476: Monografie și culegere de texte*, București, 1977.

Despre atacul tătarilor din anul 1476, vezi mai nou Liviu Cîmpeanu, „«Atunci tătarii au lovit Țara Moldovei din partea aceea»: Observații asupra conflictului moldo–tătar din vara anului 1476“, în *Analele Putnei*, XII, 2016, 1, pp. 87–102.

Pentru intervenția oștii lui Matia Corvinul în Moldova și Țara Românească, în vara-toamna anului 1476, vezi Liviu Cîmpeanu, „Campaniile lui Ștefan Báthory, căpitanul lui Matia Corvinul, în Moldova și Țara Românească, în vara-toamna anului 1476“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 51–68.

De curând au fost puse în circuitul istoriografiei românești o serie de noi izvoare orientale privitoare la războiul moldo–otoman din vara anului 1476, vezi Ștefan Andreescu, „Cronica lui Tursun bei despre Ștefan cel Mare: O nouă tălmăcire“, în *Analele Putnei*, VII, 2011, 1, pp. 21–28; Nagy Piernaru, „Cronica lui Yusuf. Campania otomană din 1476“, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 139–150; Nagy Pienaru, „Moldova lui Ștefan cel Mare în cronica persană «Opt Paradisuri» de Idris Bitlisi“, în *Analele Putnei*, XII, 2016, 2, pp. 95–104; Ștefan Andreescu, „Un ecou din Belgrad al confruntării moldo–otomane din 1476“, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 151–156.

Despre pierderile din rândurile oștii de elită a lui Ștefan cel Mare, vezi Maria Magdalena Székely, „Acești pani au murit în război cu turcii“, în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 127–136.

Pentru urmările confruntărilor moldo–otomane din vara anului 1476, vezi Marian Coman, Ovidiu Cristea, „Istorii paralele, istorii convergente. Moldova și Țara Românească în 1457 și 1476“, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 99–120; Liviu Pilat, *„Redempter noster“*. „Moldova și *Respublica Christiana* la 1476–1477“, în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 137–144.

În legătură cu intervențiile lui Ștefan cel Mare în Țara Românească, după războiul cu Mahomed II, vezi Liviu Cîmpeanu, Basarab Laiotă, Ștefan cel Mare și Matia Corvinul la 1477, în *Analele Putnei* XIII, 2017, 2, pp. 7–16; Șerban Papacostea, *Războiul amânat*, pp. 203–223; Leon Șimanschi, *Ștefan cel Mare – domn al Moldovei și al Țării Românești*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 435–439.

Problema păcii moldo–otomane din anul 1479 a fost tratată în Aurel Decei, *Tratatul de pace – „sulhnâme“ – încheiat între sultanul Mahomed II și Ștefan cel Mare la 1479*, în Aurel Decei, *Relații româno-orientale, culegere de studii*, București, 1978, pp. 118–139.

Pentru situația internațională de după 1480, vezi Danuta Quirini-Poplawska, *Attempts at Forging a Genoese-Polish-Tatar Alliance against the Ottoman Empire in 1480–1484*, în *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica. War, Religion and Trade in the Northwesten Black Sea Region (14th–16th Centuries)*, Boston, 2020, pp. 169–191 (volumul se va cita în continuare: *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica*).

SÂNGE ȘI FOC ASUPRA CETĂȚILOR MOLDOVEI

Pentru explicația științifică a „ploii de sânge" de la Cetatea Nouă, vezi Vasile Mioc, Damaschin Mioc, *Cronica obervațiilor astronomice românești*, București, 1977, pp. 328–329; pentru o interpretare escatologică a fenomenului și datarea lui în anul 1483, vezi Maria Magdalena Székely, *„Semne și minuni" pentru Ștefan voievod: Note de mentalitate medievală*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 67–85 (mai ales pp. 81–83); despre profeția bizantină în legătură cu sfârșitul lumii și interpretarea ei la curtea lui Ștefan cel Mare, vezi Liviu Pilat, Ovidiu Cristea, *The Ottoman Threat and the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, Bosto-Leiden, 2018, pp. 143–145 (în continuare L. Pilat, O. Cristea, *The Ottoman Threat*). În legătură cu „împărăția" lui Ștefan cel Mare, vezi Dumitru Nastase, *Ștefan cel Mare împărat*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 568–609.

Politica ambiguă a lui Matia Corvinul față de Înalta Poartă este expusă în A. Kubinyi, *Matthias Rex*, pp. 107–112; despre tratatul ungaro-otoman și urmările sale asupra Moldovei, vezi Tamás Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden-Boston: Brill, 2018, pp. 278–283 (în continuare, T. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*).

Cucerirea Chiliei și a Cetății Albe de către Baiazid II a fost expusă monografic în Nicoară Beldiceanu, „La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bāyezīd II", în *Südost-Forschungen*, XXIII, 1964, pp. 36–90. Mai nou, subiectul a fost reluat și aprofundat în baza unor noi surse venețiene la Ovidiu Cristea, *Acest domn de la miazănoapte*, ed. a II-a, Târgoviște, 2018 (prima ediție, București, 2004). Pentru alte contribuții documentare asupra subiectului, vezi Ovidiu Cristea, *Antecedentele campaniei lui Baiazid al II-lea în Moldova. Noi mărturii venețiene*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, pp. 227–248; Ovidiu Cristea, *Campania din 1484 în lumina unor noi izvoare venețiene*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, pp. 187–274; Alexandru Simon, „Chilia și Cetatea Albă în vara anului 1484: Noi documente din arhivele italiene", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXVI, 2008, pp. 177–196; Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, „Campania otomană din 1484. Mărturia lui Ibn Kemal", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 43–58; Nagy Pienaru, „Cronica otomană „Tarih-i Sultan Bayezid" *(T.K.S.M., Fond Revan 1272)*, în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 413–428.

Urmările cuceririi Chiliei și a Cetății Albe de către Baiazid II asupra politicii internaționale a fost expusă de curând la L. Pilat – O. Cristea, *The Ottoman Threat*, pp. 218–224.

Acțiunile militare și politice ale lui Ștefan cel Mare după cucerirea Chiliei și a Cetății Albe de către Baiazid II, la Ștefan Andreescu, „Ștefan vodă la Cetatea Albă“, în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 37–42; Nagy Pienaru, *Moldova și Imperiul Otoman: Solia lui Ștefan cel Mare din 1485*, în *Putna: Ctitorii și lumea lor*, București, 2011, pp. 85–98 (volumul se va cita în continuare: *Putna: Ctitorii și lumea lor*).

III. „UN OS ÎNTRE DOI CÂINI“: MOLDOVA ÎNTRE POLONIA ȘI IMPERIUL OTOMAN (1485–1497)

O viziune de ansamblu a perioadei, la Șerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrii Cosminului (Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 459–496 (în continuare: Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrii Cosminului*); Liviu Cîmpeanu, „Contribuții la istoria politicii externe a Moldovei între anii 1484 și 1504: Noi izvoare, noi interpretări“, în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 59–76 (în continuare: L. Cîmpeanu, *Contribuții la istoria politicii externe a Moldovei între anii 1484 și 1504*); Liviu Pilat, *Dynastic Conflicts, Alliances and the Ottoman Imperial Policy in the Northern Black Sea (1489–1499)*, în *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica. War, Religion and Trade in the Northwesten Black Sea Region (14th–16th Centuries)*, Boston, 2020, pp. 192–214 (în continuare, L. Pilat, *Dynastic Conflicts*).

COLOMEEA

Pentru depunerea jurământului de vasalitate de către Ștefan cel Mare față de Cazimir IV, la Colomeea, vezi Victor Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea: Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 440–458 (în continuare: V. Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea*). Despre evoluția acestui ceremonial în context istoric, vezi Liviu Pilat, „De la Liov la Colomeea: Observații privind ceremonialul depunerii omagiului de către domnii moldoveni“, în *Analele Putnei*, IV, 2008, 1, pp. 133–152 (în continuare: L. Pilat, *De la Liov la Colomeea*) .

Atitudinea antiotomană adoptată de Cazimir IV după cucerirea otomană a Chiliei și Cetății Albe este expusă în L. Pilat–O. Cristea, *The Ottoman Threat*, pp. 223–224. Corespondența lui Cazimir IV cu Stările Prusiei apusene a fost tradusă de curând în: L. Cîmpeanu, *Contribuții la istoria politicii externe a Moldovei între anii 1484 și 1504*, pp. 59–76.

Despre campania otomană din Moldova, în toamna anului 1485, și interpretarea eronată potrivit căreia boierii moldoveni l-au părăsit pe Ștefan cel Mare în favoarea lui Petru Hronoda, vezi L. Pilat – O. Cristea, *The Ottoman Threat*, p. 225.

CRUCIADA PRINȚULUI JAN OLBRACHT

Pentru încheierea păcii moldo–otomane din toamna anului 1486 sunt esențiale următoarele două studii: Ștefan S. Gorovei, *Pacea moldo–otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 497–516, și Tahsin Gemil, „Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul Otoman (1486)", în *Revista Arhivelor*, IX, 2, 1983, pp. 117–128.

Intervenția lui Cazimir IV pe lângă Sfântul Scaun, pentru obținerea de sprijin în efortul cruciat, vezi L. Pilat–O. Cristea, *The Ottoman Threat*, pp. 232–234; Liviu Pilat, *Cruciada din 1487, moment de cotitură în relațiile moldo–polone*, în *Putna: Ctitorii și lumea lor*, pp. 65–74. N. Nowakowska, *Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht*, p. 130. Cronologia confruntărilor polono–tătare din perioada 1488–1491, la Nagy Pienaru, „Moldova și Hanatul din Crimeea. 1484–1492", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXII, 2004, pp. 129–131 (în continuare: N. Pienaru, *Moldova și Hanatul din Crimeea*).

Noi contribuții la istoria legăturilor moldo–polone în anii 1486–1487, inclusiv detaliul despre armele de foc portabile trimise de Cazimir IV lui Ștefan cel Mare, la Alexandru Pînzar, „Câteva știri mărunte nefolosite, din izvoare străine, despre domnia lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei* XII, 2016, 2, pp. 53–60 (mai ales pp. 54–57).

TÂLHARUL MUHA

La baza acestui subcapitol stă studiul: Liviu Cîmpeanu, „Ein Rewsze mit namen Mucha...: Din istoria relațiilor moldo–polone în 1486/1488–1491, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 2, pp. 25–40. Noi contribuții la această temă la Liviu Pilat, „Ștefan cel Mare, Mesih Pașa, «răscoala» lui Mucha și preliminariile războiului moldo–polon", în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 69–88. Pentru contextul politic mai larg al acțiunii lui Muha, vezi L. Pilat, *Dynastic Conflicts,* pp. 192–214.

Pentru interpretarea raidurilor de jaf întreprinse de Muha în sud-estul Poloniei ca „luptă de clasă", vezi Valeria Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, pp. 180–181. Critica acestei interpretări, la Șt. S. Gorovei, M. M. Székely, *Princeps omni lauda maior: O istorie a lui Ștefan cel Mare*, pp. 275–276.

LEVOCA. CONGRESUL FRAȚILOR JAGIELLONI

Situația tulbure din Ungaria după moartea lui Matia Corvinul este expusă monografic în Hermann Wiesflecker, „Das este Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vetrag (1490/1491)", în *Südost-Forschungen*, XVIII, 1959, 1, pp. 26–75.

Pentru reluarea relațiilor lui Ștefan cel Mare cu Matia Corvinul, vezi Ioan-Aurel Pop, *Relațiile între Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, pp. 420–434; Ștefan. S. Gorovei, „Feudele ardelene ale lui Ștefan cel Mare: Observații pe marginea izvoarelor", în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 123–132; Adrian Andrei Rusu, „Ștefan cel Mare și Transilvania: Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi", în *Analele Putnei*, I, 2005, 2, pp. 91–122; Marius Diaconescu, „Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 81–112, Adrian Andrei Rusu, *Un asediu al cetății Ciceului din anul 1489, o nuntă de cocon domnesc și începutul stăpânirii lui Ștefan cel Mare*, la adresa: http://medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/001-ciceu/asediu.html#_ftnref10 (accesat 24.11.2020).

Pentru legăturile lui Ștefan cel Mare cu Hoarda Mare și Hanatul din Crimeea, vezi N. Pienaru, *Moldova și Hanatul din Crimeea*, pp. 125–132.

O analiză de ansamblu a relațiilor diplomatice și politice dintre Lituania și Moldova, la Egidius Banionis, „Relații diplomatice între Marele Ducat al Lituaniei și Moldova (1482–1501)", în *Analele Putnei*, VI, 2010, 2, pp. 7–24.

Relațiile moldo-moscovite au fost reluate de curând în excelenta teză de doctorat a lui Mihail Anatolii Ciobanu, *Relațiile moldo-moscovite de la Ștefan cel Mare la Petru Rareș: Oameni, fapte, ceremonial*, teză de doctorat, (coord. Ștefan S. Gorovei), Iași, 2020. Influența Moscovei asupra relațiilor moldo-lituaniene, și tratatul de pace și alianță dintre Ștefan cel Mare și Ivan III, din 1491, în *ibidem*, pp. 95–107 (în continuare: M. A. Ciobanu, *Relațiile moldo-moscovite*).

SPRE UN NOU RĂZBOI

Cea mai recentă abordare a drepturilor pe care domnii Moldovei le-au avut asupra Pocuției, la Alexandru Pînzar, *Hotarul de nord al Moldovei de la formare în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru*, Iași, 2016, pp. 97–116.

Despre contextul politic și evenimentele militare ale anului 1490, vezi Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrii Cosminului*, pp. 473–477; Liviu Cîmpeanu, *Contribuții la istoria politicii externe a Moldovei între anii 1484 și 1504*, pp. 63–64.; L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 194–199.

Despre complotul lui Mihail Olelkovici împotriva lui Cazimir IV, din 1481, și urmările sale politice, vezi M. A. Ciobanu, *Relațiile moldo-moscovite*, pp. 38–41.

Pentru planul lui Ștefan cel Mare și Mesih Pașa de a-l înscăuna pe Andrei Barula pe tronul kievean, precum și pentru acțiunea militară a acestuia din urmă, vezi L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 199–203 (autorul

consideră că tâlharul Muha și Andrei Barula sunt una și aceeași persoană).

Informațiile documentare despre atacurile moldo-otomano-tătare asupra Uniunii Polono-Lituaniene, în anii 1492–1494, sunt foarte lacunare, și este meritul lui Liviu Pilat de a fi reconstituit recent succesiunea și cronologia lor, în L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 204–208. Pentru războiul lituano–moscovit, care s-a desfășurat simultan cu aceste atacuri, vezi Janet Martin, *Medieval Russia 980–1584*, ed. a II-a, Oxford, 2011, pp. 340–341.

În legătură cu pregătirile lui Jan Olbracht pentru campania din 1497, vezi N. Nowakowska, *Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht*, pp. 131–132; L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 208–209.

IV. „LA ARME!" OȘTILE COMBATANTE ÎN RĂZBOIUL MOLDO-POLON DIN 1497

OASTEA „CRUCIATĂ" A LUI JAN OLBRACHT

Mobilizarea voievodatelor și a vasalilor Coroanei Polone este menționată de cronicarul Matei Miechowski, medicul personal al lui Jan Olbracht; vezi Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, p. 174; detalii despre mobilizarea oștii, inclusiv scrisorile propagandistice trimise de Jan Olbracht nobilimii, se regăsesc în Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem posteriorem*, în *ibidem*, pp. 179–180.

Despre herburile polone și sistemul socio-militar al Regatului Polon la sfârșitul Evului Mediu, vezi în R. Frost, *History of Poland-Lithuania*, I, pp. 63–64.

O viziune de ansamblu asupra oștii recrutate de Jan Olbracht în 1497, la Constantin Rezachevici, Dan Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrii Cosminului*, în *File din istoria militară a poporului român: Studii*, vol. III, București, 1975, pp. 39–48 (în continuare: C-tin Rezachevici – D. Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497*). Pentru echipamentul și armamentul oștii polono-lituaniene la sfârșitul Evului Mediu, vezi Zdzislaw Zygulski Jr., Eva Zygulska (il.), *The Battle of Orsha. An explication of the arms, armour, costumes, accountrements and other matters for consideration portayed in the approximately contemporary painting of a battle fought in Byelorussia in 1514*, în *Art, arms and armour: an international anthology*, vol. I, Chiasso, 1979, pp. 108–143 (în continuare: Zd. Zygulsky – E. Zyguslka, *The Battle of Orsha*). Autorul acestui studiu analizează un tablou al luptei dintre oastea Uniunii Polono-Lituaniene și oastea Rusiei moscovite, desfășurate la Orsha, în 8 septembrie 1514. Tabloul a

fost pictat de un anonim, la circa doi ani după bătălie și, în ciuda unor licențe artistice, redă fidel echipamentul și armamentul folosit de cele două oști în bătălia la care a participat și autorul tabloului. Întrucât în cele aproape două decenii dintre campania de la 1497 și cea de la 1514 nu au survenit transformări majore sau reforme radicale în organizarea, echiparea și înarmarea oștii polono-lituaniene (și nici în cea moscovită), acest tablou este un document deosebit de important pentru aspectul exterior al oștii lui Jan Olbracht, la 1497.

Pentru preponderența cavaleriei nobiliare în oastea Uniunii Polono-Lituaniene, constituirea „forței de apărare curentă" și evoluția tacticii husite a taberei de care fortificate în timpul hatmanului Jan Tarnowski, vezi N. Davies, *Istoria Poloniei*, I, pp. 124–125.

OȘTILE PIERDUTE: MAZOVIENII ȘI LITUANIENII

Pentru legăturile Regatului Polon cu ducatul ereditar al Mazoviei în secolele XIV–XVI, vezi R. Frost, *History of Poland-Lithuania*, I, pp. 374–377.

Despre efectivele contingentului mazovian, vezi C-tin Rezachevici, D. Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497*, p. 45.

Detaliile consemnate de Liborius Nacker în legătură cu relațiile lui Conrad III de Mazovia și Jan Olbracht al Poloniei, precum și întârzierea intenționată a contingentului mazovian și numele celor doi hatmani, la Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, în fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1, p. 3, 33, în Liborius Nacker, *Jurnalul...*

Puținele detalii în legătură cu mobilizarea forțelor armate ale Lituaniei de către ducele Alexandru Jagiello, în anul 1497, se regăsesc în *Cronica Byhovec*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, p. 234.

În legătură cu structura elitei politice a Lituaniei la sfârșitul Evului Mediu și potențialul ei militar, vezi R. Frost, *History of Poland-Lithuania*, pp. 298–303, 306–308; despre Tratatul de la Horodło, vezi pe larg în *ibidem*, pp. 109–121 (mai ales p. 115).

Detalii despre armamentul și echipamentul trupelor lituaniene, precum și despre tătarii aflați în slujba ducilor lituanieni, începând cu secolul al XV-lea, este fundamental studiul lui Zd. Zygulski – E. Zygulska, *The Battle of Orsha*, pp. 108–143.

Despre veștile exagerate înregistrate de Liborius Nacker în legătură cu victoria ducelui Alexandru Jagiello împotriva tătarilor, vezi Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz – Berlin, în fondul Staatsarchiv Königsberg. Ordensbriefarchiv (OBA), cota nr. 17998/1, p. 19, în Liborius Nacker, *Jurnalul...*

În legătură cu întreruperea campaniei de către ducele Alexandru Jagiello, ca urmare a intervențiilor diplomatice ale lui Ivan III și Mengli Ghirai, precum și a refuzului nobilimii lituaniene de a trece râul Bug, vezi L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 210–211. Despre contingentul lituanian care a ajuns la Cernăuți după înfrângerea trupelor polone la Codrii Cosminului, vezi C-tin Rezachevici, D. Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497*, p. 45.

OASTEA ORDINULUI TEUTON

Acest subcapitol este o variantă abreviată și revizuită a capitolului *Cavalerii teutoni și campania militară a regelui Jan Olbracht în Moldova, în vara-toamna anului 1497*, din Liborius Nacker, *Jurnalul*... Bibliografia folosită se regăsește în aparatul critic al acestui capitol.

Pentru armamentul cavalerilor teutoni la sfârșitul Evului Mediu, vezi Nowakowski Andrzej, *Arms and Armour in the Medieval Teutonic Order's State in Prussia*, Łódź, 1994, *passim*.

OAMENII MĂRIEI SALE: OASTEA LUI ȘTEFAN VODĂ

Principalele contribuții istoriografice în legătură cu istoria militară a lui Ștefan cel Mare (73 de studii!) au fost cuprinse recent în culegerea *Ștefan cel Mare și războaiele sale*, ed. Constantin Rezachevici, vol. I-II, Chișinău, 2019–2020.

Pentru o viziune de ansamblu echilibrată asupra subiectului, vezi lucrările mai vechi, în multe puncte depășite, semnate de Nicolae Iorga și generalul Radu Rosetti, la începutul secolului XX, respectiv în perioada interbelică: Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I (până la 1599), București, 1910, pp. 113–204; Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, ed. Petre Otu, București, 2003, pp. 107–242. Mult mai echilibrat e studiul lui P.P. Panaitescu, „Cercetări asupra organizației armatei moldovene în Evul Mediu", în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 153–166. Autorul acestui studiu, având o pregătire istorică mult mai temeinică, se dovedește un cunoscător mult mai bun al realităților medievale.

Categoriile ostășești din Moldova lui Ștefan cel Mare sunt menționate de mai multe ori în *Letopisețul anonim al Moldovei*, vezi *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, pp. 14–21, *passim*.

Atât cronica lui Jan Dlugosz, cât și cronicile slavo-române menționează în mod clar faptul că Ștefan cel Mare a creat viteji, vezi Ioannes Dlugoss, *Historia Polonica*, în *ibidem*, p. 164 (cf. acestei traduceri, „pe mai mulți țărani îi făcu boieri"), 172; *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *ibidem*, pp. 17, 18, 20.

Pentru categoria socio-militară a vitejilor, vezi *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, București, 1988, pp. 504–505 (în continuare:

Instituții feudale din Țările Române: Dicționar); cea mai recentă abordare istorică în legătură cu categoria vitejilor moldoveni, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, la Constantin Crăescu, „Vitejii lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 53–60. Nicolae Stoicescu admitea că, pentru prima jumătate a secolului al XV-lea, vitejii erau într-adevăr mici proprietari de pământ cu atribuții militare, dar susținea totodată, nejustificat, faptul că în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, „crearea de viteji“ însemna o simplă distincție militară a țăranilor care s-au remarcat în luptă. Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori: Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968, pp. 20–26 (în continuare, N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*). În plină istoriografie marxist-leninistă, este de înțeles de ce autorul a exagerat importanța țărnănimii în oastea lui Ștefan cel Mare, dar documentele epocii nu vorbesc despre o „reformare“ a categoriei socio-militare a țăranilor, o simplă distincție între țăranii „viteji“ și cei mai puțin viteji fiind o viziune simplistă. O simplă distincție a indivizilor curajoși ar fi fost inutilă, dacă nu era îmbunătățită și condiția lor socio-economică, pentru a răspunde mai eficient la nevoile militare ale domnului.

În legătură cu documentele de danie din epoca lui Ștefan cel Mare, vezi Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, *„Din uric de la bătrânul Ștefan voievod“: Întregiri documentare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, pp. 107–162.

De curând s-a formulat ipoteza, altminteri verosimilă, că „vitejii“ sau „nemișii“ au existat de la întemeierea Moldovei și că ei s-au menținut ca o categorie socio-militară până în secolul al XVI-lea, chiar dacă în cursul acestuia din urmă a dispărut termenul de „viteaz“, în avantajul celui de „nemiș“ – vezi Ovidiu Pecican, *Nemeși și viteji în Moldova (sec. al XIV-lea – al XVI-lea)*, în Ovidiu Pecican, *Către marea ruptură. Români din Ungaria angevină – eseuri istorice*, Cluj-Napoca, 2020, pp. 201–214.

Pentru categoria socio-militară a curtenilor, vezi *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, pp. 132–133; N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, pp. 15–20. Din interpretarea acestui autor se poate deduce faptul că vitejii erau o categorie a curtenilor, ceea ce este greșit. Din izvoare reise că cei dintâi erau o categorie socio-militară superioară față de curteni. Asemănarea structurilor socio-militare din Serbia medievală cu cele din Țările Române și diferența juridică și socială dintre oșteni și țărani, la P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ed. a II-a, București, 2000, p. 162 (în continuare: P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*).

Teza de sorginte marxistă, în legătură cu schimbarea „bazelor sociale“ ale puterii domnești de către Ștefan cel Mare, la Barbu T. Câmpina, „Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare“, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, pp. 11–111.

Aspecte legate de mobilizarea țăranilor în Moldova medievală, la Nicolae Stoicescu, „«Oastea cea mare» în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVI)“, în *Oastea cea mare. Tradiții înaintate ale luptei maselor populare pentru libertate și independență națională*, București, 1972, pp. 40–45 (în continuare: N. Stoicescu, *Oastea cea mare*).

Pentru condițiile și reglementările privind ridicarea la arme a țăranilor în Ungaria, vezi András Borosy, *The „Militia Portalis" in Hungary before 1526*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ed. János M. Bak, Béla Kiraly, New York, 1982, pp. 63–80.

În legătură cu problema răzeșilor, vezi *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, p. 403; Lucian-Valeriu Lefter, *Răzeși și legende: Imagine și document*, în *Putna: Ctitorii și lumea lor*, pp. 107–122.

Despre husarii din oastea Moldovei, vezi Constantin Rezachevici, „Despre evoluția husarilor (hânsarilor) la români în Evul Mediu“, în *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară*, 4–5, 1971–1972, pp. 79–94.

Pentru contestarea existenței cetelor boierești, vezi P. P. Panaitescu, „Mircea cel Bătrân“, pp. 159–162; Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, București, 1977, pp. 51–67 (autorul admite existența unor cete boierești, însă fără vreo importanță militară remarcabilă) (în continuare: M. Neagoe, *Problema centralizării*).

De curând s-a demonstrat convingător că Țările Române nu erau state teritoriale centralizate și că domnia însemna, practic, legătura personală dintre domn și marile familii boierești – vezi studiul de caz exemplar asupra structurilor politice din Țara Românească, la Marian Coman, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, București, 2013, *passim* (în continuare: M. Coman, *Putere și teritoriu*).

Argumentele pentru existența cetelor boierești, în *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, pp. 94–95.

Detalii despre ceremonialul depunerii jurământului de vasalitate a domnilor Moldovei față de regii Poloniei, la L. Pilat, *De la Liov la Colomeea*, pp. 133–152. Ceremonialul de la Snyatin, din 1415, în cadrul căruia Alexandru cel Bun și boierii Moldovei i-au prestat jurământul de vasalitate lui Vladisav II Jagiello, la Ioannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Lib. 11, 1413–1430, Varșovia, 2000, pp. 54–55. Ceremonialul de la Liov, din 1436, în cadrul căruia Iliaș Vodă și boierii săi i-au prestat jurământul de vasalitate aceluiași Vladislav II Jagiello, la Ioannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Lib. 11–12, 1431–1444, Varșovia, 2001, pp. 168–169. Protocolul ceremonialului de la Colomeea, din 1485, în cadrul căruia Ștefan cel Mare și boierii moldoveni

i-au prestat jurământul de vasalitate lui Cazimir IV, în V. Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea*, pp. 440–458.

Pentru existența clanurilor boierești în Moldova medievală, vezi Ștefan S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541)*, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I, *Abaza – Bogdan*, București, 2004, pp. 92–97.

Pentru natura „nefeudală" a relațiilor dintre marii boieri și boiernașii care formau cetele lor armate, vezi M. Neagoe, *Problema centralizării*, pp. 62–66.

Boierii lui Ștefan cel Mare au făcut obiectul a numeroase studii din ultima vreme: Maria Magdalena Székely, „Acești pani au murit în război cu turcii", în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 127–136; Lucian-Valeriu Lefter, „Boieri și «domenii» în ținutul Vasluiului înainte și în vremea lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 61–68; Lucian-Valeriu Lefter, „Moștenirea celor dintâi sfetnici ai lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 153–172; Lucian-Valeriu Lefter, „Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXVII, 2009, pp. 111–144; Lucian-Valeriu Lefter, „«Boierii noștri credincioși»: Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 253–282; Lucian-Valeriu Lefter, „Despre solidarități și descendențe la boierii lui Ștefan cel Mare: Câteva precizări", în *Analele Putnei*, VII, 2011, 1, pp. 369–376; Lucian-Valeriu Lefter, „Boierii lui Ștefan cel Mare. Conexiuni genealogice și moșteniri heraldice", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 59–90; Lucian-Valeriu Lefter, „După douăzeci de ani. Comemorarea luptei de la Vaslui (1475–1495)", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 77–89. Valentina Eșanu, *Marii demnitari ai Țării Moldovei în domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504)*, Chișinău, 2018, *passim*.

Despre echipamentul defensiv al moldovenilor, vezi documentul emis de Sigismund de Luxemburg, în *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, partea 2, București, 1890, p. 568. Pentru călăreții moldoveni participanți la campania de la Kosovo Polje, în 1448, vezi Mark Whelan, *Pasquale de Sorgo and the Second Battle of Kossovo (1448): A Translation*, în „Slavonic and East European Review", 94, 1, 2016, pp. 126–145. Pentru călăreții înzăuați promiși de Petru Aron lui Cazimir IV, în 1455, vezi Mihail Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II. *Documente interne 1438–1456 – Documente externe 1387–1458*, Iași, 1932, pp. 779–787 (aici cit. p. 781, 785). Platoșele comandate de Ștefan cel Mare la Sibiu sunt atestate într-o scrisoare a magistratului din Brașov către sibieni, din 7 iulie 1502, vezi *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. XV/1, ed. Nicolae Iorga, București, 1911, p. 158.

Cea mai recentă abordare a armelor de foc în Moldova medievală, la Liviu Cîmpeanu, *Considerații asupra artileriei lui Ștefan cel Mare*, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 321–334.

Pentru așa-zisul „steag" al lui Ștefan cel Mare și adevărata sa utilitate medievală, vezi Petre Ș. Năsturel, „Steagul «de luptă» al lui Ștefan cel Mare: prapur bisericesc ori poală de icoană?", în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 47–52. Problema steagurilor lui Ștefan cel Mare a fost abordată și în Tudor-Radu Tiron, *Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare. Certitudini și ipoteze în lumina informațiilor mai vechi sau mai noi*, în *Analele Putnei*, VIII, 2012, pp. 71–92. Silviu Andrieș-Tabac, „Despre steagul lui Ștefan cel Mare purtat în ziua de 12 septembrie 1485 la Colomeea în cadrul ceremoniei de depunere a omagiului de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiello", în *Herladica Moldaviae*, I, 2018, Chișinău, pp. 21–73.

Pentru trofeele de război capturate de poloni de la moldoveni după bătălia de la Obertyn (1531), printre care și instrumente muzicale, vezi Liviu Cîmpeanu, „O relatare necunoscută despre războaiele lui Petru Rareș cu polonii, din vara anului 1531", în *Anuarul Muzeului Marinei Române*, XVII, 2014, pp. 41–52 (mai ales pp. 50–51).

Organizarea administrativ-militară a Moldovei este expusă în *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, (ed.) P. P. Panaintescu, București, 1959, p. 186. Din păcate, acest izvor a fost prea puțin exploatat până în prezent pentru istoria militară a Moldovei medievale.

În ceea ce privește categoriile militare din Regatul Ungariei în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, și valoarea militară a „insurecției nobiliare" (ca un corespondent al oștii boierești din Moldova), vezi Gyula Rázsó, *The Mercenary Army of King Matthias Corvinus*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, New York, 1982, pp. 125–140.

Pentru locul și rolul calului în oștile medievale, vezi Maria Magdalena Székely, *Calul: de la mijloc de transport la simbol de putere*, în *Lumea animalelor: Realități, reprezentări, simboluri*, ed. Maria Magdalena Székely, Iași, 2012, pp. 87–105.

În legătură cu spada lui Ștefan cel Mare și contextul istoric în care aceasta a fost capturată de Suleiman Magnificul în 1538, vezi Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, București, 1973, pp. 101–106. Despre coifurile și cămășile de zale aurite primite de Roman Petrilovici și Ștefan I, vezi C-tin Rezachevici, *Cronologia critică*, I, p. 461, 462. Despre zalele de argint purtate de Vladislav II Jagiello în bătălia de la Grünwald/ Tannenberg, vezi N. Davies, *Istoria Poloniei*, I, p. 125.

ALIAȚII MOLDOVEANULUI (TRANSILVĂNENII, MUNTENII, TURCII ȘI TĂTARII)

Cea mai recentă și completă reconstituire a intervenției maghiare în Moldova, la 1497, la Marius Diaconescu, „Mobilizarea oastei maghiare în 1497 *in subsidium et tutelam wayvode Moldauiensis*", în *Analele Putnei* XII, 2016, 2, pp. 35–52 (în continuare, M. Diaconescu, *Mobilizarea oastei maghiare în 1497*).

În legătură cu mobilizarea nobilimii din Ungaria și Transilvania la sfârșitul Evului Mediu, vezi Florin Nicolae Ardelean, *From Legislation to Practice: Some Aspects of Military Service in Medieval Hungary and Transylvania*, în *Government and Law in Medieval Moldavia, Transylvania and Wallachia*, London, 2013, pp. 28–36. Pentru mai multe detalii în legătură cu oastea Regatului Ungariei în epoca Jagiellonilor (1490–1526), vezi T. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, pp. 39–50.

Pentru obligațiile militare ale sașilor transilvăneni la sfârșitul Evului Mediu, vezi Liviu Cîmpeanu, „Obligații miltare și ordine de mobilizare ale orașelor săsești din Transilvania la sfârșitul Evului Mediu", în: *Historia Urbana*, XXVII, 2019, pp. 123–144. Despre armamentul și echipamentul sașilor, vezi studiul de caz pe care l-am întocmit privitor la orașul Brașov: Liviu Cîmpeanu, *Organizarea militară a Brașovului până la sfârșitul secolului al XV-lea*, în *Studii de istorie a orașelor. In honorem Paul Niedermaier*, București-Brăila, 2017, pp. 336–360.

Pentru vitejii și curtenii de care dispunea domnul Țării Românești, vezi *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, pp. 132–133, 504–505; subiectul este tratat pe larg la N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, pp. 14–48; despre obligațiile „rumânilor" față de domnii munteni, vezi N. Stoicescu, *„Oastea cea mare"*, pp. 30–40.

Cea mai recentă și completă expunere a raportului politic dintre domn și boieri în Țara Românească, precum și despre rolul politic și militar al acestora din urmă în Țara Românească, la M. Coman, *Putere și teritoriu*, *passim*. Despre cetele boierești ale boierilor munteni, mult mai bine documentate decât cele ale boierilor moldoveni, vezi *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar*, pp. 94–95.

Pentru mobilizarea Rumeliei și a achingiilor de la Akkerman, în primăvara anului 1497, vezi L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, p. 210.

Pentru oastea de spahii și timarioți, vezi Halil Inalcik, *Imperiul Otoman: Epoca clasică 1300–1600*, București, 1996, pp. 215–220.

Pentru mai multe detalii legate de armata otomană la sfârșitul Evului Mediu, vezi Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300–1650. The Structure of Power*, Londra, 2019, pp. 263–284; Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara-Denver-Oxford, 2009, pp. 31–79.

Din păcate, nu știm să existe o lucrare specială despre organizarea militară a tătarilor crâmleni, de aceea am fost nevoiți să apelăm la lucrările privitoare la Hoarda de Aur, pornind de la premisa că oștile tătărești nu au suferit reforme radicale din vremea lui Ginghis Han până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Astfel, pentru organizarea armatelor tătaro-mongole, vezi B.D. Grecov, Al.I. Iacubovski, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, pp. 118–120. Un capitol consistent despre organizarea militară a tătarilor la Bertold Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland 1223–1502*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Wiesbaden, 1965, pp. 373–387.

Pentru mobilizarea poruncită de Mengli Ghirai în 1497 și motivele pentru care acesta din urmă nu a pornit în ajutorul aliatului său din Moldova, la L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 210–211.

V. CRUCIADA REGELUI JAN OLBRACHT ÎMPOTRIVA LUI ȘTEFAN CEL MARE (1497)

Evenimentele militare din Moldova, care s-au desfășurat în vara și toamna anului 1497, au fost tratate în mai multe studii de istorie politică și militară, dintre care le menționăm pe cele mai importante: Eduard Fischer, *Bătălia din Codrii Cosminului: Războiul dintre Ștefan cel Mare și regele polon Ioan Albert în anul 1497*, București, 1904, 67 p.; Gheorghe Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în *Studii și materiale de istorie medie*, VIII, 1975, pp. 9–61; C-tin Rezachevici, D. Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497*, *passim*.

În lucrarea de față am reconstituit războiul dintre Ștefan cel Mare și Jan Olbracht, din anul 1497, pe baza reevaluării tuturor izvoarelor relative la acest subiect, ținând cont, firește, de rezultatele istoriografiei. Majoritatea izvoarelor privitoare la acest subiect au fost traduse în limba română: *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, pp. 18–20; *Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, pp. 28–29; *Letopisețul de la Putna nr. I*, în *ibidem*, p. 33; *Letopisețul de la Putna nr. II*, în *ibidem*, p. 37; *Traducerea românească a Letopisețului de la Putna*, în *ibidem*, pp. 40–41; *Cronica moldo-polonă*, în *ibidem*, pp. 44–45; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viiața domnilor carea scrie de la Dragoș vodă până la Aron vodă*, în *ibidem*, pp. 60–65; Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, în *ibidem*, pp. 87–94; Ion Neculce, *O samă de cuvinte*, în *ibidem*, pp. 102–103; *Letopisețul Țărâi Românești și a Țărâi Moldovei* (*Cronica paralelă*), în *ibidem*, pp. 127–137; Matei Miechowski, *Chronica Polonorum*, în *ibidem*, pp. 173–175; Bernard Wapowski, *Chronicorum [...] partem*

posteriorem 1480–1535, în *ibidem*, pp. 179–189; Johannes de Komorowo, *Tractatus cronicae fratrum minorum observancie a tempore Constanciensis Concilii et specialiter de provincia Poloniae*, în *ibidem*, pp. 191–192; Maciej Stryjkowski, *Kronika Polska*, în *ibidem*, p. 195; Stanislaus Sarnicius (Sarnicki), *Annales seu de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum*, în *ibidem*, p. 196; Bielski, *Kronika Polska*, în *ibidem*, pp. 201–205; Nicolaus Isthuanffius (Istvánffy), *Regni Hungarici Historia*, în *ibidem*, pp. 214–215; Ludovicus Tubero, *Commentariorum de rebus suo tempore nimirum ab A. 1490 usque ad A. 1522 in Pannonia et finitimis regionibus gestis*, în *ibidem*, pp. 216–221; *Cronica de la Mănăstirea Hustâncaia*, în *ibidem*, pp. 225–226; *Cronica lituaniană*, în *ibidem*, pp. 230–233; *Cronica Byhovec*, în *ibidem*, pp. 234–236; *Viața sultanului Baiazid Han, fiul lui Mehmed Han*, în *ibidem*, pp. 262–264; Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi, *Coroana istoriilor*, în *ibidem*, pp. 284–286; Mehmed bin Mehmed, *Cronica aleasă și informativă*, în *ibidem*, p. 288; Kodja Husein, *Evenimentele minunate*, în *ibidem*, pp. 295–297; Solakzade Mehmed Hemdemi, *Cronica*, în *ibidem*, pp. 305–306; Muneğgambași Derviș Ahmed Dede bin Lütfüllah, *Pagini informative*, în *ibidem*, pp. 309–311; Ioachim Cureus, *Gentis Silesiae Annales*, în *ibidem*, pp. 336–337; *Descrierea călătoriei lui Ercole Dalmatul în Transilvania și în Moldova*, în *ibidem*, pp. 337–338. Alte două relatări otomane ale evenimentelor, în Nagy Pienaru, *Izvoare otomane privind Moldova lui Ștefan cel Mare*, în *Analele Putnei*, V, 2009, 1, pp. 27–38 (mai ales pp. 31–35) și *Der fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481–1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Annonymis Hanivaldanus*, ed. Richard Kreutel, Graz-Viena-Köln, 1978, pp. 90–102 (izvor mai puțin folosit în istoriografia română). *Cronica Moldovei de la Cracovia – secolul XIII–începutul secolului XVII – Textul inedit al unui autor polon anonim*, București, 2006. pp. 146–147.

În continuare expunem cea mai recentă, respectiv cea mai relevantă literatură pentru diverse aspecte speciale ale textului.

UN TĂVĂLUG DE FOC ASUPRA MOLDOVEI

Pentru contextul politic al evenimentelor militare din Moldova, din vara–toamna anului 1497, vezi Șerban Papacostea, *Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497): un nou izvor*, în Ș. Papacostea, *Evul Mediu Românesc*, pp. 262–269; Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497)*, în *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, ed. Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2008, pp. 331–406.

Pentru marșul oștii lui Jan Olbracht în Moldova, vezi C-tin Rezachevici, D. Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497*, pp. 52–56.

Pregătirile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare și mișcările aliaților săi sunt expuse la L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 210–212.

ASEDIUL SUCEVEI

Pentru detalii tehnice și arhitectonice legate de Cetatea Sucevei, vezi Mariana Șlapac, *Cetăți medievale din Moldova. Mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea*, Chișinău, 2004, pp. 120–126; Paraschiva Victoria Batariuc, *Cetatea de Scaun a Sucevei. Monografie*, Suceava, 2004, *passim*. Pentru aspecte privind percepția Cetății Suceava în imaginarul medieval și nu numai, vezi Maria Magdalena Székely, „Atributele imperiale ale cetății Suceava“, în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 5–14; Ștefan S. Gorovei, *Cetatea de scaun a Sucevei. O ipoteză*, în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 15–24; Alexandru Pînzar, „Suceava în imaginarul medieval“, în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 25–50.

Tentativa lui Jan Olbracht de a-l corupe și, apoi, de a-l prinde pe Luca Arbore, la Liviu Pilat, „«Pretendența» lui Luca Arbore la tronul Moldovei“, în Analele Putnei, IX, 2013, 2, pp. 43–50. Intervenția diplomatică a regelui Vladislav II al Ungariei și Boemiei, prin intermediul mareșalului Wacław Čič, pe lângă Jan Olbracht, la Liviu Pilat, *Observații privind armistițiul moldo-polon din 1497*, în *Analele Putnei*, X, 2014, 1, pp. 157–164, și M. Diaconescu, *Mobilizarea oastei maghiare în 1497*, pp. 48–49.

CODRII COSMINULUI ȘI LENȚEȘTI

Cele două bătălii sunt reconstituite în baza tuturor izvoarelor citate la începutul acestui capitol, ținându-se cont de rezultatele istoriografiei și, mai ales, a celei mai recente și complexe reconstituiri istorice: C-tin Rezachevici, D. Căpățână, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497*, pp. 59–68.

Despre sania lui Ștefan cel Mare, vezi Maria Magdalena Székely, „O sanie, un pelerinaj și două broderii: ce se mai poate afla despre Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, XII, 2016, 1, pp. 257–285.

„CÂND OLBRACHT A DOMNIT, ȘLEAHTA A PIERIT!“

Pentru condiția prizonierilor de război în Evul Mediu și tratamentul privilegiat al nobililor captivi de război, vezi Andrei Pippidi, *Contribuții la studiul legilor războiului în Evul Mediu*, București, 1974, pp. 55–91. Problema câmpurilor de bătălie ca locuri ale memoriei istorice a fost abordată în Șt. Andreescu, *Câmpurile de bătălie*, pp. 277–283.

TRIUMFUL CELOR ÎNVINȘI...

Acest subcapitol are la bază subcapitolul intitulat „Epilog: Două ecouri îndepărtate ale campaniei polono-teutone din 1497“, din Liborius Nacker, *Jurnalul...*

Știrile și zvonurile culese de Marino Sanudo în *Jurnalele* sale, privitoare la campania lui Jan Olbracht în Moldova, au fost analizate în Ovidiu Cristea, „O altă istorie: Campania din 1497 în «Jurnalele» lui Marino Sanudo", în *Analele Putnei*, V, 2009, 1, pp. 39–49; Ovidiu Cristea, *Puterea cuvintelor: Știri și război în sec. XV-XVI*, Târgoviște, 2014, pp. 223–246; L. Pilat, O. Cristea, *The Ottoman Threat*, pp. 256–265.

EPILOG. BALANȚA PUTERII SE ÎNCLINĂ DIN NOU

ȘTEFAN CEL MARE ȘI TURCII ÎN SUDUL POLONIEI (1498–1499)

Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Baiazid II în 1498 au fost analizate în Nagy Pienaru, „Călătoria lui Ștefan cel Mare la Istanbul (1498)", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 33–44. Vezi și la L. Pilat, *Dynastic Conflicts*, pp. 212–213.

Pentru campaniile de represalii întreprinse de Ștefan cel Mare în sudul Poloniei, vezi Ștefan S. Gorovei, „Mai 1498: Ștefan cel Mare și Polonia", în *Analele Putnei*, X, 2014, 2, pp. 401–414; Ovidiu Cristea, „Peripețiile unei expediții otomane: izvoare noi și vechi despre incursiunea lui Malcocioglu Bali beg (noiembrie 1498–februarie 1499)", în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 101–118.

Legenda *Marcoș pașa în luptă cu Crivățul* este cuprinsă în antologia *De la Dragoș-Vodă la Cuza-Vodă: Legende populare istorice românești*, București, 1988, pp. 34–35.

TRATATUL DE LA CRACOVIA – HÂRLĂU SAU PACEA ADUCĂTOARE DE RĂZBOI

Pentru contextul diplomatic și politic internațional în care a fost încheiat Tratatul de la Hârlău, vezi Ș. Papacostea, *De la Colomeea la Codrii Cosminului*, pp. 487–491; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, pp. 553–554.

În legătură cu stabilirea temporară a hotarului moldo–polon pe râul Ceremuș, vezi Alexandru Pânzar, *„Donația de pe Ceremuș"*, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 86–98; Alexandru Pânzar, *Hotarul de nord al Moldovei de la formare, în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru*, Iași, 2016, pp. 138–146.

Politica lui Ștefan cel Mare din ultimii ani ai domniei a fost analizată mai recent la Liviu Pilat, *Ștefan cel Mare între cruciadă și „apărarea ortodoxiei" (1499–1502)*, *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 59–70; Liviu Pilat, *Misiunea lui Jan Ossolinski și problema Țării de Jos la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 53–58;

Ovidiu Cristea, „Tributul Moldovei la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare: Mărturia lui Marino Sanudo «cel Tânăr»“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 103–112; Liviu Pilat, „*Redeatis ad corporis unitatem*“: *Problema Moldovei inferioare la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Aut viam inveniam aut faciam: In honorem Ștefan Andreescu*, Iași, 2012, pp. 91–100.

Bogdan III nu se bucură de o monografie modernă, de aceea rămâne încă valabilă lucrarea lui Iulian Marinescu, *Bogdan III cel Orb 1504–1517*, București, 1910, 115 p.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

IZVOARE DOCUMENTARE

Bogdan, Ioan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, Atelierele Grafice Socec & Co., București, 1913.

Corpus Draculianum, vol. I. *Briefe und Urkunden*, tom 1. *Die Überlieferung aus der Walachei*, ed. Albert Weber și Adrian Gheorghe, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2017.

Costăchescu, Mihail, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II. *Documente interne 1438–1456 – Documente externe 1387–1458*, Viața Românească, Iași, 1932.

Documenta Romaniae Historica, seria A. *Moldova*, vol. II (1449–1486), ed. Leon Șimanschi, Editura Academiei, București, 1976.

Documenta Romaniae Historica, seria D. *Relații între Țările Române*, vol. I, ed. Ștefan Pascu *et alii*, Editura Academiei, București, 1977.

Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I, partea 2, Stabilimentul Grafic I. V. Socec, București, 1890.

Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. XV/1, ed. Nicolae Iorga, Atelierele Grafice Socec & Comp., București, 1911.

Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea, (ed.) Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță *et alii*, Editura Academiei, București, 1979.

Documente turcești privind Istoria României, vol. I 1455–1774, ed. Musatafa A. Mehmed, Editura Academiei, București, 1976.

Iorga, Nicolae, *Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor*, vol. III, Imprimeria Statului, București, 1897.

Mátyás Királay Levelei. Külügyi Osztály, vol. II, ed. Fraknói Vilmos, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapesta, 1895.

Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 313–338 (capitolul „Alte mărturii“) şi pp. 339–362 (capitolul „Să luăm aminte...“).
Tocilescu, Grigore G., *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346–1603*, Cartea Românească, Bucureşti, 1931.
Veress Andreas, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Typis Societatis Stephaneum, Cluj-Budapesta, 1914.

IZVOARE NARATIVE

Angiolello, Giovanni, *Historia Turchesca*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 313–318.
Bielski, Martin, *Sprawa rycerska*, în *Archiva Istorică a Românei*, vol. I/2, (ed.) Bogdan Petriceicu Haşdeu, Imprimeria Statului, Bucureşti, 1865, pp. 161–170.
Bielski, *Kronika Polska*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 196–206.
Bonfini Antonio, *Historia Pannonica ab Origine Gentis ad Annum 1495*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 207–211.
Bonfinus, Antonius de, *Rerum Ungaricarum Decades*, tomus IV – pars I *Decades IV et dimidia V*, ed. I. Fógel, B. Iványi et L. Juhász, K.M. Egyetemi Nyomda, Budapesta, 1941.
Cantemir, Dimitrie, *Istoria creşterilor şi a descreşterilor Curţii Othoman[n]ice*, trad. Dan Sluşanschi, ed. a II-a, Editura Paideia, Bucureşti, 2010.
Chromer, Martin, *Mitnaechtischer Voelckeren Historien*, Basel, 1562.
Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535, în *Scriptores Rerum Polonicarum*, Tomus II, Typis Universitatis, Cracovia, 1875, pp. 1–256.
Costin, Miron, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1958, pp. 41–201.
Costin, Nicolae, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 şi de la 1709 la 1711*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 70–98.
Cromeri, Martini, *De origine et rebvs gestis Polonorvm, Libri XXX*, Basel, 1568.
Cronica Byhovec, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 233–236.
Cronica de la Mănăstirea Hustâncaia, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt: Portret în cronică*, Editura Muşatinii, Putna, 2004, pp. 224–226.

Cronica lituaniană, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Putna, Editura Mușatinii, 2004, pp. 226–233.

Cronica moldo-germană, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 22–29.

Cronica Moldovei de la Cracovia – secolul XIII–începutul secolului XVII – Textul inedit al unui autor polon anonim, ed. Constantin Rezachevici, Editura Meronia, București, 2006.

Cronica moldo-polonă, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, (ed.) P.P. Panaintescu, Editura Academiei, București, 1959, pp. 167–187.

Cureus, Ioachim, *Gentis Silesiae Annales*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 334–337.

De la Dragoș-Vodă la Cuza-Vodă. Legende populare istorice românești, ed. V. Adăscăliței, Editura Minerva, București, 1988.

Der fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481–1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Annonymis Hanivaldanus, ed. Richard Kreutel, Verlag Styria, Graz-Viena-Köln, 1978.

Descrierea călătoriei lui Ercole Dalmatul în Transilvania și în Moldova, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 337–338.

Dlugoss Ioannes, *Historia Polonica*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Putna, Editura Mușatinii, 2004, pp.158–173.

Dlugosii, Ioannis, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Lib. 11, 1413–1430, Wydaw. Naukowe PWN, Varșovia, 2000.

Dlugosii, Ioannis, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Lib. 11–12, 1431–1444, Wydaw. Naukowe PWN, Varșovia, 2001.

Dlugossi, Joannis, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, liber 12 1462–1480, Polska Akademia Umiejętnosci, Cracovia, 2005.

Gelalzade, Mustafa, *Tabakat Al-Memalik Ve Daradjat Al-Mesalik*, în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I – sec. XV–mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Mehmet, Editura Academiei, București, 1966, pp. 259–278.

Gratiani [Anton Maria], [*Retragerea lui Laski din Moldova*], în *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, ed. Maria Holban *et alii*, Editura Științifică, București, 1970, pp. 620–623.

Gruneweg, Martin [*Prima călătorie. 1582*], ed. Alexandru Ciocîltan, în *Călători străini despre Țarile Române*, Supliment I, ed. Ștefan Andreescu *et alii*, Editura Academiei, București, 2011, pp. 77–93.

Hemdemi, Solakzade Mehmed, *Cronica*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 299–306.

Husein, Kodja, *Evenimentele minunate*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 288–297.

Isthuanffius (Istvánffy), Nicolaus, *Regni Hungarici Historia*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 214–216.

Komorowo, Johannes de, *Tractatus cronicae fratrum minorum observancie a tempore Constanciensis Concilii et specialiter de provincia Poloniae*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 191–192.

Letopisețul anonim al Moldovei, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 14–21.

Letopisețul de la mănăstirea Hustînscaia, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 224–226.

Letopisețul de la Putna nr. I, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 29–33.

Letopisețul de la Putna nr. II, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 33–38.

Letopisețul Țării Românești și a Țării Moldovei (Cronica paralelă), în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 103–145.

Leunclavius (Löwenklau), Ioannes, *Historiae Musulmanae Turcorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 311–312.

Matrakçi, Nasuh, *Fetihname-I Kara Bogdan*, în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I – sec. XV–mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Mehmet, Editura Academiei, București, 1966, pp. 221–232.

Mehmed, Mehmed bin, *Cronica aleasă și informativă*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 286–288.

Miechow, Matthiae de, *Cronicae Polonorum*, în *Scriptores rerum Polonicarum, Tomus II, continet: Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*, Typis Universitatis, Cracoviae, 1874, pp. 257–285.

Miechowski, Matei, *Chronica Polonorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 173–175.

Muneğğambași, Derviș Ahmed Dede bin Lütfüllah, *Pagini informative*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 307–311.

Nacker, Liborius, *„Jurnal de campanie“ – 1497. Traducere* apud *varianta B*, în Liborius Nacker, *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni, 1497: Moldova, Polonia și Ordinul Teuton la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*

Neculce, Ion, *O samă de cuvinte*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, pp. 99–103.

Neșri, Mehmed, *Oglinda lumii. Istoria dinastiei otomane*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 256–261.

Ranzanus Petrus, *Epitome Rerum Ungaricarum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 211–212.

Sa'adeddin, Mehmed Hodja Efendi, *Coroana istoriilor*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 275–286.

Sarnicius (Sarnicki), Stanislaus, *Annales seu de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, p. 196.

Stryjkowski, Maciej, *Kronika Polska*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 194–195.

Șemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Pașa-Zade, *Cronicile dinastiei otomane*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 266–272.

Thurocz, Ioannes de, *Chronica Hungarorum*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 212–213.

Traducerea românească a Letopisețului de la Putna, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 38–41.

Tubero, Ludovicus, *Commentariorum de rebus suo tempore nimirium ab a. 1490 usque ad a. 1522 in Pannonia et finitimis regionibus gestis*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 216–221.

Unrest Jakob, *Österreichische Chronik*, ed. Karl Grossmann, Hermann Böhlaus Nachfolger, Weimar, 1957.

Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor carea scrie de la Dragoș Vodă până la Aron Vodă*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 46–69.

Verancsics, Anton, *Descrierea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, ed. Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968, pp. 397–421.

Viața sultanului Baiazid Han, fiul lui Mehmed Han", în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 262–264.

Von Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik „Denkwürdigkeiten und Zeitläufe des Hauses Osman" vom Derwisch Ahmed, genannt Așîk-Pașa-Sohn, ed. Richard F. Kreutel, Verlag Styria, Graz-Viena-Köln, [1959].

Wapowski, Bernard, *Chronicorum [...] partem posteriorem*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 176–191.

Weinreichs, Caspar, *Danziger Chronik*, în *Scriptores Rerum Polonicarum. Tomus II, continet: Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*, Typis Universitatis, Cracoviae, 1874, pp. 289–302.

LUCRĂRI GENERALE

Davies, Norman, *Istoria Poloniei. Terenul de joacă a lui Dumnezeu*, vol I. *De la origini până în 1795*, Editura Polirom, București, 2014.

Decei, Aurel, *Istoria Imperiului Otoman până în anul 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Engel, Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. O istorie a Ungariei medievale*, ed. Adrian Andrei Rusu, Ioan Drăgan, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006.

Finkel, Caroline, *Osman's Dream. The Story of the Ottoman Empire 1300–1923*, John Murray Publishers, Londra, 2005.

Frost, Robert, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. I *The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, University Press, Oxford, 2015.

Inalcik, Halil, *Imperiul Otoman. Epoca clasică 1300–1600*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 215–220.

Martin, Janet, *Medieval Russia 980–1584*, ed. a II-la, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

LUCRĂRI SPECIALE

Andreescu, Ștefan, „Câmpurile de bătălie – locuri ale memoriei. O nouă mărturie", în Ștefan Andreescu, *Medievale*, Brăila, Editura Istros, 2016, pp. 277–283.

Andreescu, Ștefan, „Cronica lui Tursun bei despre Ștefan cel Mare. O nouă tălmăcire", în *Analele Putnei*, VII, 2011, 1, pp. 21–28.

Andreescu, Ștefan, „Data epistolei lui Uzun Hassan către Ștefan cel Mare. Noi contribuții", în *Analele Putnei*, V, 2009, 1, pp. 17–26.

Andreescu, Ștefan, „Ștefan vodă la Cetatea Albă", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 37–42.

Andreescu, Ștefan, „Un ecou din Belgrad al confruntării moldo–otomane din 1476", în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 151–156.

Andreescu, Ștefan, „Uzun Hassan și Moldova. Noi observații", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 45–50.

Andreescu, Ștefan, *Vlad Țepeș. Dracula*, ed. a III-a, Editura Enciclopedică, București, 2015.

Antoche, Emanuel, *L'expédition du roi de Hongrie, Mathias Corvin en Moldavie (1467). Qui remporta finalement la bataille de Baia (14/15 décembre 1467)?*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 197–227.

Ardelean, Florin Nicolae, *From Legislation to Practice: Some Aspects of Military Service in Medieval Hungary and Transylvania*, în *Government and Law in Medieval Moldavia, Transylvania and Wallachia*, University College London School of Slavonic & Eastern European Studies, London, 2013, pp. 28–36.

Babinger, Franz, *Mehmed der Eroberer. Weltstürmer einer Zeitwende*, Bruckmann, München, 1953.

Banionis, Egidius, „Relații diplomatice între Marele Ducat al Lituaniei și Moldova (1482–1501)", în *Analele Putnei*, VI, 2010, 2, pp. 7–24.

Batariuc, Paraschiva Victoria, *Cetatea de Scaun a Sucevei. Monografie*, Editura Bucovina Istorică, Suceava, 2004.

Beldiceanu, Nicoară, „La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bāyezīd II", în *Südost-Forschungen*, XXIII, 1964, pp. 36–90.

Bennigsen, Alexandre *et alii*, ed., *Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapi*, Mouton Éditeur, Paris, 1978.

Boldur, Alexandru V., *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504). Studiu de istorie socială și politică*, Editura „Carpații" Traian Popescu, Madrid, 1970.

Borosy, András, *The „Militia Portalis" in Hungary before 1526*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ed. János M. Bak, Béla Kiraly, Columbia University Press, New York, 1982, pp. 63–80.

Bues, Almut, *Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee und Adria*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 2010.

Cazacu, Matei, *Dracula*, Editura Humanitas, București, 2008.

Cazacu, Matei, *La chute de Caffa en 1475 á la lumière de nouveaux documents*, în Matei Cazacu, *Des Balkans à la Russie médiévale et moderne: hommes images et réalités*, Editura Istros, Brăila, 2017, pp. 287–326.

Câmpina, Barbu T., *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Editura Academiei, București, 1956, pp. 11–111.

Chelcu, Cătălina, Chelcu, Marius, *„Din uric de la bătrânul Ștefan voievod": Întregiri documentare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 107–162.

Ciobanu, Mihail Anatolii, *Relațiile moldo-moscovite de la Ștefan cel Mare la Petru Rareș.Oameni, fapte, ceremonial. Teză de doctorat*, (coord. Ștefan S. Gorovei), Iași, 2020.

Ciobanu, Veniamin, *Considerații privind raporturile Moldovei cu Polonia în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 249–268.

Cîmpeanu, Liviu, „Anul 1432: începutul conflictului dintre Ilie vodă și Ștefan vodă, fiii lui Alexandru cel Bun", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXXIII, 2015, pp. 161–186.

Cîmpeanu, Liviu, „«Atunci tătarii au lovit Țara Moldovei din partea aceea». Observații asupra conflictului moldo-tătar din vara anului 1476“, în *Analele Putnei*, XII, 2016, 1, pp. 87–102.

Cîmpeanu, Liviu, „Basarab Laiotă, domn al Țării Românești: preliminarii pentru o monografie“, în *Studii și materiale de istorie medie*, XXXII, 2014, pp. 145–172.

Cîmpeanu Liviu, „Basarab Laiotă, Ștefan cel Mare și Matia Corvinul la 1477“, în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 2, pp. 87–102.

Cîmpeanu, Liviu, „Campaniile lui Ștefan Báthory, căpitanul lui Matia Corvinul, în Moldova și Țara Românească, în vara-toamna anului 1476“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 51–68.

Cîmpeanu, Liviu, „Considerații asupra artileriei lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 321–334.

Cîmpeanu, Liviu, „Contribuții la istoria politicii externe a Moldovei între anii 1484 și 1504. Noi izvoare, noi interpretări“, în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 59–76.

Cîmpeanu, Liviu, *Cavalerii Teutoni, Polonia și Moldova în 1497, după „Jurnalul de campanie“ scris de Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului,* în curs de apariție, 2023, la Editura Humanitas.

Cîmpeanu, Liviu, „«Ein Rewsze mit namen Mucha...». Din istoria relațiilor moldo–polone în 1486/1488–1491“, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 2, pp. 25–40.

Cîmpeanu, Liviu, „O relatare necunoscută despre războaiele lui Petru Rareș cu polonii, din vara anului 1531“, în *Anuarul Muzeului Marinei Române*, XVII, 2014, pp. 41–52.

Cîmpeanu, Liviu, „Obligații militare și ordine de mobilizare ale orașelor săsești din Transilvania la sfârșitul Evului Mediu“, în *Historia Urbana*, XXVII, 2019, pp. 123–144.

Cîmpeanu, Liviu, „Organizarea militară a Brașovului până la sfârșitul secolului al XV-lea“, în *Studii de istorie a orașelor. In honorem Paul Niedermaier*, Editura Academiei Române–Editura Istros, București–Brăila, 2017, pp. 336–360.

Cîmpeanu, Liviu, „Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Țara Românească și Moldova, 1442–1456. O reevaluare (I)“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 2, pp. 7–20.

Cîmpeanu, Liviu, „Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Țara Românească și Moldova, 1442–1456. O reevaluare (II)“, în *Analele Putnei*, XVI, 2020, 1, *în curs de publicare*.

Coman, Marian, Cristea, Ovidiu, „Istorii paralele, istorii convergente. Moldova și Țara Românească în 1457 și 1476“, în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 99–120.

Coman, Marian, *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, Editura Polirom, București, 2013.

Costăchel, Valeria, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Editura Academiei, București, 1956, pp. 180–181.

Crăescu, Constantin, „Vitejii lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 53–60.

Cristea, Ovidiu, *Acest domn de la miazănoapte*, ed. a II-a, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018.

Cristea, Ovidiu, *Antecedentele campaniei lui Baiazid al II-lea în Moldova. Noi mărturii venețiene*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 227–248.

Cristea, Ovidiu, *Campania din 1484 în lumina unor noi izvoare venețiene*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 187–274.

Cristea, Ovidiu, „Între Cruciadă și Imperiul Otoman. Relațiile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman în anii 1475–1476“, în *Studii și materiale de istorie medie*, XXXVI, 2018, pp. 247–258.

Cristea, Ovidiu, *O altă istorie: campania din 1497 în „Jurnalele“ lui Marino Sanudo*, în *Analele Putnei*, V, 2009, 1, pp. 39–49.

Cristea, Ovidiu, Coman, Marian, „«O scrisoare pierdută». Ștefan cel Mare și boierii de margine ai Țării Românești“, în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 23–51.

Cristea, Ovidiu, „Peripețiile unei expediții otomane: izvoare noi și vechi despre incursiunea lui Malcocioglu Bali Beg (noiembrie 1498 – februarie 1499)“, în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 101–118.

Cristea, Ovidiu, „Presiune otomană, reacții diferite: Moldova și Țara Românească la cumpăna secolelor al XV-lea și al XVI-lea“, în *Analele Putnei*, XII, 2016, 1, pp. 147–160.

Cristea, Ovidiu, *„Prieten prietenului și dușman dușmanului“: colaborări moldo-otomane în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Putna: Ctitorii și vremea lor*, Editura Oscar Print, București, 2011, pp. 75–84.

Cristea, Ovidiu, „Prima ediție critică a scrisorii lui Ștefan cel Mare către principii creștini. Observații pe marginea listei căpeteniilor otomane participante la bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475)“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 167–188.

Cristea, Ovidiu, *Puterea cuvintelor. Știri și război în sec. XV-XVI*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

Cristea, Ovidiu, „Știri, politică și război în Moldova lui Ștefan cel Mare“, în *Analele Putnei*, X, 2014, 1, pp. 99–126.

Cristea, Ovidiu, „Tributul Moldovei la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare: mărturia lui Marino Sanudo «cel Tânăr»“, în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 103–112.

Cristea, Ovidiu, „Victoria de la Vaslui și acțiunile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare: câteva opinii", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 241–250.

Decei, Aurel, *Tratatul de pace – „sulhnâme" – încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în Aurel Decei, *Relații româno-orientale, culegere de studii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, pp. 118–139.

Demurger, Alain, „Cavalerii lui Christos. Ordinele religios-militare în Evul Mediu (sec. al XI-lea–al XVI-lea)", Editura Cartier, București, 2003.

Diaconescu, Marius, „Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 81–112.

Diaconescu, Marius, „Mobilizarea oastei maghiare în 1497 «in subsidium et tutelam wayvode Moldauiensis»", în *Analele Putnei* XII, 2016, 2, pp. 35–52.

Eskenasy, Victor, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea. Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 440–457.

Eșanu, Andrei, *O ipoteză: când s-a născut Ștefan cel Mare?*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, ed. Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 9–20.

Eșanu, Valentina, *Marii demnitari ai Țării Moldovei în domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504)*, Editura Cartier, Chișinău, 2018.

Fischer, Eduard, *Bătălia din Codrii Cosminului – Războiul dintre Ștefan cel Mare și regele polon Ioan Albert în anul 1497*, Editura Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1904.

Fisher, Alan W., *The Crimean Tatars*, Hoover Institution Press, Stanford, 1978.

Fisher, Sydney Nettleton, *The Foreign Relations of Turkey 1481–1512*, University of Illinois Press, Urbana, 1948.

Gemil, Tahsin, „Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul Otoman (1486)", în *Revista Arhivelor*, IX, 2, 1983, pp. 117–128.

Gertsen, Alexander, Gertsen, Nadezhda, *Moldova și principatul Theodoro la 1475*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 141–156.

Gonța, Alexandru I., „Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron", în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Editura Dosoftei, Iași, 1998, pp. 297–308.

Gonța, Alexandru I., „Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)", în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Editura Dosoftei, Iași, 1998, pp. 309–326.

Gonța, Alexandru I., „Tactica și strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui", în Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Editura Dosoftei, Iași, 1998, pp. 327–342.
Gorovei, Ștefan S., *1473 – un an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 389–393.
Gorovei, Ștefan S., *1473: Ștefan, Moldova și lumea catolică*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 394–405.
Gorovei, Ștefan S., „Cetatea de scaun a Sucevei. O ipoteză", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 15–24.
Gorovei, Ștefan S., *Dragoș și Bogdan*, Editura Militară, București, 1973.
Gorovei, Ștefan. S., *Feudele ardelene ale lui Ștefan cel Mare. Observații pe marginea izvoarelor*, în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 123–132.
Gorovei, Ștefan S., *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541)*, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I *Abaza – Bogdan*, Editura Simetria, București, 2004, pp. 92–97.
Gorovei, Ștefan S., „Informație, propagandă, mistificare: scrisoarea din 25 ianuarie 1475", în *Analele Putnei*, III, 2007, 2, pp. 21–26.
Gorovei, Ștefan S., „Mai 1498: Ștefan cel Mare și Polonia", în *Analele Putnei*, X, 2014, 2, pp. 401–414.
Gorovei, Ștefan S., „Maria Despina, doamna lui Radu cel Frumos", în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 145–152.
Gorovei, Ștefan S., „«Noi» mărturii armenești despre Ștefan cel Mare și urmașii săi", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 2, pp. 69–81.
Gorovei, Ștefan S., *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Institutul Cultural Român, Putna, 2003, pp. 497–516.
Gorovei, Ștefan S., Szekely, Maria Magdalena, *Princeps omni lauda maior: O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Editura Mușatinii, Putna, 2005, disponibil și online, la următoarea adresă: https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/princeps-omni-laude-maior.-o-istorie-a-lui-stefan-cel-mare-p17.html
Gorovei, Ștefan S., *Principatul de Theodoro (Mangop) și Moldova lui Ștefan cel Mare. Observații și ipoteze*, în *Marea Neagră. Puteri maritime – puteri teritoriale (sec. XIII–XVIII)*, Institutul Cultural Român, București, 2005, pp. 199–225.
Grecov, B.D., Iacubovski Al.I., *Hoarda de Aur și decăderea ei*, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, București, 1953.
Grigoraș, Nicolae, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Editura Junimea, Iași, 1982.
Iftimi, Sorin, *Ștefan cel Mare și Borzeștii. Dincolo de legendă*, în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 21–40.

Hoensch, Jörg K., *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr, Mäzen*, Verlag Styria, Graz-Viena-Köln, 1998.
Imber, Colin, *The Ottoman Empire 1300–1650. The Structure of Power*, Red Globe Press, Londra, 2019.
Iorga, Nicolae, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, Editura Minerva, București, 1904.
Iorga, Nicolae, *Istoria armatei românești*, vol. I (până la 1599), Editura Ministerului de Războiu, București, 1910.
Kolodziejczyk, Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the european periphery (15th-18th centuries). A Study of peace treaties followed by annotated documents*, Brill, Leiden-Boston, 2011.
Kubinyi, András, *Hungary's Power Factions and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490–1526)*, în *Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapesta, 2004, pp. 115–145.
Kubinyi, András, *Matthias Rex*, Balassi Kiadó, Budapesta, 2008.
Lapedatu, Alexandru, *Politica lui Radu cel Mare*, în Alexandru Lapedatu, *Studii istorice*, ed. Camil Mureșanu și Nicolae Edroiu, Edit, pp. 204–220.
Lapedatu, Alexandru, „Radu cel Frumos (iunie 1462–ianuarie 1474)", în Alexandru Lapedatu, *Studii istorice*, ed. Camil Mureșanu și Nicolae Edroiu, Editura Academiei, București, 2008, pp. 129–154.
Lapedatu, Alexandru, *Vlad Vodă Călugărul. Monografie istorică*, în Alexandru Lapedatu, *Studii istorice*, Editura Academiei, București, 2008, pp. 155–203.
Lefter, Lucian-Valeriu, „Boieri și „domenii" în ținutul Vasluiului înainte și în vremea lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 61–68.
Lefter, Lucian-Valeriu, „Boierii lui Ștefan cel Mare. Conexiuni genealogice și moșteniri heraldice", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 59–90.
Lefter, Lucian-Valeriu, *„Boierii noștri credincioși". Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare*, în *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 253–282.
Lefter, Lucian-Valeriu, „Despre solidarități și descendențe la boierii lui Ștefan cel Mare. Câteva precizări", în *Analele Putnei*, VII, 2011, 1, pp. 369–376.
Lefter, Lucian-Valeriu, „După douăzeci de ani. Comemorarea luptei de la Vaslui (1475–1495)", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 77–89.
Lefter, Lucian-Valeriu, „Moștenirea celor dintâi sfetnici ai lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 153–172.
Lefter, Lucian-Valeriu, „Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXVII, 2009, pp. 111–144.
Lefter, Lucian-Valeriu, *Răzeși și legende. Imagine și document*, în *Putna: Ctitorii și lumea lor*, Editura Oscar Print, București, 2011, pp. 107–122.

Lespezenu Ion, Marcu, Liviu, *Nebiruitul Vodă Ștefan*, Editura Științifică, București, 1962.
Marinescu, Iulian, *Bogdan III cel Orb 1504–1517*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1910.
Maxim, Mihai, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
Mioc, Vasile, Mioc, Damaschin, *Cronica obervațiilor astronomice românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
Mureșan, Dan Ioan, *Teoctist I și ungerea domnească a lui Ștefan cel Mare*, în *Românii în Europa medievală (între orientul bizantin și occidentul latin): Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, Editura Istros, Brăila, 2008, pp. 303–416.
Nastase, Dumitru, *Ștefan cel Mare împărat*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 568–609.
Năsturel, Petre Ș., „Steagul «de luptă» al lui Ștefan cel Mare: prapur bisericesc ori poală de icoană?“, în *Analele Putnei*, I, 2005, 1, pp. 47–52.
Neagoe, Manole, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Editura Scrisul Românesc, București, 1977.
Neagoe, Manole, *Ștefan cel Mare*, Editura Albatros, București, 1970.
Neumann, Tibor, *Dienstleister der Dynastie. Die neue Aristokratie von König Wladislaw II. und der Wiener Fürstentag*, în *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch-Jagiellonischen Doppelvermählung*, ed. Bogusław Dybaś și István Tringli, Research Center for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, Budapesta, 2019, pp. 161–189.
Nowakowska, Natalia, *Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht, 1492–1501*, în *Crusading in the Fifteenth Century. Message and Impact*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 128–147.
Nowakowski, Andrzej, *Arms and Armour in the Medieval Teutonic Order's State in Prussia*, Oficyna Naukowa MS, Łódź, 1994.
Pálosfalvi, Tamás, *From Nicopolis to Mohács. A History od Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Brill, Leiden-Boston: Brill, 2018.
Panaite, Viorel, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVIII)*, Editura ALL, București, 1997.
Panaitescu, Petre P., „Cercetări asupra organizației armatei moldovene în Evul Mediu“, în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 153–166.
Panaitescu, Petre P., *Mircea cel Bătrân*, ed. a II-a, Editura Corint, București, 2000.
Panaitescu, Petre P., *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 12–31.
Papacostea, Șerban, *Comerț, alianțe și acțiune militară în politica lui Ștefan cel Mare la începuturile domniei (1457–1462)*, în *Ștefan cel*

Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 445–454.

Papacostea, Șerban, *De la Colomeea la Codrii Cosminului (Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 459–496.

Papacostea, Șerban, „Moldova, stat tributar al Imperiului Otoman în secolul al XV-lea: cadrul internațional al raporturilor stabilite în 1455–1456“, în Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc: Realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, pp. 109–126.

Papacostea, Șerban, „Moldova și războiul Poloniei cu Ordinul Teutonic (1454–1466)“, în Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc: Realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, Editura Corint, București, 2001, pp. 179–185.

Papacostea, Șerban, „Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459–1472)“, în *Analele Putnei*, IV, 2008, 1, pp. 83–96.

Papacostea, Șerban, „Polonia și Moldova față cu primejdia otomană în a doua jumătate a secolului al XV-lea, opțiuni divergente și convergente: o însemnare a lui Filippo Buonacorsi-Callimachus“, în *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2012, pp. 31–34.

Papacostea, Șerban, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 517–555.

Papacostea, Șerban, „Războiul amânat: relațiile polono-moldovene în 1478. Reflecții pe marginea unui text al lui Filippo Buonacorsi-Callimachus“, în Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc: Realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, pp. 203–223.

Papacostea, Șerban, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei 1457–1504*, Editura Enciclopedică, București, 1990.

Papacostea, Șerban, „Ștefan cel Mare și turcii: războiul pierdut. Două documente (1473–1486)“, în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 2, pp. 59–64.

Papacostea, Șerban, „Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497): un nou izvor“, în Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc: Realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, pp. 262–269.

Papacostea, Șerban, „Un episod al rivalității polono-ungare în secolul al XV-lea: campania lui Matia Corvin în Moldova în lumina unui izvor inedit (1467)“, în Șerban Papacostea, *Evul Mediu Românesc: Realități Politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, pp. 186–202.

Pecican, Ovidiu, *Nemeși și viteji în Moldova (sec. al XIV-lea–al XVI-lea)*, în Ovidiu Pecican, *Către marea ruptură. Români din Ungaria*

angevină – eseuri istorice, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, pp. 201–214.
Pienaru, Nagy, „Călătoria lui Ștefan cel Mare la Istanbul (1498)", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 33–44.
Pienaru, Nagy, Cristea, Ovidiu, „Campania otomană din 1484. Mărturia lui Ibn Kemal", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 43–58.
Pienaru, Nagy, „Cronica lui Yusuf. Campania otomană din 1476", în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 139–150.
Pienaru, Nagy, „Cronica otomană «Tarih-i Sultan Bayezid» (T.K.S.M., Fond Revan 1272)", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 413–428.
Pienaru, Nagy, *Izvoare otomane privind Moldova lui Ștefan cel Mare*, în *Analele Putnei*, V, 2009, 1, pp. 27–38.
Pienaru, Nagy, „Moldova lui Ștefan cel Mare în cronica persană «Opt Paradisuri» de Idris Bitlisi", în *Analele Putnei*, XII, 2016, 2, pp. 95–104.
Pienaru, Nagy, „Moldova și Hanatul din Crimeea. 1484–1492", în *Studii și materiale de istorie medie*, XXII, 2004, pp. 129–131.
Pienaru, Nagy, „Moldova și Imperiul Otoman. Solia lui Ștefan cel Mare din 1485", în *Putna: Ctitorii și lumea lor*, Editura Oscar Print, București, 2011, pp. 85–98.
Pienaru, Nagy, „Moldova și Persia. Extrase din cronica lui Hasan Rumlu privitoare la confruntările moldo–otomane din vremea lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 2, pp. 25–34.
Pienaru, Nagy, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Hanatul din Crimea. O controversă: prima incursiune tătară din Moldova*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 275–306.
Pienaru, Nagy, Andreescu, Ștefan, „Sfidarea lui Mehmed Cuceritorul de către Uzun Hassan. Un izvor inedit", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 1, pp. 97–104.
Pienaru, Nagy, Cristea, Ovidiu, „Țara Românească, Moldova și bătălia de la Bașkent", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 17–36.
Pilat, Liviu, „Ceremonialul închinării voievodului Moldovei la cronicarii maghiari și relațiile moldo-maghiare în vremea lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, XIII, 2017, 1, pp. 51–57.
Pilat, Liviu, „Cruciada din 1487, moment de cotitură în relațiile moldo–polone", în *Putna: Ctitorii și lumea lor*, Editura Oscar Print, București, 2011, pp. 65–74.
Pilat, Liviu, „De la Liov la Colomeea. Observații privind ceremonialul depunerii omagiului de către domnii moldoveni", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 1, pp. 133–152.
Pilat, Liviu, *Dynastic Conflicts, Alliances and the Ottoman Imperial Policy in the Northern Black Sea (1489–1499)*, în *From Pax Mongolica to Pax*

Ottomanica. War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Region (14th–16th Centuries), Brill, Boston, 2020, pp. 192–214.

Pilat, Liviu, *Itinerariile lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al Credinței Creștine*, Editura Mușatinii, Putna, 2004, pp. 481–498.

Pilat, Liviu, „Misiunea lui Jan Ossolinski și problema Țării de Jos la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 1, pp. 53–58.

Pilat, Liviu, „Observații în legătură cu roza din stema lui Ștefan cel Mare și contextul de după victoria de la Vaslui", în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 2, pp. 101–114.

Pilat, Liviu, „Observații privind armistițiul moldo–polon din 1497", în *Analele Putnei*, X, 2014, 1, pp. 157–164.

Pilat, Liviu, „Preliminariile «războiului amânat»: rivalitatea polono-maghiară și campania otomană din 1476", în *Analele Putnei*, XI, 2015, 2, pp. 7–24.

Pilat, Liviu, *„Redeatis ad corporis unitatem". Problema Moldovei inferioare la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, în *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2012, pp. 91–100.

Pilat, Liviu, *„Redempter noster.* Moldova și *Respublica Christiana" la 1476–1477*, în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 137–144.

Pilat, Liviu, *„Respublica Christiana* și Moldova (1471–1474)", în *Analele Putnei*, III, 2007, 2, pp. 91–104.

Pilat, Liviu, „Ștefan cel Mare între cruciadă și «apărarea ortodoxiei»" *(1499–1502)*, *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 59–70.

Pilat, Liviu, „Ștefan cel Mare, Mesih Pașa, «răscoala» lui Mucha și preliminariile războiului moldo–polon", în *Analele Putnei*, XV, 2019, 1, pp. 69–88.

Pilat, Liviu, „«Pretendența» lui Luca Arbore la tronul Moldovei", în *Analele Putnei*, IX, 2013, 2, pp. 43–50.

Pilat, Liviu, Cristea, Ovidiu, *The Ottoman Threat and the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, Brill, Boston-Leiden, 2018.

Pippidi, Andrei, „1475: atacul otoman asupra Cetății Albe", în *Analele Putnei*, VII, 2011, 1, pp. 29–36.

Pippidi, Andrei, *Contribuții la studiul legilor războiului în Evul Mediu*, Editura Militară, București, 1974.

Pînzar, Alexandru, „Câteva știri mărunte nefolosite, din izvoare străine, despre domnia lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei* XII, 2016, 2, pp. 53–60.

Pînzar, Alexandru, „Donația de pe Ceremuș", în *Analele Putnei*, XI, 2015, 1, pp. 86–98.

Pînzar, Alexandru, *„El Capitano Generale del Re d'Ungheria et del Valacho chiamato Stefano Vajovoda.* Statut și prestigiu reflectare în

limbajul diplomatic al epocii lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, X, 2014, 1, pp. 143–156.

Pînzar, Alexandru, *Hotarul de nord al Moldovei de la formare în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2016.

Pînzar, Alexandru, „Reizbucnirea crizei politico-dinastice în Moldova în 1447. O nouă analiză a izvoarelor", în *Analele Putnei*, XIV, 2018, 1, pp. 35–44.

Pînzar, Alexandru, „Suceava în imaginarul medieval", în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 25–50.

Pop, Ioan-Aurel, Simon, Alexandru, *Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497)*, în *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, Editura Istros, Brăila, 2008, pp. 331–406.

Pop, Ioan-Aurel, *Relațiile între Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 420–434.

Quirini-Poplawska, Danuta, *Attempts at Forging a Genoese-Polish-Tatar Alliance against the Ottoman Empire in 1480–1484*, în *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica. War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Region (14th–16th Centuries)*, Brill, Boston, 2020, pp. 169–191.

Rady, Martyn, „Rethinking Jagiełło Hungary (1490–1526)", în *Central Europe*, 3, 1, 2005, pp. 3–18.

Rázsó, Gyula, *The Mercenary Army of King Matthias Corvinus*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, Columbia University Press, New York, 1982, pp. 125–140.

Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte, Editura Direcției Generale a Arhivelor Statului, București, 1977.

Rădvan, Laurențiu, „Din relațiile lui Ștefan cel Mare cu Țara Românească", în *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, Editura Alfa, Iași, 2003, pp. 269–284.

Rezachevici, Constantin, *A fost Ștefan cel Mare „ales"domn în aprilie 1457? Un vechi „scenariu istoric": de la „tradiția" imaginară" la realitate"*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt 1504–2004: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 316–333.

Rezachevici, Constantin, Căpățână, Dan, *Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrii Cosminului*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. III, Editura Militară, București, 1975, pp. 38–70.

Rezachevici, Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I (secolele XIV–XVI), Editura Enciclopedică, București, 2001.

Rezachevici, Constantin, „Despre evoluția husarilor (hânsarilor) la români în evul mediu“, în *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară*, 4–5, 1971–1972, pp. 79–94.

Rezachevici, Constantin, *Pe la Boboteaza trecută am luat sabia în mână (I)*, în „Magazin Istoric“, an XXXVIII (2004), ianuarie, pp. 39–42.

Rezachevici, Constantin, *Pe la Boboteaza trecută am luat sabia în mână (II)*, în „Magazin Istoric“, an XXXVIII (2004), februarie, pp. 15–18.

Rosetti, Radu, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, Editura Corint, București, 2003.

Rusu, Adrian Andrei, „Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi“, în *Analele Putnei*, I, 2005, 2, pp. 91–122.

Rusu, Adrian Andrei, *Un asediu al cetății Ciceului din anul 1489, o nuntă de cocon domnesc și începutul stăpânirii lui Ștefan cel Mare*, la adresa: http://medievistica.ro/pagini/istorie/texte/cercetarea/001-ciceu/asediu.html#_ftnref10 (accesat 24.11.2020).

Sachelarie Ovid, Stoicescu Nicolae, coord., *Instituții feudale din Țările Române: Dicționar* , Editura Academiei, București, 1988.

Sarnowsky, Jürgen, *Der Deutsche Orden*, C.H. Beck Verlag, München, 2007.

Schreiber, Hermann, *Der Deutsche Orden unter den Kreuzrittern*, Nikol, München, 2003.

Simon, Alexandru, „Chilia și Cetatea Albă în vara anului 1484. Noi documente din arhivele italiene“, în *Studii și materiale de istorie medie*, XXVI, 2008, pp. 177–196.

Spuler, Bertold, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Rußland 1223–1502*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965.

Stoicescu, Nicolae, *Curteni și slujitori: Contribuții la istoria armatei române*, Editura Militară, București, 1968.

Stoicescu Nicolae, *„Oastea cea mare“ în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVI)*, în *Oastea cea mare. Tradiții înaintate ale luptei maselor populare pentru libertate și independență națională*, Editura Militară, București, 1972, pp. 40–45.

Stoicescu, Nicolae, *Vlad Țepeș*, Editura Academiei, București, 1976.

Székely, Maria Magdalena, „Acești pani au murit în război cu turcii“, în *Analele Putnei*, II, 2006, 1–2, pp. 127–136.

Székely, Maria Magdalena, „Atributele imperiale ale cetății Suceava“, în *Analele Putnei*, IV, 2008, 2, pp. 5–14.

Székely, Maria Magdalena, *Calul: de la mijloc de transport la simbol de putere*, în *Lumea animalelor. Realități, reprezentări, simboluri*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2012, pp. 87–105.

Székely, Maria Magdalena, *Dixit waywoda*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 104–116.

Székely, Maria Magdalena, „Născută spre a fi doamnă: Maria, ultima soție a lui Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, 1, pp. 315–348.

Székely, Maria Magdalena, „O sanie, un pelerinaj și două broderii: ce se mai poate afla despre Ștefan cel Mare", în *Analele Putnei*, XII, 2016, 1, pp. 257–285.

Székely, Maria Magdalena, „Pe Siret, pe tină, la Doljești", în *Anuarul Institutului A. D. Xenopol*, Iași, XXXI, 1994, pp. 503–516.

Székely, Maria Magdalena, *„Semne și minuni" pentru Ștefan voievod. Note de mentalitate medievală*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 67–85.

Șimanschi, Leon, Agache Dumitru, *Înscăunarea lui Ștefan cel Mare: preliminarii și consecințe (1450–1460)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 292–315.

Șimanschi, Leon, Agache, Dumitru, *Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 367–388.

Șimanschi, Leon, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 42–66.

Șimanschi, Leon, *Ștefan cel Mare – domn al Moldovei și al Țării Românești*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 435–439.

Șimanschi, Leon, Agache, Dumitru, *Un deceniu de ostilitate moldo-ungară (1460–1469)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, pp. 334–366.

Șlapac, Mariana, *Cetăți medievale din Moldova. Mijlocul secolului al Xiv-lea–mijlocul secolului al XVI-lea*, Editura ARC, Chișinău, 2004.

Ștefan cel Mare și războaiele sale, ed. Constantin Rezachevici, vol. I-II, Chișinău, 2019–2020.

Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al credinței creștine, Editura Mușatinii, Putna, 2004, disponibil online la următoarea adresă: https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/stefan-cel-mare-si-sfant.-atlet-al-credintei-crestine-p6.html

Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică, Editura Mușatinii, Putna, 2004, disponibil online la următoarea adresă: https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/stefan-cel-mare-si-sfant.-portret-in-cronica-p15.html

Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie, Editura Mușatinii, Putna, 2003, disponibil online la următoarea adresă: https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/stefan-cel-mare-si-sfant.-portret-in-istorie-p2.html

Tabac, Silviu, „Despre steagul lui Ștefan cel Mare purtat în ziua de 12 septembrie 1485 la Colomeea în cadrul ceremoniei de depunere a

omagiului de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiello", în *Heraldica Moldaviae*, I, 2018, Chișinău, pp. 21–73.

Tiron, Tudor-Radu, „Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare. Certitudini și ipoteze în lumina informațiilor mai vechi sau mai noi", în *Analele Putnei*, VIII, 2012, pp. 71–92.

Ursu, Ioan, *Petru Rareș*, Tip. Convorbiri Literare, București, 1923.

Ursu, Ioan, *Ștefan cel Mare și turcii*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1914.

Ursu, Ioan, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, Inst. de Arte Grafice „Antonescu", București, 1925.

Uyar, Mesut – Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans. From Osman to Atatürk*, ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara-Denver-Oxford, 2009.

Whelan, Mark, „Pasquale de Sorgo and the Second Battle of Kossovo (1448): A Translation", în *Slavonic and East European Review*, 94, 1, 2016, pp. 126–145.

Wieslecker, Hermann, „Das este Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vetrag (1490/1491)", în *Südost-Forschungen*, XVIII, 1959, 1, pp. 26–75.

Zygulski, Zdzislaw Jr., Zygulska, Eva (il.), *The Battle of Orsha. An explication of the arms, armour, costumes, accoutrements and other matters for consideration portrayed in the approximately contemporary painting of a battle fought in Byelorussia in 1514*, în *Art, arms and armous: an international anthology*, vol. I, ed. Robert Held, Acquafresca Editrice, Chiasso, 1979, pp. 108–143.

BAZE DE DATE ON-LINE

https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/publicatii.html

https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/analele-putnei.html

https://dlugosz.polona.pl/en/rekopisy-i-edycje/ioannis-dlugossi-annales-seu-cronicae-incliti

GLOSAR

ACHINGIU călăreț otoman cu echipament ușor, înarmat cu arc și sabie, care își câștiga existența din expedițiile de pradă; participant la o expediție de pradă, *akîn*, indiferent de *arma* din care făcea parte

AGA comandant în armata otomană; termenul se referă, mai ales, la comandantul ienicerilor

AKÎN expediție de pradă întreprinsă de unul sau mai multe corpuri de oaste otomană

ACCEA monedă otomană din argint, de valoare redusă

APOCRIF(Ă) scriere anonimă, atribuită ipotetic unui autor

APROD fiu de boier care slujea la curtea domnească drept paj; în vreme de război, aprozii (fiii de boieri) alcătuiau un detașament de cavalerie separat, care se afla tot timpul în preajma domnului

ARMATA NEAGRĂ oastea privată a lui Matia Corvinul, formată din mercenari germani, boemi și poloni; era formată din unități de cavalerie și infanterie grea

ARMĂ categorie militară (ex. cavalerie grea, cavalerie ușoară, infanterie grea, infanterie ușoară, artilerie)

ARMĂTURĂ arhaism pentru „armură"

ARZ poruncă scrisă a sultanului

AUTOKRATOR „domn de sine stătător" (în greacă), suveran independent, cu puteri absolute

BAILO ambasador plenipotențiar al Veneției la Înalta Poartă

BANDERIE contingent militar din familiarii unui baron al Regatului Ungariei, care luptau sub același steag (lat. *banderium*)

BARBACANĂ fortificație de diferite forme și dimensiuni, amplasată în fața porții unei cetăți, menită să sporească capacitatea defensivă a acesteia

BARON mare nobil, deținător al uneia sau a mai multe dregătorii la curtea regală a Ungariei sau a Poloniei medievale

BATALION unitate militară formată din mai mule companii; formațiune de luptă

BATE, A - a bombarda

BEI domn; titlu onorific în Imperiul Otoman, purtat de la sultan până la deținătorul unui sangeac; acest titlu era purtat și de domnii Țărilor Române

BEILERBEI guvernatorul otoman al unei provincii, numite beilerbeilîc, formate din mai multe sangeacuri

BEILERBEILÎC provincie otomană; inițial au fost doar două astfel de provincii, Rumelia și Anatolia, la care s-a adăugat Akkermanul, în 1484

BEJENI, A - a pleca în pribegie, exil

BELEAG tabără militară, mai ales tabăra permanentă a oștii moldovenești, amplasată la Roman

BREASLĂ asociație a meșteșugarilor din aceeași ramură de producție (ex. pantofari, dogari, aurari), în orașele medievale ale Europei

BRIGANTĂ echipament defensiv constând într-o tunică din piele groasă, tăbăcită, sau din material textil matlasat, prevăzut eventual cu ținte din fier

BULĂ diplomă solemnă emisă de papă sau de suveranii Creștinătății, prevăzută cu sigiliu din aur atârnat de un fir gros de mătase

CALPAC căciulă cu urechi, din blană groasă, purtată inițial de popoarele stepei

CAPITLU adunare a clericilor catolici de pe cuprinsul unui episcopat, prezidată de un *decan*; locul tradițional al unei astfel de adunări a clericilor

CATAFRACTAR cavalerist echipat cu armură completă din plăci de oțel, înarmat cu lance, spadă și scut

CETATE DE SCAUN reședința principală a domnilor din Țara Românească sau Moldova

COMANDERIE provincie administrativ-juridică a unui ordin monaho-cavaleresc (templier, ioanit, teuton)

COMTUR guvernatorul unei comanderii a Ordinului Teuton

CNEAZ în slavă, „duce“

CURTINĂ zid de cetate, din piatră sau cărămidă

CVARTIR gazdă, locuință temporară pentru oștenii aflați în trecere printr-o așezare, alocat de mai-marii oștii, cu sau fără consimțământul localnicilor

DECAN cleric catolic ales în fruntea unui capitlu

DELIU călăreț otoman cu echipament ușor, dar împodobit extravagant cu aripi de vultur și piei de fiare sălbatice, înarmat cu arc și sabie, care asigura paza frontierei otomane și lua parte la *akân*-uri

DESPOT titlu onorific acordat de împăratul bizantin mai întâi membrilor familiei imperiale, apoi suveranilor străini din sfera de influență a Imperiului Bizantin (de ex. suveranilor Serbiei medievale)

DIECEZĂ eparhie, provincie ecleziastică

DIETĂ adunare a clerului, nobilimii și a celorlalte *stări* și *națiuni*

ale regatelor creștine medievale

DISPOZITIV poziție de luptă

DONJON turn-locuință de mari dimensiuni, bine întărit, gândit și ca ultim refugiu al unei cetăți medievale

EMIR principe musulman, sub rangul unui sultan

EMIRAT principat musulman

EREZIE credință greșită, care se abate de la normele recunoscute de autoritățile oficiale ale bisericii

ESCADRON subunitate a unui regiment de cavalerie

FAMILIAR slujitor nobil din *familia* unui baron sau a unui episcop

FAMILIE anturajul militar al unui baron sau al unui episcop, format atât din membrii familiei fizice, cât și din nobili de rang inferior, care îl slujeau în schimbul unor beneficii juridice și materiale

FLANC extremitatea din stânga sau dreapta a unei armate aflate în marș sau în luptă

FLORIN monedă-forte din aur, bătută în regatul medieval al Ungariei

GABION împletitură de nuiele în formă de tub, umplut cu pământ, din care se formau fortificații amplasate în fața bateriilor de artilerie, pentru a-i feri pe artileriști de focul inamic

GAMBESON echipament defensiv constând dintr-o tunică cu mâneci până la coate și poale până la genunchi, fabricată din material textil matlasat

GAZIU luptător pentru Islam, indiferent de *arma* din care făcea parte

GAZA expediție militară sfântă, pentru extinderea Islamului

GHILDĂ asociație a negustorilor dintr-un oraș medieval, corespondentul breslei meșteșugărești

HADÂMB eunuc

HAKIMI principe; titlu onorific preluat de otomani din limba arabă

HARACI tribut plătit Înaltei Porți

HARACGÜZAR plătitor de haraci

HATMAN comandant suprem în oastea polonă, lituaniană și moldovenească

HERB *familia* unui baron polon sau lituanian

HERSĂ grătar din lemn, întărit cu metal, de mari dimensiuni, care glisa vertical peste poarta unei cetăți medievale

HILAT haină ceremonială lungă până la pământ și fără mâneci, croită din materiale textile scumpe și căptușită cu blană de samur, purtată de dregătorii otomani, hanii tătari și domnii Țărilor Române

HOTĂRNICIE proces juridic pentru stabilirea granițelor între două moșii sau țări; acest proces implica inspectarea situației de la fața locului și ascultarea de martori

HOTNOG comandantul militar al unei subunități militare, cetaș (din maghiarul *hadnagy*, „căpetenie de oaste")

HUSAR cavalerist ușor, fără echipament defensiv, înarmat cu lance, sabie și scut, prezent în

toate oștile din Europa răsăriteană, începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea

HUSIT(Ă) eretic, ceh apartenent la erezia inițiată de Jan Hus la începutul secolului al XV-lea; luptător ceh, apartenent la erezia lui Jan Hus, călit în luptele pentru credință desfășurate în Boemia în deceniile 3 și 4 ale secolului al XV-lea, care lupta de obicei ca infanterist greu, înarmat cu armă de foc sau halebardă, la adăpostul *wagenburg*-ului

IENICER infanterist cu echipament ușor, înarmat cu arc și sabie, membru al unei unități de elită de la Înalta Poartă, categorie înființată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea; toți membrii acestei unități erau recrutați din rândurile supușilor creștini ai sultanului și convertiți la Islam

INDULGENȚĂ diplomă papală cumpărată de păcătoși pentru iertarea păcatelor, pentru o perioadă determinată

„INSURECȚIE NOBILIARĂ" ridicarea la arme a nobilimii din Regatul Ungariei, inclusiv a celei din Transilvania, în urma poruncii directe a regelui

ÎMBLĂCIU DE LUPTĂ armă care la origine a fost o unealtă agricolă, formată dintr-o prăjină mai lungă, de care era legat un băț scurt și gros, cu o curea din piele sau cu o bucată de lanț; cu timpul, bățul mobil a fost prevăzut cu ghimpi sau ținte din fier

KARA-BOGDAN numele otoman al Moldovei

KARA-EFLAK numele otoman al Țării Românești

KEȘIK călăreț de elită, provenind din rândurile nobilimii tătare, cu echipament defensiv greu, înarmat cu arc, lance și sabie; din rândurile acestor luptători erau aleși „ofițerii" armatei tătare

LANDSKNECHT infanterist german cu echipament ușor, dar costumat extravagant cu pălărie cu pene și haine croite după ultima modă din materiale textile colorate, înarmat cu archebuză, spadă lungă sau lance lungă, care lupta exclusiv în regim de mercenariat

LEGAT PAPAL/APOSTOLIC nunțiu, ambasador plenipotențiar al papei trimis la Curțile suveranilor creștini ai Europei

LEAH polonez

LEHIA nume arhaic al Poloniei

LEVANT nume dat în Evul Mediu și Epoca Modernă spațiului răsăritean al Mării Mediterane

LOGOFĂT dregător în Țara Românească și Moldova, care prezida sfatul domnesc și cancelaria domnească

LUA, A - a cuceri

MAMELUC sclav de origine turcică (cuman), capturat de tătari și vândut suveranilor ayyubizi ai Egiptului, pentru a forma garda personală a acestora; după 1250, mamelucii au devenit aristocrația militară a Egiptului, care a preluat puterea politică, alegând sultanul din rândurile lor

MANU MILITARI în latină, „prin forța armelor"

MAZIL dregător otoman sau domn al Țărilor Române (vasal al Înaltei Porți), demis din funcție de către sultanul otoman

MAZILI, A- demiterea din funcție a unui dregător otoman sau a unui domn al Țărilor Române (vasal al Înaltei Porți), de către sultanul otoman

MEDIEVIST istoric al Evului Mediu

MEGHISTAN aristocrat otoman sau tătar

MILIȚIE oaste formată din luptători neprofesioniști, chemați la arme ocazional de către autoritatea centrală

MÎRZAC nobil tătar care lupta în rândurile călăreților de elită, keșik

NAȚIUNE în Evul Mediu acest termen nu avea conotații etnice, ci definea un grup de persoane cu drepturi și obligații politice (de exemplu, orășenii erau o națiune); termenul a început să definească poporul, în general, abia după Revoluția Franceză, când drepturile și obligațiile politice au fost extinse asupra tuturor locuitorilor (masculini ai) țării, care au început astfel să se identifice drept „națiune", în sensul modern al cuvântului

NOGAI nobil tătar

NOVA DONATIO confirmarea de către suveran a unei danii anterioare, cu drept de moștenire pentru urmașii beneficiarului, materializată într-o diplomă solemnă

ORDIE oaste otomană

OLĂCAR curier călare, în Imperiul Otoman, Țara Românească și Moldova

OUTREMER termen care în Epoca Cruciadelor (sec. XI–XIII) definea stăpânirile Creștinătății de peste Marea Mediterană, în Levant: regatul Ierusalimului, principatul Antiohiei, comitatele Edessa și Tripoli

PAN domn, nobil polonez în Evul Mediu și Epoca Modernă

PÂRCĂLAB comandant de cetate în Regatul Ungariei și Țările Române

PALATIN primul dregător după rege în Regatul Ungariei, care avea sub autoritatea sa palatul regal și orașul Buda; avea atribuții juridice și administrative

PLEBAN preot paroh de rit catolic sau protestant

PORTAR comandantul Cetății de Scaun a Moldovei, care deținea și dregătoria militară de hatman al țării; în a doua jumătate a secolului al XV-lea, această dregătorie a fost preluată și de domnii Țării Românești, aflați sub influența politică a domnului Moldovei

PRELAT membru al înaltului cler catolic (episcop, arhiepiscop, cardinal)

RADA Dieta ducatului medieval al Lituaniei

REGIMENT unitate militară formată din mai multe batalioane de infanterie, sau escadroane de cavalerie

ROATĂ escadron de cavalerie în oastea Coroanei Polone, în Evul Mediu și Epoca Modernă

ROTMISTRU/ROHMISTRU căpitan de cavalerie în oastea Coroanei Polone, în Evul Mediu și Epoca Modernă

SĂCĂLUȘ tun de calibru mic, portabil, prevăzut în capătul de lângă gura țevii cu un cârlig de fier, care era fixat de zid sau de parapet pentru a estompa efectul reculului

SANGEAC (*SANÇAK*) steag otoman; corp de oaste otomană; ținut otoman sub autoritatea unui sangeacbei, ca subdiviziune a unui beilerbeilîc

SANGEACBEI guvernatorul otoman al unui sangeac

SCAUN provincie administrativ-juridică la sașii și secuii din Transilvania

SEJM Dieta Coroanei Polone

SERDAR comandant militar otoman

SFATUL DOMNESC consiliul dregătorilor civili și militari, care îi seconda pe domnii din Țara Românească și Moldova

SIN în slava veche, „fiul lui"

SPAHIU călăreț otoman al cărui echipament defensiv varia în funcție de averea pe care o deținea, dar care era înarmat cu arc, lance și sabie, și care primea de la sultan dreptul de a colecta taxele sultanale de pe un lot de pământ mai mic, *timar* sau mai mare, *zeamet*, pentru a se putea înarma corespunzător

STAROSTE comandant de cetate în regatul medieval al Poloniei; comandant al cetăților moldovenești de la granița cu Regatul Polon: Hmilov, Țețina, Hotin, Soroca

STĂRI (PL.) grupuri de persoane cu drepturi și obligații politice, cum ar fi mica nobilime sau orășenimea, din regatele medievale ale Europei

SUNNIT adept al ramurii „ortodoxe" a Islamului, care îl recunoaște pe Mahomed ca unic profet al lui Allah

SURGHIUN exil

SUZERAN monarh puternic și influent, care avea în subordine alți monarhi, ca urmare a jurământului de vasalitate prestat de către cei din urmă; senior care avea în subordine mai mulți vasali

ȘCOALA ANALELOR curent istoriografic apărut în Franța interbelică, ai cărui inițiatori au fost Marc Bloch, Lucien Febvre și Fernand Braudel. Cei mai marcanți reprezentanți ai acestei școli istoriografice au fost Jacques Le Goff, Georges Duby și Philippe Ariès. Curentul a fost inspirat de ideologia socialistă și a abordat trecutul prin prisma istoriei colective, insistând asupra unor fenomene sociale și economice, precum și asupra istoriei ideilor și a mentalităților. Rezultatele la care au ajuns cercetătorii acestei școli istoriografice erau publicate în revista *Annales*, care a și dat numele curentului

ȘERYAT legea islamică

ȘIIT adept al ramurii șiite a Islamului, care îl recunoaște ca profet și pe Ali, ginerele lui Mahomed

TABULHANA fanfara militară a ordiei otomane

TETRAEVANGHELIAR carte liturgică ortodoxă, cuprinzând cele patru Evanghelii

TIMAR lot de pământ de mici dimensiuni, ale cărui venituri erau acordate de sultan unui spahiu sau timariot, pentru a se putea înarma corespunzător. Donația avea caracter viager, urmașii beneficiarului neavând drept de moștenire. După moartea beneficiarului, lotul era preluat de autoritățile imperiale otomane pentru a fi donat altui beneficiar

TIMARIOT deținătorul unui timar, spahiu

TOPOS temă, motiv literar

TREASC tun de câmp de calibru mic

TREN totalitatea carelor de luptă și de transport ale unei oști

TUDUN guvernator tătar

ŢIITORIU, ÎNSUȘI - autokrator

ŢINUT unitate administrativă în Țările Române, corespondentă a județului actual

VASAL suveran sau nobil care presta jurământul de vasalitate față de un suzeran

VASALITATE contract între un suzeran și un vasal, potrivit căruia cel dintâi îi acorda celui din urmă o bucată de pământ de dimensiuni variabile (de la un lot, până la o țară), în schimbul ajutorului militar și moral *(auxilium et consilium)*

VOIEVODAT provincie a Coroanei Polone

VOIEVOD domn al Moldovei sau a Țării Românești; guvernator militar al unui voievodat al Coroanei Polone; comandant de rang inferior în oastea otomană

WAGENBURG în germană, „cetate de care"; tactică defensivă folosită de husiți în timpul războaielor religioase care s-au desfășurat în Boemia în deceniile 3 și 4 ale secolului al XV-lea, care consta în alcătuirea unui dispozitiv de luptă fix, în spatele carelor de luptă și de transport, legate între ele cu lanțuri, alcătuind o adevărată fortificație mobilă

ZEAMET lot de pământ de mari dimensiuni, ale cărui venituri erau acordate de sultan unui spahiu sau timariot, pentru a se putea înarma corespunzător și pentru a înarma și întreține o ceată mai mare de călăreți. Întocmai ca în cazul timarului, donația avea caracter viager, urmașii beneficiarului neavând drept de moștenire. După moartea beneficiarului, lotul era preluat de autoritățile imperiale otomane pentru a fi donat altui beneficiar

ZLOT monedă-forte din aur, bătută în Uniunea Polono-Lituaniană